

Ν Ε Ο Σ
ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

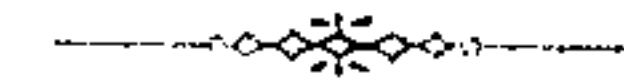
ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΥΠΕΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΙ ΕΘΝΙΚΩΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α' -- 31 ΜΑΡΤΙΟΥ 1907

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1907

ΕΙΚΟΝΕΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Η' ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΩΣΗΦ

Είχον άλλοτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταδείξω πόσον ἀνεπαρ-
κεις εἶνε αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι περὶ τῆς εἰκονολογίας τῶν
Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων¹. Τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην αἰσθαν-
θὲν τὸ ἐν Ἀθήναις τῷ 1905 συνελθὸν πρῶτον Ἀρχαιολο-
γικὸν συνέδριον ἐπὶ τῇ ἐμῇ εἰσηγήσει προθύμως ἀπεδέχθη
νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παρασκευὴν ἐκδόσεως τοιαύτης εἰκονο-
λογίας τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τῆς ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν κ.κ.
Ἰωσήφ Στρυγόφσκη, εἰσηγητοῦ, καὶ Θεοφίλου Homolle ἐκ-

¹ Byzantinische Desiderata ἐν τῇ Byz. Zeitschrift Τόμ. Α' (1892) σ. 193 κ.έ.
καὶ ἐν μεταφράσει ἐν ταῖς ἐμαῖς Μικταῖς σελίσιν Ἐν Ἀθήναις 1905 σ. 373 κ.έ. —
Δύο εἰκόνες Νικηφόρου τοῦ Φωκά ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α' σ. 57 κ.έ. —
Ἡ εἰκονογραφία τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ζωναρά ἐν
Μοδένῃ ἐν ταῖς Comptes rendus du Congrès international d'Archéologie, 1re
session, Athènes. 1905. Ἐν Ἀθήναις. 1905 σ. 309 κ.έ. — Αἱ εἰκόνες Κωνσταν-
τίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Γ' σ. 229 κ.έ. — Πρὸς ὅσα
λέγει ὁ κ. Diehl. Etudes byzantines. Ἐν Παρισίοις 1905 σ. 97. Il serait inté-
ressant, comme Lampros l'a suggéré, de réunir dans une *Iconographie*
Byzantine les portraits des empereurs, des impératrices, des grands digni-
taires laïques et ecclésiastiques que les mosaïques et surtout les minia-
tures nous conservent abondamment: on sent tout ce qu'il y aurait à
apprendre dans cette galerie pour l'histoire de la vie de cour et du costume
à Byzance, et ce serait une belle illustration à une édition du Livre des
Cérémonies.

λεχθείσης διεθνούς επιτροπῆς, ἧς μοι ἀνετέθη ἡ γραμματεία, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1909 μέλλον νὰ συνέλθῃ καὶ πάλιν ἐν Καίρῳ Ἀρχαιολογικὸν συνέδριον ὑποβολῆς τοῦ διαγράμματος τῆς δημοσιεύσεως ταύτης¹.

Ἐν μέσῳ δὲ τῆς προπαρασκευαστικῆς μου χάριν τῆς εἰρημένης επιτροπῆς προεργασίας ἐπίκαιρον ὑπολαμβάνω ἕνεκα προσφάτου τινὸς ἀνακοινώσεως, περὶ ἧς γενήσεται λόγος κατωτέρω, τὴν προκειμένην μελέτην περὶ τῶν σωζομένων εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου (1424-1448), τοῦ υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου εἶνε ἡ παριστάνουσα αὐτὸν ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ μετὰ τοῦ πατρὸς Μανουὴλ καὶ τῆς μητρὸς Ἑλένης καὶ τῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου, τοῦ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ διαδεχθέντος τὸν ἐν ἔτει 1407 θανόντα θεῖον Θεόδωρον Α΄ ὡς δεσπότη τῆς Πελοποννήσου, καὶ Ἀνδρονίκου, τοῦ ἀργότερον ἄρξαντος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ παραδόντος ταύτην τῷ 1423 εἰς τοὺς Βενετούς.

Σῶζεται δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν τῷ πολυτίμῳ ἐπὶ περγαμηνῆς κώδικι τῷ περιέχοντι τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην προσγραφόμενα ἔργα, ὅστις ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ὡς δῶρον εἰς τὴν ἐν Παρισίοις μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Ἐγένετο δὲ αὕτη ἡ δωρεὰ πρὸς ἀνταπόδοσιν τῆς φιλοξενίας, ἧς ἔτυχεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ, ὅτε κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1401 περιοδείαν αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν χάριν εὐρέσεως συμμάχων ἐναντίον τῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπειλούντων Τούρκων ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Γ΄.

Ἡ εἰκὼν εἶνε ὀλοσέλιδος καὶ παριστάνει ἄνω τὴν Θεοτόκον ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν Ἰησοῦν, κατατείνουσάν δὲ τὰς χεῖρας χάριν εὐλογίας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ κάτωθεν αὐτῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ὀρθίου ἱσταμένου Μανουὴλ καὶ τῆς ἐπ' ἰσῆς πρὸς

¹ Comptes rendus du Congrès international d'Archéologie σ. 309, 370.

τὰριστερὰ κάτωθεν τῆς Θεοτόκου ὀρθίας συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἑλένης. Καὶ δεξιόθεν μὲν τοῦ Μανουὴλ ἱσταται, διακρινόμενος διὰ τῆς ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπιγραφῆς, ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Μανουὴλ καὶ τῆς Ἑλένης Ἰωάννης ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἐν μέσῳ δὲ τῶν συζύγων, ὁμοίως διακρινόμενοι δι' ἐπιγραφῶν, ὁ δευτερότοκος Θεόδωρος καὶ ὁ τριτότοκος Ἀνδρόνικος. Τὴν εἰκόνα ταύτην εὕρισκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ παρενθέτῳ Πίνακι Δ' ἐκ φωτογραφίας ἐπιτηδες γενομένης ἐν Παρισίοις. Οὐδὲν δὲ ἄλλο τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν θανόντα, οὔτε ὁ Θωμᾶς, οὔτε ὁ Δημήτριος, οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἄρξαντες ὡς δεσπότες μέχρι τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως, ἐξεικονίζεται ἐν τῷ κώδικι τούτῳ, ὅστις εἶνε σήμερον τῶν χειμηλίων τῶν κοσμούντων τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ἀπόκειται δ' ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐλεφαντουργημάτων ἕνεκα τοῦ ἐξ ἐλέφαντος πολυτελοῦς περικαλύμματος αὐτοῦ (Ivoires A, 53)¹.

Ὁ πολύτιμος κώδιξ, ἐν ᾧ ἡ προμνημονευθεῖσα εἰκὼν, μαρτυρεῖται δωρηθεῖς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῷ 1408, ἦτοι ἑπτὰ ὄλα ἔτη μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις διατριβὴν τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου. Βεβαίως δὲ παρηγγέλη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ παρασκευὴ αὐτοῦ ἐξεπίτηδες χάριν τῆς εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου δωρεᾶς, ἅτε περιέχοντος τὰ

¹ Ἡ ἐν τῷ κώδικι εἰκὼν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Du Cange* ἐν τῇ Familiae Byzantinae ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 242. Πρὸς τὸ τοῦ αὐτοῦ Glossarium mediae et infimae Latinitatis ἐκδ. *Didot* Τόμ. Ζ' Πλν. VII, εἶτα δ' ἐξέδωκεν αὐτὴν ἐν χρωματολιθογραφίᾳ ὁ *Labarte* (Histoire des arts industriels au moyen âge et à l'époque de la Renaissance. Τόμ. Β' Πλν. LXXXVIII). Τέλος δ' ἐπανελήθη καὶ παρὰ τῷ *Hertzberg* Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches. Ἐν Βερολίνῳ. 1883 σ. 517. Ἴδε περὶ αὐτῆς *Henri Bordier* Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Ἐν Παρισίοις. 1883 σ. 281. — *Molinier* Catalogue des ivoires du Louvre. Ἐν Παρισίοις. 1896 σ. 197 ἀρ. 100. — *Julien Havet* Mélanges 1853-1893. Ἐν Παρισίοις 1903.

ἔργα τοῦ ἁγίου οὐ φερόντως ἦτο ἡ μονή. Διό πρέπει νάπο-
δεχθῶμεν, ὅτι ἡ παραγγελία ἔγεινεν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς τὴν
Κωνσταντινούπολιν τῷ 1402 ἐπιστροφήν τοῦ αὐτοκράτορος
ἐκ τῆς Ἑσπερίας. Τότε δὲ βεβαίως ἐζωγραφήθη καὶ ἡ εἰκὼν
ἡ παριστάνουσα τὸν αὐτοκράτορα μετὰ τῶν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος
ἐν τῇ ζωῇ ὑπαρχόντων οἰκογενῶν αὐτοῦ. Καὶ παρεσκευάσθη
ἐν τότε τὸ χειρόγραφον, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀγνοουμένους ἢ εἰς
Παρισίους ἀποστολῇ αὐτοῦ ἐπεβραδύνθη μέχρι τοῦ 1408.
Οὕτω καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν εὐλόγως τὴν ἐκ τῆς
εἰκόνης ἀπουσίαν τοῦ τε Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ τῶν
νεωτέρων αὐτοῦ ἀδελφῶν Ἀνδρονίκου καὶ Δημητρίου, ἅτε ἀρ-
γότερον τοῦ 1402 γεννηθέντων.

Κατὰ ταῦτα, ἀποδεχόμενοι τὴν ἐν ἔτει 1402 ἢ 1403 περί-
που ζωγράφησιν τῆς εἰκόνης, εὐρίσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ Ἰωάν-
νης παρεστάθη ἔχων ἡλικίαν ἐτῶν δώδεκα ἢ δεκατριῶν, ἅτε
γεννηθεὶς περὶ τὴν 1ῃ Αὐγούστου τοῦ 1390. Πράγματι δὲ
τοιαύτης ἡλικίας τὴν αἴσθησιν ἐμποιεῖ ἡ προκειμένη εἰκὼν.

Ἄλλη δὲ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου ἀνδρωθέντος ἤδη περιεσώθη
εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ φ. 2^ο τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1783 πολυτελοῦς χαρ-
τῶου κώδικος τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γε-
γραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Ἡ εἰκὼν αὕτη, διὰ
γραφίδος ἐσχεδιασμένη καὶ ἔχουσα μεταγενεστέρας τινὰς προσ-
θήκας κακοτέχνων χειρῶν μὴ ὑπαρχουσῶν ἐξ ἀρχῆς, παριστά-
νει τρεῖς αὐτοκράτορας, ὧν ὁ μὲν ἐν μέσῳ ἐπιγράφεται *Μα-
νουήλ ὁ Παλαιολόγος*, ὁ δ' ἐξ ἀριστερῶν *Ἰωάννης ὁ Παλαιο-
λόγος*, ὁ δ' ἐκ δεξιῶν ἀπλῶς *Ἰωάννης* (Ἴδε τὴν εἰκόνα ταύτην
κατὰ πανομοιότυπον ἐκ φωτογραφίας ἐπίτηδες παραγγελθείσης
ἐν τῷ παρενθέτῳ Πίνακι Ζ' ἀρ. 1). Ἄλλὰ τίνες οἱ δύο οὗτοι
Ἰωάννηται οἱ μετὰ τοῦ Μανουήλ συμπαριστανόμενοι; Ἀναμφι-
λέκτως ὁ σχεδιάσας ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ἐνταῦθα τρεῖς γε-
νεὰς αὐτοκρατόρων, ἐξεικονίσας τὸν πάππον Ἰωάννην Παλαιο-
λόγον, ὅστις εἶνε ὁ ἐξ ἀριστερῶν τῷ ὄρῳντι, τὸν υἱὸν αὐτοῦ

Μανουήλ ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὸν ἔγγονον Ἰωάννην ἐκ δεξιῶν.
Πράγματι δὲ, παραβάλλοντες τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ταύτην πρὸς
τὰς λοιπὰς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀναγνωρίζομεν
ἐν τισιν αὐτῶν πλὴν τοῦ δισχιδοῦς γενείου τὸ χαρακτηριστι-
κῶς ἐπικαμπές τῆς ρίνος. Καὶ καθ' ὅλου δ' ἔχει ἡ εἰκὼν αὕτη
ἀπωτέραν τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πιτά-
νου καὶ τὴν προτομὴν τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου, κατέχει δ' οὐ-
τως εἰπεῖν τὰ μέσον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν τοῦ κώδικος τῆς
Μοδένης καὶ τοῦ Παρισιακοῦ 1188, περὶ ὧν πασῶν γενήσε-
ται λόγος κατωτέρω.

Ἄλλ' ἰδίως συνέτέλεσεν εἰς διάδοσιν τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰωάν-
νου Παλαιολόγου ἡ ἐν ἔτει 1439 μετάβασις αὐτοῦ εἰς τὴν
σύνοδον τῆς Φλωρεντίας. Ἀμέσως μετὰ τὸ γεγονός ἐκεῖνο παρί-
στατο εὐκαιρία εἰς τὸν πάπαν Εὐγένιον Δ' νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἐν
Φλωρεντίᾳ ἐπιτευχθεῖσαν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καθ' ἃ ἐνομί-
ζετο πρὶν ἢ ματαιώσῃ αὐτὴν ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐξέ-
γερσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις δὲ αὐτοῦ
ὁ γλύπτης Ἀντώνιος Φιλαρέτης (Filareto) ὁ καὶ Ἀβερούλινος
λεγόμενος, ποιήσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1439 καὶ 1447 τὰς χαλ-
κὰς θύρας τῆς μέσης πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου, μεταξὺ τῶν
παραδόξως συμπεφυρμένων ἀλλήλαις ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν
παραστάσεων ἐνέβαλε καὶ τέσσαρας παραστάσεις ἀναφερομένας
εἰς τὴν ἐν Φερράρα καὶ κατόπιν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον. Εἶνε δὲ
αὗται α') Ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν ἀπόπλους
τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (Παρενθέτου πίνακος Γ' ἀρ. 1).
β') Ἡ εἰς Φερράραν ἀφίξις καὶ ἐν ἄλλῳ τμήματι τοῦ αὐτοῦ

¹ Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξεδόθη παρὰ τῷ *Banduri Imperium Orientale*. Ἐν Βενε-
τίᾳ. 1729 σ. 689 Tab. II.

² Ὁ *Bordier*, ποιούμενος λόγον περὶ τῶν εἰκόνων τούτων, λέγει ἐνθ' ἀν. ἐν μὲν σ.
20: de pure fantaisie, ἐν δὲ σ. 267: dessinés . . . grossièrement mais ayant
. . . un certain cachet de vérité. Ἄλλ' ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑφ' ἡμῶν λε-
χθέντων ἐν τῷ κειμένῳ, τῶν διαφόρων τούτων γνωμῶν αὐτοῦ τυγχάνει τοῦ ὀρθοῦ μύ-
νον ἢ δευτέρα.

ἀναγλύφου ἢ παρουσίας πρὸ τοῦ πάπα Εὐγενίου (Παρενθέτου πίνακος Γ' ἀρ. 2). γ') ἢ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 6 Ἰουλίου 1431 ἐν Φλωρεντίᾳ, παρόντος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ τοῦ πάπα, ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Βησσαρίωνος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἐλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τῆς συνόδου (Παρενθέτου πίνακος Γ' ἀρ. 3) καὶ δ') ἢ ἐκ Φλωρεντίας εἰς Βενετιαν ἀναχώρησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διμερεῖ ἀναγλύφῳ ὃ ἐκ Βενετίας ἀπόπλους αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν (Παρενθέτου πίνακος Γ' ἀρ. 4)¹.

Ἐν μέσῳ τῶν ποικίλως ἐνδεδυμένων καὶ περιέργους καλύπτρας φερόντων συνοδῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εὐκόλως διακρίνεται ἐν ταύταις ταῖς παραστάσεσιν ἐκ τοῦ ἰδιορρυθμοῦ εἰς ὄξυ ἀπολήγοντος πύλου, ὃν θὰ ἴδωμεν αὐτὸν φέροντα καὶ ἐν ἄλλαις εἰκόσι. Μόνον δὲ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάπα παρουσίας εἶνε ἀσκεπῆς καὶ παριστάνεται γονυπετῶν πρὸ αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται μὲν κατὰ πάντα ἢ εἰκῶν αὕτη πρὸς τὴν περιγραφὴν τῆς δεξιώσεως παρὰ τῷ Συροπούλῳ, ἀλλὰ λείπει καὶ ἐξ αὐτῆς ὁ πολυθρύλητος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἀσπασμὸς τοῦ ποδὸς τοῦ πάπα, ὃν μέχρι τινδὸς ἠξίου ὁ Εὐγένιος Δ'.

Ὁ δὲ ἰδιόρρυθμος πῖλος, ὃν φέρει ὁ Παλαιολόγος ἐν τε τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ ἐν τῷ κατωτέρῳ περιγραφομένῳ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου, εἶνε ὁμοιότατος πρὸς τὸν τοῦ Μανουὴλ Λασκάρως ἐν τῇ Παντανάσῃ τοῦ Μυστρᾶ¹. Ἀλλὰ

¹ Αἱ παραστάσεις αὗται εὑρίσκονται ἀπεικονισμέναι καὶ ἐν παλαιαῖς χαλκογραφίαις προσηρημέναις εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. XVII Ἱστορικὸν κώδικα τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης, περιέχοντα τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, ἐξεδόθησαν δὲ κατ' αὐτὰς καὶ παρὰ τῷ Nessel (Catalogus codicum Mstorum Graecorum... Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis. Ἐν Βιέννῃ. 1690 Μέρ. E' σ. 39-40). Ἀπεικονίσθησαν δὲ καὶ ἐν τῇ παρισιακῇ ἐκδόσει τοῦ Κωδικοῦ (1648) σ. 3, 151, 337, 410 non indicatis caeterum locis unde desumptae fuerint, tametsi vero simile sit has ex antiquis tabellis, vel certe Codicibus manuscriptis, excerptas Du Cange Familiae byzantinae ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 245). Ἐξεδόθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Vannutelli Il Concilio di Firenze. Ἐν Ῥώμῃ. 1899 σ. 74, 87, 126, 145, ὁπόθεν καὶ παρέλαβον αὐτὰς.

τίς ἢ ἀρχὴ τοῦ πύλου τούτου; Παρέστητε μὲν ὁ Φιλαρέτης αὐτὸν φερόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἴδῃ κατὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλου καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ πάπα παρουσίας ἐν Φερράρᾳ, ὡν βεβαίως ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶχε γνῶσιν ἐξ αὐτοψίας· ἀλλ' ὁ πῖλος ἐκεῖνος ἐδόθη ἐν ταῖς παραστάσεσιν ἐκείναις εἰς τὸν Ἰωάννην προληπτικῶς ἐκ τῆς κατόπιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Φλωρεντίᾳ χρήσεως αὐτοῦ. Οὐδ' ὑπάρχει τι τὸ ἀναγκάζον ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοιοῦτο σχῆμα ἔφερε τὸ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Σανούτου μνημονευόμενον capello τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ οὗτος ἐξέβαλεν ἐν Βενετίᾳ πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ εἰς τὴν τριήρη αὐτοῦ ἐπιβάντος δόγη². Οὐδαμῶς δὲ πράγματι ἀμφιβάλλω, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ πρῶτον ἐφόρεσε τοιοῦτον πῖλον, οὗ ἴχνη δὲν εὐρίσκομεν πρότερον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὅσον τοῦλάχιστον ἐγὼ γινώσκω. Ὅτι δὲ ὁ πῖλος αὗτος ἔχει φλωρεντικὴν τὴν ἀρχὴν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν Elogia τοῦ Παύλου Ἰοβίου, ἐν οἷς βλέπομεν τὸν Φλωρεντίνον Ugucione della Faggiola φέροντα τοιοῦτον πῖλον³. Ἐν τεῦθεν ὁ ἐξηγεῖται καὶ πῶς τοιοῦτον φέρει πῖλον ἐν τῇ Παντανάσῃ τοῦ Μυστρᾶ ὁ Μανουὴλ Λασκάρης, πιθανώτατα συγγενῆς τοῦ Ἀθανασίου Λασκάρως, ὅστις ὡς πρέσβυς τοῦ δεσπότη τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου μετέβη εἰς Φλωρεντίαν, καθ' ἃ γινώσκομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Φλωρεντίνους ἐπιστολῆς αὐτοῦ, γραφείσης τὸν Αὔγουστον τοῦ 1439⁴.

² Κ. Ζησίου Σύμμικτα. Ἀθήνησιν. 1892 σ. 37 κ.έ. Φωτογραφικὸν ἀπότυπον τῆς ζωγραφίας ταύτης ἐξ ἐλαιογραφίας τοῦ κ. Ἐμμ. Λαμπάκη ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐνταῦθα Χριστιανικῆς ἐταιρείας ὑπ' ἀρ. 1831. Ἴδε αὐτῆς Δελτίον Βον (1894) σ. 60.

³ Μαρίνου Σανούτου Vite de' duchi di Venezia παρὰ τῷ Muratori Τόμ. KB' σ. 1051: E il Doge montò sulla galera dell' Imperadore o si cavò la berretta, e l' Imperadore si cavò il capello.

⁴ Jovius Elogia. Ἐν Βασιλείᾳ. 1577. Ἠρδλ. Eugène Müntz Le musée des portraits de Paul Jove ἐν τοῖς Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Ἐν Παρισίῳ. 1900 σ. 303.

⁵ Giuseppe Müller Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll' Oriente cristiano e coi Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1876 σ. 177.

Ἐξετάζοντες δ' ἐγγύτερον τὸν εἰκονικὸν τύπον, ὃν ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὁ Φιλαρέτης, εὐρίσκομεν, ὅτι εἶνε πάντοτε ὁ αὐτὸς ἐν ἀπάσαις ταῖς παραστάσεσι τοῦ γλύπτου. Καὶ ἡ μὲν παραβολὴ τῶν γλυφῶν τούτων πρὸς τὰς ἄλλας εἰκόνας τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἃς θὰ ἐξετάσωμεν ἀμέσως κατόπιν, ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Φιλαρέτης δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς πιστῆς ἀπεικονίσεως τοῦ προσώπου τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλ' ἄξιον ὁπωσδήποτε σημειώσεως εἶνε, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τούτοις φέρει μακρότερον τὸ γένειον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις καὶ παριστάνεται γηραιότερός πως τῆς ἡλικίας, ἣν εἶχε τῷ 1439 ἐν Φλωρεντία, ὅτε ἦτο μόλις τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν. Λείπει δ' ἐν τοῖς ἀναγλύφοις καὶ τὸ βοστρυχῶδες τῆς κόμης ἐκ τῶν ὀπισθεν, ὅπερ παρατηροῦμεν εἰς τὰς λοιπὰς ἐκ τῆς ἐν Φλωρεντία διαμονῆς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἀπορρευσάσας εἰκόνας.

Πῶς λοιπὸν θὰ κρίνωμεν καθ' ὅλου τὸν τύπον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Φιλαρέτη; Εἶνε πιστὸς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Προέρχεται ἐξ αὐτοψίας τοῦ γλύπτου; Τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ λυθῆ ἄνευ ἐξετάσεως τοῦ μεταλλίου τοῦ Βίκτωρος Πισάνου, ὅπερ παρέχει τὴν ἀξιοπιστοτάτην τῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Βίκτωρ Πισᾶνος ἢ Πισανέλλος, γεννηθεὶς ἐν Οὐηρῶνι τῷ 1380 καὶ διακριθεὶς ὡς ζωγράφος καὶ χαρακτῆς μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καλλιτεχνῶν κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς Ἀναγεννήσεως, κατέλιπεν ἡμῖν σὺν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ἔργοις καὶ καλλιτεχνικώτατα μετάλλια, δικαίως τυγχάνοντα καθολικῆς ἐκτιμῆσεως διὰ τὸ εὐτεχνον αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τούτων εἶνε καὶ τὸ μετάλλιον τὸ παριστάνον τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον, οὐ διάφορα ἀντίτυπα, ἔχοντα διάμετρον 103 χιλιοστῶν τοῦ γαλλικοῦ μέτρου, διασώζονται ἐν διαφόροις μουσείοις (Ἴδε τὸ μετάλλιον τοῦτο ἀπεικονιζόμενον ἐνταῦθα ἐν σμικρύνσει τοῦ ἐν τῷ Νομισματικῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου ἀποκειμένου ἀντι-

τύπου) ¹.

Καὶ ἡ μὲν καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ μεταλλίου τούτου εἶνε προφανῆς. Οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου εἶνε πιστότατη, χαραχθεῖσα ἐξ αὐτοψίας, καὶ ὅτι μόνον ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ ἀνάγλυφα τοῦ ἀγίου Πέτρου νεώτερός πως παριστάνεται ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ μεταλλίῳ. Ὁ Πισᾶνος, ἐργασθεὶς ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς Ἰταλίας μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1456 θανάτου, πιθανώτατα ἠτύχησε νὰ ἴδῃ αὐτοῖς ὄμμασι τὸν Ἰωάννην Παλαι-

Τὸ ἐμπροσθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου

Τὸ ὀπισθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου

¹ Ἴδε εἰκόνα τοῦ μεταλλίου παρὰ *Du Cange Familiae Byzantinae* ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 245.—*Friedländer Die italienischen Schaumünzen des fünfzehnten Jahrhunderts*. Ἐν Βερολίῳ. 1888 σ. 30 καὶ Πιν. I. *Hertzberg Ge*

ολόγον ἐν Φερράρα ἢ Φλωρεντία κατὰ τοὺς μακροὺς μῆνας τῆς ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰκόνισε δ' αὐτὸν φέροντα πλὴν τοῦ ἤδη ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἀγίου Πέτρου γνωστοῦ ἰδιορρύθμου πύλου ἐνδυμασίαν ἰδιωτικὴν ἀποδήμου αὐτοῦ, ὅχι δὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν στολὴν, καθ' ἃ ἄλλως καὶ ὁ Φιλαρέτης. Παρέστησε δὲ τὸν Ἰωάννην ἐν μὲν τῷ ἔμπροσθεν τοῦ μεταλλίου ἐν προτομῇ μόνον μεγάλου μεγέθους, ἐν δὲ τῷ ὀπισθεν ὀλόσωμον καὶ ἔφιππον.

Τὴν δὲ παράστασιν ταύτην τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐφίππου νομίζει ὁ Friedländer¹ ἀναφερομένην εἰς τακτὸν γεγὼς διαλανθάνον ἡμᾶς· ἀλλὰ φρονῶ, ὅτι ἄλλως πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν παράστασιν ταύτην, οἷαν βλέπομεν ἄπαξ καὶ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Φιλαρέτη. Καὶ δὲν πρόκειται μὲν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἵππου ἀναβάσεως βεβαίως νὰ ἐκφρασθῇ συμβολικῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὡς αὐτοκράτορος, τοσοῦτ' ὅπερ πολὺ ἐνδεικτικώτερον θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐξ-εικονίσεως αὐτοῦ περιβεβλημένου τὴν αὐτοκρατορικὴν στολὴν. Ἄλλος δ' εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ λόγος τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰωάννου ἐφίππου, ἢ συχνὴ ἐμφάνισις αὐτοῦ ὄχουμένου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Φλωρεντίνων. Φιλάσθενος δῆλα δὴ ὢν ἀπέφευγε τὰς μακρὰς πορείας πεζῆ καὶ ἐποιεῖτο συχνοτάτην

schichte der Byzantiner. Ἐν Βερολίῳ. 1883 σ. 572-3 Πρὸς περὶ τοῦ μεταλλίου τούτου Alfred Armand Les médailleurs italiens des quinzième et seizième siècles. Ἐν Παρισίαις. 1887 Τόμ. Γ' σ. 2. Κατὰ τοῦτον τὸ ἐν τῷ Λούβρῳ ἀντίτυπον ἔχει τὸ ἀνώτερον θολοειδὲς μέρος τοῦ πύλου τοῦ αὐτοκράτορος περιετοιχισμένου ὑπὸ στεφάνου, τὰ δὲ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς συνοδεύονται ὑπὸ καμπυλοειδῶν ποικιλμάτων. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ εἶνε ἔργον μεταγενεστέρου τραπευτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Friedländer ἐνθ. σ. 28 ὁ Παῦλος Ἰόβιος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Βαζάρην περὶ τῶν μεταλλίων τοῦ Πισάνου ποιεῖται μνείαν καὶ ὀπισθοῦ μέρους τοῦ περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος μεταλλίου, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἐκράτει διὰ τῶν δύο χειρῶν σταυρὸν· ἀλλ' ὁ Friedländer προσθέτει, ὅτι τοιοῦτο ὀπισθοῦ μέρος τοῦ μεταλλίου δὲν εἶνε γνωστόν. Ποιεῖται δὲ μνείαν ὁ Friedländer ἐνθ. ἀν. σ. 30 καὶ μικροῦ ἀποτύπου τοῦ μεταλλίου ἀποκειμένου ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπερ κατεσκευάσθη ἐν Γερμανίᾳ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα.

¹ Ἐνθ' ἀν. σ. 38.

χρῆσιν ἵππου. Ἐκ τῆς περιέργου καὶ διδακτικῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἰωάννου de' Pigli περὶ τῆς εἰς Πιστορίαν καὶ Πράτον ἐκδρομῆς τοῦ αὐτοκράτορος δικαιοῦμεθα νὰ παρομοιάσωμεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Κολοκοτρωναίους, οὓς δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἀνίππους κατὰ τὰ περὶ αὐτῶν ἀδόμενα. Ὅμοίως πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐν τῇ τοςκανικῇ Περετόλῃ εἰσῆλθε μέχρῃ καὶ τῆς αἰθούσης τῆς οἰκίας τῶν φιλοξενούντων αὐτὸν de' Pigli ἔφιππος, χωρὶς νὰ ἴδῃ τις αὐτὸν βοηθούμενον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἵππου κατάβασιν ὑπὸ ἄλλου τινὸς πλὴν ἢ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ εὐπατριδῶν καὶ οἰκειῶν¹.

Πότ' ἐχαράχθη τὸ ἀχρόνιστον τοῦτο μετάλλιον τοῦ Πισάνου; Οὐδαμῶς εἶνε ἀπίθανος ἢ κοινῶς φερομένη γνώμη, ὅτι τοῦτο ἔγεινε κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ διαμονῆς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἤτοι τὸ 1439. Κατὰ ταῦτα ἠδύνατο νὰ ἔχη τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὁ Φιλαρέτης ποιῶν τὸ ἀνάγλυφα τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἅτινα εἶνε ὀλίγω μεταγενέστερα, ποιηθέντα μεταξὺ τοῦ 1439 καὶ 1447. Ἀλλὰ διὰ λόγον ἄγνωστον δὲν φαίνεται ἀντιγράψας τὴν πιστὴν εἰκόνα τοῦ Παλαιολόγου τὴν ἐν τῷ μεταλλίῳ ἐκείνῳ. Ἀλλὰ πόθεν τότε ἢ ποιά τις ὁμοιότης ἢ παρατηρουμένη ἐν ταῖς γλυφαῖς τοῦ Φιλαρέτη, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν πύλον, τὸ ἰδιωτικὸν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τὸ εἰς δεξιὸν ἀπολήγον γένειον; Λίαν πιθανῶς ὁ Φιλαρέτης εἰκόνισε τὸν Ἰωάννην ἐξ ἀναμνήσεως, ἰδὼν καὶ αὐτὸς αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἥτις ἦτο ἡ γενέτειρα τοῦ γλύπτου τοῦ λαβόντος παρὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου τὴν ἐντολὴν τῆς διὰ τῶν παραστάσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν σύνοδον πρὸς ταῖς ἄλ-

¹ Entrò insino nella nostra sala a cavallo senza essere veduto dismontare da nessuno, se non dai suoi gentili uomini e famigli. Ἴδε P. Ferrato Relazione di Gio. de' Pigli da Peretola intorno a un viaggio dell' imperatore di Costantinopoli fatto nel 1439. Ἐν Βονωνίᾳ. 1867 σ. 11. Πρὸς. Σπουρ. II. Λάμπρου Μία ἡμέρα Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Περετόλῃ τῆς Τοσκάνης ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Τόμ. Γ' σ. 354.

λαις διακόσμησιν τῶν θυροφύλλων τῆς μεσαίας πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ὀλίγω δὲ βραδύτερον τοῦ ἔτους καθ' ὃ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εὕρισκετο ἐν Φλωρεντίᾳ χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἢ πόλις αὕτη διεκοσμήθη διὰ νέου μνημείου ἀξιολογωτάτου, ὀφειλομένου εἰς τὴν διαπρεπῆ φιλοκαλίαν τοῦ νέου ἐν τῇ πόλει ἰσχυροῦ οἴκου, τοῦ τῶν Μεδίκων. Κοσμᾶς Α' ὁ Μεδίκος, ἰσχύσας ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νάναλάβῃ ἀπὸ τοῦ 1434 πράγματι τὴν ἐν αὐτῇ ὑπερτάτην ἀρχὴν ἄνευ καταλύσεως τοῦ δημοκρατικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, ἀπεφάσισε τὴν οἰκοδόμησιν μεγάρου τῶν Μεδίκων ἀνταξίου τοῦ νέου αὐτῶν ἐν τῇ πόλει ἀξιώματος. Τὴν δὲ διακόσμησιν τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων¹ τοῦ ἐν τῷ μεγάρῳ τούτῳ τῷ οἰκοδομηθέντι κατὰ τὰ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονος Michelozzo ἀνέθηκεν ὁ Κοσμᾶς εἰς τὸν ζωγράφον Βενότιον (Benozzo) Gozzoli, τὸν ἐπιφανῆ μαθητὴν Ἰωάννου Βεάτου τοῦ Ἀγγελικοῦ (Fra Angelico). Θέμα δὲ τῶν τοιχογραφιῶν, δι' ὧν ἀπὸ τοῦ 1459 μέχρι τοῦ 1464 μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ περισσῆς φιλοκαλίας ἅμα καὶ καλλιτεχνικῆς τόλμης ἐργασθεῖς ὁ Βενότιος ἐκόσμησε τὸν εὐκτήριον τοῦτον οἶκον, εἶνε ἢ λατρεία ἢ προσφερομένη εἰς τὸν ἐν τῇ φάτνῃ νεογέννητον Ἰησοῦν τοῦτο μὲν ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ἐπουρανίων ἀγγέλων, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Μάγων, ἀκολουθουμένων ὑπὸ πολυανθρωποτάτης ἀκολουθίας ἐπίππων ὡς τὸ πλεῖστον συνοδῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ φέροντες τὰ πολύτιμα τῶν προσκυνητῶν δῶρα εἰς τὸν ἀρτιγενῆ Σωτῆρα. Ἐν δὲ τῇ ἐκτελέσει τοῦ θέματος τούτου ὁ Gozzoli εὗρε τὴν εὐκαιρίαν τοῦτο μὲν νάναπτύξῃ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν διὰ τῆς ζωγραφῆσεως ὠραίων τοπίων, φυτῶν καὶ ζώων, τοῦτο δὲ νάναπαραστήσῃ κατὰ τὸ καὶ ἄλλως παρὰ τοῖς ζωγράφοις τῆς

¹ Εἶνε τοῦτο ἡ περιώνυμος Cappella Medicea ἐν τῷ μεγάρῳ τῶν Μεδίκων τῷ φέραντι ἀπὸ τοῦ 1659 τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου Ῥικκάρδη, εἰς ὃν περιήλθε, καίτοι ἀπὸ τοῦ 1814 ἔγινε κτῆμα τοῦ δημοσίου. Νῦν δὲ εἶνε ἐγκάτεστημένη ἐν αὐτῷ ἡ νομαρχία.

Ἀναγεννήσεως ἐπιχωριάζον ἔθος ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῶν συγχρόνων, ὧν αἱ εἰκόνες ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν προσώπων τῆς γραφικῆς παραδόσεως, φερόντων τὴν περιβολὴν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Οὕτως οἱ τρεῖς Μάγοι τοῦ Βενοτίου Gozzoli εἶνε ὁ νεαρὸς ἔγγονος τοῦ Κοσμᾶ Λαυρέντιος ὁ Μεγαλοπρεπῆς ὁ γεννηθεὶς μὲν τῷ 1448, ἄρξας δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Πέτρου τῷ 1469, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν χάριν τῆς συνόδου μεταβάς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ¹.

Τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον παρέστησεν ὁ Gozzoli ἔφιππον ὡς καὶ τοὺς δύο ἄλλους Μάγους, τὸν Λαυρέντιον Μεδίκον καὶ τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ. Ἐποχεῖται δ' ἐπὶ θυμαιοῦς λευκοῦ ἵππου, κεκοσμημένου διὰ πολυτελῶν φαλάρων, φέρει στέμμα ἀνατολικὸν ὁμοιον πρὸς τὸ τῶν λοιπῶν δύο Μάγων, καὶ περιβάλλεται πολύτιμον ποδήρη βασιλικὴν ἐσθῆτα ἐκ βαρέος πρασίνου σηρικοῦ διύφασμένου ὑπὸ χρυσοῦν ἀνθεμίων, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ τέχνης ἐζωγραφημένην. Ἐχει δὲ ὁ αὐτοκράτωρ περικαλλῆ τὴν μορφήν καὶ πολὺ τὸ μεγαλεῖον ἐν τῇ ἐκφράσει. Ἄξια δὲ παρατηρήσεως χαρακτηριστικὰ εἶνε τὸ εἰς ὀξὺ ἀπολήγον γένειον, εἰ καὶ ἡ ὀξύτης αὕτη εἶνε πολὺ καταφανεστέρα ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου, καὶ τὸ ἐκ τῶν ὀπισθεν βοστρυχωδὲς τῆς κόμης, ὅπερ εἶδομεν καὶ ἐν τῷ μεταλλίῳ τούτῳ. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ ἡ ἐκτάκτως ὠραία αὕτη εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἢ δικαίως προκαλοῦσα τὸν θαυμασμόν τῶν θεωμένων δύναται νὰ λεχθῇ ἡ ἀρίστη τῶν σωζομένων εἰκόνων Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος (Παρένθετος Πίναξ Η').

¹ Ἴδε περὶ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Gozzoli ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ μεγάρου τῶν Μεδίκων Crowe καὶ Cavalcasselle Storia della pittura Italiana.— C. B. Benvenuti Gli affreschi di Benozzo Gozzoli nella Cappella del Palazzo Riccardi. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1901. — Heinrich Bröckhaus, Forschungen über Florentiner Kunstwerke. Ἐν Λειψία, 1902 σ. 55 κ.έ. II. Die Hauskapelle der Medici.

Ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν εἶνε βεβαίως ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν τοῦ μεταλλίου, ἀλλ' ὁμοιάζει ἱκανῶς πρὸς αὐτὴν, καὶ δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι προῆλθε καὶ αὕτη ἐξ αὐτοψίας. Καὶ ὁ μὲν Gozzoli, ὅστις ὠρμᾶτο ἐκ τῶν ἀστυγειτόνων τῆ Φλωρεντία Φαισουλῶν (Fiesole), εἶχε κατὰ τὰ πιστευόμενα ἀναμφιλέκτως ἴδει τὸν αὐτοκράτορα ἐν Φλωρεντία¹, ἀλλὰ τὸ καθ' ὅλου ἰδεῶδες τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐπέτρεπεν, εἰ μὴ καὶ ἐπέβαλλεν, εἰς τὸν ζωγράφον ποιᾶν τινὰ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς δουλικῆς ἀποτυπώσεως τῆς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἰδανικωτέραν τινὰ παράστασιν αὐτοῦ, ἐξεικονισθέντος περικαλλεστέρου ἢ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἔτι νεωτέρου ἢ ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου. Ἐντεῦθεν δὲ νομίζω, ὅτι προῆλθον αἱ διαφοραὶ ἅς εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἐξεικονίσει τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ Gozzoli ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ μετάλλιον τοῦ Πισάνου.

Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ καλλιτέχνης ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ τοιχογραφίᾳ τῆ πληρούση τοὺς τοίχους τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων νὰ περιλάβῃ μόνον τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον πιθανώτατα ἕνεκα τῆς τιμῆς τῆς προσγενομένης εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὸν ἄρχοντ' αὐτῆς οἶκον ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διαμονῆς ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἄρνον πόλει. Οὐχ ἦττον τιμητικὴ εἶχεν ὑπάρξει ἢ εἰς τὴν πόλιν μετάβασις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οἱ δὲ Φλωρεντινοὶ δὲν ἐλησιμόνουν τὸν γηραιὸν πατριάρχην, οὐ μετ' ἐνδιαφέροντος εἶχον παρακολουθήσει τὴν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν παρουσίαν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τῷ 1439 θάνατον ὡς καὶ τὴν ἐνταφίαν ἐν τῇ Νέᾳ Παναγίᾳ (Santa Maria Novella). Διὸ ὁ Gozzoli τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ παρέστησε πρὸς τῷ Λαυρεντίῳ τῷ Μεδίκῳ καὶ τῷ αὐτοκράτορι Ἰωάννῃ ὡς τὸν τρίτον Μάγον. Ὅποια δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ πατριάρχου θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ λόγου περὶ τῶν λοιπῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

¹ *Benvenuto* ἐνθ' ἀν. σ. 33.

Πράγματι πλὴν τῶν ἤδη ἀνωτέρω περιγραφεισῶν ἀνήγγειλαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐν τῇ βραχείᾳ περιλήψει τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων ἀνακοίνωσιν γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντωνίου Μυῆοz ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2/13 Ἰουλίου ἔ.ν. Κατὰ ταύτην οὗτος ἐξέθηκεν, ὅτι πρὸ τινῶν ἐβδομάδων εἶχεν ἀνακαλύψει ἐν τῷ κατὰ τὴν Ῥώμην Μουσείῳ τῆς Προπαγάνδας χαλκῆν προτομὴν παριστάνουσαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον· ἰσχυρίσθη δὲ καὶ ὅτι αὕτη ἐποιήθη τῷ 1439 ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ἀβερουλίνου ἢ Φιλαρέτη, τοῦ ἤδη γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς γλύπτου τοῦ ποιήσαντος τὰνάγλυφα τῶν θυροφύλλων τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ἄλλ' ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα νὰ διαμαρτυρηθῶ κατὰ τῆς διεκδικουμένης ὑπὸ τοῦ κ. Μυῆοz προτεραιότητος. Ἡ ἀνακάλυψις οὐδαμῶς ἔγεινεν ὑπ' αὐτοῦ, οὐδ' εἶνε ἐφετεινὴ. Ἢδη τῷ 1899 εὑρηται ἐκδεδομένη ἀτυχῆς εἰκὼν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προτομῆς ἐν τῷ περὶ τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας συγγραμμάτιῳ τοῦ πατρὸς Vannutelli, φέρουσα ἐπιγραφὴν *Busto dell' Imperatore Giovanni Paleologo. Museo di Propaganda*. Οὐδὲν δὲ ἄλλο λέγεται ἐν τῇ εἰρημένῃ συγγραφῇ περὶ τῆς προτομῆς ταύτης ἢ ὅτι τὸ γνωστὸν μετάλλιον τοῦ Πισάνου, περὶ οὗ γίνεται ἱκανῶς μακρὸς λόγος ἐν αὐτῇ, « χρησιμεύει πρὸς διάγνωσιν τῆς ταυτότητος (*serve di autentica*) τῆς ὠραιστάτης χαλκῆς προτομῆς τῆς παριστανούσης τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ εἰρημένῳ μουσεῖῳ », τῷ τῆς Προπαγάνδας ἢ Βοργιανῷ (Borgiano)².

Ὁ πατὴρ Vannutelli εἶχε πληρέστατα δίκαιον συσχετίζων τὰ δύο καλλιτεχνήματα, ὡς ἀπεδείκνυε καὶ ἡ ἀπλῆ θεὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκτυπωθείσης εἰκόνας. Θελήσας δὲ νὰ μάθω πλειό-

¹ Il Consiglio di Firenze. Ἐν Ῥώμῃ (Libreria e Tipografia della Vera Roma), 1899 σ. 1813.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 112.

τερα περὶ αὐτῆς, παρεχάλεσα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1904 τὸν ἐν Ῥώμῃ παρατυγχάνοντα μακαρίτην φίλον μου Στέφανον Καραθεοδωρῆν νά μοι ἀποστείλῃ φωτογραφίαν τῆς προτομῆς ταύτης καὶ ὅσον ἔνεστιν εἰδήσεις πληρεστέρας περὶ αὐτῆς. Ὁ δὲ Καραθεοδωρῆς ἀνεκοίνωσέ μοι τοῦτο μὲν, ὅτι φωτογραφίαι ἔτοιμοι τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προτομῆς δὲν εὕρισκοντο ἐν τῷ ἐμπορίῳ, τοῦτο δὲ, ὅτι τὸ Βοργιανὸν Μουσεῖον εὐχαρίστως θά μοι ἐπέτρεπε τὴν ἰδίαις μου δαπάναις φωτογράφησιν τῆς προτομῆς, ἂν προεκάλουν τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν τοῦ καρδινάλιου Della Volpe, Prefetto dell'Economia della Sacra Congregazione di Propaganda Fede. Ἀποταθείς δὲ πρὸς τοῦτον καὶ τυχῶν τῆς σχετικῆς ἀδείας, ἔλαβον ὑπερμεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1904 τρεῖς φωτογραφίας τῆς προτομῆς, μίαν παριστάνουσαν τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον ἀντωπὸν, ἄλλην κατὰ κρόταφον καὶ τρίτην κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ πλαγίου. Ἐκ τούτων δὲ τῶν φωτογραφιῶν ἐξετύπωσα μίαν μὲν εἰκόνα τῆς προτομῆς ἐν τῷ πολὺ πρὸ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Μιῆοζ παρασκευασθέντι πεντηκοστῷ δευτέρῳ τυπογραφικῷ φύλλῳ τῆς ἐμῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος (σ. 829), δύο δὲ ὄψεις αὐτῆς ἐν τῇ μικρῶν μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐκείνην ἐκτυπωθείσῃ εἰκονογραφημένη προκηρύξει τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς περὶ ἰδρύσεως ἀνδριάντος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις (Ἴδε ἐνταῦθα Παρένθετον πίνακα Θ' καὶ Παρενθέτου πίνακος Ε' ἀρ. 2).

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῶν φωτογραφιῶν ἔλαβον κατ' ἐντολὴν τοῦ καρδινάλιου Della Volpe ἐπιστολὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰγνατίου Σάντης, φέρουσαν ἡμερομηνίαν 19 Αὐγούστου/1 Σεπτεμβρίου 1904, δι' ἧς ἐδίδετο ἡ ἐξῆς ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματά μου περὶ προελεύσεως τῆς προτομῆς: « Ἡ Α. Ἐξοχότης (ὁ καρδινάλιος) λυπεῖται μὴ δυναμένη νὰ δώσῃ εἰς ὑμᾶς τὰς εἰδήσεις ἃς ἐπιθυμεῖτε περὶ τῆς προελεύσεως τῆς προτομῆς καὶ νὰ ὑποδείξῃ εἰς ὑμᾶς οἰανδήποτε ἄλλην δημοσίευσιν περὶ αὐ-

τῆς. Ἐγείναν ἔρευναι ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ἵνα ἐξευρεθῇ, ἂν ἡ δαπάνη πρὸς ἀγορὰν αὐτῆς εἶχε γέινει ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῆς Προπαγάνδας, ἀλλ' οὐδὲν ἐξήχθη. Ἐντεῦθεν δὲ εἰκάζεται, ὅτι ὁ πολύθρηνος πατὴρ Vannutelli ἢ τις ἄλλος ἀνώνυμος εὐεργέτης κατέβαλε τὰς δαπάνας καὶ ἐδώρησε τὴν προτομὴν εἰς τὸ Βοργιανὸν μουσεῖον. Ὁ δὲ φύλαξ τοῦ εἰρημένου μουσείου ἀντέγραψέ τινα σημειώματα, συναποστελλόμενα μετὰ τῆς παρούσης, ἐν οἷς ὑπάρχουσι καὶ τινες ἐνδείξεις περὶ τῆς προτομῆς ».

Τὰ σημειώματα ταῦτα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ ἐν τῷ αὐτῷ μουσεῖῳ ἀποκείμενον ἀντίτυπον τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου, ἐν τέλει δὲ αὐτῶν ἀντιγράφεται καὶ τὸ σημείωμα τοῦ Vannutelli τόδε: « Ἠγοράσθη ὁμοῦ μετὰ τῆς χαλκῆς προτομῆς χάριν τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου φροντίδι τοῦ πατρὸς Βικεντίου Vannutelli τὴν 9/21 Ἰανουαρίου 1888 » καὶ κατωτέρω: « Ἡ χαλκὴ προτομὴ ἠγοράσθη χάριν τοῦ μουσείου τῆς Προπαγάνδας φροντίδι τοῦ πατρὸς Βικεντίου Vannutelli τὴν 9/21 Ἰανουαρίου 1888, τὸ δὲ χαλκοῦν μετάλλιον ἐξωρήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ εἰρημένον Βοργιανὸν μουσεῖον ».

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῆς προτομῆς δὲν ἔγεινεν ὀλίγας μόνον ἐβδομάδας πρὸ τῆς 2 Ἰουνίου τοῦ λήξαντος ἔτους καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Μιῆοζ, ἀλλ' εἶνε πολὺ ἀρχαιότερα. Νέα δ' ἐν τῇ ἀνακοινώσει τοῦ κ. Μιῆοζ εἶνε μόνον ἡ γνώμη, ὅτι ἡ προτομὴ εἶνε ἔργον τοῦ Φιλαρέτη. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τάνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν πιστεύω νὰ εὔρεν οὗτος ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Προπαγάνδας νέον ὑλικόν, διαλαθὼν τοὺς ἐν ἔτει 1904 χάριν ἐμοῦ ἐρευνήσαντας, δικαιόσμαι νὰ εἰκάσω, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Μιῆοζ δὲν στηρίζεται τυχὸν εἰς ἀρχειακὰς ἢ ἄλλας μαρτυρίας, ἀλλ' ἐκ καλλιτεχνικῶν μόνον λόγων ὁ κ. Μιῆοζ ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα τὸ ἀνακοινωθὲν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν.

Ἄλλ' εἶνε ἄρα γε ὀρθὴ ἡ γνώμη αὕτη; Περὶ τούτου δὲν

δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ. Δισταγμοὺς δὲ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς ἀνεκάνωσέ μοι ὁ διδάσκαλος τοῦ κ. Μυῆου, ὁ φίλος καθηγητῆς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ῥώμης κ. Ἀδόλφος Βεντούρης, γράψας μοι τῇ 18 Ἰουλίου τάδε: «Οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Μυῆου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Παρισίων· ἀλλ' ἐν τινὶ διαλέξει γενομένη πρὸ μηνὸς ἐν τῷ φροντιστηρίῳ μου ὁ μαθητῆς μου ἐκεῖνος ἐξέθηκε τὰ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς προτομῆς τοῦ Φιλαρέτη. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν ἐπέισθην τελείως. Τώρα δὲ θὰ ἴδητε ἐν τῷ ἐμῷ περιοδικῷ L'Artis ἄλλην τινὰ προτομὴν, ἣν ἐγὼ δημοσιεύω ὡς ἔργον τοῦ Φιλαρέτη. Θὰ μοι εἴπητε δὲ, ἂν ἐξ αὐτῆς δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι στοιχεῖα πρὸς παραβολὴν αὐτῆς μετὰ τῆς προτομῆς τοῦ Παλαιολόγου. Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὰ τοιαῦτα στοιχεῖα εἶνε ὀλίγα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ προτομὴ τοῦ Παλαιολόγου φαίνεται ποιηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισανέλλου. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος. Θὰ μελετήσω δὲ τὸ ζήτημα περαιτέρω».

Ἐξετάζοντες δὲ πράγματι τὴν προτομὴν, καθ' ὅσον γινώσκωμεν αὐτὴν ἐκ μόνων τῶν φωτογραφιῶν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς τὸ μετάλλιον τοῦ Πισάνου ἢ τὸ πρῶτον ἤδη κατὰ τὰνωτέρω εἰρημένα διαγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Vannutelli. Οὐ μόνον ὁ πῖλος καὶ ἡ περιβολὴ ἔχουσιν ἀπαραλλάκτως πλὴν ἐλαχίστων, ἀναξίων λόγου διαφορῶν, ἀλλὰ καὶ ὁμοιοτάτην βλέπομεν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὠτὸς μετὰ τῆς μικρᾶς ἐξοιδήσεως τοῦ κάτω λοβοῦ, τοῦ ὀφθαλμοῦ, τοῦ ἀνεφγότος στόματος, τῶν τριῶν βοστρύχων. Μόνον δὲ τὸ ζυγωματικὸν ὄστον προέχει πλειότερον ἐν τῇ προτομῇ, καὶ ἡ ρίς εἶνε περὶ τὸ μέσον καμπυλωτέρα ἢ ἐν τῷ μεταλλίῳ, καὶ τὸ γένειον εἶνε ὀλιγώτερον ὀξὺ ἐν τῇ προτομῇ ἢ ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' αἱ μικραὶ αὗται διαφοραὶ εἶνε ἀνάξιστοι λόγου, παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς μεγάλας ὁμοιότητας,

ὅταν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ προτομὴ περιλαμβάνει ἀκριβῶς τόσον μόνον μέρος τοῦ σώματος ὅσον τὸ μετάλλιον. Τέλος δὲ νομίζω, ὅτι ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς πατρότητος τοῦ Φιλαρέτη εἶνε ἡ πολὺ μείζων διαφορά τοῦ εἰκονικοῦ τύπου τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου μετὰ τῆς προτομῆς καὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀποδεικνύουσα, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ προσγράψωμεν ἀμφοτέρω τὰ ἔργα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην. Ἐν τέλει δὲ παρατηρητέον περὶ τῆς προτομῆς τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὴν, οὔσαν περιφερῆ, εὕρισκετο ἠναγκασμένος νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰωάννην καὶ ἀντωπὸν, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶχεν ἐπιχειρήσει οὔτε ὁ Φιλαρέτης ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου, οὔτε ὁ Βενότιος Gozzoli ἐν τῇ Cappella Medicea, οὔτε ὁ Πισάνος ἐν τῷ μεταλλίῳ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ Πίνακος Ε' ἀρ. 2, ὅτι ἡ ἀντωπὸς ὄψις τοῦ αυτοκράτορος δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν περὶ τῆς καλλονῆς αὐτοῦ ιδέαν, ἣν ἀποκομίζομεν ἐκ τῶν κατὰ κρόταφον ὄψεων τῶν ἀναπαραστάσεων τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Στηρίζεται ἄρα καὶ ἡ ἀντωπὸς αὕτη παράστασις εἰς αὐτοψίαν τοῦ καλλιτέχνου ἢ οὔτος, ἀντιγράφας τὴν πλαγίαν ὄψιν ἐκ τοῦ μεταλλίου, αὐτοσχέδιον εἰκόνισε τὸ profil τοῦ αυτοκράτορος; Τοῦτο εἶνε ζήτημα ἄξιον λόγου, εἰς ὃ οὐδεμίαν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν.

Ἄντωπὸν δὲ παριστάνει τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἢ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. a. S. 5. 5 κώδικι τῆς Ἀπεστίας (Estense) βιβλιοθήκης τῆς Μοδένης, περιέχοντι τὸ Χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ, γεγραμμένον ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα καὶ κοσμούμενον ὑπὸ εἰκόνων τῶν αυτοκρατόρων. Περιλαμβάνεται δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν μετ' εἰκόνων φύλλων (φ. 294⁶), περιέχοντι εἰκόνας μεταγενεστέρως ἐπικεκολλημένας καὶ ἄλλοθεν,

ὡς εἶνε προφανές, εἰλημμένας¹ (Παρενθέτου πίνακος Ζ' ἀρ. 3).

Ὁμοίως δ' ἀντιπέν βλέπομεν τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ τῇ περιλαμβανομένῃ ἐν φ. 4^ο τοῦ Παρισιακοῦ Suppl. Grec 1188, ὀλιγοφύλλου σπαράγματος κώδικος γεγραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα καὶ περιλαμβάνοντος πλήν ἄλλων τινῶν αἰνίγματα Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ. Εἶνε δὲ ἡ εἰκὼν γεγραμμένη διὰ κονδυλίου κίρροχρους μετὰ τινῶν ὑπερύθρων ἀποχρώσεων.

Ἡ ἄτεχνος εἰκὼν αὕτη (Παρενθέτου Πίνακος Ζ' ἀρ. 4) διαφέρει παντελῶς τῶν λοιπῶν, ἀπώτατα δὲ μόνον εἶνε τὰ ἐν αὐτῇ στοιχεῖα τῆς ὁμοιότητος ἐν τῇ καμπυλότητι τῆς κακοτεχνότητος ῥινός. Βλέπομεν δ' ἐν αὐτῇ τοὺς βοστρύχους τῆς κόμης ἀμφοτέρωθεν ἐκ τῶν πλαγίων, καθ' ἃ καὶ ἐν ἄλλαις εἰκόσι ἄλλων αὐτοκρατόρων τοῦ αὐτοῦ κώδικος καὶ ἐπὶ νομισμάτων καὶ μολυβδοβούλλων², ὅχι δὲ μόνον ὀπισθεν ὡς ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου καὶ ἐν τῇ προτομῇ τοῦ Βεργιανοῦ μουσείου. Τὸ δὲ γένειον ἀπολήγει μὲν εἰς ὄξύ, ἀλλ' εἶνε δισχιδές, ὡς καὶ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Μοδένης καὶ ἐν τῷ Παρισιακῷ 1783.

Τελευταία δὲ τῶν γνωστῶν μοι εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου εἶνε ἡ περιλαμβανομένη ἐν τῷ Μαρκιανῷ Cl. VII. cod. XXII, γραφέντι τελευτῶντος τοῦ 15 αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Κρητὸς βιβλιογράφου καὶ ζωγράφου Γεωργίου Κλόντζα, περὶ οὗ ἴδε τὰ γραφέντ' ἄλλοτε ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι³. Σώζεται δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν φ. 70^ο τοῦ κώδικος φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν Ὁ βασιλεὺς τῆς πο (= Πόλεως). Καὶ δὲν ἀναγράφεται μὲν ὀνομαστικῶς ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ὅτι τοῦτον παριστάνει ἡ εἰκὼν δεικνύει ἡ θέσις αὐ-

¹ Ἴδε τὴν περὶ τοῦ κώδικος τούτου ἀνακοίνωσίν μου ἐν τοῖς Comptes-rendus du Congrès International d'Archéologie. Ἐν Ἀθήναις, 1905 σ. 309 κ. ἐ. Πρὸς Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Α' σ. 62 κ. ἐ.

² Ἴδε καὶ τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α' σ. 64 καὶ 65 καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον αὐτόθι Τόμ. Γ' Πίν. Δ' ἀρ. 2 καὶ 3 καὶ ἐν τῇ Προκηρύξει τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἔδρυσιν ἀνδριάντος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις ἀρ. 2 καὶ 3.

³ Τόμ. Γ' σ. 240 κ. ἐ.

τῆς, καθ' ὅτι προηγεῖται μὲν αὐτῆς ἐν φ. 70^ο «Ἡ ὀγδόη σύνοδος ὅπου ἐγένετο εἰς τὴν Φιορέντζα» ἔπεται δ' ἐν φ. 70^ο «Ὁ πάπας Εὐγένιος». Περισσότερον δὲ νὰ προστεθῇ περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης, ἣν ἴδε ἐν τῷ Παρενθέτω πίνακι Ε' ἀρ. 1, ὅτι εἶνε τελείως φανταστικὴ, καθ' ἃ καὶ αἰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κλόντζα γραφεῖσαι εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αἰ δημοσιευθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι¹.

Εἰς συμπλήρωσιν δὲ τῶν περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου λεχθέντων προσθέτω ἐνταῦθα ὀλίγα τινά καὶ περὶ τῶν περισωθεισῶν εἰκόνων τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ τοῦ μετ' αὐτοῦ μεταβάντος εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει θανόντος καὶ ταφέντος τὸν Ἰούνιον τοῦ 1439.

Εἶδομεν ἤδη, ὅτι ὁ Βενότιος Gozzoli ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων παρέστησε τὸν γηραιὸν πατριάρχην ὡς ἓνα τῶν τριῶν Μάγων. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἔχει τι τὸ σεβάσμιον, καθ' ἃ ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ εἶχε προκαλέσει οὐ μόνον τὴν περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν Φλωρεντίνων, παρομοιαζόντων αὐτὸν πρὸς τὸν γηραιὸν Συμεὼν καὶ θαυμαζόντων διὰ τὸ πεπηγὸς τῶν φρενῶν, τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ κόσμιον τῶν ἡθῶν. Οὐχ ἥττον δ' εἶχεν ἐμποιήσει αἰσθησιν τὸ ἀρχαιοπρεπὲς τῆς ὄψεως αὐτοῦ, ἡ σεβασμῖα πολιότης καὶ ἡ δαψιλῆς γενειάς². Τῶν ἐντυπώσεων δὲ τούτων

¹ Τόμ. Γ' σ. 242 Πίν. Ε' καὶ Τόμ. Δ' σ. 238 Πίν. Α'. Ἴδε τὰς εἰκόνας ταύτας ἀναδημοσιευθεῖσας καὶ ἐν τῇ Προκηρύξει τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἔδρυσιν ἀνδριάντος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις.

² Ὁ Ἰωάννης de Ragusio ἔγραφε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν καρδινάλιον Cesarini τάδε: Pater antiquus est, et sicut etas, canities, barba proluxa et effigies reddunt ipsum cunctis spectantibus venerabilem; ita sensus naturalis, experientia rerum et morum compositio reddunt ipsum cunctis secum familiariter conversantibus mirabilem. Παρὰ τῷ Cecconzi Studi storici sul Concilio di Firenze con documenti inediti. Ἐν Φλωρεντίᾳ, 1869. Μτρ. α' Docum. LXXVIII σ. CXXVI κ. ἐ.—Ὁ δὲ Σίμων Freron, ἐπιστέλλων εἰς τὸν αὐτὸν καρδινάλιον, ἔγραφε: Reverendissimus quoque Patriarcha, sicut senex Simeon, suspirat in corde pro desiderio videndi pacem et unionem ambaram Ecclesiarum. Παρὰ τῷ Cecconzi ἐν' ἀν. Docum. LXXIX σ. CCXII.

ἐμπροσθέντος καὶ ὁ Guzzoli, ὅστις εἶχε βεβαίως ἴδει ἐν Φλωρεντία πλεον ἢ ἅπαξ τὸν πατριάρχην, καθ' ἃ καὶ τὸν αὐτοκράτορα, παρέστησεν αὐτὸν τεθάσμιον κατὰ πάντα, ὀχούμενον ἐπὶ ἡμιόνου λευκοῦ, καθειμένην ἔχοντα τὴν μακρὰν καὶ πολὴν γενειάδα καὶ φέροντα στέμμα βασιλέως ἀνάλογον πρὸς τὸ τῶν δύο ἄλλων Μάγων, τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (Παρενθέτου πίνακος Ζ' ἀρ. 2). Ἀλλὰ τῆς εἰκόνας τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ Guzzoli δὲν σώζεται δυστυχῶς τὸ ἔλον ἕνεκα κακοτέχνου ἐπισκευῆς, γενομένης τῷ Ἰωάννῳ χάριν μεγεθύνσεως καὶ ἐξωραΐσεως τῆς κλίμακος τοῦ μεγάρου, ὅτε τοῦτο πεοιήθη εἰς τὸν μαρχίωνα Riccardi. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκείνην τὸ μὲν ὑπερθεῖν τοῦ ἐμπροσθίου ἡμίσεος τῆς εἰκόνας τοῦ πατριάρχου μέρος τῆς τοιχογραφίας τοῦ Guzzoli παρεμορφώθη ὑπὸ μετρίου ζωγράφου, ὅστις ἠθέλησε νὰ κρύψῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν μερῶν ὅσα κατεστράφησαν κατὰ τὴν μεταρρυθμισιν τοῦ κτιρίου, μετεκομίσθη δὲ περαιτέρω μέρος τοῦ τοίχου ἄνευ τῶν γνώσεων ἐκείνων καὶ προφυλάξεων, αἵτινες ἀπαιτοῦνται καὶ τηροῦνται τὴν σήμερον καθ' ὁμοίας δυσκόλους περιστάσεις. Οὕτω δὲ βλέπομεν ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ τοίχου τὴν συνέχειαν τῆς εἰκόνας, ἥτοι τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἡμιόνου, διαιρεθέντος εἰς δύο, ἀλλ' ἀποβαλόντος ἓνα τῶν ποδῶν¹.

Εὐτύχημα δὲ τοῦλάχιστον εἶνε, ὅτι ἡ βανδηλικὴ αὐτῆς μετασκευὴ διέσωσεν ἡμῖν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήφ, ἣν παραβάλλοντες πρὸς τὰς σωζομένας δύο ἄλλας αὐτοῦ εἰκόνας πειθόμεθα, ὅτι ὁ Guzzoli ἐν τῇ ἀπεικονίσει τοῦ πατριάρχου ἐνέμεινε πιστῶς εἰς τὸ πρωτότυπον.

Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν εἰκόνων τούτων τοῦ πατριάρχου εἶνε ἡ τοιχογραφία ἢ κοσμοῦσα τὸν τάφον αὐτοῦ ἐν τῇ Νέᾳ Παναγίᾳ (Santa Maria Novella) τῆς Φλωρεντίας. Ὁ πατριάρχης εἰκονίζεται ἐν αὐτῇ ἑλόσωμος, φέρων τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν (Ἴδε Παρενθέτου Πίνακα I'), ἐκατέρωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς

Benvenuti Gli affreschi di Benozzo Guzzoli σ. 34.

αὐτοῦ γέγραπται κεφαλαίοις γράμμασιν ἑλληνιστὶ ἢ ἐπιγραφὴ Ἰωσήφ ἐλέω θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ἥτις καὶ ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τῆς χρονολογίας "Ἐτους ςμζ" (=1439) κάτω τῆς βάσεως πλὴν δύο λατινικῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ πατριάρχου καὶ ἐν τῇ βάσει¹.

Ἐν τῇ ζωγραφίᾳ ταύτῃ ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ ὁμοιότης τοῦ προσώπου τοῦ πατριάρχου, καίπερ παριστανομένου ἀντωποῦ, πρὸς τὴν κατὰ κρόταφον εἰκόνα τοῦ Μεδικείου εὐκτηρίου.

Οὐχὶ δὲ πολὺ διάφορος εἶνε ἡ ἐξεικόνισις τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ διάγραφίδος σχεδιάσματι τοῦ φ. 92 τοῦ ὑπ' ἀρ. 1783 παρισιακοῦ κώδικος, αὐτοῦ ἐκείνου ἐν ᾧ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω². Ἡ μόνη κυριωτέρα διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἐν τῷ πιστῷ, ἀλλ' ἀτέχνῳ τούτῳ σχεδιάσματι τὸ γένειον τοῦ πατριάρχου πλατύνεται καὶ

Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ
κατὰ τὸν Παρισιακὸν κώδικα 1783.

¹ Ἴδε τὴν εἰκόνα τῆς ζωγραφίας ταύτης, διὰ τὸ ἀμυδρὸν αὐτῆς καὶ τὸ ἀνεπαρκές τοῦ φωτὸς τῆς ἐκκλησίας μὴ δυναμένην νὰ ποτυπωθῇ εὐκρινέστερον διὰ φωτογραφίας, παρὰ τῷ Vannutelli Il concilio di Firenze σ. 125 καὶ παρὰ τῷ κ. Γ. Δαμπάκη ἐν Δελτίῳ Δ' τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας (1904) σ. 43, ὅπου καὶ ἀπασαί ἐπιγραφαὶ τοῦ τάφου, ἐκδομέναί πρότερον πολλαχῶς.

² Ἴδε ἀνωτέρω σ. 389.

στρογγυλοῦται πρὸς τὰ πλάγια, ἐν ᾧ ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ τάφου εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον στρογγύλον καὶ μᾶλλον καθειμένον, καθ' ἃ καὶ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τοῦ Gozzoli. Διακρίνεται δ' ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος τὸ εὐρὺ μέτωπον καὶ ἡ φαλάκρα τοῦ γηραιοῦ πατριάρχου, ἣν καλύπτει ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τοῦ Μεδικείου εὐκτηρίου τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπιτεθειμένον στέμμα (Παρενθέτου Πίνακος Θ' ἀρ. 4).

Ἄλλ' ὁ σεπτὸς πατριάρχης εἶχε τὴν ἀτυχίαν, φαίνεται, νὰ καταδιώκωνται κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν σχεδὸν πάντοτε βεβήλως αἱ περισθεῖσαι εἰκόνες αὐτοῦ. Ὡς ἐν ταῖς ἀπειροκάλους ἐπισκευαῖς τοῦ μεγάρου τῶν Μεδίκων ὁ ἡμίονος τοῦ Ἰωσήφ ἐχωρίσθη εἰς δύο, οὕτω τὴν φαλάκραν αὐτοῦ ἐμέλανεν ἐν τῷ σχεδιάσματι τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος ἐπιτεθεῖσα ἀπρεπῶς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἡ σφραγὶς τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἐν ἣ ἀπέκειται ὁ περισώζων τὴν εἰκόνα τοῦ πατριάρχου κώδιξ¹.

Ἐν τέλει δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐν τοῖς λεχθεῖσιν ἀνωτέρω περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐπὶ τῶν περισθεθέντων αὐτοῦ νομισμάτων εἰκόνες τοῦ αὐτοκράτορος, ἅτε διὰ τὸ ὅλως κακότεχνον εἰς οὐδὲν δυνάμεναι νὰ χρησιμεύσωσιν.

Ἡ ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΟΥ κ. ΜΥΝΟΖ

Εἶχον ἤδη ἐκτυπωθῆ τάνωτέρω, ὅτε περιῆλθε μοι ὀλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Μυñoz, φέρον συμπαραξευγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Παρισίοις βαρῶνου κ. Μιχαὴλ Λαζαρόνη ὡς συνανακοινώσαντος¹. Ὁ κ. Μυñoz ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐν τῷ τεύχει τούτῳ δις, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος προτομὴ ἦτο πρότερον ἐντελῶς ἄγνωστος (absolument inconnue. — Ce buste, resté jusqu' ici entièrement ignoré)². Ὡς δὲ ὑπεθέσαμεν ἀνωτέρω³, ἡ εἰς τὸν Φιλαρέτην ἀπόδοσις δὲν προέρχεται ἐξ εὐρέσεως νέων ἀρχεακῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' ἐκ λόγων καλλιτεχνικῶν. Ἀλλὰ τούτους δὲν νομίζομεν λίαν ἰσχυροῦς. Πράγματι ὁ κ. Μυñoz εἰς στήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι παρὰ τὰ κοινῶς πιστευόμενα ὁ Φιλαρέτης δὲν ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς Ρώμην τῷ 1439, ἀλλὰ τῷ 1433, ἐκφέρει τὴν εἰκασίαν, ὅτι τῷ 1439 μετέβη εἰς Φλωρεντίαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἐκ δὲ τῆς ἐπὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπιδράσεως τῆς φλωρεντιακῆς τέχνης ἀποδέχεται ὅτι προῆλθον αἱ διαφοραὶ καὶ

¹ Un buste en bronze d'Antonio Filarete représentant l'empereur Jean Paléologue, par MM. le baron Michele Lazzaroni et Antonio Muñoz (Extrait des Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres 1907 p. 300 [—308] μετὰ δύο εἰκόνων τῆς προτομῆς. Ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου ἐπὶ τῇ ἀνακοινώσει τοῦ φυλλαδίου τούτου εἰς τὴν Α. Β. Υ., τὸν φιλότεχνον πρίγκιπα Νικόλαον.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 3 [302] καὶ σ. 4 [303].

³ Οἱ ἀνακοινοῦντες λέγουσιν ἀπλῶς, ὅτι τὸ Μουσεῖον τῆς Προπαγάνδας ἀπέκτησε τὴν προτομὴν πρὸ τινῶν ἐτῶν παρὰ τινος παλαιοπώλου. Ἴδε σ. 3 [302] : sur un marché en plein vent. — s. 7 [306] : sur le marché aux antiquailles.

¹ Ἡ εἰκὼν τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ φέρεται ἐκτετυπωμένη παρὰ τῷ Banduri Imperium Orientale ἐν σ. 689 τῆς ἐκδόσεως Βενετίας, ἐν ἣ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος κατὰ τὰ λεχθέντ' ἀνωτέρω ἐν σ. 389 σημ. 1. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ σφραγὶς ἐπετέθη μετὰ τὸ ἔτος 1711, καθ' ὃ ἐξεδόθη ἡ συγγραφή τοῦ Banduri τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις, ἐξ ἧς ἐκδόσεως παρελήφθη ἔπειτα ἡ εἰκὼν καὶ εἰς τὴν τῆς Βενετίας, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἐκδότης χάριν ἀποφυγῆ τῆς ἀσχημίας ἀφῆρεσε τὴν ἐν τῷ κώδικι ἤδη πρότερον ὑπάρχουσαν σφραγίδα.

ποικιλίαι τῆς τεχνοτροπίας αἱ ἐκφαινόμεναι ἐν τῷ κυριωτάτῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ, τοῖς ἀναγλύφοις τῶν πυλῶν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἐκτελεσθεῖσι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1433 καὶ 1447. Καὶ δυνατὸν μὲν ταῦτα νὰ ἔχωσιν οὕτως· ἀλλ' ἐντεῦθεν δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι καὶ αἱ διαφοραὶ αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τῆς προτομῆς τοῦ Βοργιανοῦ Μουσείου, ἂν ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα ἐποιήθησαν ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γλύπτου, τοῦ Φιλαρέτη. Ἄν ὁ Φιλαρέτης ἐποίησε τὴν προτομὴν ἐξ αὐτοψίας, ὡς ἀποδέχεται ὁ κ. Μυῆοζ, ἢ αὐτοψία αὕτη ἔπρεπε νὰ γάγῃ τὸν καλλιτέχνην εἰς ὁμοίαν παράστασιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τῆς Ῥώμης, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει, καθ' ἃ εἶδομεν ἄνωτέρω¹.

Στηρίζει δὲ ὁ κ. Μυῆοζ τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ αὐτοψίας τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὴν ἀντωπὸν παράστασιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ἣτις καὶ ἡμᾶς ἀπησχόλησεν ἄνωτέρω². Περὶ δὲ τοῦ ζητήματος τούτου λέγει ὁ κ. Μυῆοζ τὰ ἐξῆς· « Ἡ προτομὴ, ὀρωμένη κατὰ κρόταφον, φαίνεται σχεδὸν ὅλως ὁμοία πρὸς τὴν εἰκονιζομένην ἐν τῷ μεταλλίῳ τῷ χάριν ἑορτασμοῦ τῆς ἐνώσεως ποιηθέντι ὑπὸ τοῦ Πισανέλλου τῷ 1439³, ὅπερ ἐχρησίμευσεν εἰς ἡμᾶς⁴ πρὸς ἀσφαλῆ διάγνωσιν τῆς προτομῆς τῆς Προπαγάνδας. Ἄλλ' ἢ δυναμένη νὰ γεννηθῆ ὑπόνοια, ὅτι ἢ προτομὴ αὕτη εἶνε δυνατὸν νὰ πέρρευσε ἐκ τοῦ προκειμένου μεταλλίου, διαλύεται ἐντελῶς, ἂν ἐξετάσωμεν τὴν προτομὴν κατ' ὄψιν· ὑπάρχει ἐν αὐτῇ προδηλότατος χαρακτήρ

¹ Ἰδὲ σ. 392.

² Ἰδὲ σ. 403.

³ Ἰδὲ I. B. *Scipino* Il medaglione Mediceo. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1899 Πιν. VI.

⁴ Ἄλλ' Ἰδὲ ἄνωτέρω σ. 399. Εἰς δὲ ταῦτόθι γραφέντα προσθετόν, ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Vannutelli γενομένην διάγνωσιν τῆς προτομῆς ὡς παριστανούσης τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον ἤδη τῇ 26 Μαρτίου 1905 ἐπέδρα ἐν συνεδρίᾳ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διεθνoῦς Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου τὰς φωτογραφίας τῆς προτομῆς ταύτης, περὶ αἷ γίνεται λόγος ἄνωτέρω ἐν σ. 400. Ἰδὲ Comptes rendus du Congrès international d'Archéologie σ. 309.

φυσικότητος καὶ τοιαύτη διαφορὰ τεχνοτροπίας, τοιαύτη ἐνάργεια καὶ ἐκφρασις, ὥστε ταῦτα πάντα δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἄλλως πλὴν ἢ ἂν φαντασθῶμεν, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν εἰκόνα πεποιημένην ἐξ αὐτοψίας».

Τέλος παραθέτω ἐνταῦθα ἐν μεταφράσει τὸ μέρος τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Μυῆοζ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν περιγραφὴν καὶ ἐκτίμησιν τῆς προτομῆς. « Ὁ Ἀντώνιος Φιλαρέτης, ὃν αἱ Πύλαι τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἶχον ἀποκαλύψει εἰς ἡμᾶς ὡς ἐμπειρότατον σαρκογνώστην, ἀντάξιον ἀντίπαλον τοῦ Πισανέλλου, δεξιὸν περὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν χαρακτηριστικωτάτων κινήσεων τῆς σαρκὸς, παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς ἐν τῇ προτομῇ τῆς Προπαγάνδας ὡς βαθὺς παρατηρητὴς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἄν ἀναμετρήσωμεν τὰς δοκιμασίας τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, βασανιζομένου μὲν τὰ μέγιστα ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς ἐπιδρομῆς, ἣτις εἶχεν ἐξουθενώσει τὸ κράτος αὐτοῦ, τεθλιμμένου δὲ ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων διαμαχῶν, πολιτικῶν τε καὶ θρησκευτικῶν, δυστυχoῦς δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ὃν διέσπων συνεχεῖς διχόνοιαι, θάνεῦρωμεν σύμπαντα τὸν πικρασμὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ χαλκῇ προτομῇ, ἐν ἣ ὁ Φιλαρέτης παρέστησεν αὐτὸν ἔχοντὰ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην πῶς καὶ τεταπεινωμένην καὶ τὸ βλέμμα οἶονεὶ θαμβούμενον ὑπὸ τῶν δακρύων. Ἄν ἢ περιβολὴ δὲν ἐμαρτύρει τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν, ἢ ὄψις ἐκείνη ἢ φέρουσα τὴν σφραγίδα τῆς συμφορᾶς θὰ ἐφαίνετο σχεδὸν ὡς ἢ ὄψις Χριστοῦ περιλύπου καὶ πάσχοντος. Ἡ ἰταλικὴ τέχνη ἢ πρὸ τοῦ 1450 διακρινόμενη ἐπὶ τῇ φυσικῇ παραστάσει τῶν παθῶν εἶχε κατὰ προτίμησιν ἐκφράσει αἰσθήματα κράταιότερα, ψυχικὰς διαθέσεις ἀγερωχότερας, πάθη παραχωδέστερα. Ἄλλ' ὁ Φιλαρέτης ἐν τῇ προτομῇ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου κατώρθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ φάσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὅλως διάφορον, τὴν θλίψιν τὴν μονονουχί ἐγκαρτεροῦσαν, τὴν ἀπαραμύθητον πικρίαν πνεύματος μεγά-

λου καὶ εὐγενοῦς, ὑπὸ περισσῶν συμφορῶν ταλαιπωρουμένου. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, ἔλθων εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς πλουσίας ἀκολουθίας τετρακοσίων περὶ αὐτὸν Ἑλλήνων, εἶχε διέλθει ἐν μέσῳ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, ἰδίως τῶν ζωγράφων, προστρεχόντων εἰς συνάντησιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀφίξιν, φέρων ὑπὸ τὴν φαινομένην αὐτοῦ μεγαλοπρέπειαν ὑποκάρδιον βαθύ ἄλγος. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἤρχετο εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ὅπως ζητήσῃ βοήθειαν καὶ ἐπικουρίαν κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς ἐπιδρομῆς, καθ' ἧς δὲν ἠδύνατο νάντεπεξέλθῃ μόνος αὐτός, καὶ ἠσθάνετο ἄριστα, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐκεῖνου, ὅπερ ἤρχετο νὰ ζητήσῃ. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐν τῇ συνόδῳ παρετείνοντο αἱ δογματικαὶ συζητήσεις, ἤρχετο ἄγγελμα περὶ τῶν προόδων τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα ἔθνησκεν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

«Βεβαίως Εὐγένιος ὁ Δ', ὅστις ἐπεδαψίλευε φιλοφρονήσεις εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ξενιζόμενον αὐτοκράτορα, οὗ ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλευσις ἐδήλου μίαν τῶν μεγίστων ἐπιτυχιῶν τῆς ἐναντίον τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου πολιτείας τοῦ πάπα, βεβαίως, λέγω, ὁ Εὐγένιος Δ' ὑπῆρξεν ὁ παραγγείλας εἰς τὸν Φιλαρέτην τὴν κατασκευὴν τῆς προτομῆς ταύτης, ἣτις, διατηρουμένη ποτὲ ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τινὶ τῶν παπικῶν μεγάρων τῆς Ῥώμης, ἐξώκειλε τέλος, ἄγνωστον πῶς, εἰς τὴν ἐμπολὴν τῶν παλαιοπωλῶν. Ἐκτὸς δὲ τῆς σημασίας ἣν ἔχει ὑπὸ ἔποψιν ἱστορικὴν καὶ εἰκονογραφικὴν, ἡ προτομὴ τῆς Προπαγάνδας ἔχει καὶ ἀξίαν μεγίστην διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων ἐν τῇ ἰταλικῇ τέχνῃ. Καὶ δὴ εἶνε γνωστὸν ὅποσον εἶνε δυσχερὴς ἢ μετ' ἀσφαλείας χρονολόγησις τῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ 1450. Καὶ ἔχομεν μὲν ἀρκετὰ πολυπληθῆ σειρὰν προτομῶν εἰκονικῶν τοῦ Δονατέλλου, τοῦ Verrocchio καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ μία καὶν αὐτῶν ὑπάρχει, ἧς νὰ δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὸν

χρόνον. Ἀλλ' ἡ ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθεῖσα προτομὴ τοῦ Φιλαρέτη ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἀνέρχεται ἀναγκαίως εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἔτους 1439, καθ' ὃν χρόνον ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης διέτριπεν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐπειδὴ κατὰ τὰ ἤδη παρατηρηθέντα ἡ προτομὴ αὕτη εἶνε βεβαίως εἰκονικῆ παραστάσις ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Κατὰ ταῦτα δὲ εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν μέχρις ἡμῶν περιωθεισῶν εἰκονικῶν προτομῶν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος.

«Ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐξελιξέως τῶν διαφόρων καλλιτεχνικῶν τύπων, αἱ εἰκονικαὶ προτομαὶ εἶνε ἀξίαι νὰ τύχωσιν εἰδικῆς μελέτης. Οὕσαι συνήθεις ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος, φαίνονται ἐγκαταλειφθεῖσαι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καθ' οὓς δυνάμεθα μὲν νὰ εὕρωμεν προτομάς κατὰ μίμησιν τῆς ἀρχαιότητος ἢ χρησιμευούσας ὡς λειψανοφυλάκια, ἀλλ' οὐδεμίαν δυναμένην νάνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτόχρημα εἰκονικῆς παραστάσεως. Ἀλλ' εἰς τὴν ἰταλικὴν τέχνην τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, καὶ δὴ εἰς τὴν Τοσκάναν, ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ εὐγενοῦς τούτου κλάδου τῆς τέχνης, οὗ ἀρχαιότατον δείγμα ἔνεκα τῆς ἀσφαλούς χρονολογήσεως εἶνε, τό γε νῦν ἔχον, ἡ προτομὴ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

«Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς εἰς τὸν Φιλαρέτην, αὕτη ὑποστηρίζεται ἰσχυρῶς ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς τεχνοτροπίας πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

«Ὁ Φιλαρέτης ὑπῆρξε καλλιτέχνης ἐξαιρέτως αὐτόβουλος, καὶ θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συσχετίσωμεν αὐτὸν πρὸς τινὰ τῶν συγχρόνων ἀριστοτεχνῶν. Διαμείνας ἐν Φλωρεντίᾳ μέχρι τοῦ 1433, ὅτε ὁ Δονατέλλος καὶ ὁ Γκιβέρτης εἶχον ἤδη παράσχει λαμπρὰ δείγματα τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῶν μεγαλοφυίας, φαίνεται μὴ διανοίξας μέχρις ἐκεῖνου τοῦ χρόνου τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν λάμπιν τῆς τέχνης αὐτῶν, τὰ δὲ πρῶτα μέρη τῆς χαλλῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἀπέχουσιν ἀπείρως ἀπὸ τῶν

ἀριστοτεχνημάτων τῶν ὑπερόχων ἐκείνων τεχνιτῶν. Ἄλλὰ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας τέχνης ὁ τρόπος τοῦ Φιλαρέτη γίνεται ἐλευθερώτερος καὶ ἀδεσμότερος, ποιαί τινες ἀκαμψίαι διαλύονται, ποιαί τινες τεχνικαὶ ἀπειρίαι ἐκλείπουσι, ποιαί τινες δυσχέρειαι ὑπερνικῶνται. Ὁ καλλιτέχνης ἐμορφοῦτο μόνος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἡμέρα τῆ ἡμέρα διὰ τῆς μελέτης τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου· ἡ φιλοκαλία αὐτοῦ ἠύξανετο, οἱ τρόποι τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ ἐτελειοῦντο. Καὶ δὴ ἡ χαλκῆ προτομὴ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἅτε ποιηθεῖσα τῷ 1439, ἦτοι ἀκριβῶς ἐν τῇ περιόδῳ τῆς μεταμορφώσεως τῶν καλλιτεχνικῶν ροπῶν τοῦ Φιλαρέτη, καθιστάνει ἐμφανεστάτους τοὺς δισταγμοὺς τοῦ καλλιτέχνου, ἐγκαταλείποντός τινας τῶν κατὰ συνθήκην παραδεδομένων τύπων τοῦ παρελθόντος καὶ ἐνατενίζοντος εἰς τὴν φύσιν ὡσεὶ διὰ νέων ὀφθαλμῶν. Πλὴν τῆς ἐπηκριβωμένης καὶ ἀξίας θαυμασμοῦ ἀναπαραστάσεως τῆς ζωῆς παρατηροῦμεν ἐν τῇ προτομῇ σφάλματά τινα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἀποδεικνύοντα καταφανῶς τὸ ὄρθον τῆς ἡμετέρας ἀποδόσεως αὐτῆς εἰς τὸν Φιλαρέτην. Καὶ δὴ, δεξιώτερος ὢν ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ ἀναγλύφων ἢ ἐν τῇ κατασκευῇ γλυπτῶν περιφερῶν, φαίνεται ἔχων τι τὸ ἀσταθές ἐν τῇ διατάξει τῶν ἐπιφανειῶν, καὶ τοποθετεῖ τὴν δεξιὰν παρεῖαν ὀλίγον τι ὀπισθιώτερον τοῦ προσήκοντος, οὕτω δὲ ὁ ὀφθαλμὸς φαίνεται πως ἐσκιασμένος, τὰς δὲ κόρας τοῦ ὀφθαλμοῦ σχεδιάζει δι' ἐλικοειδοῦς τινος γραμμῆς ἐπὶ τὸ συνθηματικώτερον, καὶ κατὰ τρόπον χαρακτηριστικὸν δι' αὐτὸν συγκάμπτει ὑπὲρ τὸ δέον τὸν ἄνω λοβὸν τοῦ ὀτός.

« Ἄλλ' ἐξαιρουμένων τούτων τῶν ἐλαττωμάτων, ἡ θαυμασία αὕτη εἰκὼν ἐνέχει μεγίστην δύναμιν νέας ζωῆς. Ὁ Φιλαρέτης ἐκυοφόρησεν αὐτὴν ἐν μιᾷ τῶν εὐτυχεστάτων αὐτοῦ στιγμῶν. Ἐδραξε τὴν ζωὴν ἐν τῷ βλέμματι· συνέλαβε τὸν λόγον ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν περιεστοιχισμένων ὑπὸ γενείου λεπτοῦ καὶ εὐστρόφου, ἅτινα φαίνονται ἔτοιμα νὰ νοιξῶσι καὶ λαλή-

σωσιν· ἀπέδωκε μετ' ἀληθείας ἀπεράντου τὸν ἐξωτικὸν πῶς καὶ τολμῶμεν εἰπεῖν, βάρβαρόν πῶς τύπον ὃν ἐξέφαινε πράγματι ἡ ὄψις Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου.

« Τοῦ λοιποῦ ἡ δόξα τοῦ Φιλαρέτη θὰ μείνη συνδεδεμένη πρὸς τὴν προτομὴν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ὡς πρὸς τὸ ἀληθές αὐτοῦ ἀριστοτέχνημα, ὡς πρὸς ἐν τῶν ζωντανωτάτων ἔργων τῆς ἰταλικῆς γλυπτικῆς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ».

Παραθέσαντες τὰς σελίδας ταύτας, δι' ὧν δικαίως καὶ καλλιπεπῶς ἐξαίρεται ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς προτομῆς ταύτης, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὑπερβολικὰς καὶ ἐπισφαλεῖς ὑπολαμβάνομεν τὰς ψυχολογικὰς παρατηρήσεις, ἃς ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ ὁ κ. Μυῆοζ, ἀφορμώμενος ἐκ τῆς προτομῆς, κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα ἡμᾶς τὴν ἀπηρχαιωμένην ἄλλως ἐκείνην μέθοδον, ἧς εἶχε κάμει χρῆσιν ὁ Βουλό ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χαρακτηριστοῦ καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τῶν πρώτων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐκ τῶν σωζομένων προτομῶν αὐτῶν¹. Πλανᾶται δ' ἄλλως ἐκλαμβάνων, ὅτι ὁ Ἰωάννης παριστάνεται φέρων τὴν αὐτοκρατορικὴν περιβολήν².

Ἐν τέλει δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῆς ὄλης ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Μυῆοζ οὐδαμῶς δύναται νὰ ὑποληφθῇ ἀσφαλές τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ποιήσας τὴν προτομὴν τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου εἶνε ὁ Φιλαρέτης. Ἄν τοῦτο ἠλήθευεν, ὀφείλομεν νὰ ποδεχθῶμεν ἀναγκαιῶς, ὅτι καὶ τὸ μετάλλιον τοῦ Πισανέλλου εἶνε ἀντίγραφον τῆς προτομῆς. Ἄλλ' εἰς τοιοῦτον τολμηρὸν ἰσχυρισμὸν οὐδ' αὐτὸς ὁ κ. Μυῆοζ ἐθάρρησε νὰ προβῇ. Καὶ ἴσως μὲν ὁ κ. Μυῆοζ μετὰ τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ κ. Λαζαρόνη προσθέσωσι νέα ἐπιχειρήματα περὶ τῆς ἀποδόσεως ταύτης ἐν τῇ εἰδικῇ αὐτῶν συγγραφῇ περὶ τοῦ Φιλαρέτη, ἧς, ἤδη ὑπὸ τὰ

¹ Ἴδε, Σπυρ. II. Λάμπρου Νέοι ὀρίζοντες ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐρευνῇ. Ἐν Ἀθῆναις, 1905 σ. 10 κ. ἐ. καὶ ἐν ταῖς Μικταῖς σελίδι σ. 34 κ. ἐ.

² Ἴδε ἄνωτέρω σ. 394 καὶ 402.

πιστήρια εὐρισκομένης, προαγγέλλεται ἢ προσεχῆς ἔκδοσις. Ἄλλ' οἱ δισταγμοὶ τοῦ κ. Βεντούρη, περὶ ὧν ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω¹, πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο θὰ προκαλέσῃ οὐ μικρὰς συζητήσεις παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῆς μεσαιωνικῆς τέχνης ἐν Ἰταλίᾳ.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΩΣ ΣΥΖΥΓΟΣ

ΕΝ Τῇ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΘΡΥΛΟΙΣ

Ἰσχεν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος σύζυγον καὶ τέκνα τῷ 1453, ὅτ' ἔπιπτε γενναίως καὶ μαρτυρικῶς, μάτην ὑπεραμυνόμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοιραίως ἀλισκομένης ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ;

Ἀρχαῖται παραδόσεις καὶ νέα συγχύσεις οὐ μικρὸν συνετέλεσαν εἰς διαστροφήν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας περὶ τούτου τοῦ ζητήματος. Διὸ ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω νὰ πραγματευθῶ ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ὡς σύζυγον, συγκεφαλαίωνων μὲν καὶ συμπληρόνων τὰ γνωστὰ περὶ τῶν γάμων αὐτοῦ καὶ τῶν μνηστειῶν, ἀνασκευάζων δὲ τὰς ἐμφιλοχωρησάσας πλάνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς γάμου κοινωνίαν τὴν Ἰούλιον τοῦ 1428. Εἶχε δὲ τότε ἡλικίαν εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν, ἅτε γεννηθεὶς τῇ 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1404¹.

¹ Ἡ χρονολογία αὕτη τῆς γεννήσεως τοῦ Κωνσταντίνου φέρεται ἐν τε σ. 31 τοῦ Προλόγου τοῦ *A. Β/υζαντίου* (Πολιορκία καὶ ἀλυσίς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453 κατὰ τὰς πηγὰς ὑπὸ *A. Δ. Μορτμάνου*. Ἐν Ἀθήναις, 1859) καὶ παρὰ τῇ Σέρβῳ ἱστορικῇ τῆς ἀλώσεως *Chedomil Mijatovićki Constantine the last Emperor of the Greeks or the Conquest of Constantinople by the Turks*. Ἐν Λονδίῳ 1892 σ. 78. Ἐξάγεται δὲ αὕτη ἐκ τοῦ *Φραντζῆ* ἐκδ. Βόννης σ. 291, 12, λέγοντας τῆς ἡν δὲ πᾶσα ἡ ζωὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν βασιλευσίᾳ καὶ γαληνοτάτου καὶ μάρτυρος τούτου χρόνοι τσσαράκοντα ἐννέα καὶ μῆνες τρεῖς καὶ ἡμέραι εἴκοσι. Καὶ εὐρισκονται μὲν παρὰ τῷ Φραντζῆ πολλάκις χρονολογικαὶ ἀνακρίβειαι, καθ' ἃ παρετήρησα μὲν ἤδη ἐν τῷ *Νέῳ Ἑλληνομνημῶνι* Τόμ. Β' σ. 364 καὶ

Σύζυγον δ' ἐξέλεξε τὴν Μαγδαληνὴν, θυγατέρα τοῦ Λεονάρδου Β' Τόκκου, κόμιστος παλατίνου Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας καὶ δουκὸς τῆς Λευκάδος, καὶ τῆς πιθανῶς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Γενουησιῶν Ζαχαριῶν, τῶν δυναστῶν τῆς Φωκαίας καὶ Χίου, καταγομένης συζύγου αὐτοῦ¹. Εὐρίσκετο δὲ τότε ἡ Μαγδαληνὴ ἔνεκα τοῦ προῦρου κατ' ἄγνωστον ἔτος μετὰ τὸ 1414 θανάτου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ διαδεχθέντος τὸν Λεονάρδον ἀδελφοῦ Καρόλου Β' Τόκκου.

Ὁ γάμος οὗτος μετὰ γυναικὸς ἀλλοφύλου οὐδὲν εἶχε τὸ ξενίζον, ἐπειδὴ ἀπὸ μακροτάτων ἤδη χρόνων οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες ἐτέλουν τοιοῦτους γάμους, φροντίζοντες μόνον ὅπως μεταβάλωσιν εἰς ἑλληνικὸν τὸ ξένον ὄνομα τῆς συζύγου καὶ εἰσάγοντες αὐτὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Διὸ βλέπομεν καὶ τὴν Μαγδαληνὴν Τόκκου ὡς σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μετονομαζομένην Θεοδώραν². Ἀλλ' ἐρωτητέον, ἐπέμει-

446, ὅτι δὲ διὰ μακρῶν ἀποδείξει ἄλλοτε. Ἠρβλ. καὶ *Edmond Reuvy* ἐν τῇ *Revue des études grecques* Τόμ. 7. 1893 σ. 271. Ἀλλὰ δύσκολον εἶνε νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Φραντζῆς σφάλλεται καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον, μεθ' οὗ συνέθετο στενότατα. Ἄπορον δὲ εἶνε πῶς ὁ *Zinkeisen* (*Geschichte des Osmanischen Reiches*. Ἐν Ἀρσούργω. 1840. Τόμ. Α' σ. 849), ὅπως ἀφροντιστῶν τῆς μαρτυρίας τοῦ Φραντζῆ, λέγει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κίπτων εἶχε μόλις ὑπερβῆ τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἐχόμενον δὲ καὶ ἔμμεσον ἀπόδειξιν τῆς ἀκριθείας τῆς χρονολογίας τοῦ Φραντζῆ τὴν ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ Μανουὴλ καὶ τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ υἱῶν τῆς ζωγραφηθείσης περὶ τὸ 1402 ἀπουσίαν τοῦ Κωνσταντίνου, ἅτε γεννηθέντος κατόπιν. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 387 κ.έ. Οὐκ ὀρθῶς δὲ ὁ *Πασαρηγόπουλος* ἐν *Ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους* ἐκδ. 1874 Τόμ. ΙΒ' σ. 363 λέγει τὸν Κωνσταντῖνον γεννηθέντα τῇ 7 Φεβρουαρίου 1405.

¹ *Hopf Chroniques Gréco-Romanes*. Ἐν Βερολίῳ 1873 σ. 530.

² Ἐσφαλμένως ὁ *Hertzberg* (*Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart*. Ἐν Γώττ. 1877. Τόμ. Β' σ. 458) καλεῖ τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Τόκκου δις Μαγδαληνὴν μόνον. Οὗ δὲ *Fallmerayer* (*Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*. Ἐν Στουτγάρτη. 1836. Τόμ. Β' σ. 324) δὲν ποιεῖται μνησὶν τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου. Ὄρθως δὲ καλοῦσιν αὐτὴν Θεοδώραν ὁ *Finlay* (*History of Greece* ἐκδ. *Toszer*. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1877 Τόμ. Δ' σ. 243) καὶ ὁ *Hopf* (*Geschichte Griechenlands* ἐν τῇ *Allgemeine Encyclopädie* τοῦ *Erseh* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 83), ἐπόμενοι τῷ *Φραντζῆ* σ. 129, 8.

νεν ὁ Κωνσταντῖνος ἢ ἠδυνήθη νὰ ἐπιμείνη ὅπως ἡ θυγάτηρ τοῦ Τόκκου ἀποβάλη τὸ λατινικὸν δόγμα; Αἱ ἡμέραι ἦσαν πονηραὶ διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀναγκαζόμενον χάριν τῶν προσδοκωμένων ἐκ τῆς Ἑσπερίας βοηθειῶν νὰ περιποιῆται τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς ἑδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου. Ἡδὴ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπάνοδον αὐτοῦ ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος τὸν μετὰ Λατινίδων γάμον τῶν υἱῶν ἐθεώρησεν ὡς μέσον τελεσφόρον πρὸς σύναψιν φιλικωτέρων σχέσεων μετὰ τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Δύσεως. Ὅτε δ' ἐξέθηκε τῇ πρόθεσιν αὐτοῦ ταύτην πρὸς τὸν πάπαν Μαρτῖνον Ε', ὑποδεικνύων αὐτὴν ὡς ἀπόδειξιν τῶν διαθέσεων αὐτοῦ ὑπὲρ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ πάπας ἀπέστειλε τῷ 1418 ἐπιστολὴν, ἀπευθυνομένην τοῖς υἱοῖς τοῦ αὐτοκράτορος, *dilectis ... Joanni, Theodoro, Andronico, Constantino, Demetrio et Thomae, filiis charissimis in Christo filii Manuelis imperatoris Constantinopolitani*, ἐν ᾗ, παροτρύνων πρὸς μετάστασιν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς καὶ πάντας τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν Ῥώμην ἐλευθέραν ἄδειαν συνάψεως γάμων (*vobis et cuilibet vestrum cum ipsis mulieribus in devotione ac fide eiusdem sanctae Romanae Ecclesiae nobis et apostolicae sedis subiectis, matrimonia contrahendi liberam concedimus facultatem*)¹. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τὸν τε πρωτότοκον τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννην νυμφευόμενον Ἰταλίδα, Σοφίαν τὴν ἐκ Μομφερράτου, καὶ τὸν Θεόδωρον γινόμενον σύζυγον τῆς Κλεόπης Μαλατέστα. Ἀλλὰ σώζεται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Φλωρεντίας ἔγγραφον τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου, λατινιστῶν γεγραμμένον καὶ φέρον ἑλληνιστῶν τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ, ἐκδεδομένον δ' ἐν Μυστρᾷ τῇ 29 Μαΐου 1419, δι' οὗ ὑπισχνεῖται εἰς τὴν μελλόνυμφον Κλεόπαν, ὅτι θὰ εὐλαβηθῇ

¹ *Caesaris S. R. E. Card. Baronii, Od. Raynaldi et Jac. Laderchii Annales ecclesiastici* ἐκδ. *Augustini Theiner*. Ἐν Βαρρι-Δουκίς παρὰ Λουδοβίκου Guerin. 1873. Τόμ. ΚΖ' σ. 475 ἀρ. 17.

τὸ θρήσκευμα αὐτῆς καὶ τὰ ἰταλικά αὐτῆς ἔθιμα¹. Ἐτήρησεν ἄρα ὁ Θεόδωρος τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ; Οὐχί, ὡς διδάσκει ἡμᾶς χωρίον τι τοῦ εἰς τὴν Κλεόπαν ἐπιταφίου τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ, ἐν ᾧ λέγεται περὶ αὐτῆς: *Εὐσεβείας δὲ ἀπόδειξις ἢ τοῦ θεοῦ λατρεία ἦν προσευχαῖς τε καὶ αἰτιαῖς ἐνδεδεχέσι τὸν ἡμέτερον νόμον ἐπεδείκνυτο*. Ἔτι δὲ σαφέστερον λέγει κατωτέρω ὁ Γεμιστὸς περὶ τῆς συζύγου τοῦ Θεοδώρου: *προσθεῖν δ' ἂν διὰ καὶ τῶν ἡμετέρων ἑορτῶν τε καὶ ἱερῶν ταῖς ἀγιωτάτοις ἄρτι τοῦ ἀγιωτάτου τῶν ἡμετέρων μετεκληρητῶ μυστηρίων νόσῳ τε ὀξυτάτῃ καὶ κρείττονι πάσης ἰατρικῆς ἐγχειρήσεως τοῦ τῆδε βίου ὑπεκχωρεῖ*². Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐτέρᾳ ἀνεκδότῳ μονωδία ἐπὶ τῇ θειοτάτῃ καὶ εὐσεβεῖ Κλεόπῃ τῇ Παλαιολογίνῃ, τῇ πονηθείσῃ ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Νικηφόρου Χειλᾶ, πλὴν τῆς καθ' ἑλίου εὐλογίας τῆς εὐσεβείας τῆς Κλεόπης εὐρίσκομεν δύο χωρία ἅτινα φαίνονται μαρτυροῦντα τὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν μετάστασιν αὐτῆς. Ταῖς γε προσευχαῖς διηνεκῶς προσκειμένη ἄυπνος, ὡς εἰπεῖν, οὐ κάμπιουσα γόνυ, λέγει πού περὶ αὐτῆς ὁ Χειλᾶς³. Ἀλλαχοῦ δὲ προστίθῃσι: καὶ θείας ὁμοφῆς ἔτι τῷ βίῳ παροῦσα, οὐ μέντοι πολὺ πρὸ τῆς τελευταίας, ἀξιοῦται τῷ Χριστῷ καταλεγῆναι δηλούσης τῶν οἷς ὁ Σωτὴρ λάμπειν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὡς ὁ ἥλιος ὑπὸ σκηνῆται καὶ τούτῳ θαρρεῖν καὶ ἔτι σπουδάζειν ἀρετῆς αὐτῇ πλείω κόσμον περιτιθέναι⁴, δι' ὧν ὑποδηλοῦται πιθανῶς ἐνδειχθεῖσα διάθεσις τῆς Κλεόπης νὰ τραπῇ εἰς τὸν μοναχικὸν

¹ Ἐξέδωκε τοῦτο ὁ *Giuseppe Müller* Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll'Oriente Cristiano e col Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1879 σ. 150 ἀρ. CII. Πρὸς καὶ τὰς σημειώσεις αὐτοῦ ἐν σ. 479-480.

² Ἴδε *Migne* Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμ. ΡΞ' σ. 944 C καὶ σ. 945 A. Τὴν μονωδίαν ταύτην θέλω ἐκδώσει ἐν ταῖς ἐμαῖς πηγαῖς τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ δεσποτάτου τῶν Παλαιολόγων μετὰ τὴν ἤδη γενομένην ἐπ' ἐμοῦ ἀντιβολὴν δώδεκα κωδίκων. Καὶ ἔχουσι μὲν τὰ χωρία πλὴν ἄλλων μικρῶν διαφορῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις αἷα παρέθηκ' ἀνωτέρω κατὰ τὸν *Migne*, ἀλλ' εἶνε πιθανόν ὅτι ταῦτα νοσοῦσι.

³ Παρισιακοῦ κώδικος 2540 φ. 74⁶.

⁴ Αὐτόθι φ. 75^{α-β}.

βίον, ἀνάλογος πρὸς τὴν καταλαβοῦσαν, ὡς γνωστὸν, πρότερον καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς Θεόδωρον Β' Παλαιολόγον. Ἰσῶς δὲ τέλος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Κλεόπα ἔγεινεν ὀρθόδοξος καὶ τὸ γεγονός, ὅτι βλέπομεν πλὴν τοῦ Γεμιστοῦ καὶ τοῦ Χειλᾶ γράφοντας μονωδίας ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς καὶ τὸν ἱερομόναχον Βησσαρίωνα¹ καὶ τινὰ ἱερέα Ἰωάννην², ἀμφοτέρους θρηνοῦντας ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ βασιλίσῃ, ὡς φέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν ὑπ' αὐτῶν συνταχθεισῶν μονωδιῶν.

Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ ταῦτα βλέπομεν τὴν Κλεόπαν γινομένην ὀρθόδοξον παρὰ τὴν ῥητὴν πρὸς τὸν πάπαν ὑπόσχεσιν τοῦ συζύγου αὐτῆς³, πολὺ εὐλογώτερον δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ἔγεινεν ὀρθόδοξος ἡ Θεοδώρα Γόγκου ὡς σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Περὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν ὡς δεσμευθέντος δι' ἰδίας ὑποσχέσεως ὑπὸ τοῦ πάπα Μαρτίνου Δ', εἰ καὶ οὗτος εἶχε γράψει τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ αυτοκράτορος Μανουήλ, δι' ἧς παρώρμα αὐτοὺς εἰς γάμον μετὰ Λατινίδων.

Ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μετὰ τῆς Θεοδώρας ἦτο πολιτικὸς ὑπὸ διπλῆν ἔποψιν. Ὅχι μόνον δῆλα δὴ νυμφευόμενος σὺτὴν ἐχαρίζετο εἰς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ πατρὸς πρὸς τὴν Δύσιν καὶ τὰς παροτρύνσεις τοῦ πάπα Μαρτίνου καθ' ἑλίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τοπικὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου, ἐν ᾗ διέτριβεν ἀπὸ τῆς 26 Δεκεμβρίου 1427, ἐφαίνοντο εὐαδοῦμενα καὶ ἐν πολλοῖς ἐξομαλυνόμενα διὰ τοῦ τοιοῦτου γάμου. Καὶ δὴ εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῶν

¹ Παρισιακοῦ κώδικος 2540 φ. 61^α-70^α.

² Μαδριτείου κώδικος CXXXV Τόμ. XXIX φ. 954. Ἴδε τὴν βραχείαν ταύτην μονωδίαν ἐκδεδομένην παρὰ τῇ *Iriarte* (Regiae bibliothecae Matritensis codices graeci MSS. Ἐν Μαδρίτῃ. 1769 σ. 535) μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Βιγκεντίου Μαρινερίου Βαλεντίνου, τοῦ καὶ ἐγράψαντος τὸν κώδικα ἐκείνον.

³ Τὴν μετάστασιν τῆς Κλεόπης εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἀποδέχονται ὅ τε *Vast* (Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίῳ. 1878 σ. 32) καὶ ὁ *Rocholl* (Bessarion. Ἐν Λειψίᾳ. 1904 σ. 36).

Παλαιολόγων καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένων ὀλίγων μερῶν τῆς χερσονήσου καὶ τῆς ἰδίας ἱερατικῆς πολιτείας τῶν Πατρῶν, διοικουμένης ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως, ἐξαρτωμένου ἀπὸ τοῦ πάπα, παρενεβάλλοντο οὐ μικρὰ ἐμπόδια. Ταῦτα δὲ ἦσαν τοῦτο μὲν ἢ ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόκκου ὡς ἐκδοχέως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἀδελφοῦ Λεονάρδου κατοχῇ πόλεων τινων ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἐν αἷς καὶ ἡ Γλαρέντζα, ἃς μάτην εἶχε πειραθῆ διὰ πολέμου νάνακτηση κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος καταβάς εἰς τὴν Πελοπόννησον¹, τοῦτο δὲ ἢ ἐξακολουθοῦσα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀντίπραξις τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπερασπιζομένης ἐταιρείας τῶν Ναβαρραίων, ὧν ἤρχε μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1402 θάνατον τοῦ Σουπερανοῦ ὁ ἐπικίνδυνος Γενουήσιος Κεντυρίων Ζαχαρίας. Νυμφευόμενος λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Θεοδώραν Τόκκου, τοῦτο μὲν προσηύξανε τὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνηκούσας χώρας τῆς Πελοποννήσου, λαμβάνων ὄχι διὰ τῶν ὀπλων, ἀλλ' ὡς προΐκα τὰ ὑπὸ τῶν Τόκκων κατεχόμενα πολισματα², τοῦτο δ' ἐμείου τοὺς ἀπὸ τῶν Ναβαρραίων κινδύνους, οἵτινες ἀπέβαινον ἔτι μικρότεροι διὰ τῆς νέας συγγενείας, ἣν συνῆψε πρὸς τοὺς Ζαχαρίας, γενόμενος σύγγαμβρος τοῦ Κεντυρίωνος Β', ἔχοντας σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώρας Κρέουσας³. Ὡς δ' εἶχον τὰ πράγματα ἐν Πελοποννήσῳ ἀπητέϊτο δραστηριωτάτη πολεμικὴ ἐνέργεια τῶν Παλαιολόγων

¹ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 240,5.

² Λαονίκου Χαλκοκονδύλη σ. 240, 8 κ. ἐ. Φραντζῆ σ. 128,15.

³ Buchon Nouvelles Recherches historiques sur la principauté française de Morée. Τόμ. Α' σ. 914 ἐν συνδυασμῷ πρὸς σ. 318.—Hornf Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86 σ. 85. Τοῦ αὐτοῦ Chroniques Gréco-Romanes. Ἐν Βερολίῳ. 1873 σ. 530 ἀρ. 4.—Gregorovius Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter. Ἐν Στουτγάρτη. 1889 Τόμ. Β' σ. 300 σημ. 4. Ἑλλ. μεταφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου Τόμ. Β σ. 304, σημ. 3.

πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως πρὸς κατάκτησιν τῶν Πατρῶν, μεγίστη δὲ σύνεσις καὶ γενναιότης πρὸς ἄμυναν τῶν ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνων.

Ἐν μέσῳ δὲ τοιούτων περιστάσεων τὰ νυμφεῖα τοῦ Κωνσταντῖνου πᾶν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ γαμήλιος πανήγυρις ἡγεμόνος, καὶ ὁ γάμος ἐτελέσθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1428 ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου ὡς γάμος στρατιώτου καὶ πολιορκητοῦ παρὰ τοὺς μύλους ἔξωθεν τῶν Πατρῶν, ἃς ἔμελλε νὰ πολιορκήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τῶν ἀδελφῶν¹.

Ἡ συζυγία τοῦ Κωνσταντῖνου μετὰ τῆς Θεοδώρας φαίνεται ὑπάρξασα εὐτυχῆς. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ συμβίωσις αὐτῶν. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου καὶ ἡ μακρὰ παράτασις τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν ἠνάγκαζον τὸν δεσπότην νὰ μένη ὡς τὸ πλεῖστον μακρὰν τῆς συζύγου, συνήθως ἐν Χλεμουτζίῳ καὶ Γλαρέντζῃ². Οὐδ' ἔζησε κἄν μακρὸν ἡ Θεοδώρα, ὥστε νὰ πολλαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς συζυγίας τοῦλάχιστον μετὰ τὴν τέλος ἐπελθοῦσαν ἄλωσιν τοῦ ἄστεως τῶν Πατρῶν καὶ ἔπειτα τῆς ἀκροπόλεως, ὅτε κατέστησάν πως τὰ πράγματα καὶ ἀπέβησάν πως ἡρεμώτερα τὰ κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μόλις ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος μετὰ τὸν γάμον ἀπέθανεν ἡ Θεοδώρα ἐν Σανταμέρῃ τῆς Ἀχαΐας τὸν Νοέμβριον τοῦ 1429. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτάφη ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γλαρέντζας, μετὰ δὲ ταῦτ' ἀνεκόμισαν αὐτὴν εἰς τὴν ἐν Μυστρᾷ μονὴν τοῦ Ζωοδότου, ἐν ἣ ἔκειντο οἱ τάφοι τοῦ οἴκου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ δεσποζόντων Παλαιολόγων³.

¹ Φραντζῆ σ. 129,9.

² Φραντζῆ σ. 130,9. 135,9.

³ Φραντζῆ σ. 164,8· καὶ τῶ αὐτῷ ἔτει ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ ἡ βασίλισσα κυρία Θεοδώρα εὐρισκομένη εἰς τὸ Στάμηρον ἀπέθανε, καταλείψασα λύπην πολλὴν εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς αὐτῷ οἰκίους διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν καλλίστην. Ἐτάφη δὲ μέχρι τινὸς ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γλαρέντζας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεκόμισαν αὐτὴν εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ τοῦ Ζωοδότου μονὴν. Ὅρθως ὅτι Hornf (Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86 σ. 85), τοῦτα βεβαίως τὸ χωρίον ἔχων ὑπ' ὄψιν, εἰ καὶ δὲν μνη-

Τῆς δ' ἄλλως εὐτυχούς, καθ' ἃ φαίνεται, συμβιώσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Θεοδώρας τὸ μόνον ἀτύχημα πλὴν τῆς συχνῆς ἀπουσίας τοῦ συζύγου ὑπῆρξεν ἡ ταχυτάτη διὰ τοῦ θανάτου τῆς νύμφης λύσις τοῦ γάμου. Τῆς προώρου δὲ ταύτης θαντῆς θρηνηθὲς παρέστη ἀνὴρ τῶν ἐπιφανεστῶτων ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ὁ πολὺς ἱερομόναχος Βησσαρίων, ὁ ἔπειτα καρδινάλιος γενόμενος ἐν Ῥώμῃ. Τοῦτου τὸ ἐπίγραμμα, χαρὰ γορὴν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τάφου τῆς Θεοδώρας¹, ἐξέδωκεν ὁ Λέων Ἀλλάτιος². Διέσωσαν δὲ τοῦτο μέχρις ἡμῶν καὶ τέσσαρες κώδικες, ὁ πιθανῶς χειρὶ τοῦ Βησσαρίωνος γραφεὶς Μαρκιανὸς 533 ἐν φ. 48^ο-49^ο (M), δύο Παρισιακοὶ, ὁ ὑπ' ἀρ. 456 ἐν φ. 248^ο (π) καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 941 ἐν φ. 188^ο-189^ο (Π), καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 100 τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Ῥικκαρδιανῆς βιβλιοθήκης ἐν φ. 151^ο (P)³. Καὶ ὁ μὲν Παρισιακὸς 941 ἐγράφη ἕνα αἰῶνα καὶ πρὸς μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ ἐπιγράμματος, τῷ 1535⁴, οἱ δὲ λοιποὶ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα⁵.

μονεῖ αὐτοῦ, καὶ οἱ αὐτὸν ἀκολουθήσαντες ὡς τὸ Στάμηρον τοῦ Φραντζῆ ὑπολαμβάνουσι τὸ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τῶν Saint-Omer φερωνομούμενον Σανταμέρη τῆς Ἀγαίας ἐν τῷ σημερινῷ δήμῳ Δύμης.

¹ Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἐπιγράμματος ἐν τοῖς κώδιξι περὶ ὧν γίνεται λόγος κατωτέρω.

² De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione. Ἐν Κολωνίᾳ. 1618 σ. 955-956 ἐκ κώδικος εὑρισκομένου παρ' αὐτῷ τῷ Ἀλλατίῳ. Τὸ ὑπὸ τοῦ *Martini* (Catalogo di manoscritti Greci esistenti nelle biblioteche Italiane. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1896. Τόμ. Β' σ. 218) ἀναφερόμενον ἀπόγραφον τοῦ ἐπιγράμματος τούτου ἐν τῇ τῆς Ῥώμης βιβλιοθήκῃ Vallicellana (Allatiana 191 (CX)) εἶπε πιθανώτατα αὐτὸ τὸ πρωτόγραφον τοῦ Ἀλλατίου τὸ χρησιμεῦσαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν.

³ Οὐκ ὀρθῶς ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κώδικος τούτου ὁ *Vitelli* (Indice de'codici Greci Riccardiani, Magliabechiani e Marcianelli ἐν τοῖς Studi Italiani di Filologia classica Τόμ. Β', 1894, σ. 536) λέγει, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελοῦσι XXV versus, ἐν ᾧ τοῦτο σύγκαιται ἐκ στίχων εἰκοσιῆξ.

⁴ *Omonl* Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Ἐν Παρισίῳ. 1898 Τόμ. Α' σ. 180.

⁵ Ἄξιον προσοχῆς εἶνε, ὅτι ὁ Παρισιακὸς 456 σημειοῦται ὑπὸ τοῦ κ *Omonl* (ἐνθ' ἀν. σ. 456) γραφεὶς τῷ 1426, ἧτοι τρία ὄλα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τῆς Κλεόπης. Εἰκόζω ἐντεῦθεν, ὅτι φύλλα τινὰ τοῦ κώδικος, ἰδίως δὲ τὰ ἐν αἷς περιλαμβάνεται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Βησσαρίωνος, κενὰ μείναντα, ἐγράφησαν ἀργότερον ὑπ' ἄλλης χειρὸς.

Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων κωδίκων, ὧν τοὺς δύο Παρισιακοὺς ἀντέβαλε προθύμως χάριν ἐμοῦ τὸν Νοέμβριον 1903 ὁ κ. Ομοντ. καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀλλατίου (A)¹ ἐκδίδω ἐνταῦθα τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοῦ Βησσαρίωνος, ἔχον ὧδε:

Στίχοι ἱαμβικοὶ ἐπιτύμβιοι
ἐπὶ τῇ μακαρίτιδι καὶ ἀοιδίμῳ κυρίᾳ ἡμῶν βασιλίδι
κυρίᾳ Θεοδώρα τῇ Παλαιολογίνῃ
ποιηθέντες παρὰ Βησσαρίωνος ἱερομονάχου*.

- Ἦν ἂν τις εἴποι μηδαμῶς ἐνδοιάσας
μίμηρ' ἀνεξέλεγκτον οἴας εἰκόνας,
ἄγαλμα καλοῖς φεῦ ὅσοις διαπρέπον,
στήλην χαρίτων καὶ φρονήσεως ὄρον
5 γένους τε κόσμον καὶ ξυνήν πανδαισίαν,
ταύτην ὁ λυγρὸς οὔτοςι κρύψας τάφος
ἄψυχον, ἄπνουν καὶ λόγου παντὸς δίχα
δείκνυσι πᾶσιν. ὦ ξένου μυστηρίου.
Ταύτη, Λατίνων ἐκ γένους βλαστησάση
10 ρίζης ἀνασχούση τε τῆς Ἰταλίδος,
γονεῖς ἀγαθοὶ πατέρες φίλου τέκους
ᾤφθησαν ὄντες σφῶν γένει κόσμος μέγας.
Ὡς οὖν ἔχουσα καὶ γένους τε καὶ τρόπου
ἀρμόζεται δὴ πρὸς γάμου κοινωνίαν
15 Ἄρην πνέουσι καὶ φόνους ἐν ταῖς μάχαις
αἰσθήσεως θρόνῳ τε καὶ φρενῶν βᾶθει,
δεινῷ μαχητῇ Κωνσταντίνῳ δεσπότῃ,
καταξιοῦται βασιλείου καὶ λέχους

¹ Περιττὸν ἔκονα νὰ ὑποσημειώσω τὰς περὶ τὴν στίξιν διαφορὰς τοῦ Ἀλλατίου, εἰ καὶ τινες αὐτῶν ἀλλοιοῦσι τὸ νόημα.

* Στίχοι ἱαμβικοὶ — ἱερομονάχου Π : Στίχοι ἱαμβικοὶ. . . κυρᾷ θεοδώρα — ἱερομονάχου π : Στίχοι ὅμοιοι ἐπὶ τῷ τάφῳ τῆς μακαρίτιδος βασιλίσσης κυρᾷ θεοδώρα τῆς παλαιολογίνης M : Στίχοι ἱαμβικοὶ ἐπὶ τῇ μακαρίτιδι καὶ ἀοιδίμῳ βασιλίσσῃ κυρία θεοδώρα τῇ παλαιολογίνῃ P : λείπει A 2. Τὸ οἴας δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ εἰς θείας

10. ἀνασχούση MΠπ : ἀνισχούση P 13. ὧς MΠπ : ὡς P

- καὶ κλήσεως πρὸς· καὶ γὰρ εἶχεν ἀξίως.
 20 Συζήσασα χρόνον δὲ βραχὺν καὶ πάνυ
 τούτῳ, μετέστη πρὸς μονὰς οὐρανίους,
 ᾧδισιν αὐταῖς προσλιποῦσα τὸν βίον,
 ὅπως, ὀδυνῶν ἐξιοῦσα τοῦ βίου,
 χαρᾶς ἀλήκτου τῆς ἐν Οὐλύμπῳ τύχῃ,
 25 ὃ μὴ μαραίνει μηδὲ καλύπτει χρόνος
 ποθοῦσα πάντως καὶ ἐφευροῦσα στέφος.

Δι' ὧν ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ λέγει ὁ Βησσαρίων περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς Ἄρην πνέοντος καὶ φόνους ἐν ταῖς μάχαις ὑπομιμνήσκονται αἱ ἰδιάζουσαι περιστάσεις τοῦ γάμου τῆς Θεοδώρας ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν φροντίδων τοῦ συζύγου περὶ τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν. Βασίλισσα δὲ ὀνομάζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ τῆς προσωνομίας ταύτης ὑπόδειξις γίνεται καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἐν στ. 19 τοῦ ἐπιγράμματος, διότι, καθ' ἃ ἄλλοτ' ἀπέδειξα, οἱ δεσπότες καὶ αἱ δέσποιναί τῶν ἑλληνικῶν δεσποτάτων ἔφερον καὶ τὴν προσωνομίαν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν¹. Ἄλλ' ἡ κυριωτάτη σημασία τοῦ ἐπιγράμματος ἔγκειται εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ δίδαγμα, καθ' ὃ ἡ Θεοδώρα ἀπέθανεν ᾧδῖσιν αὐταῖς προσλιποῦσα τὸν βίον. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ θάνατος τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου προῆλθεν ἐκ δυστοκίας², συναποθανόντος καὶ τοῦ τέκνου, καθ' ἃ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδεμία ὑπ' οὐδενὸς γίνεται μνεία τοιοῦτου γόνου τοῦ Κωνσταντίνου³.

23. τοῦ βίου ΜΠΡ: τῶν βίων π 24. οὐλύμπῳ ΜΠπ: οὐλήμπῳ Λ: ὀλύμπῳ Ρ τῆς Μπ Ρ: τῆς ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος τῆ Π τύχη ΜΡ: τύχης ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος τύχη Π 25. ὃ ΜΠπΡ: ἦν Α μὴδὲ ΠπΡ: μὴδὲ Μ

¹ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Α' σ. 39 κ. ε.

² Ὁρθῶς ἐκ δυστοκίας λέγει θαναοῦσαν, τὴν Θεοδώραν καὶ ὁ κ. Σ. Ν. Θωμόπουλος Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν. Ἐν Ἀθήναις. 1888 σ. 315 σημ. 2.

³ Πλὴν τοῦ ἐπιγράμματος τούτου τοῦ Βησσαρίωνος εἰς Θεοδώραν Παλαιολογίαν τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου περιεσώθησαν καὶ ἅ' ἐπιτάφιοι εἰς τὴν Παλαιολογίαν Θε-

Μετὰ δὲ πάροδον ἔνδεκα ὄλων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Θεοδώρας ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἔχων ἡλικίαν τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν, ἀπεφάσισε τῷ 1440 νὰ συνάψῃ δεύτερον γάμον. Ἦγαγε δὲ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τοιαύτην ἀπόφασιν πιθανώτατα ἢ ἀπουσία ἄρρενος γόνου τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τοῦ Βυζαντίου, κινδυνευούσης νὰ ἐκλίπῃ. Οὐ μόνον ὁ ἀδελφὸς καὶ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης παρὰ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ γάμους οὐδένα εἶχεν ἀποκτήσει υἱόν, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν, ἅτε τῶν υἱῶν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν Θωμᾶ, τοῦ Ἀνδρέου καὶ Μανουήλ, τεχθέντων ὑπὸ τῆς τούτου συζύγου Αἰκατερίνης Ἀσανίνης πολὺ κατόπιν. Παρώτρυνε δὲ ἴσως εἰς γάμον τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ προσδοκίᾳ ἄρρενογονίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης, ὅστις ὡς διάδοχον τοῦ θρόνου προέκρινεν αὐτὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Θεοδώρου.

Ἐξέλεξε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐθέντου τῆς Λέσβου Δορίνου Α' Γατελούζου¹, ὅστις ἕνεκα κηδεστίας τοῦ οἴκου πρὸς τοὺς Παλαιολόγους ἔφερεν ἐκ μη-

οδύραν τοῦ πρωτασηκρήτις τοῦ Νεοκαισαρίτου ἔτι ζῶσαν τούτους γραφῆναι ζητήσαντο ἐκδομένοι ὑπὸ τοῦ *Bandini* (Catalogus codicum Graecorum Bibliothecae Mediceo-Laurentianae. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1766 Τόμ. Β' σ. 296) ἐκ τοῦ φ. 70 τοῦ Plat. LVI Cod. III. Καὶ ἀναγινώσκωμεν μὲν παρὰ τῷ Bandini ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «Ἐπιτάφιοι εἰς τὴν Παλαιολογίαν Θεοδώρου τοῦ πρωτασηκρήτις τοῦ Νεοκαισαρίτου...» ἀλλ' ἡ λέξις Θεοδώρου εἶνε παρανεγνωσμένη παρ' αὐτῷ, ὡς ἐπίσθην ἐκ τῆς γενομένης ἀντιβολῆς τοῦ κώδικος, ἐν ᾧ φέρεται Θεοδώραν. Ἄλλ' ἡ Θεοδώρα Παλαιολογίνα, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ ἐπιτάφιον ἐκεῖνο ἐπίγραμμα, δὲν εἶνε ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἄλλη ὁμώνυμος, πιθανῶς δὲ ἡ γαμετὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου. Συμπίπτει δὲ πρὸς τούτους τοὺς χρόνους καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γράψαντος, τοῦ Νεοκαισαρίτου. Οὗτος εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτὸς ὃν εὗρισκομεν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν εἰς οὗς ἐπιστέλλει ὁ πολὺς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Κύπριος ὁ ζήσας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαήλ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Ἴδε *Bandini* ἐνθ. ἀν. Τόμ. Γ' σ. 318.

¹ Παρὰ τῷ Φραντζῆ σ. 193,1 ὁ πενθερὸς τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πλημμελῶς καλεῖται Νοταρᾶς Παλαιολόγος ὁ Γατελιούτζης, παρέλαθε δὲ τὸ πλημμελὲς τοῦτο ὄνομα καὶ ὁ Α. Β[υζάντιος] ἐν σ. 34 τοῦ προλόγου τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ *Μορτεμάννου*. Τὸ σφάλμα τοῦτο δὲν εἶνε αὐτοῦ τοῦ Φραντζῆ, ἀλλὰ τῶν κακῶν ἀπογράφων, ἐξ ὧν ἐξεδόθη τὸ Χρονικὸν αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἐμῷ κώδικι τοῦ Χρονικοῦ τούτου, περὶ οὗ ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Β' σ. 366, ἀναγινώσκωμεν πρᾶ-

τρογονίας καὶ τὸ ἐπώνυμον Παλαιολόγου¹. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ μελλόνυμφος Αἰκατερίνη. Πρὸς διάπραξιν δὲ τοῦ γάμου τοῦτου ἀπέστειλεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς Λέσβον τὸν πιστὸν Φραντζῆν, ὅστις καὶ ἀπῆλθεν αὐτόσε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1440². Καὶ συνεφωνήθησαν μὲν τὰ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἡ ἐλεεινὴ διαγωγὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Δημητρίου, εὐρισχομένου εἰς διάστασιν πρὸς τε τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν βασιλεύοντα Ἰωάννην καὶ πολλὰς παρέχοντας εἰς αὐτοὺς μερίμνας, ἐπήνεγκεν ἀναβολὴν τοῦ γάμου ἐφ' ἰκανοὺς μῆνας. Τέλος δὲ τῆς 27 Ἰουλίου ἀπῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς Λέσβον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ βασιλικῶν τριήρων καὶ ἐτέλεσε τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Γατελούζου. Διοικητῆς δὲ τοῦ γαμηλίου στολίσκου ἦτο ὁ δρουγγάριος Λουκάς Νοταρᾶς ὁ ἔπειτα γενόμενος μέγας δούξ. Διαμείνας δ' ὁ Κωνσταντῖνος ὡς νεόνυμφος ἐν Λέσβῳ μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1441, κατέλιπεν ἔπειτα τὴν σύζυγον ἐν Λέσβῳ καὶ ἐπλευσεν εἰς Πελοπόννησον μετὰ τοῦ Φραντζῆ³. Μετὰ δὲ τινὰς μῆνας, δεινωθέντων τῶν κατὰ τὸν Δημήτριον, ὅστις, μὴ αἰδεσθεὶς νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν τῶν Τούρκων, ἀπέκλεισε μετὰ τῶν συμμάχων ἐκείνων τὴν Κων-

γματι κῆρ Ντορῆ Παλαιολόγου τοῦ Κατελιούτζη. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι δὲν παρίσταται ἀνάγκη, καθ' ἣ προτείνειν ὁ Ἰούλιος Friedländer (Beiträge zur älteren Münzkunde σ. 40) καὶ ἀπεδέχθη ὁ Μαξιμιλιανὸς Lehnerdt (Ioannis Canabutzæ ... in Dionysium Halicarnasensem commentarius. Ἐν Λειψίᾳ. Teubner. 1890 σ. X ἐν σημ.) νὰ ἐπανρθωθῇ τὸ Ντορίου τοῦ Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 469, 11 εἰς Ντορίνου. Παρὰ δὲ τῆς Κριτοβούλω (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Ε' σ. 113 § XIII) ὁ Δορίνος καλεῖται ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Δωρισύς.

¹ Φραγκίσκος Γατελούζος, ὁ κάππος τοῦ Δορίνου, εἶχε σύζυγον Μαρίαν Παλαιολογίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε'. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ γάμου προσέλαβον οἱ κατόπιν Γατελούζοι ἐκ μητρογονίας τὴν προσωνυμίαν Παλαιολόγων. Καὶ ἄλλως δὲ εἶχον ἤδη συνδεθῆ οἱ Γατελούζοι πρὸς τοὺς Παλαιολόγους διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1397 τελεσθέντος γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Φραγκίσκου Εὐγενίας μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ζ' τοῦ ἐν ἔτει 1390 στασιάζαντος κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' (Hopf Chroniques Grecs-Romanes σ. 502).

² Φραντζῆ σ. 192, 19.

³ Φραντζῆ σ. 193, 5-23.

σταντινούπολιν, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπῆλθε τὸν Ἰούλιον 1442 εἰς βοήθειαν τῆς βασιλευούσης. Διελθὼν δὲ διὰ τῆς Λέσβου, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγον Αἰκατερίνην. Ἐν ᾧ δ' ἀναπλέων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν εὐρίσκετο κατὰ τὴν Ἀἴμνον, εὐρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πλέοντος τουρκικοῦ στόλου, οὗ ὁ στόλαρχος Ἀχμέτ, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν νῆσον, ἐπολιόρχησε τὸν Κωνσταντῖνον ἐν τῷ φρουρίῳ Κοτζίνῳ (Κοκκίνῳ). Ἀλλὰ, καίτοι ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ τὰ τηλεβόλα τῶν Τούρκων ἠδυνήθησαν νὰ καταρρίψωσι τὰ τεῖχη, οἱ Τούρκοι ἀπῆλθον ἄπρακτοι χωρὶς νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν¹. Ἀλλ' ὁ μακρὸς ἐκ τῆς πολιορκίας κίνδυνος ἐτάραξεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν Αἰκατερίνην, οὕσαν ἔγκυον, καὶ εἰς τοσοῦτον ἐνέβαλεν αὐτὴν φόβον, ὥστε ἀσθενήσασα καὶ παθοῦσα ἔκτρωσιν κατ' Αὐγουστον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1442 ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Παλαιοκάστρῳ τῆς Ἀἴμνου².

Οὕτως ἀτυχεῖς ὑπῆρξαν ἀμφότεροι οἱ γάμοι τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀμφότεραι αἱ σύνευνοι ἔζησαν βραχύτατα μετ' αὐτοῦ, περισπωμένου ὑπὸ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀμφοτέρας δ' ἀπέβαλεν ὁ δεσπότης, μὴ εὐτυχήσας νὰ ἴδῃ ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον τὸν καρπὸν τῆς νηδύος αὐτῶν.

Καὶ ἡ μὲν περαιτέρα ἔρευνα θὰ καταδείξῃ, ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἔσχε σύζυγον ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶ εἰς αὐτὴν, ἀναγκαῖον κρίνω νὰ διαλευκάνω ἐνταῦθα δύο ὀνόματα συζύγων τοῦ Κωνσταντίνου, ἅτινα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ἀσύμφωνα πρὸς τὰ ἤδη ἐκτεθέντα, ἠδύναντο δὲ νὰ παρεμβάλωσι καὶ δυσχερείας εἰς τὴν κατόπιν ἔρευναν. Ὁ ἐν τῇ Ἀεστίᾳ (Estonse) βιβλιοθήκῃ τῆς Μοδένης κωδῆξ α. S. B. B ὁ φέρων τὸν ἀριθμὸν 122 ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Run-

¹ Φραντζῆ σ. 194, 24-195, 7. — Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 306, 1-6.

² Φραντζῆ σ. 195, 7-10. Πρὸς. Hopf Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86 σ. 110. Ἐν αἱ μνησολογίαι τοῦ Φραντζῆ ἔχουσιν ὀρθῶς, ἡ ἐγκυμοσύνη τῆς Αἰκατερίνης εὐρίσκετο μόλις ἐν τῇ ἀρχῇ.

toni¹, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ περιέχων τὸ διὰ τῶν εἰκόνων τῶν αὐτοκράτορων κεκοσμημένον Χρονικὸν τοῦ Ζωναρά, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω², περιέχει ἐν φ. 289^a δι' ἄλλης χειρὸς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος βραχεῖαν πραγματείαν ἢ μᾶλλον ἀναγραφὴν « Περὶ τῶν αὐγουστῶν (= αὐγουστῶν) τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει », τελευτῶσαν ὡδε: " *Αννα Σοφία καὶ Μαρία Ἰωάννου νέου Παλαιολόγου τοῦ καλοῦ βασιλέως. Καρουλήνα καὶ καὶ Δωρῖνα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.* Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τῶν τριῶν συζύγων τοῦ ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰωάννου, ἔχουσιν ὀρθῶς, ἀναφερόμενα εἰς " *Ανναν* τὴν θυγατέρα τοῦ μεγάλου δούκους τῆς Ῥωσίας Βασιλείου, *Σοφίαν* τὴν θυγατέρα τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου Ἰωάννου Β' Παλαιολόγου καὶ *Μαρίαν* τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἄλλὰ τίνες εἶνε αἱ σύζυγοι τοῦ Κωνσταντίνου Καρολίνα καὶ Δωρῖνα; Εἶνε ἄλλαι παρὰ τὰς ἤδη γνωστὰς ἡμῖν; Πλανᾶται ἄρα ὁ χρονογράφος ἢ εἰσφέρει τι νέον, τaráσσον τοὺς κύκλους ἡμῶν; Οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει. Ἡ Καρολίνα καὶ ἡ Δωρῖνα εἶνε αὐταὶ αἱ ἤδη γνωσταὶ ἡμῖν σύζυγοι τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα, ἀμφοτέρω πατρωνυμικά. Καὶ Καρολίνα μὲν εἶνε ἡ Μαγδαληνὴ ἢ Θεοδώρα Τόκκου, ὀνομαζομένη Καρολίνα ἀπὸ τοῦ θείου Καρόλου Τόκκου τοῦ εἰσποιησαμένου τὰ τέκνα τοῦ πατρὸς αὐτῆς Λεονάρδου, Δωρῖνα δὲ εἶνε ἡ Αἰκατερίνη Γατελούζου, ὀνομαζομένη οὕτως ἀπὸ τοῦ πατρὸς Δορίου ἢ Δορίνου³.

Ἄλλ' ὁ ἐνδεικνυόμενος ὡς μέλλον αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἀκμαῖος ἀκόμη, ἐπιτακτικὴ δὲ οὐχ ἦττον ἢ πρότερον περίστατο ἢ ἀνάγκη τῆς δι' ἀρρενογονίας διαδοχῆς τοῦ θρόνου.

¹ *Index de' codici greci della biblioteca Estense di Modena* [ἐν τοῖς Studi di filologia classica Τόμ. Δ' (1896) σ. 462.

² *Ἡ ἀνατομία* σ. 403.

³ *Ἡ ἀνατομία* σ. 427.

Διὸ βλέπομεν γινομένους λόγους περὶ τρίτου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου, εὕρισκομένῳ ἔτι ἐν Πελοποννήσῳ ὡς δεσπότη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἤρξαντο τῷ 1444 διαπραγματεύσεις περὶ συζεύξεως αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Ἰσαβέλλας Ὀρσίνη¹. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἤξιώσε τῆς πατρικῆς αὐτοῦ προσοχῆς τὸν Κωνσταντῖνον αὐτὸς ὁ δόγης τῆς Βενετίας. Περιεβάλλετο δὲ τότε τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ περιλάλητος Φραγκίσκος Φόσκαρις (1429-1457). Καὶ δὴ, μεσιτεύοντος τοῦ Ἀλοῖσιου Διέδου²,

¹ *Giornali Napolitani* κατὰ τῷ *Muratorì* *Scriptores rerum Italicarum*. Ἐν Μεδιολάνῳ 1732. Τόμ. ΚΑ' σ. 1128: *Del' 1444. Il principe di Taranto trattò di dare Isabella sua nipote ad un frate dell' Imperatore di Costantinopoli, al quale veniva per successione l' Impero.* Ὀρθῶς δ' εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ὄχι τὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον ἀναφέρει ταῦτα ὁ *Hopf* *Geschichte Griechenlands* Τόμ. 86, σ. 110 ὀρίζων, ὅτι ἡ ἐνταῦθα μνημονευομένη εἶνε ἡ Ἰσαβέλλα Ὀρσίνη, ἀδελφὴ καὶ ὄχι ἀνεψία τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος. Εἶνε δὲ αὕτη π-θινῶς Ἰσαβέλλα Ὀρσίνη ἡ ἐγγονὴ τοῦ Ῥαῦμονδέλλου, ἀποθανόντος τῷ 1406, ἧτις μετ' ἀποτυχίαν γάμου μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου τῷ 1444, ἐνυμφεῖθαι τὸ αὐτὸ ἔτος Φερδινάνδον τὸν Ἀραγωνικὸν τὸν ἐν ἔτει 1458 ἀναρρηθέντα βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, νόθον υἱὸν τοῦ Ἀλφόνσου. Ἀπέθανε δὲ ἡ Ἰσαβέλλα τῷ 1465. Ἰδε *Litta* *Famiglie celebri Italiane*. Τόμ. Ζ', κεφ. LVII Πίν. 12 (Orsini. — Ramo de' Conti di Lecce, Duchi di Venosa o principi di Taranto).

² Ὁ κατὰ τῷ *Φραντζῆ* ἐκδ. Βόννης σ. 324,4 Ἀλωύσιος (ἐν τῷ ἐμῷ κώδικι Ἀλοῦσιος) Διέδος εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτὸς, ὃν κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὕρισκομεν κυβερνῶντα τὰς τρεῖς βενετικὰς γαλέρας τοῦ Τανάδος καὶ ἀναλαμβάνοντα ἔπειτα τὴν λιμεναρχίαν ἐν τῇ βασιλευσούσῃ. Ἰδε *Nicolò Barbaro* *Giornale dell' assedio di Constantinopoli* ἐκδ. *Cornet*. Ἐν Βιέννῃ. 1856 σ. 8, 11, 15, 29, 31, 38, 57, 58. Ὁ Διέδος συμμετέσχε ζωηρῶς τοῦ ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγῶνος μετὰ τῶν δύο υἱῶν Μαρίνου καὶ Βίχτωρος (αὐτόθι σ. 16), ἐπῆρξε δὲ μετὰ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν διασωθέντων Βενετῶν (αὐτόθι σ. 60). Πρὸς *Delfin* *Assedio e presa di Constantinopoli tratto dalla cronica delle famiglie nobili di Venezia* (ἐκδ. *Dethier* ἐν *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. XXII, μέρ. α' σ. 1002 § 46). Στερούμενος τὴν πρώτην ἐκδοσιν, τὴν τοῦ Thomas, παρακείμεν ἔνταῦθα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Dethier ἐκδοσιν ταύτην τῶν πηγῶν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧτις περιλαμβάνεται ἐν τοῖς τόμοις XXI, μέρ. α' καὶ β' καὶ XXII μέρ. α' τῶν *Monumenta Hungariae Historica* τῶν ὑπὸ τῆς ἐν Βουδαπέστη οὐγγρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐκτυπωθέντων, ἀλλὰ μὴ ἐκδοθέντων ἐπ' αὐτῆς *ἔνδεκα τῶν τυπογραφικῶν παραγραμμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εὕρισκομένων ἄλλων σφαλμάτων καὶ διὰ τοῦτο θεωρουμένης ὡς χειρογράφου κατὰ τὸ σημεῖωμα τὸ ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τοῦ ἀντιτύπου, ὅπερ εὐρησθήθη κατὰ παράκλησιν*

ὁ δόγης προέτεινεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον τὴν χεῖρα μιᾶς τῶν θυγατέρων¹ μετὰ πολλῆς προικός. Ὁ γάμος δὲ οὗτος ἠδύνατο νάποθῆ μεγάλως ὠφέλιμος εἰς στήριξιν τῶν Ἑλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ ἐναντίον τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, καὶ ἡ μετὰ τοῦ Βενετοῦ δόγη κηδεστία τοῦ Κωνσταντίνου οὐδὲν εἶχε τὸ ἄτοπον. Διὸ ὁ Κωνσταντῖνος, παρορμώμενος ἄλλως καὶ σχεδὸν ἀναγκαζόμενος ὑπό τε τοῦ Φραντζῆ καὶ ἄλλων τῶν περὶ αὐτὸν, συνήνεσεν εἰς τὰ προτεινόμενα ἐκ Βενετίας. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ δημολογηθῶσι τελείως τὰ τοῦ γάμου, ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος τῆ 3 Ὀκτωβρίου 1448, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τὴν 12 Μαρτίου 1449, εἰσέπλεεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπως διαδεχθῆ αὐτὸν ὡς αὐτοκράτωρ. Ἡ δὲ ἀνάρρησις αὐτοῦ μετέβαλε τὰ πράγματα. Οὐ μόνον αὐτὸς ἔκρινε πλεοντὸ συνοικέσιον ἀνοίκειον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες καὶ αἱ ἀρχόντισσαι δὲν κατεδέχοντο νὰ γείνη κυρία αὐτῶν κόρη Βενετοῦ καὶ οἱ ἄλλοι γαμβροὶ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ δόγη νὰ γείνωσι σύγγαμβροὶ καὶ γυναικάδελφοὶ τοῦ βασιλέως². Οὐχ ἦττον ὁ

μου νὰ μοι δωρήσῃ ἢ εἰρημένη Ἀκαδημία τῷ 1895· quoniam l'Académie ne le donne par volontiers à cause du nombre considérable des fautes qui s'y trouvent.

¹ Λέγει μὲν ὁ Φραντζῆς σ. 324,6 λάβῃ εἰς γυναῖκα αὐτοῦ τὴν τοῦδε τοῦ δουκὸς θυγατέρα, ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ὁ Φόσκαρις εἶχε τέσσαρας θυγατέρας, τὴν Καλλιαν, σύζυγον τοῦ ἱππότητος Ἀνδρέου Δονάτου, τὴν Μαρίαν, ἀποθανοῦσαν ἄγαμον, τὴν Παῦλαν, σύζυγον Ἱερωνύμου Μιχέλη, καὶ τὴν Λευκὴν (Βίανσα), σύζυγον Μάρκου Ῥουτζίνη. Ἴδε *Lilla Famiglia celebre Italiana*. Τόμ. Γ', κεφ. XXX. Μὴ μνημονευομένων δὲ τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἔγημαν αἱ τρεῖς ἕγγαμοι, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι, ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φόσκαρις ἢ προταθείσα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον ὑπῆρξεν ἢ ἄγαμος μείνασα Μαρία. Ὅπωςδὴποτε δ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Φραντζῆ σ. 324,15, εἶχον γινῶσιν, ὅτι ὁ Φόσκαρις εἶχε καὶ ἄλλας θυγατέρας.

² Φραντζῆ σ. 324,11. Ὡς δὲ ἐγένετο βασιλεὺς καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν, τοῦτο ἀνοίκειον ἦν πῶς γὰρ ἐδύνατο οἱ τῆς Πόλεως ἄρχοντες καὶ ἀρχόντισσαι κυρία καὶ δέσποιναν αὐτῶν καταδεχθῆναι Ἐνετοῦ θυγατέρα, καὶ τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ τοὺς ἄλλους καὶ υἱοὺς συγγάμβρους καὶ γυναικαδέλφους εἶναι τῷ βασιλεῖ, ἐνδόξου μὲν ἴσως καὶ δουκὸς ὄντος, ἀλλὰ πρόσκαιρος ἦν. Ὁρθότερον δ' ἔχουσι ταῦτα ἐν τῷ ἐμφυκώδικι τοῦ Φραντζῆ ὡδε· Ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν βασιλεῖα καὶ εἰς τὴν Πόλιν

Φόσκαρις ἐπανελάβε καὶ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Κωνσταντίνου ὡς βασιλέως τὰς περὶ τοῦ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς προτάσεις· ἀλλ' αὐταὶ ἀπεκρούσθησαν διαρρήδην, τοῦτο δ' ἔγεινεν ἀφορμὴ ἐχθροπαθείας τοῦ δόγη κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἐσχάτου κινδύνου¹.

Καὶ ταῦτα μὲν μαυθάνομεν παρὰ τοῦ Φραντζῆ περὶ τοῦ μελητηθέντος συνοικεσίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ δόγη τῆς Βενετίας. Ἀλλ' ἐξ ἄλλης πηγῆς ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, εὐρισκόμενος ἐν Πελοποννήσῳ, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῶν μετὰ τοῦ Φόσκαρι διαπραγματεύσεων διενήργει καὶ ἄλλην μνηστείαν, ἣν, φαίνεται, προτίμα τῆς ἐκ Βενετίας προταθείσης. Ἦτο δὲ ἡ προκριθεῖσα νύμφη, περὶ ἧς οὐδὲν λέγει ὁ Φραντζῆς ἢ ἄλλος τις τῶν Βυζαντίνων, ἢ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας. Μαρτυρεῖται δὲ τοῦτο ὑπ' ἐγγράφου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσου Ε' (1416-1458), ὅστις ἀπὸ τοῦ 1442 ἦρχεν ὡς Ἀλφόνσος Α' καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, περιελθόντος ἀπὸ τοῦ ἀνδραγαθικοῦ οἴκου εἰς τὸν ἀραγωνικόν. Πρὸς τοῦτον ἀπέστειλε τῷ 1448 ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος τῆ 24 Φεβρουαρίου 1448 πρέσβυν τὸν Μανουὴλ Δισύπατον, τοῦτο μὲν ὅπως ζήτησῃ παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοῦτο δὲ ὅπως μεσιτεύσῃ περὶ γάμου τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀλφόνσου, καὶ ἐτέρου γάμου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἀνεψιάς τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου ἀπήγγησεν ὁ

παραγενέσθαι, ἀνοίκειον τοῦτο καὶ οὐχ ἄρμόζον παρὰ πάντων ἐκρίθη· οὐ γὰρ ἠνόσχοιτο οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες τε καὶ ἀρχόντισσαι Ἐνετοῦ (κῶδ. ἐνετοῦ) θυγατέρα κυρία αὐτῶν (κῶδ. αὐτῶν) καὶ δέσποιναν εἶναι καὶ τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς συγγάμβρους (κῶδ. συγγάμβρους) καὶ γυναικαδέλφους εἶναι τοῦ βασιλέως· καὶ ὁ δουξ δὲ οὐ περιφρονητέος ἦν, ἐνδοξος γὰρ καὶ περιφανής· ἀλλ' οὖν πρόσκαιρον ἦν τὸ συνοικέσιον τοῦτο, καὶ εἴπερ ἐγεγόνει.

¹ Φραντζῆ σ. 325,17 κ. ἑ.

Ἀλφόνσος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τῆ 22 Αὐγούστου τοῦ 1452, ὅτι παρὰ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ ἡδυνάτει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ πράξῃ τι, περισπώμενος ὑπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πραγμάτων. Περὶ δὲ τῶν προτεινομένων συνοικεσίων ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν δεσπότην Πελοποννήσου, ὅτι μέλλει νὰ γράψῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ, ἂν ἴδῃ αὐτοὺς εὐμενῶς διατεθειμένους, θέλει μεριμνήσει περὶ τῶν περαιτέρω ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Κωνσταντῖνου.

Ὁ ἐκδοὺς τὸ περιεργότατον τοῦτο ἔγγραφον κ. Cerone¹ δὲν ἐφρόντισε νὰ φυλοκρινήσῃ τὰ περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν αὐτῷ προτάσεων, τοῦθ' ὅπερ, ὄν ἀναγκαιότατον πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων, ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα διὰ βραχείων.

Καὶ βασιλεὺς μὲν τῆς Πορτογαλλίας ἦτο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ Ἀλφόνσος Ε' (1438-1481) ὁ ἐκ τῆς λεγομένης νόθου βουργουνδικῆς δυναστείας, ὁ ἔπειτὰ τῷ 1471 ἐπονομασθεὶς Ἀφρικανικὸς ἕνεκα τῶν ἐν Ἀφρικῇ νικῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος ἐνυμφεύθη μόλις τῷ 1447 Ἰσαβέλλαν τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς τῆς Κονίμβρας (Coimbra) Πέτρου τοῦ Πορτογαλλικοῦ, μόνην δὲ θυγατέρα ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου ἔσχε τὴν Ἰωάνναν, ἣτις καὶ ἀντιβασίλευσε κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐν ἔτει 1470 ἀπουσίας τοῦ πατρὸς. Ἡ δὲ Ἰωάννα αὕτη ἐγεννήθη μόλις τῆ 4 Φεβρουαρίου 1452, ἣτοι τέσσαρα ὄλα ἔτη μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως τοῦ Κωνσταντῖνου, τοῦ Μανουὴλ Δισυπάτου. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος περὶ αὐτῆς ὡς μνηστῆς τοῦ Παλαιολόγου.

Μόνος δὲ ἀδελφὸς Ἀλφόνσου Ε' τοῦ Πορτογαλλικοῦ ἐπιζῶν τῷ 1448 ἦτο ὁ δοῦξ τοῦ Βερούριου (Viscu) Φερδινάν-

¹ Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀλφόνσου, περιλαμβάνουσα καὶ λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ πρὸς αὐτὸν γράμματος τοῦ Κωνσταντῖνου, ἐξεδόθη ἐκ τῶν ἐν Βαρκελώνῃ ἀρχαίων τῆς κοαγωνικῆς εὐλῆς ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Cerone (La politica Orientale di Alfonso di Aragona. Estratto dall' Arch. Storico per le Prov. Napolet. Anno XXVII, Fasc. I, II, III, IV - Anno XVIII, Fasc. I. Ἐν Νεαπόλει. 1903 σ. 162 κ. ε.).

δος. Ἀλλ' οὗτος τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἶχεν ἡλικίαν μόνον δεκαπέντε ἐτῶν, ὥστε δύσκολόν πως νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος προέτεινε τὸν μετ' αὐτοῦ γάμον τῆς ἀνεψιᾶς, εἰ καὶ ὁ ἴδωμεν μετ' οὐ πολὺ τὸν γάμον ἄλλου Πορτογάλλου ἡγεμόνος τελοῦμενον ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ. Κατὰ ταῦτα καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας, οὐ τὴν θυγατέρα ἐζήτησεν εἰς γάμον ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τοῦ Ἀλφόνσου Α', βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, δὲν ἦτο ὁ Ἀλφόνσος Ε'.

Τίς δὲ ἦτο ὁ μελλοπενθερὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐγγυτέρας μελέτης τῆς πορτογαλλικῆς ιστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ δὴ ὁ Ἀλφόνσος Ε' μόνον δικαίωματι ἦτο βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας ὡς υἱὸς Ἐδουάρδου τοῦ Βουργουνδικοῦ (1433-1438). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλφόνσος ἦτο κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἀνήλικος, ὁ Ἐδουάρδος θνήσκων ἐγκατέστησε κηδεμόνα τοῦ υἱοῦ τὴν σύζυγον Ἐλεονῶραν τὴν Ἀραγωνικὴν. Ἀλλ' οἱ Πορτογάλλοι, ἀποστέργοντες τὴν κηδεμονίαν ταύτην, κατέστησαν ἀντιβασιλέα καὶ ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου Ἀλφόνσου Πέτρον τὸν Βουργουνδικόν, δοῦκα τῆς Κονίμβρας καὶ τριτότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννου Α' (1383-1433), ἄρα θεῖον τοῦ Ἀλφόνσου Ε' καὶ πενθερον αὐτοῦ, νυμφευθέντος, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, τῷ 1447 ἐν ἡλικίᾳ δεκαπέντε ἐτῶν τὴν θυγατέρα τοῦ Πέτρου Ἰσαβέλλαν. Ἐνεδεικνύετο δὲ σαφῶς ἡ τάσις τῆς διαρπαγῆς τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Πέτρου καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ ἔτι νεαροῦ Ἀλφόνσου, ὅτε τέλος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ γαμβρὸς ἐφόνευεν αὐτὸν τῆ 20 Μαρτίου 1449.

Κατὰ ταῦτα ὅτε Κωνσταντῖνος καὶ Ἀλφόνσος Α' ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ποιούμενοι λόγον τῷ 1448 περὶ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας, δὲν ἐννοοῦσι προφανῶς τὸν Ἀλφόνσον Ε', ἀλλὰ τὸν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἔτι ζῶντα καὶ ἀντιβασιλεύοντα Πέτρον.

Ἰδῶμεν νῦν τίς ἡ θυγάτηρ τοῦ Πέτρου ἦν ἐζήτησεν εἰς γά-

μον ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁ Πέτρος ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης τῆς Ἀραγωνικῆς, πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέκτησε δύο θυγατέρας, τὴν Ἰσαβέλλαν, ἣν εἶδομεν συζευχθεῖσαν τῷ 1447 τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας Ἀλφόνσον Ε', καὶ τὴν Βεατρίκην, νυμφευθεῖσαν ἀργότερον τὸν ἐξάδελφον αὐτῆς Φερδινάνδον, τὸν δοῦκα τοῦ Βερούριου, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω. Ἄρα περὶ ταύτης τῆς ἐν ἔτει 1448 ἔτι ἀνύμφου Βεατρίκης ὁ λόγος ὡς ζητουμένης ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς γάμον.

Καὶ ὁ μὲν μελετηθεὶς γάμος τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Βεατρίκης δὲν ἐτελεσφόρησε δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς λόγον. Ἄλλ' ὁ σπόρος ὁ ριφθεὶς ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου διὰ τῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ἐπιστολῆς τοῦ 1448 περὶ τοῦ ἐτέρου γάμου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Κωνσταντίνου, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἔπεσεν εἰς γῆν ἀγαθὴν. Καὶ ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ ἀνεψιᾶ τοῦ Κωνσταντίνου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἶνε ἡ Τζαρλόττα (Καρλόττα), θυγάτηρ τοῦ Γάλλου βασιλέως τῆς Κύπρου Ἰωάννου Β' καὶ τῆς Ἑλένης Παλαιολογίνης, θυγατρὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Θεοδώρου Β' καὶ τῆς Κλεόπης Μαλατέστα¹. Ἄλλὰ τίς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου, οὗ τὸν υἱὸν ὑπεδείκνυεν ὁ Κωνσταντῖνος ὡς μέλλοντα σύζυγον τῆς ἀνεψιᾶς; Ἀδελφοὶ τοῦ Πέτρου ἦσαν α') ὁ Ἀλφόνσος, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει ἤδη τῷ 1400· β') ὁ Ἐδουάρδος, ὅστις, ἀναρρηθεὶς βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας τῷ 1433, εἶχεν ὁμοίως ἀποθάνει ἤδη

τῷ 1438· γ') ὁ Ἐρρίκος, δοῦξ τοῦ Βερούριου καὶ μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ Χριστοῦ, ὅστις τῷ 1448 εἶχεν ἤδη ἡλικίαν πενήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν· δ') ὁ Ἰωάννης, μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ κοντόσταυλος τῆς Πορτογαλλίας, ἀποθανὼν τῷ 1442, καὶ ε') ὁ Φερδινάνδος, μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ Λνίζ, ἀποθανὼν ἤδη τῷ 1443. Κατὰ ταῦτα μόνος τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πέτρου ἐπιζῶν τῷ 1448 ἦτο ὁ Ἐρρίκος, ὅστις δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον ἔνεκα τῆς προκεχωρημένης ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς ἐκ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, οὗ ἦτο μέγας μάγιστρος, ἐπιβέβλημένης ἀγαμίας. Μία λοιπὸν καὶ μόνον λύσις τῆς γεννωμένης ἀπορίας ὑπολείπεται, τὸ νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου ἦτο ὁ νόθος υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς Ἀγνῆς Ριγὸς Ἀλφόνσος, ὁ δοῦξ τῆς Βραγαντίας. Καὶ ἐνυμφεύθη μὲν οὗτος δις εἰς μὲν πρῶτον γάμον τὴν Βεατρίκην, θυγατέρα τοῦ κοντοσταύλου τῆς Πορτογαλλίας Nunο-Alvarès Peréira, εἰς δὲ δεύτερον Κωνσταντίαν τὴν Καστιλλιακὴν, θυγατέρα Ἀλφόνσου τοῦ Καστιλλιακοῦ. Ἄλλ' ἴσως τῷ 1448, ὅτε προέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν γάμον μετὰ τῆς Καρλόττας Λουσινιανῆς, ὁ Ἀλφόνσος εὕρισκετο ἐν χηρείᾳ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Βεατρίκης καὶ πρὸ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Κωνσταντίας ἢ διὰ τὴν τελευταίαν καὶ ταύτης τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου. Ἄλλὰ δυστυχῶς καθίσταται μοι ἀδύνατος ἡ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν Ἀθήναις βοηθημάτων βεβαίωσις τῆς τοιαύτης εἰκασίας, ἥτις ὁμοίως θὰ προσέκρουεν εἰς τὴν ὁπωσδήποτε μεγάλην ἡλικίαν καὶ τοῦ Ἀλφόνσου τούτου ἐν σχέσει πρὸς τὴν Καρλότταν, ἥτις ἐν ἔτει 1448 εἶχεν ἡλικίαν μόνον ἕξ ἐτῶν, ἅτε τοῦ γάμου τῶν γονέων αὐτῆς τελεσθέντος τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1441, ὥστε καὶ μνηστευομένη θὰ εἶχε σύζυγον παρήλικα ὅτε αὐξανομένη τὴν ἡλικίαν ἠθέλην ἔλθει εἰς ὦραν γάμου.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀδελφὸν

¹ Διοντίου Μαχαιρᾶ Χρονικὸν ἐκδ. Σάθα ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις. 1873 σ. 408.—ἐκδ. E. Miller καὶ C. Sathas. Ἐν Παρισίοις. 1882 σ. 384.—Χρονικὸν τοῦ Φραγκίσκου Amadi παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐν τῇ Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan. Ἐν Παρισίοις. 1855 Τόμ. Γ' σ. 80.—Χρονικὸν Διομήδους Strambaldi παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐνθ' ἂν. σ. 80.—Ἄν. Σανκλαρίου Κυπριακά. Ἐν Ἀθήναις. 1890 Τόμ. Α . 518.

μὲν τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Πέτρου δὲν ἔλαβε σύζυγον ἢ Καρλόττα, ἀλλ' ἢ ἰδέα τῆς μετὰ Πορτογάλλου ἡγεμονίδου συζεύξεως αὐτῆς, ἣν προέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἐτελεσφόρησε μετὰ τινὰ ἔτη. Ἐγένετο δὲ σύζυγος αὐτῆς ὁ τρίτοτοκος υἱὸς αὐτοῦ τοῦ Πέτρου Ἰωάννης, ὁ δοῦξ τῆς Κονίμβρας, τοῦ γάμου τελεσθέντος ἐν Κύπρῳ τῷ 1456. Ὡς ἐξῆς δὲ σημειῖται τὰ τοῦ γάμου τούτου ὁ Κύπριος χρονογράφος Γεώργιος Βουστρώνιος: *Τὴν ἐχρονίαν αἰνὸς Χριστοῦ ἦρτεν ἀπὸ τὸ Πορτουάλ ὁ πρίντζης διὰ τὰ ὀρμαστῆ τὴν θυγατέραν τοῦ δὲ Τζουάνη, ὀνόματι Τζαρόττα· καὶ ἡ μητέρα της ἦτον ἡ ῥήγαινα ἢ Ἐλένα ἢ Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ δεσπότη τοῦ Μωρέως, ἀδελφοτέκνη τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀρμάστην ὁ ἀνωθεν πρίντζης μετὰ τὴν ἀνωθεν τοὺς θυγατέραν τὴν κυρὰν Τζαρόττιαν· καὶ ἡ μητέρα της ἦτον πολλὰ φρόνιμη, καὶ πάντα ἦτον ἀστενημένη· καὶ ἀρμάστην ὁ ἀνωθεν πρίντζης εἰς τὸ ἀπλίμιν (= κατοικίαν) τοῦ καβαλλάρη μισὲρ Ρίκου τὸ Λαπάμ· διότι ἀφ' ὧν ἐκείραν τὴν αὐλὴν τὴν ῥηγάτικην, ὁ δὲ Τζένιους ὅσον ἐστράφη ἀπὸ τὴν Συρίαν ἐπῆρεν τὸ ἀπλίμιν τοῦ αἰρ Ρίκου τὸ Λαπάμ καὶ ἐκατοίκησεν, καὶ ἔμεινεν αὐλὴ ῥηγάτικη ὡς τὴν ἐσήμερον*¹.

Διέμεινε δ' ὁ πρίγκιψ Ἰωάννης μετὰ τὸν γάμον ἐν Λευκωσίᾳ μετὰ τῆς συζύγου· ἀλλ' ἢ κακὴ αὐτοῦ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς νήσου προεκάλεσε τὸν ἐκ φόβου θάνατον ἢ καὶ τὸν φόνον αὐτοῦ τῷ 1457². Μείνασα δὲ ἢ Καρλόττα χήρα ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ δεκαεξέτων, ὀλίγον κατόπιν, τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1459, οὔσα ἤδη ὀρφανὴ ἀμφοτέρων τῶν γονέων, θανόντων τῷ 1458, ἔγενετο σύζυγος τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς κόμιστος Γενεύης Λουδοβίκου τοῦ Σαβανδικοῦ, εἰς ὃν καὶ μετεβίβασε τὰ

ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κύπρου δικαιώματα¹. Καὶ τὸν μὲν θρόνον τοῦτον ἀπέβαλε μετ' οὐ πολὺ ὁ Λουδοβίκος τῷ 1460, καταληφθέντα τῇ βοήθειᾳ τοῦ Μαμελούκου σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Ἰακώβου Β' τοῦ Λουσινιανοῦ, νόθου ἀδελφοῦ τῆς Καρλόττας. Ἡ δὲ Καρλόττα ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζομένη μέχρι τινὸς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας ἐν τε τῇ Κύπρῳ αὐτῇ καὶ προστρέχουσα εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἄλλας ἰταλικὰς πόλεις πρὸς αἰτήσιν βοήθειας. Καὶ ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον χρόνον ὁ Λουδοβίκος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σαβανδίαν, ἐγκαταλείψας τὴν τε ἄμυναν τοῦ θρόνου καὶ τὴν σύζυγον, ἢ Καρλόττα δὲν ἔπαυσε βυσσοδομεύουσα μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1487 συμβάντος θανάτου αὐτῆς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου. Περιῆλθε δὲ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νόθου αὐτῆς ἀδελφοῦ Ἰακώβου τοῦ Β' εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὴν περιώνυμον Βενετὴν Αἰκατερίνην Κορνάρου, ἐξ ἧς ἢ Κύπρος μετεβιβάσθη, δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Καρλόττας, τῷ 1489, εἰς τοὺς Βενετούς.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συνοικεσίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φόσκαρι καὶ τὸ δι' οἰονδήποτε λόγον ἐπελθὼν ναυάγιον τῶν συνεννοήσεων μετὰ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Πέτρου δὲν ἀπέβαλε τὴν πρόθεσιν νέου γάμου· ἐπεδίωκαν δὲ αὐτὸν καὶ οἱ ἐν τέλει. Ἀλλ' ἢ ἀνάμιξις τῶν ἀρχόντων ἢ ἀγαθοῦσα εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μελετωμένου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φόσκαρι συνοικεσίου δὲν ἔπαυσε καὶ ἐν τῷ κατόπιν. Ἐκ τῶν μακρῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διηγήσεων τοῦ Φραντζῆ² βλέπομεν τοῦτο μὲν τὰς ἐπινοήσεις, ὑπεκφυγὰς καὶ διεξόδους τῆς πολυπαιπάλου, πολυπράγμονος καὶ εὐπεριστρόφου διπλωματικῆς ἐκείνης πανουργίας, ἣτις, ἀπὸ παλαιοῦ κρατοῦσα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, δὲν ἔπαυσεν ἐφαρ-

¹ Γεωργίου Βουστρώνιου Χρονικὸν ἐκδ. Σάθα ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ Τόμ. Β' σ. 414. Πρὸς τὰ Χρονικὸν τοῦ Στραμβάλδη παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐνθ' ἄν. Τόμ. Γ' σ. 81.

² Γεωργίου Βουστρώνιου Χρονικὸν ἐνθ' ἄν. σ. 415.

¹ Γεωργίου Βουστρώνιου Χρονικὸν ἐνθ' ἄν. σ. 442. — Mas-Latrie ἐνθ' ἄν. σ. 81 σημ. 2.

² Ἐκδ. Βόννης σ. 206, 21-207, 13. 210, 7-222, 22. Πρὸς, Lebeau-Martin Histoire du Bas-empire. Ἐν Παρισίοις, 1836. Τόμ. ΚΑ' σ. 219-222.

μοσθεῖσα καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐσχάταις τοῦ Βυζαντίου ὥραις εἰς τὸ ζήτημα τοῦ μελετωμένου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦτο δὲ τὰ κατὰ τὰς ὑποφαινομένας διαφόρους γνώμας καὶ ἐνεργείας τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἰσχυρῶν, ὑπεραμυνομένων τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου συνοικεσίου, αἵτινες ἐνθυμίζουσί πως ἡμᾶς τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ διάσχισιν τῶν ἀπελευθέρων τοῦ Νέρωνος πρὸ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ποππαίας. Διαπρέπει δ' ἐν ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσιν αὐτὸς ὁ σύντεκνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Φραντζῆς. Τοῦτον ἀπέστειλεν ὁ Κωνσταντῖνος ἤδη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1449 εἰς τὴν Ἰβηρίαν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ὅπως ἐξετάσας προτείνῃ τὴν ἀρμοδιωτέραν ἐκ τῆς ἐτέρας τῶν αὐτῶν σύζυγον διὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ δὲ μακρὰ καὶ περιπετειώδης αὕτη πρεσβεία, ἣς ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἐξέθηκε τὰ καθ' ἕκαστα καὶ εἰς ἣν ἐξεκίνησεν ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἀρχόντων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ψαλτῶν μουσικῶν καὶ ἰατρῶν καὶ τινῶν κρουόντων ὄργανα καὶ ἕτερα εἶδη μουσικᾶ¹, διήρκεσε σχεδὸν δύο ὄλα ἔτη².

Ἄλλ' ἄς παρακολουθήσωμεν τὰ τῆς γαμηλίου πρεσβείας, συνοψίζοντες τὰς περιπλόκους πως καὶ διακεκομμένας διηγήσεις τοῦ Φραντζῆ, διαφωτίζοντες δὲ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συμπληροῦντες αὐτάς.

Ὁ Φραντζῆς, ἀπερχόμενος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Ἰβηρίαν διὰ συμπενοθερίαν, εἶχε νὰ ἐκλεξῇ μετὰ τῶν Ουγατέρων Γεωργίου τοῦ ῥηγὸς τῶν οἰκούντων τὴν σημερινὴν Γεωργίαν Ἰβήρων καὶ τοῦ τῆς αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἐπονομαζομένου Καλοῖωάννου. Εἶχε δ' ἐν-

¹ Φραντζῆ σ. 207,3 κ. ἐ.

² Λέγει μὲν ὁ Φραντζῆς σ. 210,13 μετὰ τῆς οὐκ ἀσυνήθους αὐτῷ χρονολογικῆς ἀνακριθείας διέτριψα ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσιν ἔτη δύο καὶ ἡμέρας τριάκοντα, ἀλλ' ὁμοίως ἐν μὲν σ. 206,21 μαρτυρεῖ, ὅτι ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1449 (τὸ ἀνωτέρω ἐν σ. 206,10 ἔτος ἔσθνε' ἐπανορθωτέον εἰς ἔσθνη', ὡς ὁρθῶς φέρεται ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ κώδικι), ἐν δὲ φ. 217,6, ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσάν τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1451 (ἔσθθ'). Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπουσία αὐτοῦ διήρκεισεν πράγματι ἐν ἔτος, ἐνδεκά μηνῶν καὶ δέκα ἡμέρας.

τολήν πρὸς ἀποφυγὴν πάσης εὐθύνης νὰ δηλώτῃ μετὰ τὴν οἰκείαν ἐξέτασιν εἰς τὸν βασιλέα δι' ἐπιστολῆς τὰ καλὰ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ἀναμείνῃ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐνεκα ναυαγίου τοῦ Φραντζῆ περὶ τὴν Ἀμισὸν ἢ ἀπάντησις τοῦ Κωνσταντίνου παρεπλανήθη, καὶ ὁ Φραντζῆς ἠναγκάσθη νὰ χρονοτριβήσῃ μακρότατον χρόνον ἀναμένων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἀπέθανε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1451 ὁ σουλτάνος Μουράτ. Μαθὼν δὲ ὁ Φραντζῆς τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἔγραψεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐπιστολήν, δι' ἣς ἐδήλου εἰς αὐτὸν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τῶν δύο ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ συνοικεσίων προκριτότερος ἦτο ὁ γάμος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς χήρας τοῦ σουλτάνου. Ἦτο δὲ αὕτη, ἡ ἀμήρισσα, ὡς ἐπονομάζει αὐτὴν ὁ Φραντζῆς, Μαρία Κομνηνὴ ἢ ἀνεψιὰ τοῦ Καλοῖωάννου, θυγάτηρ ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἣς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, καὶ τοῦ δεσπότης Σερβίας Γεωργίου Βράγκοβιτς. Αὕτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σουλτάνου ἐπανέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς πρὸς τοὺς οἰκείους ἐντίμως καὶ καλῶς κατὰ τὸν Φραντζῆν¹. Κρίνας δὲ οὗτος, ὅτι διὰ πολλοὺς λόγους ὁ μετ' αὐτῆς γάμος τοῦ Κωνσταντίνου θὰ ἦτο συμφερώτερος παντὸς ἄλλου, ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μακρὰν ἐπιστολήν, ἣν καὶ κατεχώρισεν ὀλό-

¹ Φραντζῆ σ. 214,2. Ὁ Φραντζῆς λέγει αὐτὴν αὐτόθι ἐξαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ τὴν λέξιν ταύτην δὲν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς παρ' ἡμῶν ἔννοιαν· νοεῖται δὲ τέκνον ἐξ ἀδελφῆς, ἦτοι ἀνεψιὰ, καθ' ἃ παρ' ἀρχαίοις. Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει ὁρθῶς φέρεται *hujus e sorore nepotem*. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὸν Φραντζῆν, μαρτυροῦντα τὴν ἐν τιμῇ ἐπιστροφήν τῆς Μαρίας εἰς τοὺς οἰκείους, τὰ περὶ τὸ 1498 γραφέντα Ἀπομνημονεύματα τοῦ Πολωνοῦ Ἰουδαίου (ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΚΑ' μέρ. β' σ. 324) παριστάνουσιν αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ ἀποκεμφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Ἴδε περὶ αὐτῆς καὶ *Δούκαν* ἐκδ. Βόννης σ. 231,1 κ. ἐ. *Χαλκοκονούδλην* ἐκδ. Βόννης σ. 376,6 κ. ἐ. Σύνοψιν χρονικὴν ἐκδ. *Στυρ. II. Λάμπρου*. Ἐν Λονδίνῳ (Methuen). 1902. σ. 22,22 κ. ἐ. Πρὸς *Hammer Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Πέτστη. Τόμ. Α' (1827) σ. 445. Τόμ. Β' (1828) σ. 31. Ἑλλ. μεταφρ. *Κ. Κροικιδᾶ*. Ἐν Ἀθήναις. 1870 Τόμ. Β' σ. 180,298. *Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Ἀμβούργῳ. 1840 Τόμ. Α' σ. 580, 800. — *Gibbon History of the decline and fall of the Roman Empire*. Ἐν Λονδίνῳ. 1828. Τόμ. Β' σ. 265 (Κεφ. 57').

κληρον ἐν τῷ Χρονικῷ. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐπιστολῇ ὁμολογεῖ, ὅτι εὐρίσκει οὐχ ἥττον τέσσαρα αἷτια, δι' ἃ ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο τυχὸν νάποκρούσῃ τὴν σύναψιν τοῦ μετὰ τῆς Μαρίας γάμου. Ἦσαν δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν τὸ ἔλαττον τοῦ γένους, δεύτερον δὲ ἡ τυχὸν ἄρνησις τῆς ἐκκλησίας νά εὐλογήσῃ τὸν γάμον ἕνεκα τῆς συγγενείας τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου¹, τρίτον, ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῆς σύζυγος ἦτο Τούρκος καὶ τέταρτον, ὅτι, ἅτε οὐσα πεντηκονταετῆς, εἰ τύχῃ καὶ συλλήψῃται ἐν γαστρὶ ἐν τῷ μέλλειν τεκεῖν κινδυνεύσῃ, ὡς οἱ φυσικοὶ λέγουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλείσιον ἐπισυμβαίνει, ἐπεὶ ἦν στεῖρα μὴ τεκοῦσά ποτε². Ἀντεπεξερχόμενος δ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ διὰ διαφόρων ἐπιχειρημάτων πρὸς τὰς τυχὸν ἀντιρρήσεις ταύτας τοῦ αυτοκράτορος, παρώρμα εἰς τὸν μετὰ τῆς Μαρίας γάμον, βεβαιῶν, ὅτι καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς περιχαρῶς καὶ ἀσμένως δέξονται τοῦτο.

Δὲν ἦτο δὲ μόνος ὁ Φραντζῆς ὁ ταῦτα συμβουλεύων, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ὑπέρμαχοι τοῦ μετὰ τῆς ἀμηνίσεως γάμου. Πάντας δ' ὑπερέβαλλεν ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ συνοικεσίου τούτου σπουδῇ ἡ χήρα τοῦ πρωτοστράτορος Καντακουζηνοῦ, ἥτις, συγγενῆς οὐσα τῆς χήρας Μαρίας, μεγάλως συνηγόρει ὑπὲρ αὐτῆς, πλείστας δόσεις καὶ προΐκας ἐπαγγελλομένη³. Ἄλλ' ὁ μέγας δομέστικος⁴ καὶ ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀντέκειντο εἰς ταῦτα καὶ παρώτρυνον τὸν αυτοκράτορα νά προβῇ εἰς τὸ μετὰ τῆς Ουγατρὸς τοῦ Καλοῖωάννου συνοικέσιον. Ἄγνωστος δ' εἶνε ἡ στάσις τοῦ Λουκά Νοταρᾶ, περὶ οὗ μόνον βλέπομεν

¹ Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ταύτην τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος, ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης εἶχεν ὡς τρίτην σύζυγον Μαρίαν Κομνηνὴν τὴν ἀδελφὴν τοῦ αυτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου, τοῦ θεοῦ τῆς χήρας τοῦ Μουράτ Μαρίας.

² Φραντζῆ σ. 214,14 κ. ἐ.

³ Φραντζῆ σ. 221,2 κ. ἐ.

⁴ Οὕτως ἀνωμόμως ποιεῖται μνησίαν αὐτοῦ ὁ Φραντζῆς σ. 221,16 καὶ ὁ Μουχοβίτης χροναγράφος τῆς ἀλώσεως παρὰ *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΚΒ' μέρ. α' σ. 1096 καὶ 1098.

γράφοντα τὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν Φραντζῆν τάδε· ὁ δὲ Λουκάς Νοταρᾶς φανερῶς καὶ ἀφανῶς λέγει, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἄλλων πάρεξ αὐτοῦ οἶδε τί ποιεῖ, εἰ μὴ τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα καὶ ποιούμενα δυσχυρίζεται ἀληθῆ καὶ καλὰ εἶναι, καὶ πάντα λίθον κινεῖ, τὸ τοῦ λόγου, ὡς καὶ αὐτὸς καλῶς ἐπίστασαι. Εἶνε λυπηρὸν, ὅτι ὁ Φραντζῆς δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νά μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Χρονικοῦ αὐτοῦ ὅσα ἐγίνωσκε περὶ τῆς γνώμης καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μεγάλου δουκός.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀντιδιαμαχομένων τούτων γνωμῶν εὐρεθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπείσθη εἰς τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Σερβίαν τὸν ἀνεψιὸν τῆς πρωτοστρατορίσεως Καντακουζηνῆς Μανουῆλ Παλαιολόγον. Καὶ ὁ μὲν Βράγκοβιτς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ ἀδελφὴ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, ἀσμένως ἐδέχθησαν τὴν περὶ γάμου πρότασιν τοῦ Κωνσταντίνου ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως τῆς χήρας τοῦ Μουράτ, ἥτις ἔτι ζῶντος αὐτοῦ εἶχε τάξει, ἂν ὁ θεὸς ἤθελε δι' οἰουδήποτε τρόπου ἐλευθερώσει αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀσεβῶν, νά μὴ συζευχθῇ ποτε μεθ' ἑτέρου ἀνδρός, ἀλλὰ μένειν αὐτὴν ἐν σωφροσύνῃ παρθενεύουσαν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν θεραπεύειν θεῷ τῷ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς χορηγήσαντι¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ συνοικεσίου τούτου ὁ Φραντζῆς, μαθὼν τὰ γενόμενα, ὡμολόγησε συμφώνως πρὸς τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐντολὴν τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Ουγατρὸς τοῦ ῥηγός τῆς Ἰβηρίας Γεωργίου, ἧς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα. Ἄγνωστος δὲ μένει εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος, δι' ὃν προὔτιμησε ταύτην τῆς περιωνύμου ἐπὶ κάλλει Ουγατρὸς τοῦ Καλοῖωάννου Αἰκα-

¹ Φραντζῆ σ. 216,20-217,4. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῆ τῆς Μαρίας Κομνηνῆς, ἣν ἐνταῦθα ὑπονοεῖ ὁ Φραντζῆς, ἀναφέρεται εἰς τὰ παθήματ' αὐτῆς τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ συζύγου Μουράτ διώξιν τῶν ἀδελφῶν, περὶ ἧς ἴδε καὶ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Πολωνοῦ Ἰουδαίου ἐνθ. ἀν. σ. 303.

τερίνης¹, ἣτις ἔγεινεν ἔπειτα σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος τῶν Τουρκομάννων Οὐζοῦν Χασάν. Αὐτὸς ὁ Φραντζῆς οὐδέν τι ἄλλο λέγει ἢ ὅτι κρεῖττον ἦν τὸ ἐν Ἰβηρία συνοικέσιον τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος². Καὶ ἀπήτησε μὲν ὁ ῥῆξ τῆς Ἰβηρίας, ἵνα κατὰ τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἀρχαίζοντα ἔθιμα ἀντὶ προικὸς τῆς νύμφης δοθῶσιν εἰς αὐτὴν χρήματα παρὰ τοῦ μέλλοντος συζύγου, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἔθνη τῶν ἀρχαίων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἐπέισθη, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ εἰς τὴν θυγατέρα πλὴν πολυτίμων σκευῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν καὶ λίθων πολυτίμων καὶ περιδεραιῶν ἐκ μαργάρων καὶ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑφασμάτων πολυειδῶν πεντήκοντα καὶ ἑξ χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα, ἀντιστοιχοῦντα τοῦλάχιστον πρὸς ἑξακοσίας χιλιάδας δραχμῶν. Πλὴν δὲ τούτων ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἢ μέλλουσα σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου ἑτησίαν δωρεᾶν τριχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, ἦτοι περίπου τριάκοντα καὶ δύο χιλιάδων χρυσῶν δραχμῶν, ὅπως δαπανᾷ τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς ἐλέη καὶ ὡς ἂν ἄλλως ἤθελε δόξῃ αὐτῇ. Καὶ εἰς τὸν Φραντζῆν δὲ ὠρίσεν ὁ Γεώργιος ὡς ἀμοιβὴν τῆς συνομολογήσεως τοῦ συνοικεσίου τὴν ἀνάληψιν τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς μελλονύμφου, ἣτις ἔμελλε νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ὑπανδρείας τῆς κόρης· ὑπεσχέθη δ' εἰς αὐτὸν, ὅτι, ὅταν ἔλθῃ, ὅπως παραλάβῃ τὴν νύμφην, θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τέσσαρα φορτία μετάξις. Ἦτο δὲ ἡ Ἰβηρικὴ μέταξα ἐξαιρετοῦ ποιότητος, καὶ ἕκαστον φορτίον αὐτῆς ἐτιμᾶτο πεντακοσίων χρυσῶν νομισμάτων. Κατὰ ταῦτα ἢ μεσιτεία τοῦ Φραντζῆ ἔμελλε νὰ μειφθῇ διὰ δωρεᾶς ἀνερχομένης εἰς εἰκοσακισχιλίας περίπου δραχμᾶς.

Ἐπανελθόντος δὲ τοῦ Φραντζῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εὐρέθη σύμφωνος μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ῥηγὸς τῆς Ἰβηρίας,

καὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ εἰς τὸν Φραντζῆν ὑπὸ τοῦ ῥηγὸς ἐκείνου παραδεδομένον χρυσόβουλλον περὶ τοῦ γάμου. Διὸ, καλέσας ὁ αὐτοκράτωρ τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀκολουθήσαντα τὸν Φραντζῆν ἐξ Ἰβηρίας πρέσβυν οἰκειοχείρως ἔμπροσθεν τούτου ἐποίησε σταυροὺς τρεῖς μετὰ κινναβάρεως εἰς τὸ ἀνώτερον τοῦ χρυσοβούλλου μέτωπον εἰς βεβαίωσιν κατὰ τὴν ἐκείνων (τῶν Ἰβήρων) συνήθειαν, καὶ ἔδωκε τὸν χρυσόβουλλον ἐπὶ τὰς χεῖρας τοῦ πρέσβεως, καὶ φησιν αὐτῷ « ἰδοὺ οὗτος », δεικνύων τὸν Φραντζῆν, « σὺν θεῷ τῷ ἐρχομένῳ ἔαρι ἐλεύσεται μετὰ τριήρεων παραλαβεῖν τὴν ἐμὴν σύννευον τὴν νεόνυμφον¹ ».

Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτως ὠμολογοῦντο τὰ τοῦ γάμου, ἐψιθυρίζετο ἤδη, ὅτι ὁ Μωάμεθ παρεσκευάζεν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς βασιλευούσης· παρίστατο δὲ ἀνάγκη, ὅπως μηνυθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ ἔλθῃ τις τῶν αὐταδέλφων τοῦ Κωνσταντίνου, ὅπως κανονισθῶσι τὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως ὑπὲρ τῆς ἀμύνης. Τὴν ἐμπιστευτικὴν δὲ ταύτην πρεσβείαν ἀνέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν Φραντζῆν, ὅστις ἔμελλε κατόπιν νὰ πλεύσῃ εἰς Κύπρον πρὸς τὴν ἀνεψιᾶν τοῦ βασιλέως², τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Β' καὶ σύζυγον Ἰωάννου Β' τοῦ Λουσινιανοῦ, βασιλέως τῆς Κύπρου. Ἡ δὲ εἰς Κύπρον ἀποδημία αὕτη σκαπὸν εἶχε πιθανῶς τὴν περαιτέρω συνεννόησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Καρλόττας μετὰ τοῦ Πορτογάλλου βασιλόπαιδος. Εἶτα δ' ἔμελλεν ὁ Φραντζῆς νὰ μεταβῇ εἰς Ἰβηρίαν, ὅπως ἄρῃ τὴν νεόνυμφον καὶ μελλοκυρίαν του κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐντολήν³. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἤδη ἐπέλθει τὸ 1452, τὸ ἀμέσως προηγούμενον τῆς ἀλώσεως ἔτος, αἱ δὲ αὐξάνουσαι περιπλοκαὶ καὶ οἱ ὀσημέραι δεινούμενοι κίνδυνοι ἐματαίωσαν τὴν ἀποστολήν. Οὕτω δὲ ἄνυμφος καὶ ἄτεκνος εὐ-

¹ *Ramusio* Delle Navigazioni et Viaggi Τόμ. Β' σ. 84 παρὰ *Pallmerayer* Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. Ἐν Μονάχῳ. 1827 σ. 260.

² Φραντζῆ σ. 217,13.

¹ Φραντζῆ σ. 222,8 κ. ἔ.

² Φραντζῆ σ. 223,4 κ. ἔ.

³ Φραντζῆ σ. 223,18.

ρέθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτε, ἀναλαβὼν τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης Κωνσταντινουπόλεως ἀγῶνα, ἔπεσεν ὡς ἥρωα καὶ μάρτυς τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1453 παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ἄτεκνος ἀπεβίωσεν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ ρητῶς ἀνεγράφη καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ κειμένῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, υιοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ δεσπότη Πελοποννήσου Θωμᾶ, ἐκχωρήσεως τῶν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιωμάτων εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η΄. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, συνταχθέντι ἐν Ῥώμῃ τῇ 6 Δεκεμβρίου 1494, γίνεται μνεία *Constantini Palaeologi sui patris sine liberis defuncti*¹.

Καὶ ὅμως παλαιαὶ παραδόσεις καὶ νέα παρανοήσεις συνέχισαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ιστορικὴν ἀλήθειαν. Ἦδη αὐτὸν τὸν καρδινάλιον Ἰσίδωρον, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἄλωσιν παραστάντα ληγᾶτον τοῦ πάπα Νικολάου, εὕρισκόμενον πλανώμενον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀγαμίας καὶ ἀτεκνίας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ λέγοντα, ὅτι εἶχε θυγατέρας, ἐν τῷ σωζομένῳ αὐτοῦ Θρήνῳ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Uxorem imperatoris Constantini, filias, primasque aulae virgines, ac matronas principes jussit tyrannus in convivium adduci, λέγει ὁ Ἰσίδωρος περὶ τοῦ Μωάμεθ. Ibi primum ab ipso Mahumete, aliisque ejusdem satrapis constupratae posthac, nihil valentibus precibus, in frustra dissectae sunt*².

¹ *M. de Foncemagne* *Eclaircissements historiques sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie et particulièrement sur la cession que lui fit André Paléologue, du droit qu'il avoit à l'empire de Constantinople* ἐν τοῖς *Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*. Τόμ. ΙΖ (1751) σ. 572.

² *Isidori* *lamentatio* ἐκδ. *Delhier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΙΑ μέρ. α' σ. 681 § XV. Ὁρθῶς ὁ *Delhier* ἐν ὑποσημειώσει παρατηρεῖ, ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη περὶ συζύγου καὶ θυγατέρων τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κατὰ τὴν ἄλωσιν, βιασθειῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν σατραπῶν καὶ καταναυμαστειῶν, εἶνε ἄλλως ἀνακριδής.

Καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις ἦτο διαδεδομένη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε κατὰ τὴν ἄλωσιν σύζυγον ἢ τέκνα. Οὕτως αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος Σιένης Αἰνείας Σίλβιος ὁ Πικκολόμινης ὁ ἔπειτα γενόμενος πάπας ὑπὸ τὸ ὄνομα Πίου Β' (1458-1464) ἔγραψεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν υἱόν, διασωθέντα κατὰ τὴν ἄλωσιν εἰς Πέραν, ὅπου ἐδέησε νὰ πολιορκήσωσιν αὐτὸν οἱ Τούρκοι¹. Ἐπ' ἰσῆς δὲ ὁ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, τῷ 1461, θανάων Γάλλος χρονογράφος Ματθαῖος de Coucy λέγει ἐν τῷ Χρονικῷ αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μουράτ εἶχεν ἀνομήσει ἐπὶ τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου ἐν αὐτῇ τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐνέκλεισε ταύτην εἰς τὸ σαρᾶγιον αὐτοῦ².

Ἄλλ' ὅμως ἤδη κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ὁ Λέων Ἀλλάτιος ρητῶς διέψευσεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος πίπτων ἦτο ἔγγαμος³. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Ἀλλατίου ἠκολούθησεν ὀλίγα ἔτη κατόπι καὶ ὁ Du Cange, ὁμοίως ἀντικρούσας τὴν μαρτυρίαν ταύτην⁴.

Ἄλλὰ καὶ μέχρι τῆς Ῥωσίας περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ἢ βραχὺ μετ' αὐτὴν ἐφθασεν ὁ ψευδὴς θρύλος περὶ συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ἄλωσιν. Οὕτω βλέπομεν τὸν Ἀνώνυμον Μοσχοβίτην⁵ παριστάνοντα τὴν ἀνώνυμον αὐτοκράτειραν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ πατριάρχου, τῶν

¹ *Commentarii* σ. 162.

² Ἐκδ. *Biobon* ἐν τῇ *Collection des chroniques nationales francaises*. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Ματθαίου de Coucy, ὅπερ ἄλλως εἶνε πηγὴ ἀξιολογοτάτη διὰ τὴν ιστορίαν τῶν ἐτῶν 1444 μέχρι τοῦ 1461, εἶνε συνέχεια τοῦ ἐκ δύο βιβλίων συνισταμένου Χρονικοῦ τοῦ Ἰγγερράνδου Μονστρελλέτου, ἀλλ' ὑπὸ τινων ἔχει ἐκδοθῆ ἢ μνημονεύεται ὡς τρίτον βιβλίον τοῦ Χρονικοῦ τούτου, καίπερ τοῦ Μονστρελλέτου θανόντος ἤδη τῷ 1453. Διὸ βλέπομεν ἤδη τὸν *Du Cange* (*Familiae Byzantinae* ἐκδ. Παρισίων 1680 σ. 246) παραπέμποντα εἰς *Monstrellet*. 3 vol. p. 60.

³ *De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione*. Ἐν Κολωνίᾳ. 1648 σ. 955-956.

⁴ *Familiae Byzantinae* ἐνθ' ἀν.

⁵ Ἡ διήγησις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀλώσεως ἐξεδόθη ἐν Πετρούπολει ῥωσιστὶ τῷ 185. ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ *J. I. Shtrombolskiy* γαλλικὴν δὲ μετάφρασιν αὐτῆς ἐξέτερω-

ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου φοιτῶσαν καθ' ἐκάστην εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἀπευθύνουσαν δεήσεις πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως¹.

Ἐπειτα δὲ βλέπομεν παρ' αὐτῶ τὸν πατριάρχην πορευόμενον τῇ 25 Μαΐου μετὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς συγκλήτου εἰς τὰνάκτορα καὶ συμβουλευόντα τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς αὐτοκρατείας². Κατόπιν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως κοινώνει ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετὰ τὸν ἀποχαιρετισμὸν τοῦ πατριάρχου, τοῦ κλήρου καὶ τῆς αὐτοκρατείας³. Ἐπὶ τούτοις δὲ, παραληφθεῖσα αὕτη ὑπὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ⁴ καὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ πλήθους εὐγενῶν παρθένων καὶ νεανίδων, ἀπεστάλη ἐπὶ πλοίων καὶ τῶν γαλερῶν τοῦ Ἰουστινιάνη εἰς τὰς νήσους καὶ τὸν Μορέαν⁵, καὶ ἡ διάσωσις αὐτῆς ἀνηγγέλη ἀργότερον εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅτε οὗτος ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλεν ἄνδρας πρὸς ζήτησιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατείας καὶ προσεκομίσθη αὐτῶ μόνον ἡ κεφαλή τοῦ Κωνσταντίνου⁶.

Ὁ Ῥῶσος ἐκδότης τῆς περὶ ἀλώτεως διηγήσεως ταύτης τοῦ Ἀνωνύμου Μοσχοδίτου, ὁ Srjeznjeskiĭ, προέβη εἰς τὴν ματαίαν ἀπόπειραν νὰποδείξη, ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ἄλωσιν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον. Στηρίζεται δὲ τοῦτο μὲν εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, περὶ ὧν ἔσται ἡμῖν κατωτέρω ὁ λόγος, καὶ εἰς τὰπομνημονεύματα τοῦ Αἰνείου

Σιλβίου, ἦτοι τοῦ πάπα Πίου Β'¹. Ἀλλὰ πόσον ἐπισφαλῆ θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτ' ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τέλει τῆς βραχείας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξετάσεως ἀναγκάζεται νὰ ἐρωτήσῃ μὴ τοι μᾶλλον ἀντὶ αὐτοκρατείας πρέπει νὰποδεχθῶμεν ῥήγισσάν τινα ἢ δέσποιναν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, σύζυγόν τινος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχόντων καὶ ὄχι αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος².

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲν ἔλειψαν παραδόσεις περὶ συζύγου καὶ τέκνων τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ἄλωσιν. Ἀπήχησιν τῶν παραδόσεων τούτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ τοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἀκμάσαντος μεγάλου λογοθέτου Ἰέρακος, ὅστις ἐν τῷ ἐμμέτρῳ αὐτοῦ Χρονικῷ τῷ ἐπιγραφομένῳ Διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν λέγει τὰ ἑξῆς:

Ὁ Κωνσταντῖνος κράτωρ δὲ, ὁ Δράγασης τοῦπίκλην, ἐν τῷ μεγίστῳ τῷ ναῶ τῆς τοῦ θεοῦ Σοφίας τῆς παρ' Ἰουστινιανοῦ ἐκ βάρων ἐγερθείσης καταφυγῶν ὁ δυστυχῆς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μεταλαμβάνει τῶν φρικτῶν Κυρίου μυστηρίων αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ὁμοῦ καὶ δοῦλοι· τὴν ὁμεινέτιν φεῦ δ' αὐτοῦ κατατομεῖ τὸ πρῶτον καὶ παῖδας καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς οἰκίους πάντας, μὴ ζῆν πρόκρινας, θανεῖν δὲ, αὐτοῦ ἐπὶ τὸ σέβας³.

Ὅλιγον δὲ χρόνον μετὰ τὸν Ἰέρακα, εἴτ' ἐξ αὐτοῦ παραλαμβάνων, εἴτε ἀνεξαρτήτως ἀπ' αὐτοῦ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς ἐν τῇ περὶ τῶν κινδύνων καὶ συμφορῶν τῆς Κωνσταντι-

σεν ὁ *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. ΚΒ' μέρος α' σ. 1051-1122.

¹ *Dethier* Ἐνθ. ἀν. σ. 1072.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 1100.

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 1113.

⁴ Ἐνθ' ἀν. σ. 1118.

⁵ Ἐνθ' ἀν. σ. 1115.

⁶ Ἐνθ' ἀν. σ. 1117 κ. ε.

¹ Pii II Commentarii σ. 162.

² *Srjeznjeskiĭ* Provest o Tchariograd (Ἀπομνημονεύματα περὶ Κωνσταντινουπόλεως ῥωσιστί). Ἐν Πετρούπολει. 1855 σ. 32 σημ. 21. Πρβλ. *Dethier* Ἐνθ' ἀν. σ. 1072 σημ. 21.

³ Σάθα Μισσαιωνικὴ βιβλιοθήκη Ἐν Βενετίᾳ. 1872 Τόμ. Α' σ. 266 κ. ε. στ. 616-677.—*Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. ΚΑ' μέρ. α' σ. 669-677.

νουπόλεως ἐπιστολῇ τῇ πεμφθείσῃ πρὸς τὸν ἐν Τυβίγγῃ καθηγητὴν Μαρτίνον Κρούσιον ἔγραψε περὶ τοῦ Κωνσταντίνου τάδε· Φέρεται δὲ λόγος ὅτι πρότερον μεταδούς τῶν θείων μυστηρίων τοῖς παισὶν αὐτοῦ, τῇ βασιλίσῃ καὶ πολλοῖς συγγενέσι καὶ οἰκείοις, ἅπαντας ἀποκεφαλίσθῃναι προσέταξε τοῦ μὴ αἰχμαλωσίας τυχεῖν. Καὶ προσθέτει ἔπειτα ταῦτα· Βασιλίσης ὄνομα ὑστάτης οὐκ οἶδα. Ἡρώτησα γὰρ πολλοὺς, καὶ οὐδεὶς μοι εἶχε λέγειν ἀληθείας ῥήματα ἢ γραφὴν δεῖξαι¹.

Καὶ ὁ Κρούσιος δ' ἐπίστευε τὰ ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλά ἐπιστάλντα, ἔχων ἄλλως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ καρδινάλιου Ἰσιδώρου². Προσθέτει δὲ, ὅτι δὲν ἐπετεύχθη ἢ ἀνεύρεσις τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐκ βιβλίων, ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τι περὶ αὐτῆς εἰτ' ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἴτ' ἐκ Βενετίας· ἐκφράζει δὲ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ, ὅτι ἐλησμονήθη ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐπὶ τοσοῦτον γυνὴ οὕτως ἐπιφανῆς³. Δεικνύων δὲ τέλος ὁ φιλέλληνας Γερμανὸς καθηγητὴς τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἀνωνύμου βασιλίσης, συνέταξε τὰ ἐξῆς δύο εἰς αὐτοὺς ἐπιτάφια. Καὶ τὸ μὲν εἰς τὸν Κωνσταντίνον ἔχει ὧδε·

Ἐνθάδε, ποῦ θεὸς οἶδε, κάρη σέο πατρὶς ἔχασεν,

Ἑλλήνων ἀγὲ λοῖσθε, ταλάντατε Κωνσταντίνε.

Τὸ δ' εἰς τὴν ἄγνωστον βασίλισσαν εἶνε τοῦτο·

Ἐνθάδε, ποῦ θεὸς οἶδε, τάφος σὸς ἀνώνυμος ἐστίν

¹ Μαρτίνου Κρούσιου Turcograecia. Ἐν Βασιλείᾳ. 1584 σ. 96.

² Μετὰ ταύτης (ἴδε ἀνωτέρω σ. 446) συμφωνοῦσι σχεδὸν ἀντολεξεὶ ὅσα χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τῆς πηγῆς αὐτοῦ λέγει ὁ Κρούσιος (Turcograecia σ. 57): Fortasse haec altera deuspoena fuit illa miserima, de qua scribitur: Imp. Constantini uxorem, filias et alias nobiles foeminas, iussu Tyranni, in convivium adductas fuisse, et post contumeliam dissectas.

³ Turcograecia σ. 57. Nomen eius nondum ex libris invenire: sed nec e Constantinopoli, nec Venetiis, cognoscere potui. Mirum, personae tam illustri tamquam in Historiis oblivionem esse.

Ἑλλήνων βασιλῆς, Νιόβην κρύπτουσα γούδη¹.

*Ὅψεσιν ἀλλὰ φιλόφρωνος θεὸς ἡμετέρῃσι²,
χάρμασιν ἀλήκτοις ἀπὸ δάκρυα πάντα καθαίροι³.*

Ἄλλ' αἱ παραδόσεις, ἅς διέσωσαν ὁ Ἱέραξ καὶ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, δὲν εἶνε αἱ μόναι ὑπάρχουσαι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὡς συζύγου καὶ πατρός. Ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὡς ἐσχάτη τις ἀπὸ τῆς τραγωδίας τῆς ἀλώσεως ἀπήχησις φέρεται ἀνὰ τὰ στόματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παράδοσις, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος διαδεδομένη, ἣν ἀκούσας τῷ 1900 ὡς ἐξῆς μετέδωκεν εἰς τὸν κ. Πολίτην ὁ κ. Α. Καρκαβίτσας·

Ὅταν οἱ Τούρκοι ἐπῆραν τὴν Πόλιν καὶ ἐσκοτώθηεν ὁ βασιλεὺς μας, ὁ σουλτᾶνος ἐπῆρε γυναῖκά του τὴν βασίλισσα. Μὰ ἡ βασίλισσα ἦταν γγαστρωμένη μὲ τὸ βασιλιά, ἕξι μηνῶν. Ὅταν ἦρθ' ἡ ὥρα ἡ καλὴ καὶ ἐγέννησε ἡ βασίλισσα, ὁ σουλτᾶνος ἔλειπε ἔς τὸν πόλεμον τῆς Βλαχίας, καὶ ἡ βασίλισσα τὸ βάπτισε τὸ παιδί καὶ τὸ βγάλε Παναγῆ. Ὅταν ἦρθε ὁ σουλτᾶνος καὶ ἐρώτησε γιὰ τὸνομα τοῦ παιδιοῦ, τὸ εἶπαν πῶς λογιέται Χάν. Ὁ σουλτᾶνος ἐκείνον τὸν καιρὸ ἐγύριζε ἀπάνου κάτου ἔς τὰ σφερία, κ' ἡ βασίλισσα μοναχῇ ἐπῆρε τὴν ἀνατροφή τοῦ μικροῦ· τὸ ἐμάθαινε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν χριστιανικὴν πίστην μὲ σοφοὺς δασκάλους καὶ θρησκους ἱερωμένους. Μὰ αὐτὸ ἐπροτιμοῦσε πάντα τὴν τούρκικην πίστην καὶ ἂν ἐπήγαινε μικρὸς ἔς τὴν ἐκκλησίαν, μεγάλος ἔτρεχε ἔς τὸ τζαμί κ' ἐλάτρευε τὸ Κοράνι καλύτερον ἀπὸ τὸ Βαγγέλιο, καὶ τοὺς Τούρκους περισσότερο ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. Καὶ ὅταν ἔς λίγο ἦρθε κ' ἐγέννηκε αὐτὸ σουλτᾶνος, ἐρρηξε ὅλο του τὸ μίσος ἔς τὴν θρησκείαν μας. Ὅπως ὁμως κ' ἂν εἶναι, οἱ σουλτᾶνοι εἶνε σπορὰ χριστιανικὴ⁴.

¹ Κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Κρούσιου λατινικὴν μετάφρασιν διὰ τούτων θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ὑπερέβαλεν ἐν τῷ πένθει καὶ αὐτὴν τὴν Νιόβην.

² Παρὰ τῷ Κρούσιῳ ἡμετέρῃσι.

³ Turcograecia σ. 57.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις. 1904. Μέρος Α' σ. 26 κ.ε.

Ἐπίσης δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ ἄλλη παραλλαγή, ἢ ἐξῆς·

Ὅταν ἐπῆραν οἱ Τούρκοι τὴν Πόλην, ἢ χήρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἑλλήνων ποῦ ἐσκοτώθηκε, ἐκλείστηκε ἔς τὸ παλάτι της. Ὁ Μουχαμέτης ἐπολέμησε νὰ σπάσῃ τοὺς πόρταις τοῦ παλατιοῦ καὶ δὲν μπόρεσε· ἀναγκάστηκε λοιπὸν νὰ δεχτῆ τοὺς συμφωνίας ποῦ τοῦ ἔβαλε ἡ χήρα· δηλαδὴ πρῶτον μὲν νὰ εἶναι ἔς τοὺς δρόμους τῆς Πόλης ἓνα πεζοδρόμιο γιὰ μόνους τοὺς Ἕλληνας· δεύτερον εἰς τὰς κηδείας τὸ πρόσωπο τῶν νεκρῶν νὰ εἶναι ξέσκεπο καὶ ὄχι σκεπασμένο ὅπως τῶν Τούρκων· καὶ τρίτον ὅλα τὰ νομίσματα ποῦ θὰ κόψῃ ὁ σουλτᾶνος νὰ ἔχουν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης. (Μερικοὶ ἀναφέρουν καὶ περισσότεραις συμφωνίαις, ἕως σαράντα) — Οἱ συμφωνίαι αὐταὶ βαστιοῦνται ὡς τὰ σήμερα· καὶ οἱ δρόμοι ἔχουν ἓνα πεζοδρόμιο γιὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὰ λείψανα τὰ θάπτουν ξέσκεπα καὶ τὰ νομίσματα ἔχουν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης¹.

Οἱ πρῶτοι ἐκδόντες τὴν παραλλαγήν ταύτην δὲν σημειοῦνσι πόθεν παρέλαβον αὐτήν καὶ ἂν εἶνε ἑλληνικὴ ἢ τουρκικὴ². Διότι δὲν λείπουνσι πράγματι πλὴν τῶν ἑλληνικῶν, τῶν φραγκικῶν καὶ ρωσικῶν θρύλων, οὓς ἐξητάσαμεν ἤδη, καὶ παραδόσεις τουρκικαὶ περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἐνταῦθα ζητήματος. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Μονοθεϊσμοῦ (Ταρίχ μουντεχεβατι) τοῦ Ἑλβιγιᾶ Τζελεπῆ, βιβλίῳ ἐκδοθέντι ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1846 καὶ περιέχοντι πλήρη συλλογὴν πασῶν τῶν περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Βοσπόρου τουρκικῶν παραδόσεων, ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς·

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο μεμνηστευμένος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀποστείλει κατὰ τὰ γενέθλια τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ἑξακόσια πλοῖα, ἵνα λεηλατήσῃ τὰ παράλια τῆς Ἀραβίας, τῆς Πτολεμαίδος, τῆς Σιδόνης, τῆς Βηρυ-

τού, τῆς Τριπόλεως, τῆς Γάζης καὶ τῆς Ῥάμλας. Τὰ δὲ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ἐκ τῆς στρατείας ταύτης ἐπιβιβάσας ἐπὶ δέκα τριήρων καὶ δέκα διήρων ἐπέμφε μετὰ τῆς θυγατρὸς ὡς προίκα αὐτῆς πρὸς τὸν Τεκίρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφ' οὗ δ' ἔφθασαν οὗτοι εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εἶδον, ὅτι ἦσαν ἐκεῖ φκοδομημένα φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ στρατιωτῶν τοῦ Ἰσλάμ. Διὸ, πνέοντος οὐρίου νοτιοδυτικοῦ ἀνέμου, προέπεμψαν πέντε πλοῖα κενὰ, εἰς ταῦτα δ' ἐπηκολούθουν τὰ προρρηθέντα εἴκοσι. Τὰ δὲ τηλεβόλα τῶν φρουρίων πυροβολήσαντα κατεπόντισαν μὲν τὰ προπλέοντα κενὰ πλοῖα, ἀλλ' ὅμως τὰ ἐπόμενα εἰς αὐτὰ εἰσέπλευσαν ἀβλαβῆ, διότι, πρὶν προφθάσῃ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ νὰ γεμίσῃσι πάλιν τὰ τηλεβόλα καὶ πυροβολήσῃσι, τὰ ἐπόμενα πλοῖα προσέπλευσαν ἤδη εἴκοσι μίλια μακρὰν τοῦ φρουρίου. Διὰ τούτου λοιπὸν τοῦ στρατηγήματος διαπλεύσαντες τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλήσποντου κατέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ δεδοξασμένος εἶναι ὁ θεός. Ἀπαντα τὰ πλοῖα ταῦτα περιῆλθον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, ἢ δὲ θυγάτηρ ἐκείνη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἔγεινε μήτηρ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ. Καὶ διαφώνουσι μὲν περὶ τούτου οἱ ἱστορικοὶ, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπομεν. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἄκ Σεμσεδδίν τὰ λάφυρα καὶ τὴν πριγκίπισσαν τῶν γαλλικῶν πλοίων, περιῆλθεν ἐπιππος τὰ τείχη καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς στρατιώτας τῆς πίστεως¹.

Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Πολίτης, ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ἐπλάσθη ἐκ τοῦ ἀληθοῦς γεγονότος τοῦ ἐμμανοῦς ἔρωτος τοῦ Μωάμεθ πρὸς τινὰ ξένην, περὶ οὗ ὁ Λαόνικος Χάλκοκονδύλης λέγει· βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τοῦτον τὸν φόνον (τῶν Ἑλλήνων ὅσοι παρῆσαν ἐν Βυζαντίῳ ἐλευθέρωμένοι) ἐλάσας, ἐνάγων (γρ. ἐνάγοντος) τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιδήμων ἐνός, οὗ τὴν θυγατέρα βασιλεὺς συγγενόμενος ἤρα τε ἐπιμαινόμενος τῇ γυναικί, τοὺς τε προσήκοντας αὐτῇ ἐφιλοφρονεῖτο, ὑπὸ ἔρωτος ὡς μάλιστα φερόμενος· καὶ τούτῳ φασὶ πειθόμενον διαχρήσασθαι

¹ Carnoy καὶ Νικολαΐδου Folklore de Constantinople. Ἐν Παρισίοις, 1894 σ. 81 κ. ἑ. — Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις, 1904. Μέρ. Β' σ. 689 κ. ἑ.

² Ν. Γ. Πολίτου Ἐνθ' ἀν. Μέρ. Β' σ. 689.

¹ Ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς τοῦ Mordtmann Belagerung und Eroberung Constantinopels σ. 124 κ. ἑ. Ἑλλ. μεταφρ. Α. Β[υζαντίου] Ἐν Ἀθήναις, 1859 σ. 188 κ. ἑ. — Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις. Μέρ. Β' σ. 690.

τοῦς Ἑλληνας¹. Ἦτο δὲ πιθανώτατα ἡ ἐρωμένη αὕτη τοῦ Μωάμεθ Γαλλίς, καὶ αὕτη εἶνε ἡ ὑποληφθεῖσα θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'².

Μετὰ δὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν τοιούτων ψευδῶν θρύλων περὶ ἀνυπάρκτου συζυγίας καὶ πατρότητος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, πίπτοντος μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλισκομένης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν ἄλλην τινὰ ὑποτιθεμένην αὐτοῦ συζυγίαν, περὶ ἧς ἔγεινε λόγος πρὸ τινῶν ὀλίγων ἐτῶν ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐρέσεως περιεργοτάτων τινῶν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς Ἄνναν τινὰ Παλαιολογίαν. Καὶ δὴ ὁ Αἰμίλιος Legrand ἐξέδωκε τῷ 1892 ἐκ τῶν δημοσίων ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας ἐπιστολὴν φέρουσαν ὑπογραφήν Anna Palaeologina, filia quondam magni ducis Romeorum. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, γεγραμμένη τῷ 1474, ἀπευθύνεται πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Τοσκάνῃ Σιένης (Ad clarissimum et illustrissimum dominium Senarum)· ἐξ αὐτῆς δὲ γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ εἰρημένη Ἄννα Παλαιολογίνα εὐρίσκετο πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τινος ὑποθέσεως μὴ μνημονευομένης εἰδικώτερον ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Διεξῆγε δὲ ταύτας ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης ὁ Φραγκούλιος Σερβόπουλος³, ὅστις ἦτο ἤδη καὶ πρότερον γνωστὸς ὡς σταλεὶς ὑπὸ τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Δημητρίου Παλαιολόγου ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Ζ'⁴. Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν ταύτην τοῦ Legrand ὁ κ. C. Calisse, ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὸ ἡρειπιωμένον ἐν Τοσκάνῃ Monta(c)uto di

¹ Λαονίου Χαλκοκοινδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 403,9 κ. ἐ.

² Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Πέστη. 1827. Τόμ. Α' σ. 559 καὶ 679. Ἑλλ. μεταφρ. Κ. Κροκιδᾶ Τόμ. Β' σ. 256.—Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις Μέρ. Β' σ. 690 κ. ἐ.

³ Legrand Cent-dix lettres grecques de François Filelfe. Ἐν Παρισίαις. 1892 σ. 341. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀντέβαλον ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1903.

⁴ Du Cange Familiae Byzantinae. Ἐν Παρισίαις. 1680 σ. 244.—Legrand ἐνθ' ἀν. ἐν προλόγῳ σ. X. Περὶ τοῦ Φραγκουλλίου ἴδε καὶ Legrand Bibliographie Hellénique. . . aux XVe et XVIe siècles. Ἐν Παρισίαις. 1885 Τόμ. Α' σ. LXXXI.

Maremma, ἀνῆκον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Σιένης, ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφου, προεκδοθέντος ἤδη τῷ 1840 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Gaye¹, καὶ κατόπιν ἰδίων ἐρευνῶν ἐν τῷ δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Σιένης ἐξέθηκε διὰ μακρῶν τὰ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐκείνας τῆς Ἄννης Νοταρᾶ μετὰ τῆς πολιτείας τῆς Σιένης, ἀναφερομένας εἰς τὴν ἄδειαν τῆς ἐν Montauto ἐγκαταστάσεως παροικίας προσφύγων Ἑλλήνων καὶ ἐξέδωκε τὰ εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενα ἔγγραφα².

Ἦδη ἐν τῇ κατὰ τὸ ἔτος 1472 μεταξὺ τῆς Ἄννης καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς Σιένης συνομολογήσει συμβάσεως περὶ τῆς μελετωμένης ἐκείνης ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἄννα λέγεται Παλαιολογίνα καὶ olim sponsa Imperatoris Romeorum et Constantinopolis et filia quondam illustris principis domini Lucis magni ducis Romeorum. Ἐπὶ τούτων δὲ τῶν κειμένων στηριζόμενος ἤδη ὁ Gaye λέγει τὴν Ἄνναν Παλαιολογίαν sposa dell' Eximperadore dei Greci. Ἐξ αὐτοῦ δὲ παραλαβόντες παρέστησαν τὴν Ἄνναν Νοταρᾶ ὡς μνηστὴν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὁ τε Hopf³, ὁ κ. Σάθας⁴, ὁ Legrand⁵ καὶ ὁ Mijatovich, παραπλανηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα⁶. Μάλι-

¹ Giou. Gaye Carteggio inedito d'artisti dei secoli XIV, XV, XVI pubblicato ed illustrato con documenti pure inediti. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1839-1840. Τόμ. Α' ἀρ. CI σ. 247-251. Ἐξ αὐτοῦ δὲ παρέλαβε τὸ ἔγγραφο τοῦτο καὶ ὁ κ. Κ. Σάθας ἐν Μνημείοις Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐν Παρισίαις. 1890 Τόμ. Θ' σ. XXXIV κ. ἐ.

² Montauto di Maremma. Notizie e documenti ἐν τῷ Bollettino Senese di Storia patria. Ἔτ. Γ' τεύχ. β' (1896) καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει (Ἐν Σιένη. 1896), σ. 16-20 καὶ 34-42.

³ Gaye ἐνθ' ἀν. σ. 247. — Calisse ἐν τῷ χωριστῷ τεύχει σ. 35.

⁴ Hopf Geschichte Griechischlands ἐν τῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86 σ. 132.—Τοῦ αὐτοῦ Chroniques Greco-Romanes. Ἐν Βερολίνῳ. 1873 σ. 536.

⁵ Σάθα Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς. Ἀθήνησι 1869 σ. 54 ἐν τῇ σημειώσει. — Τοῦ αὐτοῦ Μνημεία Ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Θ' σ. VI κ. ἐ.

⁶ Legrand Bibliographie Hellénique. Τόμ. Α' σ. CXXVI.

⁷ Mijatovich Constantine the last emperor of the Greeks. Ἐν Λονδίνῳ. 1892 σ. 83.

στα δ' ὁ κ. Σάθας, ἔτι περαιτέρω βαίνων, φαντάζεται ἀμαρτύρως ἅμα καὶ ἀπιθανώτατα, ὅτι ὁ μετὰ τῆς χήρας τοῦ σουλτάνου Μαρίας γάμος τοῦ Κωνσταντίνου ἐναυάγησεν ἐκ λεπτότητος τῆς Μαρίας πρὸς τὴν ἤδη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος μεμνηστευμένην Ἄνναν, οὖσαν ἀνεψιᾶν αὐτῆς¹.

Καὶ ὁ μὲν Gaye, καίπερ ἀποδεχόμενος τὴν Ἄνναν ὡς μνηστήν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου², παρατηρεῖ κατωτέρω ἐν σημειώσει τάδε· «Τίς ὑπῆρξεν αὕτη «ἡ δέσποινα Ἄννα» ἢ olim sponsa Imperatoris Romeorum κτλ., τίς ὁ ἐν τῇ συμβάσει μνημονευόμενος ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰάκωβος, τίνα τέλος ὑπῆρξαν τὰ ἄλλα πρόσωπα τὰ ἐνταῦθα ἀναφερόμενα μένει ἀκόμη ἄγνωστον, ἅτε τῶν ἱστορικῶν σιγῶντων καθ' ὁλοκληρίαν περὶ αὐτῶν»³. Ἄλλ' ὁ κ. Calisse πολὺ τολμηρότερον τοῦ Gaye μνημονεύει διαρρήδην τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης ὡς θυγατρὸς μὲν τοῦ πρίγκιπος (princeps) Λουκᾶ, χήρας δὲ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου⁴. Καὶ ὁ μὲν ἐφεκτικὸς Gaye οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις διασωθέντων σχετικῶν ἐγγράφων φαίνεται γινώσκων. Ὁ δ' εὐτυχέστερος αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνεπίστατος Calisse δὲν παρετήρησε τὸ ἀξίον προσοχῆς φαινόμενον, ὅτι ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα λέγεται τοῦ αὐτοκράτορος sponsa (μνηστὴ ἢ νύμφη, διότι ἀμφοτέρας τὰς σημασίας ἔχει ἡ λέξις ἐν τε τῇ ἰταλικῇ καὶ τῇ μεταγενεστέρᾳ λατινικῇ, σπανιώτατα δὲ ποτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ λατινικῇ⁵) μόνον ὑπὸ τῶν Σιεναίων ἐν τῇ συμβάσει· αὕτη δ' ὑπογράφεται ἀπλῶς Anna Palaeologina filia quondam magni ducis (Romeorum) ἐν τε τῷ ὑπὸ τοῦ Legrand ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας ἐκδεδομένῳ ἐγγράφῳ τοῦ 1474, ὅπερ ἔμεινεν ἄγνωστον εἰς τὸν Calisse, καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τούτου τὸ πρῶτον ἐκδο-

δοθέντι ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Σιένης ἐγγράφῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1474¹. Ἄλλ' ὁμοίως ὑπογράφεται ἀπλῶς Anna Paleologina filia perillustris magni ducis romeorum ἐν τρίτῳ τινὶ ἐγγράφῳ, τῷ πάντων μακροτέρῳ, ὅπερ, διαλαθὼν τὸν Calisse, εὔρον καὶ ἀντέγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Σιένης τῷ 1906².

Κατὰ ταῦτα δὲν παρουσιάζει ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα αὐτὴ ἑαυτὴν εἰς τοὺς Σιεναίους ὡς μνηστὴν ἢ χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς Παλαιολογίνα, θυγατέρα τοῦ μεγάλου δουκὸς τοῦ στόλου Λουκᾶ Νοταρᾶ. Τὸ αὐτὸ δ' ἐπραττον βεβαίως καὶ οἱ πρὸς τοὺς Σιεναίους πρέσβεις αὐτῆς, ὁ Φραγκούλιος Σερβόπουλος τὸ πρῶτον καὶ ὁ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς ὕστερον, περὶ ὧν δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι ἠθέλησαν ὅπως δῆποτε νὰ πατήσωσι τὸ κοινὸν τῆς Σιένης περὶ τοῦ προσώπου τῆς ἐντολέως αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ παρανόησις προῆλθε φανερῶς παρ' αὐτοῖς τοῖς Σιεναίοις, οἵτινες, βλέποντες γινόμενον λόγον περὶ Παλαιολογίνης, ὑπέλαβον ταύτην μνηστὴν ἢ χήραν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλως, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐθρυλεῖτο ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος πίπτων εἶχε σύζυγον.

Ἄλλὰ τίς ἦτο τέλος ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα αὕτη ἢ διενεργούσα τὴν ἐν Montauto ἐγκατάστασιν Ἑλλήνων τὴν καὶ ναυαγήσασαν τέλος; Εἶδομεν αὐτὴν ῥητῶς λέγουσαν ἑαυτὴν θυγατέρα τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, οὐδ' ὑπάρχει λόγος νὰ ποδεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλαστοπροσωπίαν τινά. Ἄλλ' εἶχεν ὁ Λουκᾶς Νοταρᾶς θυγατέρα; Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Φραντζῆς καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης δὲν ποιοῦνται λόγον περὶ θυγατρὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς, παρ' αὐτοῖς δὲ καὶ ἐν ἄλλαις πηγαῖς γίνεται μνεῖα μόνον τῶν υἱῶν τοῦ Νοταρᾶ τῶν πρὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν φο-

¹ Σάθας Μνημῆτα Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τόμ. Θ' σ. XII.

² Gaye ἐνθ' ἀν. σ. 247.

³ Gaye ἐνθ' ἀν. σ. 251.

⁴ Calisse ἐνθ' ἀν. σ. 16.

⁵ C. I. L. Τόμ. Η' ἀρ. 2857.—Götze Thesaurus glossarum emendaturum σ. 288.

¹ Calisse σ. 42 ἀρ. VIII.

² Ταύτην τε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀντιβεβλημένα ἔγγραφα θέλω ἐκδώσει ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν διαπραγματεύσεων τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Montauto.

νευθέντων ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ. Οὐχ ἦττον ὑπάρχουσιν ἄλλαι μαρτυρίαι, καθ' ἃς ὁ Νοταρᾶς εἶχε θυγατέρα. Ὁ αὐτόπτης γενόμενος τῆς ἀλώσεως Οὐβερτίνος Πούσκουλος ὁ ἐκ τῆς ἰταλικῆς Βριξίας (Brescia) ἐν τῷ τετάρτῳ ἄσματι τοῦ ἔπους τοῦ φέροντος ἐπιγραφὴν Constantinopolis λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τῶν τέκνων τοῦ Νοταρᾶ:

Ad caedem gladiis certantibus omni,
Notare, te finis crudelior funere mansit.
Namque videns gnatam raptam, puerumque tyranno,
ac stirpem geminam cernens occumbere dulcem,
truncatam primo ante oculos, et sanguine sparsus,
sanguine patorum faciem, post occidit ipse¹.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος Ἑσπέριος χρονογράφος τῆς ἀλώσεως, ὁ Γενουήσιος Ἄδας de Montaldo, μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ μὲν σύζυγος τοῦ Νοταρᾶ, ἦν ὁ Μωάμεθ προώριζε πρὸς βιασμόν, προέλαβε τὸν κίνδυνον τῆς κατασχύνης αὐτοκτονήσασα, ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ μεγάλου δουκὸς ἐνεκλείσθη εἰς τὸ χαρέμιον ὡς παλλακίς αὐτοῦ².

Ἄλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐσώζετο παράδοσις περὶ θυγατέρων τοῦ Νοταρᾶ. Καὶ οὐδὲν μὲν τοιοῦτον μαρτυρεῖ οὔτε ὁ Φραντζῆς οὔτε ὁ Χαλκοκονδύλης οὔτε ὁ Κριτόπουλος. Ἄλλὰ παρὰ τῷ Δούκα ἀναγινώσκομεν τάδε: ὁ δὲ μέγας δούξ εὐρῶν τὰς θυγατέρας αὐτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς καὶ τὴν γυναῖκα, ἣν γὰρ ἀσθενοῦσα, ἐν τῷ πύργῳ κεκλεισμένους καὶ κωλύοντας τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον, αὐτὸς μὲν συνελήφθη σὺν τοῖς ἐπακολουθοῦσιν αὐτῷ, ὁ δὲ τύραννος πέμψας τινὰς ἐφύλαττον καὶ αὐτὸν καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ³. Ἀργότερον δ' ἐν τῇ

¹ Ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. KB' Μέρ. α' σ. 260 Βιβλ. IV στ. 1069-1074.

² Ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. KB' Μέρ. α' σ. 55 § XXXII.

³ Δούκα ἐκδ. Βόννης σ. 295, 13 κ. ἐ. Τὰς δὲ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενας θυγατέρας τοῦ Νοταρᾶ ἀπέδέχθη καὶ ὁ Κωνστ. Παπαρηγόπουλος (Ἱστορία τοῦ

Ἱστορία πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἀπέστειλε τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς εἰς τὸν ἔπειτα ἐκδόντ' αὐτὴν Μαρτῖνον Κρούσιον, λέγονται τὰ ἐξῆς: Τοῦ δὲ μεγάλου δουκὸς τοὺς υἱοὺς ἔσφαξαν ἐνώπιον αὐτοῦ. Μόνον δὲ τὸν νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον ἔβαλεν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐν τῷ σαραγίῳ αὐτοῦ, ὅς δὴ καὶ ἐν ὀλίγῳ ἀπέδρα, καὶ ἐγένετο ἀφανής. Ὑστερον δὲ ἠκουόσθη, ὅτι ἐν Ῥώμῃ εὐρέθη, ὅπου ἦν καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἣν ὁ πατὴρ ἔπεμψε πρὸ τῆς ἀλώσεως μετὰ πλοῦτου πολλοῦ¹.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς μαρτυρίαις ταύταις πάσαις ἡ μὲν ὑπαρξίς τῆς θυγατρὸς τοῦ Νοταρᾶ ἔχει τι τὸ ἀβέβαιον, τὸ δὲ ὄνομα αὐτῆς δὲν μνημονεύεται. Ἄλλ' ἔχομεν δύο ἄλλας ἀναμφισβητήτους μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπόρξεως αὐτῆς, ἐν αἷς γίνεται καὶ ρητὴ μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, καλουμένης πράγματι Ἄννης. Ἀξίον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων τούτων τῶν μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἄννα ἦτο γυνὴ λογία. Καὶ δὴ πρῶτον εὐρίσκομεν ἐν τέλει τοῦ κώδικος Vaticanus Graecus 1231, γεγραμμένου ἐπὶ περγαμηνῆς τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου Ταρσίτου καὶ περιέχοντος Σειρὰν εἰς τὸν προφήτην Ἰωβ, τὸ ἐξῆς διὰ μεταγενεστέρων χειρὸς σημείωμα, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ πρέ-

ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκδ. α'. Ἐν Ἀθήναις. 1874 Τόμ. Β' σ. 457), προσθέτων ὅτι «κατελήφθησαν εἰς τὰς κλίνας αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν οἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου δουκὸς: ἦν γὰρ ὁ Μάϊος φέρων εἴκοσι ἐννέα καὶ ὁ πρῶτος ἕπαινος ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν νέων καὶ νεανίδων». Ἀλλὰ τὸ παρατιθέμενον χωρίον τοῦτο τοῦ Δούκα (σ. 218, 15) λέγεται καθολικῶς, ἐν οὐδεμίᾳ δ' εὐρίσκεται σχέσει πρὸς τὰ πολὺ κατωτέρω (σ. 303, 10 κ. ἐ.) λεγόμενα περὶ τῆς τύχης τῶν οἰκογενῶν τοῦ Νοταρᾶ.

¹ Τυπικογραφία σ. 13 § λη'. Πρβλ. Ἐκθεσὶν χρονικὴν παρὰ Κ. Σάθα (Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἐν Παρισίοις. 1894 Τόμ. Ζ' σ. 570, 28 κ. ἐ.) — *Syrj. P. Lampros* *Ekthesis chronika*. Ἐν Λονδίνοις. 1902 σ. 17, 1 κ. ἐ. Ἴδε καὶ *Δωροθέου* Βιβλίον Ἱστορικόν. Ἐνετίησιν. 1781 σ. 418' καὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τοὺς υἱοὺς ἔσφαξεν ἔμπροσθέν του, τὸν δὲ μικρότερον υἱὸν αὐτοῦ ἔβαλεν εἰς τὸ Σεράγιον, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔφυγε καὶ ὑπέστη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐχάθη. Καὶ ἔμειναν ὕστερον πῶς ἦτον εἰς τὴν Ῥώμην εἰς τὴν Ἀδελφὴν του, ἣ ὅποια ἦτον ἐκεί προτιότερα μὲ πολλὴν βίον.

πει νὰ προστεθῆ εἰς τὰς κυρίας κωδίκων, ἐν αἷς δὲν ἀνεγράφη μέχρι τοῦδε Ἐγένετο τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κῦ ἡμῶν ἰῶ χῦ α^ον^ο μηνὶ Μαρτίῳ ἡμέραν α^ο ἢ ὑπερυφανεσιὰτι καὶ ἐκλαμπροσιὰτι κυρία Ἄνα θυγατρὸς ποτὲ τοῦ ὑπερυφανεσιὰτου ἐκλαμπροσιὰτου καὶ ἐνδοξοσιὰτου κῦ κῦ Λουκά Νοταρᾶ ποτὲ μεγάλου δουκὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγώρασεν τὸν παρόντα βύβλον¹. Κατ' ἄλλο δὲ σημείωμα ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι οὗτος περιῆλθεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ ἐκ κληροδοτήματος τοῦ φιλοβίβλου ἐν Ῥώμῃ καρδινάλιου Ἀντωνίου Καράφφα, ὃν γινώσκωμεν γεννηθέντα μὲν τῷ 1538, θανόντα δὲ τῷ 1591. Τὴν δὲ ἄλλην μαρτυρίαν περὶ τῆς Ἄννης Νοταρᾶ παρέχει τὸ σημείωμα τὸ ἐκτετυπωμένον ἐν τέλει τῆς ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου Καλλιέργου πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, ἔχον οὕτω· Τὸ μέγα ἐτυμολογικὸν ἐντυπωθὲν πέρας εἴληφεν ἤδη σὺν θεῷ ἐν ἐνεσίαις· ἀναλώμασι μὲν τοῦ εὐγενοῦς καὶ δοκίμου ἀνδρὸς κυρίου Νικολάου βλαστοῦ τοῦ κρητὸς· παραινέσει δὲ τῆς λαμπροσιὰτης τε καὶ σωφρονεσιὰτης κυρίας Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ πανσεβεσιὰτου καὶ ἐνδοξοσιὰτου κυρίου Λουκά νοταρᾶ, ποτὲ μεγάλου δουκὸς τῆς κωνσταντινουπόλεως· πόνω δὲ καὶ δεξιότητι Ζαχαρίου καλλιέργου τοῦ κρητὸς· τῶν λογίων ἀνδρῶν χάριν, καὶ λόγων ἑλληνικῶν ἐφιεμένων. Ἐπει τῷ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως χίλιοσι τετρακοσιοσιῶ ἐνενηκοσιῶ ἐνάτω. Μεταγεινιῶνος, ὀγδόῃ ἰσταμένου.

¹ *Karo Lietzmann* *Orientalium graecarum catalogus* ἐν τῷ *Oöttinger Nachrichten*. Phil.-Hist. Classe 1902 σ. 329 (χωριστοῦ τεύχους σ. 97). Τὸ σημείωμα τοῦτο ἐξέδωκ' ἀνωτέρω μεθ' ἰκανῶν διαφορῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν κ. κ. *Karo* καὶ *Lietzmann* κατόπιν ἀντιβολῆς μου ἐκ φωτογραφίας παραγγελομένης ἐν Ῥώμῃ.

² *Μαρτίνου Κρουσιῶν* *Turcographeia* σ. 55. — *Ἀνδρέου Παπαδοπούλου* *Βρετοῦ* *Νεοελληνικῆ Φιλολογία*. Ἐν Ἀθήναις, 1857. Τόμ. Β' σ. 4 ἀρ. 10. — *Κ. Σάθας* *Νεοελληνικῆ φιλολογία*. Ἐν Ἀθήναις, 1868 σ. 120. — *Ἐπι. Legrand* *Bibliographie Hellénique*. Ἐν Παρισίοις, 1885. Τόμ. Α' σ. 55 κ. ἐ. Σημειωτέον, ὅτι πρῶτος ὑπέμνησε τὴν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1499 διαμονὴν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ

Ἐκ τῶν δύο τούτων σημειωμάτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Ἱστορίας πολιτικῆς περὶ διασωθείσης θυγατρὸς τοῦ Νοταρᾶ ἔχει ὀρθότατα. Πιθανωτάτη δὲ εἶνε καὶ ἡ μαρτυρία τῆς αὐτῆς Ἱστορίας, ὅτι ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Νοταρᾶ Ἄννα διασωθεῖσα κατέφυγεν εἰς Ῥώμην. Εἰς δὲ τὴν Βενετίαν, ὅπου βλέπομεν αὐτὴν ἀκόμη ζῶσαν γηραιάν τῷ 1499, ὅτ' ἐξεδόθη τῇ παροτρύνσει, ἴσως δὲ καὶ χρηματικῇ αὐτῆς δαπάνῃ¹ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς μετέβη. Ἄλλ' ἤδη τῷ 1475 εὕρισκομεν αὐτὴν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐγγράφου, δι' οὗ παρεχωρήθη τὸ πρῶτον εἰς αὐτὴν καὶ τὴν Εὐδοκίαν Καντακουζηνὴν, σύζυγον τοῦ Ματθαίου Σπανδουγίνου, τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἴδιον εὐκτήριον οἶκον, ὅπως τελῆται ἐν αὐτῷ ἡ λειτουργία χάριν αὐτῶν καὶ μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῶν ὀρθοδόξων². Ἀπέθανε δ' ἡ Ἄννα τῷ 1507 ὑπερεκατοντοῦσις ἐν Βενετίᾳ, ὡς ἐξάγεται ἐκ σημειώματός τινος τοῦ Βενετοῦ χρονογράφου Μαρίνου Σανούτου³. Ἴδου λοιπὸν, ὅτι ὁ Gaye δὲν εἶχε δίκαιον διαπορῶν περὶ τῆς Ἄννης Νοταρᾶ καὶ λέγων, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι περὶ αὐτῆς ἱστορικαὶ μαρτυρίαι.

κατὰ τὸ σημείωμα τοῦτο τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ ὁ *Λέων Ἀλλάτιος* *De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione*. Ἐν Κολωνίᾳ, 1648 σ. 959.

¹ *Legrand* ἐνθ' ἀν. σ. CXXVI.

² Ἐν τῷ Δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας *Misti del Consiglio dei Dieci* Τόμ. XVIII φ. 1136. Ἴδε καὶ τὰ κατόπιν ἔγγραφα τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1480 καὶ 26 Μαΐου 1489 αὐτόθι Τόμ. XX φ. 27^a Τόμ. XXIII φ. 109^a. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὧν κέκτημαι ἀντίγραφον, θὰ δημοσιεύσω ἐν τῇ ἰδίᾳ μονογραφίᾳ περὶ Ἄννης Νοταρᾶ. — *Πρόβλ. Hopf* ἐν τῇ *Allgemeine Encyclopädie* τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 132. — *Σάθας* Ἐπουροκρατουμένη Ἑλλάς σ. 54 ἐν σημ. *Legrand* ἐνθ' ἀν. σ. CXXVII. — Ὁ *Σάθας* ἐνθ' ἀν. λέγει, παραλαμβάνων ἐκ τοῦ *Hopf*, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ ἐλθοῦσα εἰς Ἑνετίαν ἔλαβε σύνταξιν, ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἀμάρτυρον εἶνε καὶ ἀπίθανον, καθ' ἃ παρετήρησεν ἤδη ὁ *Legrand* *Bibliographie Hellénique* Τόμ. Α' σ. CXXVII.

³ *Marino Sanudo* *Diarii* Τόμ. Ζ' σ. 115 παρὰ τῷ *Σάθας* ἐν *Μνημείοις* Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Τόμ. Θ' σ. VI.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἄννης Ἰάκωβος, οὗ γίνεται ἐπισημεία ἐν τῇ μετὰ τῶν Σιεναίων συμβάσει καὶ περὶ οὗ ὁμοίως οὐδὲν ἐγίνωσκεν ὁ Gaye, δὲν εἶνε ἄγνωστος. Εἶδομεν, ὅτι ἡ Ἱστορία πολιτικὴ ποιεῖται μνημῶν ἀδελφοῦ τῆς Ἄννης, ὃν ὁ Μωάμεθ ἐνέκλεισεν εἰς τὸ σαράγιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἔστις μετ' οὗ πολὺ ἀποδράς μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς τὴν ἀδελφὴν. Καὶ καλεῖται μὲν οὗτος ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ Ἰσαάκιος¹, τοῦθ' ὅπερ εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ φονευθέντων υἱῶν τοῦ Νοταρᾶ, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Ἰάκωβος, ὡς ὀρθῶς δύο ἄλλοι αἰῶνας πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Gaye ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου τῆς Σιένης ὀνομάζει αὐτὸν Ἰάκωβον, ἄγνωστον πόθεν παραλαβὼν, ὁ Λέων Ἀλλάτιος², οὗ τὰς λέξεις ἐπανελάβεν ἔπειτα ὁ ἐν Τυβίγγῃ καθηγητῆς Μαρτίνος Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραφίᾳ³.

Ἄλλ' ἡ Ἄννα Νοταρᾶ οὔτε σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἦτο, καθ' ἃ ἀδιστακτικῶς ἀπεδέχθη ὁ Calisse, οὔτε καὶ μνηστὴ, καθ' ἃ ἐνόμισαν ὁ Gaye, ὁ Hopf, ὁ κ. Σάθας, ὁ Legrand καὶ ὁ Mijatovich. Ἐχομεν δ' ἀπ' ἐναντίας τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Μαρίνου Σανούτου, ὅτι mori verzeno, ἤτοι ἀπέθανε παρθένος⁴. Ἀλλὰ πῶς καὶ διὰ τί ἔφερε τὸ ὄνομα Παλαιολογίνης, ἐξ οὗ προήλθεν ἡ πλάνη τῶν Σιεναίων καὶ ἡ παραπλάνησις τῶν νεωτέρων; Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Legrand⁵, καθ' ἃ ἡ Ἄννα προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Παλαιολογίνης, ἄτε ὑπάρξασα μνηστὴ τοῦ Κωνσταντίνου, εἶνε ἐντελῶς παράλογα, διότι μόνον μετὰ γάμον ἠδύνατο νὰ προσληφθῇ τὸ ἐπώνυμον τοῦ οἴκου, εἰς ὃν εἰς-

ἤγετο ἡ νύμφη. Κατὰ ταῦτα θυγάτηρ Παλαιολογίνης τινὸς, ἀλλ' ὄχι μνηστὴ ἢ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὑπῆρξεν ἡ Ἄννα Νοταρᾶ. Καὶ ἠγνοοῦμεν μὲν μέχρι τοῦδε τὸν οἶκον, εἰς ὃν ἀνήκεν ἢ σύζυγος τοῦ πατρὸς τῆς Ἄννης Λουκᾶ Νοταρᾶ· ἀλλ' ἔτι οὗτος εἶχε νυμφευθῆ Παλαιολογίαν ἐξάγεταί ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Boissonade ἐκδεδομένων ἀμοιβαίων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, ἐν αἷς ῥητῶς ἐπιγράφεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως (Ἰωάννου Παλαιολόγου)¹. Ὅμοίως δὲ γαμβρὸν ἑαυτοῦ λέγει τὸν Νοταρᾶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Κωνσταντῖνος ἐν τινι ἐγγράφῳ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας². Τίς δὲ οὗτος ὁ Παλαιολόγος ὁ πενθερὸς τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ δὲν γινώσκουμεν. Καὶ ὑπέθεσε μὲν ὁ Ἰωάννης Βελουῶδος, ὅτι οὗτος ἦτο Παλαιολόγος τις περιβεβλημένος τὴν ἀρχὴν ἐρμηνευτοῦ, ἤτοι διερμηνέως, παραπληνηθεὶς ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος ἐγγράφου τῆς βενετικῆς πολιτείας, δι' ἧς τῷ 1471 παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἄνναν τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως ἰδίου εὐκτηρίου οἴκου μετὰ τῆς Εὐδοκίας Καντακουζηνῆς³. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἡ Ἄννα Νοταρᾶ προσεπωνυμεῖται πράγματι Palaeologina Hermineutina, ἤτοι ἐρμηνευτῖνα. Ἄλλ' ἐρμηνευτῖνα ὀνομάζεται ἡ Ἄννα, ἄτε ἐρμηνευτοῦ ὑπάρξαντος αὐτοῦ τοῦ πατρὸς Λουκᾶ Νοταρᾶ. Diorniniensis, ἤτοι διερμηνευτῆς, λέγεται οὗτος ἐν τινι ἐγγράφῳ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρὸς τὴν βενετικὴν πολιτείαν τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1450⁴. Τοῦ δὲ Παλαιολόγου τοῦ πάππου τῆς Ἄννης τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα οὔτε φέρεται που, οὔτε εἶνε εὐκόλον νὰ εὑρεθῇ διὰ τὸ πολὺκλαδὸν τοῦ οἴκου

¹ Anecdota Graeca. Τόμ. Ε' σ. 117-158.

² Ἴδε κατωτέρω σημ. 4.

³ Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ. Ἐν Βενετίᾳ 1872 σ. 161 ἐν σημ. 8. Περὶ ἐργον δὲ εἶνε, ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον παραπέμπει ὁ Legrand ἐνδ' ἀν. σ. CXXVI σημ. 5 διὰ νὰ πιστώσῃ τὴν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μνηστειάν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ.

⁴ Τοῦ ἐγγράφου τούτου ἰταλικὴ ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου μετάφρασις σώζεται ἐν τῷ Δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας ἐν τῷ τμήματι Commemoriali XIV, 168. Ἴδε

¹ Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σ. 159 σ. 1 παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίας ὁ νεώτερος οὗτος υἱὸς τοῦ Νοταρᾶ μὲνει ἀνώνυμος.

² De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione σ. 958

³ Turcograecia σ. 55. Ἰάκωβον τὸν ὀνομάζει καὶ ὁ Hopf Geschichte Griechenslands Τόμ. 86 σ. 132, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Gaye ἐκδοθὲν ἐγγράφον.

⁴ Marino Sanudo Diarii Τόμ. Ζ' σ. στ. 115.

⁵ Bibliographie Hellénique Τόμ. Α' σ. CXXI.

τῶν Παλαιολόγων, ἐκ μιᾶς μὲν καὶ τῆς αὐτῆς ὀρυμμένων ῥίζης, ἀλλ' εἰς πολλοὺς οἴκους διαιρουμένων. Ἄρκει νὰ μνημονεύσω τοῦ γεγονότος, ὅτι παρὰ τῷ Du Cange ἀναγράφονται πλὴν τῶν ὠρισμένως εἰς τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν ἀναγομένων Παλαιολόγων τριάκοντα καὶ δύο ἕτεροι Παλαιολόγοι μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος quorum stirps incerta¹, ὁ δὲ κατάλογος οὗτος δύναται μεγάλως ἔτι ναύξηθῆ. Ὁ δὲ Θεοδοσίος Ζυγομαλάς μαρτυρεῖ, ὅτι τῷ 1581 εἰσὶν οὖν καὶ ἔτι ἐνταῦθα Παλαιολόγων ὀσπίτια ὀλίγα, Κωνσταντίνου καὶ Μανουήλου τῶν αὐταδέλφων καὶ ἄλλα ἕως τῶν δέκα. πλείω ἢ καὶ ἐλάσσω, ἐξ ἐκάστης γενεᾶς².

Μετὰ δὲ τὴν τραγὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ οὔτε σύζυγος οὔτε μνηστὴ ἦτο τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ἐν τι καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὁ Παλαιολόγος ὁ πάππος αὐτῆς δὲν ἀνήκεν ἀμέσως εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, ἀλλ' ἦτο ἀπώτερος μόνον συγγενῆς αὐτοῦ. Τεκμήριον δὲ τούτου παρέχει καὶ περισωθὲν ἀπότυπον τῆς σφραγίδος τῆς Ἄννης Νοταρᾶ Παλαιολογίνης. Μία δὴλα δὴ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Σιένης πρωτοτύπων ἐπιστολῶν αὐτῆς φέρει τὸ ἀποτύπωμα τῆς σφραγίδος τῆς ἐπιστελλούσης. Ἐπετύπωνε δὲ ἡ Ἄννα Νοταρᾶ κατὰ τὸ ἤδη κρατοῦν ἔθος ἐπὶ τεμαχίου χάρτου ἐπιτιθεμένου ἐπὶ ἰσπανικοῦ κηροῦ, ἐφ' οὗ ἐπιέζετο ἡ σφραγίς, ὡς βλέπομεν καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιστολῆς αὐτῆς σωζούσης μόνον ἰχνη τοῦ κοκκίνου κηροῦ, ἅτε ἀποπεσόντος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπισφραγίστου χάρτου³. Τὸ σωζόμενον ἀπότυπον φέρεται ἐν τῇ μέχρι τοῦδε ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ τῆς Ἄννης

Predelli Regesti dei Commemoriali. Τόμ. Ε' σ. 55 ἀρ. 168. Τὸ δὲ ὄλον ἔγραψον εὑρηται ἐκδομένον ἐν τῷ *Tafel-Thomas Diplomatarium Venetio-Byzantinum*.

¹ *Familiae Byzantinae*. Ἐν Παρισίοις. 1680 σ. 254 κ. 1.

² Ἐν τῇ τοῦ *Μαργίνου Κρουσιού Turcograecia* σ. 91.

³ Τῇ παρὰ *Calisse* ἐνθ' ἀν. σ. 42 ἀρ. VIII. Σημειωθίον, ὅτι ὁ Calisse οὐδὲν σημαίνει περὶ τοῦ λειψάνου τούτου τῆς σφραγίδος.

Παλαιολογίνης τῇ ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1472, ἣν κατὰ τάνωτέρω λεχθέντα¹ ἐγὼ ηὐτύχησα νὰ εὑρω ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Σιένης. Ἡ σφραγίς δὲ αὕτη, ἣς δημοσιεύω τὴν εἰκόνα ἐν τῷ παρενθέντῳ Πίνακι Ζ' ὑπ' ἀρ. 5, παριστάνει δύο λέοντας ἐστεμμένους καὶ ἀντιμετώπους. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐνός τῶν ὑψωμένων ἐμπροσθίων ποδῶν κρατεῖ ἐκάτερος αὐτῶν ξίφος ἢ ἴσως σταυρὸν, διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου κρατοῦσιν ἀμφοτέροι ὀμοῦ ἡμισέληνον. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐμβλημάτων γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σημεῖον, ἧτοι οἰκόσημον, τοῦ οἴκου τῶν Νοταράδων, ὅπερ εἶχεν ἐπιτυπώσει εἰς τὴν σφραγίδα αὐτῆς ἡ Ἄννα, δὲν εἶνε τὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, οἵτινες, ὡς γνωστὸν, εἶχον ὡς σημεῖον τὸν σταυρὸν μετὰ τῶν τεσσάρων Β, ἅτινα ὁ μὲν μακαρίτης πατὴρ μου ἠρμήνευεν ὡς πυρεχδόλα, ἄλλοι δ' ἐν οἷς καὶ ὁ κ. Σβορώνος ὡς τέσσαρα βῆτα². Ἄν ἡ μήτηρ τῆς Ἄννης συνεδέετο ἀμέσως πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, δὲν θάπέστεργεν ἴσως ὁ πατὴρ αὐτῆς νὰ προσλάβῃ αὐτὰ τὰ σύμβολα τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν οἰκογενειακὴν σφραγίδα.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τέλος τὰ διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης πραγματείας ἐκτεθέντα, νομίζομεν ὡς ἀναμφιλέκτως βεβαιωθὲν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος δύο μόνον ἔσχε συζύγους, τὴν Θεοδώραν Τόκκου καὶ τὴν Αἰκατερίνην Γατελούζου καὶ ὅτι οὐδὲν οὔτ' ἐξ αὐτῶν οὔτ' ἐξ ἄλλης γυναικὸς ἔσχε τέκνον. Ἀπεδείχθη δὲ, ὅτι αἱ μελετηθεῖσαι μνηστεῖαι αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Ἰσαβέλλας Ὀρσίνη, τῆς θυγατρὸς τοῦ Φραγκίσκου Φόσκαρι, τῆς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Γεωργίου Βράγκοβιτς καὶ χήρας τοῦ σουλτάνου Μουρᾶτ Μαρίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 457.

² Τὰ πυρεχδόλα καὶ ἡ σημαία τῶν Παλαιολόγων ἐν τῇ Διεθνῇ ἡμερηίᾳ τῆς Νομισματικῆς ἀρχαιολογίας. Ἐν Ἀθήναις. 1899 Τόμ. Β' σ. 369 κ. ἑ., ὅπου καὶ ἡ ὄλη ιστορία τοῦ ζητήματος.

λίας Πέτρου, τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Δ' Κομνηνοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ῥηγὸς τῆς Ἰβηρίας Γεωργίου ἐναυάγησαν, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἔγεινε σχέψις περὶ συζεύξεως αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'. Τέλος δὲ ἡ Ἄννα ἢ νομισθεῖσα μνηστὴ ἢ καὶ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὑπῆρξεν ἢ ἄγαμος μείνασα θυγάτηρ τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ καὶ ἀγνώστου Παλαιολογίνης, συγγενοῦς μὲν τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ μὴ ἀνηκούσης κατ' εὐθείαν γραμμὴν εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Τὸ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα τοῦ Βησσαρίωνος εἰς Θεοδώραν τὴν πρώτην σύζυγον Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω σ. 424 κ. ἐ., ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου παραλαβὼν ἐξέδωκε καὶ ὁ Migne ἐν Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμῳ ΡΞΑ' σ. 621 κ. ἐ. μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀλλατίου ἱστορικῶν παρατηρήσεων.

ΔΟΥΚΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ

ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΡΙΣΠΗ Β' ΤΟΥ ΔΟΥΚΟΣ ΤΟΥ ΑἴΓΑΙΟΥ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. Π - C - 36 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως¹ περιλαμβάνεται ἐν φ. 74^ο ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Κόπια εὐγαλμένι ἀπο το καθολικον· απο φραγγικον· ης· ρομειήκον· ἐξηγιόμενον· ἀπὸ λογον ης λογον· καὶ ὑπὸ τὸν λατινικὸν τίτλον Ducis Naxiensis privilegium in fauorem Marini τὸ ἐξῆς ἔγγραφον τοῦ δουκὸς Νάξου Ἰακώβου Κρίσπου, ἐκδομένον τῇ 26 Ἰουλίου 1445.*

† ης το ονομαν· τοῦ χριστοῦ· ἀμήν· ἐμῆς Ηακοβός· κρισπος· δουξ· ἐγίου· πέλαγου· γνωρίζοντας· τὲς καλὲς καὶ ἐφκαρῖστῖμένες δουλεψες· οποι ἐπίραμὲν· καὶ ἐπερίλαβαμεν· ἀπο τον ἐδικόν μας· πίστόν· μαρῖν· ἀργίτι· τὴν σήμερον· ἐδικος μας· κασ[τε]λανος· καὶ θέλοντας νατον ἐφκαρῖτισομέν· μὲ καπῖαν· ἀντῆμιθῖν· ἐμῆς· καὶ ἡ κλίρονομι καὶ διαδοχή μας· δίδομέν· χαρίζομεν· καὶ παντοτήνα· ἀφίνομεν· τοῦ λεγομενοῦ· μαρῖ ἀργίτι καὶ τον κλίρονομον τοῦ· τον ἐβλογιτήκον· ἀπο αὐτον· παντα· ἐβγαλμενι· καὶ ἀπο αὐτον· θελοῦν· εὐγή· τα πραματα· τα κατο γέγραμενα· βαλμενα ἡσονισῖν· το ἐδικο μας· της αξήας καὶ προτον· χοραφῖν· κοματήν· ἕναν μοδιον· τεσαρον· ἀπανοκατο· ἐύρικκομενον· ησον· κανμπον· του πολίχνου· το οπίον· ἐκαματεθῖεν ὁ ποτε π.^π· διμίτρις· μπαγουζης· ο πεθερος τοῦ· κονφῖναρῖ ἀπο την τραμοντανα· με το χοραφῖν· του γιαννακι ἀντολο· καὶ ἀπο τη νοτιαν· με το χοραφῖ του νικολα τοῦ τακη· καὶ ἀπο τον μπονεντε λεβάντε· με ἀλα χοραφῖα της αφεντηας· περιγῖρισμενον· καθος ἐύρικκάιτε· ἀκομῖ ἕναν· κοματην· χοραφῖν· μοδιον· τριον·

¹ Ἐσφαλμένως ὁ *Cyrillus* (Codices Graeci manuscriptorii R. bibliothecae Borbonicae. Ἐν Νεαπόλει. 1832 Τόμ. Β' σ. 31) ἀναγράφει ὡς ἀριθμὸν τοῦ κώδικος Π-C-37.

βαλμενον · ης τες χαρκοπετρες · το οπιον · εκρατηέν · ο γεοργίς · ο σαντορνίος · σίμπλιαζη · απο τον · βορέαν · με το χοραφι του σέρ νικολο · ντακορονία · και απο τη νοτηνίν · με τες χαρκηαπετρες · απο τον λεβαντε · με χοραφιν της αφεντηας · ακομι αποξο απο το λεγομενον · κομ[ι]το · χοραφίν · μοδιον . . . . .¹ κονφίναρι απο τον βορίαν · με το ανοθεν χοραφίν · οπου κρατη ο νικολα γριπέτοπουλος · και απο τον · λεβαντε με την σράταν · την μπούμπλικαν · απου παγενη ήσιν πλάκαν · και από τον μπονέντε · με το ανοθεν κοματην · και απο τη νοτηνίν με αλα χοράφια της αφεντηας · ησα οποια χοραφια με καθολικη μας ορδινία και ορξισμον , τον αυτον · μα[ριν] αργίτι εβαλασιν ησο ποσεσιον · το φέρμον · με το κορμη . . .² ο μύσερ φραντζέςκος · ντελέντας · ο έδικος μας μπαλίσ · να έχι να τα κρατη · να τα γαλοτέρι αναπαύτηκος · παντοτηνα εονίος · με τους κληρονομους του τους ανοθεν · ησε φεούδιον · και ονομαν φεούδου διχος καμίαν · κοντραδιτζιον · αντζι προμετερομεν εμεις και η κληρονομι και διαδοχη μας · την ανοθεν · δουσιν και χαρισιν · παντοτηνα · να την κρατουμεν · και να την εχομεν · φερμαν και παραφέρμαν · θεβέαν · και ατζακησιν · ης παντοτηνίν να τηνε ντεφεντερομεν · και να την · μαντηνέρομεν · και κοντρα ης πασα ανθρωπον · να τον ξεμπερδεβγομεν · οτή με κανεναν μοδο · η στραταν · γι φορμαν · του λογιςμου · οπου να ηθελέν θελίσσ ο · να γίρεψι · απανο ης αφτην · να κοντραδερι γι να πέραξι γι να εναντηοσι · η με λογον · η με έργον :· και οδια έγνωραν της λεγομενης χαρισίς ο αφτος μαρις · αργίτης · και η διαδοχη του · ος ανοθεν τον καθεν χρονον · να μας ηνε κρατημενε ησιν σκολιν τον χρισογενον να δίδουν ενα νεραντζι εμας και τον διαδοχο μας ης πασα μας γιρεψην · και οδια πλεα θεβεοσι και ορδινίαν · ης τα ανοθεν πραματα · φερμαρομεν και παντοτηνα · κρατουμεν · και έρξασαμεν · και έβαλασιν · την έδικη μας βουλαν · ησο καθολικον · πρηθίλεγιον · γραμενο και καμομενον η σιν αξιαν · ησας 26 · του μίνος Ιούλιου 1445 · ηνδίκτηνα η.

Εγο νικολος διασκουφος · νοταρξος απο ορισμον · του εκλαμπροτατου · αφέντος δουξ εγραψα και εβούλοσα .

¹ Κενόν εν τῷ κώδικι.

² Ἐσχισμένος ὁ χάρτης ἐνταῦθα.

Τὸ ἀνωτέρω πιστὸν τᾶλλα ἀντίγραφόν μου δὲν παρέχει τελείαν ἔννοιαν τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος, διότι οὗτος φέρει τελείας στιγμᾶς ἐπὶ τοῦ γράμματος ε, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ η, ἔχει πολλάκις μονογραφικῶς γεγραμμένην τὴν συλλαβὴν δ, φέρουσιν καὶ ταύτην πολλάκις τελείαν· μονογραφεῖται δ' ἐν αὐτῷ ὡς τὸ πλεῖστον καὶ τὸ ς. Τέλος δ' εὐρίσκονται ἐν τῷ κώδικι ὡς τὸ πλεῖστον ἠνωμένα τὰ ἄρθρα καὶ τἀναφορικὰ μετὰ τῶν ἐπομένων λέξεων, ἅτινα ἐγὼ ἐχώρισ' ἀπ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐκδόσει.

Τοῦ αὐτοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἰακώβου Β' ἐξέδωκεν ὁ κ. Περικλῆς Ζερλέντης τρία ἕτερα ἔγγραφα. Τούτων ἐν μὲν ἐξεδόθῃ τὸν Δεκέμβριον 1433 ὑπὸ τῶν πρὸς πατρὸς θείων αὐτοῦ καὶ ἐπιτρόπων, ὄντος ἀνηλίκου, τὸ δὲ δεύτερον τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1435 ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Φραγκίσκης καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰακώβου, ἔτι ὄντος ἀνηλίκου, τὸ δὲ τρίτον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1441 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰακώβου ἤδη δουκεύοντος. Ἐτι δὲ δουκεύοντος αὐτοῦ συνετάχθη τῷ 1445 ἕτερον γράμμα, δι' οὗ ὁ αὐθέντης τῶν Φιλωτιτῶν Γιαννούλης Δακωρώνιας ἐβεβαίωσε τὴν ἀμφισβήτηθεισαν ἀπελευθέρωσιν τοῦ οἴκου Ἀρώνη¹.

Καὶ τὰ μὲν ἔγγραφα ἐκεῖνα, καίπερ ἐκ μεταγενεστέρων ἀπογράφων ἐκδοθέντα, εἶνε γεγραμμένα ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἰταλικῇ. Ἰταλικὸν κατὰ ταῦτα πρέπει νὰποδεχθῶμεν καὶ τὸ φράγκικον (φράγγικον) πρωτότυπον τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος, οὗ τὸ παρ' ἡμῶν ἐκδοθὲν εἶνε ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ μετάφρασις, γενομένη πιθανώτατα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καὶ τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον συντάξαντος δουκικοῦ νοταρίου Νικολάου Διασκούφου. Τὸν Διασκούφον τοῦτον γινώσκομεν ἤδη πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ πρώτου τῶν παρὰ τῷ κ. Ζερλέντῃ δουκικῶν ἐγγράφων, τοῦ ἐν ἔτει 1433 ἐκδοθέντος ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Ἰακώβου

¹ Περ. Ζερλέντη Γράμματα Φράγκων δεσποτῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ' (1904) σ. 143 κ. ἐ., 144 κ. ἐ., 146 κ. ἐ.

Β' ὑπὲρ τοῦ Διασκοῦφου καὶ χάριν ἐπιλύσεως κτηματικῆς τινος διαφορᾶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νικολάου Δαμίγου καὶ Σταματικοῦ Σανούδου. Δὲν μνημονεύεται δ' ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκεῖνῳ, ἂν κατὰ τὸ ἔτος 1433 ὁ Διασκοῦφος ἦτο ἤδη νοτάριος Νάξου. Ὡς τοιοῦτον δὲ βλέπομεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἐγγράφων τοῦ κ. Ζερλέντου, τῷ τοῦ ἔτους 1435. Ὁ αὐτὸς δ' ἀξιοῦται τῆς ἀυξήσεως τῶν κληρονομικῶν αὐτοῦ φεούδων διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ἰακώβου τῷ 1441 ἐκδοθέντος ἐγγράφου, καὶ πάλιν μὴ μνημονευομένης τῆς ιδιότητος αὐτοῦ ὡς νοταρίου. Εἰκάζομεν δὲ, ὅτι τοῦτο γίνεται ἔνεκα τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρος τῶν εἰς αὐτὸν παροχῶν. Ἐπεκτείνοντες δὲ τὴν εἰκασίαν ταύτην διὰ τὴν αὐτὸν λόγον καὶ εἰς τὸ ἔγγραφο τοῦ 1433, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν εὐλόγως, ὅτι ὁ Νικόλαος Διασκοῦφος ἦτο νοτάριος Νάξου ἤδη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἐξηκολούθησε δ' ὢν τοιοῦτος τοῦλάχιστον μέχρι καὶ τοῦ 1445, ὅτ' ἐγγράφη τὸ ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθὲν ἔγγραφο.

Ἀποκαλεῖ δ' ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἐγγράφῳ ὁ Διασκοῦφος ἑαυτὸν νοτάριον, καθ' ἃ notarius λέγεται λατινιστὶ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1441¹. Ἦτο δὲ τῷ 1445 νοτάριος καὶ κριτῆς (notarius nec non et iudex ordinarius), καθ' ἃ βλέπομεν ἐκ τοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ συνταχθέντος γράμματος τοῦ Γιαννούλη Δακορώνια². Κατὰ ταῦτα νοτάριοι καὶ ἰταλιστὶ δὲ notaro ἢ notajo ἐκαλοῦντο ἐν τῷ δουκάτῳ οἱ δημόσιοι συμβολαιογράφοι καὶ οὐχὶ ioggi, καθ' ἃ λέγει ὁ κ. Ζερλέντης, παρανοήσας τὸ βενετικὸν iezo, ὅπερ εὐρίσκεται εἰς δύο τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων ἐγγράφων³. Τὸ βενετικὸν τοῦτο iezo εἶνε τὸ ἰταλικὸν ligio, ἀντίστοιχον τοῦ μεσαιωνικοῦ γαλλικοῦ lige, ὅπερ ἄλλοις μετέγραψαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας οἱ ἡμέτεροι⁴, καὶ

¹ Ἴδε *Περ. Ζερλέντην* ἐνθ' ἄν. σ. 146 ἐν τέλει τοῦ ἐγγράφου 2.

² *Παρ. Περ. Ζερλέντην* ἐνθ' ἄν. σ. 150 ἐν τέλει τοῦ ἀρ. 4.

³ Ἐνθ' ἄν. σ. 146· Nicolò Diascufo nostro iezo. — σ. 147· Antonio Servo nostro iezo.

⁴ Πρὸς *John Schmitt* The chronicle of Morea. Ἐν Λονδίνῳ. 1904 σ. 611 ἐν λ.

σημαίνει κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀσιζῶν τὸν ἐλεύθερον ὑπήκοον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς δουλοπαροίκους ἀγρότας, τοὺς βιλλάνους. Ἄλλως δὲ δὲν ἦτο δυνατόν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει νὰ εἶχεν ἡ Νάξος δύο νοταρίους, τὸν Νικόλαον Διασκοῦφον καὶ τὸν Ἀντώνιον Σέρβον, καθ' ἃ ἐκ τῆς παρανοήσεως τῆς λέξεως iezo ἀποδέχεται ὁ κ. Ζερλέντης¹.

Τοῦ παρ' ἡμῶν ἐκδοθέντος ἐγγράφου εἶχε γνῶσιν ὁ Buchon, ὅστις ἐσημείωσε περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς· «Ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ 95 εὐρίσκεται ὑπ' ἀρ. 9 προνομιακὴ πρᾶξις ἐλληνιστὶ γεγραμμένη, δι' ἧς ὁ δούξ Νάξου Ἰάκωβος Κρίστης παραχωρεῖ εἰς τινα καλούμενον Μαρῖνον Οὐργίτην τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν τὴν ἐλληνικὴν»². Καὶ ἀλλαχοῦ δ' ἐκδίδων σφαλερώτατα τὰς πρώτας μόνας λέξεις τοῦ διπλώματος τούτου σημειώνει τάδε· «Τὸ ἐλληνικὸν τοῦτο δίπλωμα, δι' οὗ ὁ Ἰάκωβος Κρίστης παρέχει προνομίον τι εἰς τινα καθηγητὴν ἐντεταλμένον τὸ διδάσκειν τὰς ἐπιστήμας ἐν Νάξῳ, εὐρίσκεται ὑπ' ἀρ. 9 ἐν τῷ τόμῳ 95 - 11 C - 37³ τῆς ἐν Νεαπόλει Βουρβωνικῆς βιβλιοθήκης⁴.

Ἄλλ' ἤδη ὁ Hopf παρετήρησε περὶ τοῦ Buchon, ὅτι δὲν φαίνεται ποτε ἀναγνοῦς τὸ ἔγγραφο τοῦτο, ἐν ᾧ οὐδὲ συλλαβὴ μία εὐρίσκεται τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Γαλάτου ἱστοριοδίφου. Ὁρθῶς δ' ὁ Hopf λέγει, ὅτι διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου παρέχονται διάφοροι κτήσεις ἐν Νάξῳ εἰς τὸν Μαρῖνον Ἀργίτην, οὗ τὸ ἐπώνυμον ταυτίζει πρὸς τὸν ἔτι καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Θήρᾳ σωζόμενον οἶκον dell'Argenta (Δαργέντη)⁵.

Καὶ ὁ μὲν Ἀργίτης ἔφερε τὸ βαπτιστικὸν Μαρῆς, ἥτοι Μά-

¹ Ἐνθ' ἄν. σ. 139.

² *Buchon* Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée. Τόμ. Α' σ. 243 σημ. 2.

³ Ὁ ἀριθμὸς εἶνε ἐσφαλμένος.

⁴ *Buchon* Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronies. Ἐν Παρισίοις. 1841 Τόμ. Β' σ. 473.

⁵ *Hopf* Geschichte Griechischlands ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 146 καὶ σημ. 7.

ριος μάλλον ἢ Μαρῖνος, ἦτο δὲ καστελλᾶνος (φρούραρχος) Νάξου, καθ' ἃ μαρτυρεῖται ἐν αὐτῷ τῷ ἐγγράφῳ. Ἄλλας δ' ἐξ αὐτοῦ ἀρχάς ἐν Νάξῳ μανθάνομεν τὸν μπαλιῆν (balio) Φραγκίσκον Ντελένταν¹, διαδεχθέντα πιθανῶς ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὸν πρότερον ἀρξάντα Βιάγκον Διασκοῦφον². Καὶ τὴν μὲν νομικὴν διασάφησιν τοῦ ἐγγράφου ἐπαφίεμεν εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ τὰς τοιαύτας δικαιοπραξίας σπουδάζοντας³. τοὺς δ' ἐν Νάξῳ περὶ τὰ πάτρια διατρίβοντας ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐπασχολήσῃ ἢ διεξακρίβωσις τῶν ἐν τῷ διπλώματι μνημονευομένων τοπωνυμιῶν. Ἀξία δὲ νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν εἶνε καὶ ἡ ὑποχρέωσις, ὅπως καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Χριστουγέννων παρέχεται εἰς τὸν δοῦκα τὸν δωρούμενον τῷ Ἀργίτῃ τὰ αναγραφόμενα φέουδα καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἓνα νεράντζι εἰς πρώτην ζήτησιν πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπικυριαρχίας⁴. Δύναται δὲ πρὸς τὸ τέλοςμα τοῦτο νὰ παραβληθῇ ἡ ὑποχρέωσις τῶν ὑποταγῶν τῆς ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας βαρωνείας τῶν Ἀθιγγάνων τοῦ παρέχειν εἰς τὸν βαρῶνον unum Maium καὶ ζεθγυς ὀρνίθων⁵.

Περὶ τὸν τέλος νὰ προσθέσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ ἐγγράφου ὑπὸ ἔποψιν γλωσσικῆν. Χάριν δὲ διευκολύνσεως τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ μελέτης ὑπολαμβάνομεν ἀναγκαῖον νὰ μεταγράψωμεν ὀρθῶς τὸ ἔγγραφο, μόνον τὴν ὀρθογραφίαν ἐπανορθοῦντες καὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα προσθέτοντες, χωρὶς νὰ μεταβάλλωμέν τι ἐν τῇ φωνητικῇ ἐκφορᾷ καὶ σημειοῦντες ἐν παρενθέσει τὰς ἰταλικὰς λέξεις, ὧν ἀπλῆ μεταγραφή εἶνέ τινες τῶν ὄρων τοῦ δουκικοῦ τούτου δωρητηρίου⁶.

¹ Τοῦτον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου ἀναγράφει καὶ ὁ κ. Ζερλέντης ἐνθ' ἀν. σ. 139.

² Ἴδε τὸ ἔγγραφο τοῦ 1435 παρὰ τῷ κ. Ζερλέντῃ ἐνθ' ἀν. σ. 145.

³ Ἴδε τινὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρὰ τῷ κ. Ζερλέντῃ ἐνθ' ἀν. σ. 139 κ. ἐ.

⁴ Ἴδε Σπυρ. Π. Δάμπρου Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα. Ἐν Ἀθήναις, 1882 σ. 71 κ. ἐ. (Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Τόμ. Β' σ. 537 κ. ἐ.).

⁵ Πρὸς. Ζερλέντην ἐνθ' ἀν. σ. 139.

⁶ Τὴν τοιαύτην μεταγραφὴν ἐγγράφων ὁμοίων ὑπὸ γλωσσικῆν καὶ παλαιογραφικὴν ἔποψιν πρὸς τὸ προκείμενον ἐδηλώσαμεν ἤδη ὡς ἀναγκαῖαν ἐν τοῖς γραφεῖσι παρ' ἡμῶν

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἀμήν. Ἐμεῖς Ἰάκωβος Κρίσπος, δούξ Αἰγαίου Πελάγους, γνωρίζοντας τὲς καλὰς καὶ εὐκαριστημένες δούλεψες ὅπου ἐπήραμεν καὶ ἐπεριλάβομεν ἀπὸ τὸν ἐδικὸν μας πιστὸν Μαρῆν Ἀργίτη, τὴν σήμερον ἐδικὸς μας καστελλᾶνος (castellano), καὶ θέλοντας νὰ τονε εὐκαριστήσωμεν μὲ κάποιαν ἀντημοιβὴν ἐμεῖς καὶ οἱ κληρονόμοι καὶ διάδοχοί μας, δίδομεν, χαρίζομεν καὶ παντοτεινὰ ἀφίνομεν τοῦ λεγομένου Μαρῆ Ἀργίτη καὶ τῶν κληρονόμων του τῶν εὐλογητικῶν, ἀπὸ αὐτὸν πάντα ἐβγαλμένοι καὶ ἀπὸ αὐτὸν θέλουν ἐβγῆ, τὰ πράγματα τὰ κάτω γεγραμμένα, βαλμένα εἰς τὸ νησί τὸ ἐδικὸ μας τῆς Ἀξίας. Καὶ πρῶτον χωράφιν κομμάτιν ἓναν μοδίων τεσσάρων ἀπάνω κάτω, εὐρισκόμενον εἰς τὸν κάμπον (campo = πεδῖον) τοῦ Πολιχνίου, τὸ ὁποῖον ἐκαμάτεθειεν ὁ ποτὲ παπᾶ Δημητρὶς Μπαγούζης (Μπαγουζῆς;) ὁ πεθερὸς του· κονφινάρι (confinare = συνορεύω) ἀπὸ τὴν τραμοντάνα (tramoniana = βορρᾶς) μὲ τὸ χωράφιν τοῦ Γιαννάκη Ἄντολο (;) καὶ ἀπὸ τὴν νοτιᾶν μὲ τὸ χωράφι τοῦ Νικόλα τοῦ Τάκη καὶ ἀπὸ τὸν πονέντε λεβάντε (ponente = δυτικοανατολικῶς) μὲ ἄλλα χωράφια τῆς ἀφεντείας, περιγυρισμένον καθὼς εὐρίσκεται. Ἀκόμη ἓναν κομμάτιν χωράφιν μοδίων τριῶν, βαλμένον εἰς τὲς Χαρκόπετρες, τὸ ὁποῖον ἐκράτειεν ὁ Γεώργιος ὁ Σαντορνιός· συμπιάζει ἀπὸ τὸν βαρέαν μὲ τὸ χωράφι τοῦ σέρ (ser = κύριος) Νικολὸ Ντακαρόνια καὶ ἀπὸ τὴν νοτινὴν μὲ τὲς Χαρκιόπετρες, ἀπὸ τὸν λεβάντε μὲ χωράφιν τῆς ἀφεντείας. Ἀκόμη ἀπόξω ἀπὸ τὸ λεγόμενον Κόμιτο χωράφιν μοδίων . . . . . κονφινάρι ἀπὸ τὸν βοριᾶν μὲ τὸ ἄνωθεν χωράφιν ὅπου κρατεῖ ὁ Νικόλα Γριπτόπουλος καὶ ἀπὸ τὸν λεβάντε μὲ τὴν στράταν (strada = ὁδός) τὴν πούμπλικαν (pubblica = δημοσία) ἀποῦ ἔπαγαίνει εἰς τὴν Πλάκαν καὶ ἀπὸ τὸν πονέντε μὲ τὸ ἄνωθεν κομμάτιν καὶ ἀπὸ τὴν νοτινὴν μὲ ἄλλα χωράφια τῆς ἀφεντείας. Εἰς τὰ ὅποια χωράφια μὲ καθολικὴ μας ὀρδίνια (ordine = διάταξις) καὶ ὀρισμὸν τὸν αὐτὸν Μαρῆ Ἀργίτη ἐβάλασιν εἰς τὸ ποσσειὸν (possessione = κτήσις) τὸ φέρμον (fermo = σταθερὸς) μὲ τὸ κορμί . . . ὁ μισέρ (miser = κύριος) Φραντζέσκος Ντε-

περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῶσι τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νεοελληνικὰ ἔγγραφα ἐν τῷ μελετωμένῳ Συντάγματι τῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν νέων χρόνων ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. II' (1904) σ. 696.

λέντας ὁ ἐδικός μας μπαλῆς (balio=τοποτηρητής, ἐπίτροπος) νὰ ἔχη, νὰ τα κρατῆ, νὰ τα γαλοτέρη (gailluzzare=ἀπολαύειν) ἀναπαυτικῶς, παντοτεινὰ, αἰωνίως μὲ τοὺς κληρονόμους του τοὺς ἀνωθεν εἰς φεούδιον (feudo=τιμᾶριον, πρόνοια) καὶ ὄνομαν φεούδου δίχως καμμίαν κοντραδιτζιόν (contraddizione=ἐντίρρησις). Ἄντζι (anizi=οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ) προμεττέρομεν (ἐκ τοῦ pro-metto=ὑπισχνοῦμαι) ἐμεῖς καὶ οἱ κληρονόμοι καὶ διάδοχοί μας τὴν ἀνωθεν δόσιν καὶ χάρισιν παντοτεινὰ νὰ την κρατοῦμεν καὶ νὰ την ἔχωμεν φέρμαν καὶ παραφέρμαν (parafirma=ὑπερσταθεράν), βεβαίαν καὶ ἀτζάκιστην εἰς παντοτεινὴν, νὰ τηνε ντεφεντέρομεν (ἐκ τοῦ difendo=ὑπερασπίζομαι) καὶ νὰ τηνε μαντηνίρομεν (mantere=διατηρῶ) καὶ κόντρα (contra=ἐναντίον) εἰς πᾶσα ἄνθρωπον νὰ τον ξεμπερδεύωμεν· ὅτι μὲ κανέναν μόδο (modo=τρόπος) ἢ στράταν (strada=διέξοδος) γῆ φόρμαν (forma=διατύπωσις) τοῦ λογισμοῦ ὁποῦ νὰ ἤθελεν θελήσει ὁ (ο=ἡ) νὰ γυρέψη ἀπάνω εἰς αὐτὴν νὰ κοντραδίρη (contradire=ἀντιλέγω) γῆ νὰ πειράξη γῆ νὰ ἐναντιώση ἢ μὲ λόγον ἢ μὲ ἔργον. Καὶ ὁδιὰ ἐγνώραν τῆς λεγομένης χάρισις ὁ αὐτός Μαρῆς Ἀργίτης καὶ οἱ διάδοχοί του ὡς ἀνωθεν τὸν κάθεον χρόνον νὰ μας εἶνε κρατημένοι εἰς τὴν σκόλην τῶν Χριστουγέννων νὰ δίδουν ἕνα νεράντζι (arancia) ἐμᾶς καὶ τῶν διαδόχων μας εἰς πᾶσά μας γύρεψιν. Καὶ ὁδιὰ πλέα βεβαίωσι καὶ ὀρδινίαν εἰς τὰ ἀνωθεν πράγματα φερμάρομεν (firmare)¹ καὶ παντοτεινὰ κρατοῦμεν καὶ ἐρίσαμεν (=ὠρίσαμεν) καὶ ἐβάλασιν τὴν ἐδικὴν μας βοῦλλαν (bollo ἐκ τοῦ λατινικοῦ bulla=σφραγίς) εἰς τὸ καθολικὸν περιβιλέγιον (privilegio=προνόμιον, βίβλος προνομίων) γραμμένο καὶ καμωμένο εἰς τὴν Ἀξίαν εἰς τὰς 26 τοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1445 ἰνδικτιῶνα ἦ.

Ἐγὼ Νικολὸς Διασκοῦφος νοτάριος ἀπὸ ὄρισμόν τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἀφεντός δουξ ἔγραψα καὶ ἐβούλλωσα.

Ἡ ἀνωτέρω δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν γεγραμμένη χρονολογία 1445 ἢ εὐρισκομένη ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ τούτῳ ἀντιγράφῳ δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εὐρίσκετο καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως κατὰ μίμησιν ἴσως τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτο-

¹ Ἔχει ἐνταῦθα τὴν ἐννοίαν τοῦ ὑπογράφειν, ἅτε τοῦ πρωτοτύπου ἔγγραφου φέρωντος τὴν ὑπογραφὴν τοῦ δουκός, ἢ τὴν τοῦ διατυποῦν;

τύπου, ἅτε τῆς κατ' Ἀραβας ἀριθμήσεως εἰσαχθείσης παρὰ τοῖς Φράγκοις ἐνωρίτερον ἢ παρὰ τοῖς Ἑλλησι, παρ' οἷς εἶνε πολὺ μεταγενεστέρα ἢ εἰσαγωγή αὐτῆς. Περὶ δὲ τοῦ νέου ἐλληνικοῦ ὀνόματος τῆς Ἀξίας, ὅπερ φέρει ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἢ Νάξος, ἴδε τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ κ. Ζερλέντου¹.

Ἐν τέλει δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι, ὡς εἶκός, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ, ἐξ οὗ ἐξεδώκαμεν τὸ ἔγγραφο τοῦτο, δὲν φέρεται ἐπιτετυπωμένη ἢ βοῦλλα, ἥτοι τὸ signum² τοῦ νοταρίου Νικολάου τοῦ Διασκοῦφου. Λέγομεν δὲ ταῦτα, ὅπως ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων τῶν τυχόν ἐκδιδόντων νοταριακὰ ἔγγραφα περισώζοντα τὸ signum τῶν νοταρίων νὰ συνεχιδίδωσι τὸ πανομοιότυπον τούτων.

¹ «Νάξια νῆσος καὶ πόλις» ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΑ' (1902) σ. 494 καὶ σ. 499.

² Ἰδε ἐν τῷ ἔγγραφῳ τοῦ 1435 παρὰ Ζερλέντη ἐν' ἀν. σ. 146· Et ego Nicolaus Diascofuo auctoritate apostolica notarius de mandato prefatae domine duchessae et dominis (γραπτέον domini:) duois Egeopelagi scripsi nomineque meo et signum aposui inscriptum ad fidem plenioram nostram permesse. Ἰδε καὶ ἐν τῷ ἔγγραφῳ τοῦ 1445 σ. 150· Et ego Nicolaus Diascofuo auctoritate apostolica et imperiali notarius nec non et iudex ordinarius omnia suprascripta interfui et e supradictis rogatus scripsi nomen signumque meum aposui consuetum in fidem plenioram omnium permissorum.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ
ΠΑΛΗΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ

Α'

ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ¹

103.

Χαρτ. 0,22x0,15. Αἰῶνος XVI (φ. 291).

1 (φ. 2^α). « Τῆ α' Δευτέρᾳ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς λόγοι ἐκλελεγμένοι ἐκ πολλῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς ».

Ἄρχ. Ἐφθασε καιρὸς, ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγόνων ἀρχή.

2 (φ. 6^α). « Τοῦ αὐτοῦ διδασκαλεῖα ἐκ πολλῶν συγγραμμάτων τῆ δ' τῆς α' ἑβδομάδος ».

Ἄρχ. Νηστεύοντες ἀδελφοὶ σωματικῶς.

3 (φ. 12^α). « Τῆ Παρασκευῆ τῆς α' ἑβδομάδος τοῦ αὐτοῦ λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸν μέγαν Θεόδωρον τὸν Τύρωνα ».

Ἄρχ. Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου Κύριε.

4 (φ. 21^α). « Κυριακῆ α' τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν ».

Ἄρχ. Μακάριοι γὰρ φησὶν οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

5 (φ. 27^β). Τῆ Δευτέρᾳ τῆς β' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς ἐκ πολλῶν βιβλίων ».

Ἄρχ. Ἡ τεσσαρακονθήμερος αὕτη νηστεία ἀγαπητοὶ ὡσπερ τίς κλίμαξ.

6 (φ. 35^β). « Τῆ Δπ τῆς β' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς συλλελεγμένος ἐκ πολλῶν βιβλίων ».

¹ Συνέχεια ἐκ τοῦ Τόμ. Δ' σ. 374

Ἄρχ. Γράψη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.

7 (φ. 44^α). « Τῆ Παρασκευῆ τῆς β' ἑβδομάδος διδασκαλεῖα ἐκλελεγμένη ἐκ περισῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὸ ὅταν ποιεῖς ἐλεημοσύνην μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθέν σου ».

Ἄρχ. Γράψη ὁ εὐαγγελιστῆς Ματθαῖος μάλλον δὲ ὁ Κύριος.

8 (φ. 51^β). « Κυριακῆ β' τῶν ἁγίων νηστειῶν λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ».

Ἄρχ. Ὁ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς καιρὸς ἀδελφοί μου.

9 (φ. 57^β). Τῆ β' τῆς γ' ἑβδομάδος τῶν ἁγίων νηστειῶν λόγος διδασκαλικὸς ψυχοφελῆς καὶ μνήμης Θεοῦ ».

Ἄρχ. Ἴδου χάριτι Χριστοῦ εἰς τὴν τρίτην εὐδομάδα ἐκαταντήσαμεν.

10 (φ. 64^β). « Τῆ Δπ τῆς γ' ἑβδομάδος ».

Ἄρχ. Ἦκει ἡμῖν σήμερον Ἱερεμίας ὁ προφήτης.

11 (φ. 72^β). Τῆ ε' τῆς γ' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς ἐπισυνηγμένος εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου ».

Ἄρχ. Φέροι τοίνυν εἰς μέσον τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν λέγοντα.

12 (φ. 77^β). « Κηριακῆς γ' τῶν ἁγίων νηστειῶν λόγος εἰς τὴν προσκλήνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου ».

Ἄρχ. Προτυπῶν καὶ προδιαγράφων ὁ μακάριος Μωσῆς.

13 (φ. 84^β). « Τῆ β' τῆς δ' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸ ρητὸν Ἠσαίου τοῦ προφήτου περὶ τοῦ ἀμπελώνος ὃν ἐφύτευεν ἐν Σωρήχ ».

Ἄρχ. Ἐλαμπεν ἡ χάρις.

14 (φ. 90^α). « Τῆ δ' τῆς δ' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς ῥητὰ τινὰ τοῦ Εὐαγγελίου ».

Ἄρχ. Ἄρα οἴδατε καὶ ἐπίστασθε τῆς χθὲς διδασκαλίας.

15 (φ. 95^α). « Τῆ επ' τῆς δ' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰς τὸ Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ».

Ἄρχ. Πρέπουσα ἀρχὴ εὐλαβικῶν μετανοίας.

16 (φ. 100^α). « Τῆ Κυριακῆ τῆς τετάρτης εὐδομάδος λόγος εἰς τὸ ρητὸν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου τῆς αὐτῆς ἡμέρας ».

Ἄρχ. Οὐδὲν ἔστιν τῆς ἀδιστακτοῦ πίστεως καὶ καθαῆς ἰσχυρότερον.

17 (φ. 106^α). Τῆ β' τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς Νινευίτας »

Ἄρχ. Φαιδρᾶ σήμερον ἡ πανήγυρις.

18 (φ. 114⁶). Τῆ δὲ τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸν μέγαν κανόνα ».

Ἄρχ. Οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξάμενοι ἅγιοι καὶ θεοφόροι πατέρες.

19 (φ. 120^a). « Τῆ ε' τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον εἰς τὸν νομικὸν τὸν ἐμπιστόντα εἰς τοὺς ληστές ».

Ἄρχ. Τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ οἱ ἅγιοι πατέρες οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξάμενοι τὸν ἀκάθιστον ὕμνον ἔταξαν.

20 (φ. 126⁶). α Τῆ Κυριακῆ ε' τῶν νηστειῶν λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὸ ῥητόν τοῦ Εὐαγγελίου περὶ ταπεινώσεως καὶ μὴ ἐπάρσεως ».

Ἄρχ. Ἄγαθὰ μὲν πάντα τὰ θεία λόγια.

21 (φ. 132^a). « Τῆ β' τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς περὶ μετανοίας καὶ εἰς τὸν προφήτην Δαβὶδ ».

Ἄρχ. Μακάριοι ὧν ἀφένθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἀπεκαλύφθησαν.

22 (φ. 140⁶) α Τῆ δὲ τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς περὶ μετανοίας ».

Ἄρχ. Ἴδετε ἀδελφοὶ τὴν χθὲς ἡμέραν.

23 (φ. 146^a). α Τῆ ε' τῆς ε' ἑβδομάδος λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου ».

Ἄρχ. Φέρε τίνυν εἰς μέσον τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην λέγοντα.

24 (φ. 153⁶). α Κυριακῆ τῶν Βαίων λόγος διδασκαλικὸς εἰς τὰ βαία ».

Ἄρχ. Ὁ μακάριος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης.

25 (φ. 163⁶). Ἰωάννου Χρυσοστόμου Λόγοι.

α' (φ. 163⁶). Εἰς τὸν Ἰώδ. — β' (φ. 170⁶). Εἰς τὰς δέκα παρθένους. — γ' (φ. 177^a) Εἰς τὸν ληστήν καὶ τὸν Σταυρὸν καὶ κατὰ Ἰουδαίων.

26 (φ. 180⁶). α Διήγησις θαυμαστὴ περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῶ, παρὰ τῆς ἁγίας εἰκόνης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ».

Ἄρχ. Βηρυτός τις ἐστὶ πόλις.

27 (φ. 190^a). Ἐπιφανίου Κύπρου Εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας καὶ τὴν ἐν τῷ Ἄδῃ κατάβασιν.

28 (φ. 207^a). α Διήγησις πάνυ ὀφείλημα ».

Ἄρχ. Ἐν τῷ θέματι τῆς Παφλαγονίας γεωργὸς τις ἦν.

29 (φ. 209⁶). Λόγος εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου.

Ἄρχ. Δεινὸν ἐστὶν ὄντως, ἀγαπητοὶ, τὸ τῆς πορνείας ἁμάρτημα.

30 (φ. 218^a). Ναθαναὴλ ἱερομονάχου Λόγοι ἐν τῇ καθωμιλημένῃ.

α' (φ. 218^a). Κυριακὴ α' τῶν νηστειῶν. — β' (φ. 220^a). Εἰς τὴν β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν. — γ' (φ. 221⁶). Εἰς τὴν γ' Κυριακὴν. — δ' (φ. 223^a). Εἰς τὴν δ' Κυριακὴν. — ε' (φ. 224⁶). Εἰς τὴν ε' Κυριακὴν. — ς' (φ. 227^a). Εἰς τὴν ς' Κυριακὴν. — ζ' (φ. 228⁶). Περὶ βλασφημίας. — η' (φ. 230⁶). Περὶ τῶν παραδιδόντων ἑαυτοὺς καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν τῷ διαβόλῳ. — θ' (φ. 233^a). Περὶ τῆς Κυριακῆς τῆς ἁγίας. — ι' (φ. 236^a). Περὶ μνησικακίας. — ια' (φ. 239^a) Περὶ τῶν λεγόντων συνεχῶς τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου. — ιβ' (φ. 241^a) « Περὶ βλασφημίας ». Ἄρχ. Δεξιῶ καὶ τρέμω ἀδελφοὶ καὶ πατέρες καὶ τέκνα.

31 (φ. 246⁶). Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου Κατηχήσεις κδ'.

Ἡ α' (φ. 246⁶). « Περὶ μνήμης θανάτου καὶ ἀπολογίας τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου ». — Ἡ κδ' (φ. 286^a). « Ὅτι χρὴ μετὰ ἰδοῦς καὶ ἀγάπης διαλάθειν τὸν βίον ».

Ἐν τέλει δύο φύλλα ἄλλου κώδικος ιε' αἰῶνος περιέχοντα μέρος τῆς Ἀλλήσεως τῆς ὁσίας Θεοδούλης.

Ἐν φ. 288^a. Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ τοῦ Ἀνθίμου πόνοι : ἔτους αὐτῆς δόξα σοὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν δόξα σοὶ. Εἶτα δὲ μονοκονδυλικῶς Σωθῆ ὁ ἔχων ἐλενοῦ ὁ γράφων. Κατόπιν δὲ καταλογάδην οἱ ἐξῆς πολιτικοὶ στίχοι. Οἱ μέλλοντες ἐπιχειρεῖν ἀναγινώσκειν ὡδε | εὐχεσθε διὰ τὸν Κύριον ἐμοὶ τῷ ἀναξίῳ | καὶ γε πάντων γὰρ πέψυκα ἁμαθῆς τῶν ἐνταῦθα | βαρβαρισμὸν σοδικισμόν, εἰς χρόνον τόνον πνεῦμα | καὶ μαθημάτων ἅμα δὲ καὶ πάντων ἀντιστίχων | παραδραμεῖν τὸ σύνολον, οὕτω γὰρ τῶν κειμένων | ἐνταῦθα ἀνειστόρηται, ἀλλ' ἐσφαλὰ τῶν πάντων | ὁ τλίμων δὲ ὁ Ἀνθίμος ἐν ἁπασὶ οἰκτρῶς ται.

Ἐν φ. 1^a καὶ 288 ἄσθημα δοκίμια κονδυλίου. Ἐν φ. 1⁶ λίαν ἀνορθόγραφον σημεῖωμα τοῦ ιε' αἰῶνος, καθ' ὃ ὁ κώδιξ ἀνήκεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ τιμίου ἐνδόξου Προδρόμου Ἰωάννου 150 λιβάδικα.

Στάχσις βυρσίνη ἀπλῆ. Φέρει δελτάριον Ἀριθ. Καταλ. 15.

104.

Χαρτ. 0,22×0,15. Αἰῶνος XV (φ. 108).

Ψαλτήριον.

Ἄρχ. (ἀκέφ.) : . . τῆς δικαιοσύνης μου ἐν θλίψει ἐπλάτυνας με οἰκτιρίσων. Ἐν τέλει κολοδός « Ὑμνος τῶν ἁγίων τριῶν παίδων », οὗ τὸ τελευταῖον εἶλον ἡμισοχισμένον.

Στάχσις βυρσίνη ἀπλῆ. Ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς σταχώσεως χειρὶ νεωτέρᾳ μαγικῇ ῥήτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἡμικρανίας.

105.

Χαρτ. 0,29×0,18. Αἰῶνος XVII (φ. 239).

Λόγοι εἰς κυριακὰ Εὐαγγέλια ἐν τῇ καθωμιλημένῃ μθ'.

Ὁ α' ἐπιγράφεται « Κυριακὴ μετὰ τὰ Φῶτα ». Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσ-

σειν καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε, ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ἐξῆς ». * Αρχ. Πολλὰ ἤθελεν εἶσται ἕνας ἄνθρωπος ἄξιος κατακρίσεως.

Ἐν φ. 238^ε. Ἐτελιώθη ἡ παροῦσα καὶ ἱερὰ βιβλος ταῦτη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ταπεινοῦ Ζαχαρίου ἐπεὶ ἔτους ζ' ἔλα ἐν μινὶ Ἰουλίῳ εἰς ταῖς π̄ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ πρὸς τὸν Κύριον. Πάντων τῶν καλῶν Χριστὸς ἀρχὴ καὶ τέλος. Δι' ἐτίρα; δι' χειρὸς σημείωμα Ἡλία ἱερομονάχου καὶ ἡγουμένου περι μοναχῶν.

Ἐν φ. 239^α 1) Ἀνεπίγραφοι ὀκτώ στιχοὶ πολιτικοί. * Αρχ.

Ὁ ἀμαθὴς πρὸς ἀμαθεῖς ἐξ ὧν ἰσχύω λέγω
καὶ νοουθετῶ καὶ παραινῶ κατὰ τὸ δυνατόν μοι.

2) «Τάδε ἐνεστὶν ἐν τῷ πρώτῳ μου λόγῳ. Σαφῆς ἀπόδειξις ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων ἀνόνητος ἐστίν: »

Δεκατρεῖς στιχοὶ. * Αρχ.

Καὶ ἀκουσον ὦ ἀγαπητὲ τοῦ Παύλου παραινούντος,
ἐὰν οὖν πίστιν ἔχομεν ὡς ὄρη μεθιστάνειν.

Ἐν φ. 239^ε Δοκίμια κονδυλίου, ὡς καὶ ἐν τῷ φύλλῳ τῷ συνεσταχωμένῳ τῷ ἐν τέλει φύλλῳ. Ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκάστου λόγου ἐγχρωμον ἀρχικὸν γράμμα.

Ὁ κωδιξ τιφρόδρωτος. Στάχσις βυραίνη μετ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων καὶ μεγάλων κομβίων χαλκῶν.

106.

Χαρτ. 0,24×0,20. Αἰῶνος XVIII (φ. 454).

1 (φ. 7^α). α' Ἐξήγησις εἰς τὸν Παναθηναϊκὸν λόγον τοῦ Ἰσοκράτους τὸν ἐρμηνευθέντα παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου τῆς Πάτμου κυρίου κυρίου Δανιήλ.

Ἐν φ. 67^ε. Χειρὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου Πατμίου ἐγράφη.

2 (φ. 68^α). α' Ἐξήγησις εἰς τὸν Πανηγυρικὸν λόγον τοῦ Ἰσοκράτους.

3 (φ. 116^α). Ἐξήγησις τῶν Ξενοφῶντος Ἀπομνημονευμάτων.

Ἐν φ. 239^α. Διὰ χειρὸς τοῦ Γρηγορίου Πατμίου ἐγράφη.

4 (φ. 240^α). α' Ἐξήγησις εἰς τὸν Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς λόγον τοῦ Πλουτάρχου.

5 (φ. 263^α). Πλουτάρχου Περὶ τοῦ ἀκούειν.

6 (φ. 282^α). Τοῦ αὐτοῦ Περὶ πολυπραγμοσύνης.

7 (φ. 296^α). Δημοσθένους Λόγοι.

α' (φ. 296^α). Ὀλυμπιακὸς α' ἐξήγησις. — β' (φ. 304^α). Ὀλυμπιακὸς β'. — γ' (φ. 313^ε). Ὀλυμπιακὸς γ'. — δ' (φ. 324^α). Κατὰ Φιλίππου α'. — ε' (φ. 338^ε). Κατὰ Φιλίππου γ'.

Ἐν φ. 357^α. Τέλος τῶν τοῦ ἐν ῥητόροις ἀρίστου Δημοσθένους ἐξηγήσεων αἰτινες ἠρμηνεύθησαν παρὰ Δανιήλ τοῦ Πατμίου διδασκάλου.

8 (φ. 360^α). α' Ἐξήγησις εἰς τὸν κατὰ Φιλίππου δεύτερον λόγον τοῦ Δημοσθένους ἐρμηνευθέντα παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου ἡμῶν καὶ σεβασμιωτάτου διδασκάλου κυρίου Δανιήλ τοῦ Πατμίου.

9 (φ. 368^α). α' Ἐξήγησις εἰς τὸν Περὶ στεφάνου λόγον τοῦ ἐν ῥητορσίᾳ ἀρίστου Δημοσθένους.

Στάχσις βυραίνη ἀπλή.

107.

Χαρτ. 0,23×0,17. Αἰῶνος XVII (φ. 329).

1 (φ. 1^α). α' Ἱστορία ψυχωφελῆς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπῶν χώρας τῆς Ἰνδῶν λεγομένης πρὸς τὴν ἁγίαν πόλιν μετενεχθεῖσα διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ μονῆς τοῦ ἀγίου Σάββα.

* Αρχ. Ὅσοι πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ θεοῦ.

2 (φ. 119^α). «Κύριακῇ γ' τῆς μ':» εἰς τὸ «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι».

* Αρχ. Μοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι τινὰς ἀπὸ λόγου σας νὰ μὴν ἀμφιδάλλῃ.

3 (φ. 123^α). α' Ἐπιτάφιος εἰς ἀξίεπαινόν τινα καὶ ἀώρως ἀποθανόντα.

* Αρχ. Πνεῦμα ἅγιον βέβαια ἦτον ἐκεῖνο.

4 (φ. 127^α). α Περὶ τοῦ τεχνολογικοῦ μέρους τοῦ κατὰ γραμματικὴν.

* Αρχ. [Ἰ]στέον ὅτι οὐ μόνον δεῖ τοὺς τεχνολόγους πυκνοῖς κανόσι καὶ παραδείγμασι τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν βαρύνειν.

Ἄπο φ. 255^ε «Περὶ λόγου». Τρέπεται εἰς λογικὴν ἢ τέλος. Ὁ κοινὸς καὶ μέσος ὅρος κατὰ μὲν τὴν μίαν τῶν προτάσεων τῷ ἄκρῳ ὑπόκειται.

5 (φ. 306^α). α Τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου, τοῦ νέου θεολόγου, συλλογιστικὰ κεφάλαια πρὸς Λατίνους.

* Αρχ. κεφ. α'. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορευόμενον.

Ἐν φ. 228^ε σκαρίφημα διὰ μέλανος παριστάνον γυναῖκα, οὐκ ἀνάξιον λόγου πρὸς μελέτην τῆς ἐνδυμασίας

Στάχσις βυραίνη μετὰ περιτέχνων ἐπιτυπωμάτων.

108.

Χαρτ. 0,22×0,15. Αἰῶνος XVI (φ. 119).

1 (φ. 3). α' Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ Πορτολάνου, περιέχων τὰ πόρτα καὶ τοὺς λιμένας πάντας ποῦ ἔνε χρία ναράζης καὶ ποῦ να πιάσεις πληρήσι. καὶ πόσες ὀργιαῖς νερόν ἔχει, καὶ εἰς ποῖον ἄνεμον ἀνοίγη ἢ μποῦκα τοῦ λιμένος, καὶ ποῦ ἔνε ξέρα καὶ ποῦ ἔνε καλὸς τόπος καὶ ποῦ ἔνε ὁ δι' ἀναβολάριν, καὶ καταβολάριν· καὶ ἄρχεται ἀπὸ τὸν πουνέντε, ἕως τὸν λεβάντε: »

2 (φ. 105^α). «Μηνολόγιον σὺν θεῷ· περιέχον μῆνας ἰβ̄ ἤγουνταις ἀργείαις».

3 (φ. 109^β). α' Ἀρχὴ σὺν θεῷ τοῦ Πασχαλίου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος: ἀρχόμενον ἀπὸ ἀφ' ἑσ' ἔτους, ζμδ' ἰνδικτιῶνος ἢ ἡλίου κύκλος εἰ σελήνης κύκλος ιγ ».

Ἐν τέλει (φ. 113^β). Τέλος ὧδε πέψυκε τοῦ παρόντος βιβλίου: ἐτελειώθη, ἀφ' ἑσ' σεπτεσε λ'.

4 (φ. 115^β) Σημειώσεις περὶ τζημάδου.

Ἄλλη χειρὶ. Ἀρχ. Οὐτας θελης να κοψης εναν αρμενο τζημάδο. Ἴδε καὶ φ. 117^β-118^α.

5 (116^β). Προσθήκαι εἰς τὸν Πορτολάνον ἄλλη χειρὶ.

Τὰ φύλλα 1-2 περιέχουσι προσθήκας εἰς τὸν Πορτολάνον διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆ γραφῆς τὰ φ. 116^β καὶ ἐξῆς.

Τῶν φ. 83-87 ἐσχισμένον τὸ κάτω ἡμισυ. Ἐν δὲ φ. 105^β, 114^α, 115^α, 116^α δοκίμια κονδυλίου, ἐν οἷς καὶ τὰ ὀνόματα Ἰωαννῆκοιος καλογέρω μοναχὸς καὶ ἐγο διακὸς του μάρουδη.

Ἐν φ. 105^β σκαρίφημα διὰ μέλανος παριστάνον γυναῖκα, οὐκ ἀνάξιον λόγου πρὸς μελέτην τῆς ἐνδυμασίας. Μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: Ἐγὼ Σταίφωνης Γούρκυς ἔγραψα καὶ Io Stefani per triso scriso.

Στάχωσις ἀπλή βυραῖνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

109.

Χαρτ. 0,20×0,115. Αἰῶνος XIX (φ. 207).

[Κωνσταντίνου Δοσίου] Αὐτόγραφα σημειώματα.

α' (φ. 1^α-11^β). Λογοτεχνικαὶ φράσεις λυρικοῦ χαρακτῆρος τὸ πλεῖστον ἀκατάρτιστοι. — β' (φ. 21^α-24^β). Σχέδια ψδῶν εἰς Βύρωνα, Κάλδον καὶ Βότζαρη. — γ' (φ.

47-87^β). Ἐκθεσις διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων τῆς νεωτάτης ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ 1836-1841 ὑπὸ τύπον ἡμερολογίου. — δ' (φ. 104^α-154^β σποράδην). Χρονικαὶ σημειώσεις τῶν ἐτῶν 1224-1808 ἐρανισθεῖσαι ἐκ τοῦ Κούμα καὶ τοῦ G. de Vaudecourti.

Πολλὰ τῶν φύλλων ἄγραφα, ἐν οἷς καὶ τὰ μετὰ τὸ 154.

Στάχωσις νεωτάτη.

110.

Χαρτ. 0,30×0,13. Αἰῶνος XIX.

α' (φ. 1-4(15)). Θεοδώρου Ὀρφανίδου Βοτανικῆς φοιτητικὰ τετράδια.

β' (φ. 1-26+1-154). Ἄνωνύμου «Πειραματικὴ χημεία». Φοιτητικὰ τετράδια.

Στάχωσις νεωτάτη.

111.

Χαρτ. 0,22×0,135. Αἰῶνος XIX. (φ. 171).

1 (φ. 1^β). [Κωνσταντίνου Δοσίου] Λεξικὸν ἐκ τῆς γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλφαβητικῶς.

2 (φ. 112^α). Τοῦ αὐτοῦ Λεξικὸν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν γερμανικὴν.

3 (φ. 132^α). Τοῦ αὐτοῦ Λεξικὸν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

4 (φ. 153^α). Τοῦ αὐτοῦ Γραμματικαὶ παρατηρήσεις.

5 (φ. 161^α). Παραομιλαὶ ἀρχαῖαι.

6 (φ. 163^β). Συντάξεις καὶ φράσεις ἑλληνικαὶ ἐφαρμοζόμεναι καὶ εἰς τὴν σημερινήν.

Κωδὶξ ἔχων ἐν φ. 2^α σφραγίδα, ἐν ᾗ α Βιβλιοθήκη Ἀριστείδου Δοσίου. Ἐδωρήσαντο Ἀλεξ. Δόσιος, Ἐλένη Γρίβα, Αἰκατερίνη Λύδερς ».

Ἐχει δ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ φύλλα ἄγραφα.

Στάχωσις νεωτάτη.

(Ἔπεται συνέχεια).

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

— Ἰγνάτιος Σηλυβρίας ὁ Χορτασμένος. Μεταξὺ τῶν ῥητορικῶν συγγραφῶν γραψάντων Βυζαντινῶν τάσσει ὁ κ. Krumbacher (*Geschichte der byzantinischen Litteratur* σ. 452) καὶ τὸν Ἰγνάτιον Χορτασμένον, λέγων περὶ αὐτοῦ τὰδε: « ἀνὴρ οὐ ἀγνωστὸς τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔζησε, γράψας ὑπομνήματα εἰς τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου, εὕρισκόμενα π. χ. ἐν τῷ Ῥικκαρδιανῷ κώδικι τῆς Φλωρεντίας 58 φ. 1 κ. ε. Πρὸβλ. τὰ σημειώματα τοῦ G. Vitelli ἐν *Studi ital. di filol. classica* Τόμ. Β' (1894) σ. 508 καὶ 570 ».

Περὶ τούτου τοῦ Ἰγνατίου Χορτασμένου δυνάμεθα διὰ τινῶν συνδυασμῶν νὰ παράσχωμεν εἰδήσεις τινὰς διασαφούςας πληρέστερον τὰ κατ' αὐτόν. Καὶ πρῶτον εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἀνύπαρκτον Χορτάσιον, οὗ ὁ Boissonade (*Anecdota Graeca* Τόμ. Ε' σ. 354 κ. ε.) ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1270 τὴν μικρὰν πραγματείαν τὴν ἐπιγραφομένην « Πῶς διαιρήσομεν ὀρθῶς τοὺς γραφομένους ἐν βιβλίοις τῶν γραμματικῶν στίχους, τοῦ Σηλυβρίας, ἡγουν τοῦ Χορτασμίου ». Τὸ δὲ ὄνομα Χορτασμίου ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς πραγματείας ταύτης προῆλθεν ἐκ παραναγνώσεως τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος Χορτασμένου ἕνεκα τῆς παλαιογραφικῆς ὁμοιότητος πρὸς ἀπλοῦν, εἰς μῆκος ἐκτεινόμενον ἰ τῶν ἐν συνδυασμῷ γραμμάτων εν, ἣν παρατηροῦμεν καὶ ἄλλοτ' ἐν κώδιξι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἴδε π. χ. ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου ἀνεκδότῳ Βασιλικῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον (τῶν προσεχῶς ἐκδομένων ὑπ' ἐμοῦ Ἀργυροπουλείων σ. 41 στ. 2) τὴν λέξιν ἀνειμένη τῶν κωδίκων *Vaticanus graecus 1089A*, Ἀμβροσιακοῦ *M 41 sup.* καὶ Μαδριτείου 115 (4636) γραφομένην ἀνειμένη ἐν τοῖς Παρισιακοῖς 817 καὶ 1191.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Χορτάσιος τῆς Παρισιακῆς βιβλιοθήκης εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Ἰγνάτιος Χορτασμένος τῆς Ῥικκαρδιανῆς,

ἦτο δὲ οὗτος ἐπίσκοπος Σηλυβρίας. Τὸν αὐτὸν δὲ πρέπει βεβαίως νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸν Ἰγνάτιον Σηλυβρίας ἐκείνον τὸν κατὰ τὸν Lequien (*Oriens Christianus* Τόμ. Α' σ. 1139) γράψαντα Βίον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἁγίας Ἑλένης, σωζόμενον ἐν τῷ κώδικι 19 τῶν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πάπα Πίου Β' περιελθόντων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ.

Ἀλλὰ κατὰ τίνα αἰῶνα ἦτο ὁ Ἰγνάτιος Χορτασμένος μητροπολίτης Σηλυβρίας; Ὁ μὲν Boissonade (ἐνθ' ἀν. σημ. *), περὶ τοῦ παρανεγνωσμένου Χορτασμίου Σηλυβρίας ποιούμενος λόγον, λέγει: *Selymbriae urbis illum episcopum Chorasmium, quae aetate fuerit, ignoro. Sed recentissimum esse qui dixerit, a vero non aberrabit.* Ὁ δὲ Lequien (ἐνθ' ἀν.) γράφει περὶ τοῦ Ἰγνατίου Σηλυβρίας: *quem saeculo proinde decimo quarto vel decimo quinto adulto sedisse oportet.* Ὄρθῃ δὲ φαίνεται ἡ εἰκασία τοῦ τελευταίου τούτου, καθ' ἣν ὁ Ἰγνάτιος ὑπῆρξεν ἀρχιεπίσκοπος Σηλυβρίας τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Καὶ δὴ εἰς αὐτὸν ὑπολαμβάνω ἀναφερομένην μίαν τῶν ἐν τῷ *Vaticanus graecus 914* ἐπιστολῶν Ἰσιδώρου ἱερομονάχου, ὅστις εἶνε ἀναμφηρίστως ὁ ἔπειτα γενόμενος Μονεμβασίας. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ τετάρτη τῶν ἐν τῷ κώδικι ἐκείνῳ ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσιδώρου, καὶ ἐπιγράφεται *Τῷ Χορτασμένῳ*. Καὶ γράφει μὲν αὐτὴν ὁ Ἰσιδωρος ἐκ τῆς τοῦ Πέλοπος, οὕτω μὲν οὐ πολὺ τῆς ὑμετέρας ἀφεςτηκυίας πόλεως, οὕτω δὲ καὶ τῶν οἰκητόρων ἐκατέρας παρ' ἀλλήλας συνεχῶς ἀφικνουμένων, παραπονεῖται δ' ὁμοίως διὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ σιωπὴν. Ἐκ δὲ τοῦ ἐξῆς χωρίου τῆς ἐπιστολῆς δηλοῦται ἡ λογιότης τοῦ Χορτασμένου: « Ὅτε τοίνυν μηδ' ἡμῶν αὐτῶν ὄντως γράμματα πέμπομεν, οὐ καλὰ μὲν, τῆς σῆς δὲ ἐρωτικὰ ψυχῆς, ποίαν αὐτὸς ἔξεις ἀπολογία, καὶ συχνὰ δυνάμενος πέμπειν καὶ μακρότερα μὲν ἢ συχνὰ, καλλίω δὲ μᾶλλον ἢ μακρὰ; Γράφε τοίνυν, τῷ τε κάλλει τῶν ἐπιστολῶν εὐφραίνων ἡμᾶς τὴν τε σὴν ὑγίειαν ταύταις ἡμῖν παραδελῶν, ἦν ἐν τι τῶν καλλίστων ἠγούμεθα. Ὅτι δὲ ὁ Ἰγνάτιος Χορτασμένος ἐξῆ ἀρχομένου τοῦ 11' αἰῶνος ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ Βατικανικοῦ κώδικος *Reginae Svecorum 6*, ὅστις τῷ

1446 ἀνήκεν εἰς τὸν Δημήτριον Λεοντάρην. Ἴδε Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Δ' σ. 313 κ. ε.

— **Ἡ Ἐξήγησις εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ζαχαρίου Γεργανοῦ.** Τοῦ ἐξ Ἄρτης ὀρμωμένου καὶ ἐπισκόπου ἐν αὐτῇ γενομένου Ζαχαρίου Γεργανοῦ γινώσκωμεν παρὰ τοῦ κ. Σάθα (Νεοελ. Φιλολογία σ. 308) καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου (Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις. Ἐν Λειψία. 1871 σ. 47 κ. ε. Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψία. 1872 σ. 149 κ. ε.) μόνον ἔργον τὴν τῷ 1622 ἐν Οὐίτεμβέργῃ ἐκδοθεῖσαν Χριστιανικὴν κατήχησιν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ἔργου τούτου ἔγραψεν ὁ Γεργανὸς Ἐξήγησιν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν. Σώζεται δὲ ἀπόγραφον αὐτῆς ἐν τῷ Cod. Laud. 77 τῆς ἐν Ὁξωνίῳ Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης. Πρβλ. *Coxe Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Bodleianae pars prima.* Ἐν Ὁξωνίῳ. 1853 σ. 561 κ. ε., ὅπου εὐρηται καὶ ἡ ἐπιγραφή αὐτῆς, ἣν ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα, ἐπανορθῶνων λάθη τινὰ τοῦ Coxe: «Ἐξήγησις εἰς τὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ ὑψιλωτάτου θεολόγου ἀποκάλυψιν ἔγγραφη εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ σωτηρίαν τῶν ὀρθοδόξων Ῥωμαίων παρὰ Ζαχαρίου ἱερέως (διορθωμένον εἰς ἱερομονάχου) τοῦ Γεργανοῦ (Coxe: Γεργάνου) τοῦ τῆς ἁγίας θεολογίας διδασκάλου καὶ πρωτοδικίου (διαγεγραμμένον ἐκ πόλεως. Παρὰ Coxe πρωτοδίκου) Ἄρτης, ἔτει τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας 1626 Αὐγούστου 20». Ὁ δὲ πρόλογος τῆς Ἐξηγήσεως ταύτης, ἀπαλλασσόμενος τοῦ πλήθους τῶν ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων, ὡς ἀντέγραψ' αὐτὸν τῷ 1876, ἔχει ὡδε: «Χαῖρε. ἀγαπητὴ ἀναγνώστη. Ἡ ἀγάπη ὅπου ἔχω πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν μὲ ἠνάγκασεν νὰ ἐξηγήσω τὴν τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ἀποκάλυψιν διὰ νὰ λάβουν οἱ λαϊκοὶ καρπὸν τινα παρὰ αὐτῆς, ὅτι πολλοὶ τὴν διαβάζουν καὶ δὲν ἐγνωρίζουν οὔτε καταλαμβάνουν τὴν τῶν ῥημάτων ἔννοιαν, καὶ εἶναι μεγάλη ἀδολοσχία κατὰ τὸν ἄριστον φιλόσοφον, τὸν μακάριον Παῦλον. Ἐὰν οὖν μὴ εἶδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἴσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος καὶ ὁ λαλῶν ἐμοὶ βάρβαρος. Πλὴν πολλοὶ τετυφωμένοι καὶ ἱσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, καθὼς λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ὅπου διὰ τὴν φυσικὴν τους κακίαν ἢ διὰ νὰ δείξουν εἰς τοὺς ἀπλοῦς πῶς κάτι ἤξεύρουν ἢ καὶ διατὶ ἐποτίσθησαν τὴν ἐν Ῥώμῃ καινοτομίαν θέλουν λαλήσει διστραμμένα καὶ στρεβλὰ περὶ τοῦ παρόντος ἔργου, ὡς εἶναι τὸ ἴδιον αὐτῶν. Πλὴν τῶν τοιούτων

σπερμολογήματα οἱ συνετοὶ καὶ θεόφοβοι ἀντὶ οὐδενὸς τὰ ἔχουν. Τὰ λοιπὰ θέλεις εὐρεῖν, ἀγαπητὴ ἀναγνώστη, ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ πολλὰ ἐναντία τῆς γραμματικῆς, καὶ ζητῶ παρὰ σοῦ συγχώρησιν, ὅτι Ῥωμαῖος εἶμαι τῇ πίστει, Λατῖνος δὲ τῇ γλώσσῃ. Ἐξήρωσθε».

— **Σημειώσεις περὶ τῶν δύο προστυγμάτων τοῦ Ἰωάννου Πικλιολόγου.** Ὁ ἐν Χίῳ δικηγόρος κ. Ν. Γ. Τσελεπιδῆς ἔγραψεν ἡμῖν τάδε:

«Ἀνέγων καὶ τὰ δύο χρυσοβούλλα τοῦ Ἰωάννου Πικλιολόγου ὑπὲρ τῶν Φλωρεντίνων de Morellis καὶ Fedini, ὡς καὶ τὰς ὑμετέρας κρίσεις. Ἀποφαίνεσθε, ὅτι τὰ εἰς τούτους δοθέντα δικαιώματα διορισμοῦ ταβουλλαρίων καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν νόθων εἰς τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῶν νομίμων τέκνων πρέπει νὰ νοήσωμεν ἀναφερόμενα εἰς Φλωρεντίνους διατρίβοντας ἐν τῷ Βυζαντιακῷ Κράτει.

Ἄλλ' ὁμως φρονῶ, ὅτι δὲν εἶνε ἀστήρικτος καὶ ἑτέρα ἐρμηνεῖα τῶν χρυσοβούλλων, καθ' ἣν τὰ εἰς τοὺς δύο Φλωρεντίνους δοθέντα δικαιώματα ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς διορισμοὺς ταβουλλαρίων διὰ δικαιοπραξίας Βυζαντιῶν, καὶ εἰς ἀποκαταστάσεις Βυζαντιῶν νόθων τέκνων εἰς τὰ δίκαια τῶν νομίμων. Καὶ δὴ

Α) Διὰ τοῦ συγχρόνου τοῖς ἀνωτέρω χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοῦ Αυτοκράτορος ὑπὲρ τῆς κοινότητος Φλωρεντίας (Act. et dipl. Miklosich et Muller Τόμ. Γ. σελ. 200) παρέχεται εἰς τοὺς Φλωρεντίνους τὸ δικαίωμα ἵνα ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει ἔχωσι καὶ κούνσουλόν ὃν ἂν ἐκλέγηται καὶ πέμπῃ ἐπ' αὐταῖς ἢ εἰρημένη περιφανῆς κοινότης ὄντα αὐτόχθονα Φλωρεντίνον καὶ ἔχοντα ἄδειαν κρίνειν καὶ ἀποφαίνεσθαι κατὰ τὸν τύπον τῶν ἄλλων κουνσούλων τῶν ἐν τῇ εἰρημένη πόλει τῆς βασιλείας. τῇ Κωνσταντινουπόλει». Ἐπειδὴ δὲ γνωστὸν, ὅτι οἱ ἄλλοι κούνσουλοι ἐδικάζον τοὺς οἰκείους ὑπηκόους κατὰ τοὺς πατέριους αὐτῶν νόμους, ἔπεται, ὅτι καὶ οἱ Φλωρεντίνοι κατὰ τοὺς πατέριους αὐτῶν νόμους θὰ ἐδικάζοντο, καὶ κατὰ τοῦτους θὰ ἐξητάζετο, ἂν ταβουλλαρίος τις εἶχε δικαίωμα νὰ συντάξῃ συμβόλαιον τι, καὶ ἂν τὸ συνταχθὲν συμβόλαιον ἦτο νόμιμον ἢ οὐχί. Ἄρα δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι διὰ τοῦ ὑπὲρ τῆς Φλωρεντίας χρυσοβούλλου εἶχεν ἦδη ἀποκτήσει ἐμμέσως ἢ πολιτεία αὕτη τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν ταβουλλαρίους. Οὗτοι δ' ἴδει, ὡς εἶπομεν, νὰ ἐφαρμόζωσι τοὺς νόμους τῆς πολιτείας αὐτῶν διὰ τὴν σύνταξιν τῶν συμβολαίων. διότι

ἄλλως, ἐν περιπτώσει συγκρούσεως τῶν Βυζαντιακῶν πρὸς τοὺς τῆς Φλωρεντίας νόμους, ἂν ὑπεχρεῖτο ὁ δικάζων κούνσουλός να ἐφαρμόσῃ τοὺς Βυζαντιακοὺς, θ' ἀνηρεῖτο τὸ παραχωρηθὲν προνόμιον τοῦ δικάζεσθαι κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους. Ἐνῶ δὲ ταῦτα συνάγονται ἐκ τοῦ ὑπὲρ τῆς Φλωρεντίας χρυσοβούλλου, διὰ τῶν δύο ἐτέρων ὑπὲρ τῶν de Morellis καὶ Fedini ὀρίζεται, ὅτι οὗτοι — οὐχὶ δ' ἡ κοινότης — δικαιούνται ἐπ' ἀόριστον — οὐχὶ δὲ μέχρις οὗ κατέχουσι τὴν ἀρχὴν — να διορίζωσι ταβουλλαρίους οὓς ἂν ἐγκρίνωσιν, οἱ δὲ διοριζόμενοι ἔδει « πάντα τὰ τῆ προρρηθείσῃ ὑπηρεσίᾳ ἀνήκοντα κατὰ νόμους (Βυζαντιακοὺς) καὶ κατὰ τὰ τῶν πόλεων ἔθιμα » — οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τοὺς τῆς Φλωρεντίας νόμους — « ποιεῖν . . . . καὶ βασιλικῇ διαβεβαιούν καὶ ἐμπεδοῦν ἐξουσίᾳ » — ὥστε πρόκειται μᾶλλον περὶ διορισμοῦ ἄλλων ταβουλλαρίων, καὶ περὶ συντάξεως συμβολαίων ὑπὲρ μὴ Φλωρεντίνων.

B) Ἄν νόθος τις Φλωρεντίνος διαμένων ἐν Βυζαντίῳ ἀποκαθίστατο διὰ διατάγματος τοῦ κόμητος παλατίνου, τοῦ Φλωρεντίνου de Morellis ἢ Fedini, εἰς τὰ δίκαια νομίμου τέκνου, εἶτα δὲ μετέβαινε εἰς Φλωρεντίαν, ποῖα θὰ ἦτον ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ κατάστασις; Θὰ ἐλογίζετο ἐν Φλωρεντίᾳ νόμιμον τέκνον ἢ θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν τοῦ νόθου κατάστασιν; Ἄν τὸ πρῶτον, τότε δεόν να ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου Ἀυτοκράτορος ἐξτείνεται καὶ πέραν τῶν ὄρων τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὅπερ ἀπαράδεκτον τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον διὰ τῆς παροχῆς τῶν προνομίων εἰς τὰς ξένας ἐθνότητας ἢ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ Ἀυτοκράτορος εἶχεν ἤδη ὑποστῆ μείωσιν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει αὐτοῦ· ἂν δὲ τὸ δεύτερον, ἐπίσης ἀπαράδεκτον, διότι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον βιοῦν ἐν ξένῳ κράτει θὰ εἶχε δικαιώματα ὧν θὰ ἐστερεῖτο ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. — Τούναντίον εἰς οὐδὲν ἄτοπον περιπίπτομεν ἂν δεχθῶμεν ὅτι οἱ δύο — ἢ καὶ οἱ ἐννέα — Φλωρεντίνοι ἄρχοντες γενόμενοι κόμητες παλατῖνοι τοῦ Βυζαντίου καὶ οἰκεῖοι τῆς βασιλείας, ἀνελθόντες δηλαδὴ εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει, ἔλαβαν τὸ δικαίωμα εἴτε διὰ πραγματικῆς ἐνεργοῦς υπηρεσίας, εἴτε τιμῆς ἀπλῶς ἕνεκα — ὡς σήμερον αἱ ἐστεμμένοι κεφαλαὶ ὀνομαζόμενοι ἀρχηγοὶ στρατιωτικῶν ἢ ναυτικῶν μοιρῶν ξένου κράτους —, να διορίζωσι ταβουλλαρίους διὰ τὰς δικαιοπραξίας τῶν Βυζαντιῶν, καὶ να νομιμοποιῶσι τὰ νόθα τούτων τέκνα, ἐξαιρέσει

τῶν νόθων τῶν Βυζαντιῶν ἀρχόντων. Ἡ εἰς ἄλλοδαποὺς ἀνάθεσις ὑπᾶτων ἀξιωμάτων ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει ἐξηγεῖται εὐκόλως ἐκ τῆς δεινῆς θέσεως ἐν ἣ τότε τοῦτο εὐρίσκετο, ἐπιβαλλούσῃ τὴν περιποίησιν καὶ ἀπονομὴν τιμῶν πρὸς ἐκείνους παρ' ὧν προσεδόξατο συνδρομὴ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἄλλοθεν ἐπικρεμαμένου κινδύνου».

— **Ἰωάννης καὶ Ἰωάσαφ Δορυανός.** Ὁ ἡμέτερος ἐν Λαρίσῃ μαθητὴς, τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας κ. Νικ. Γ. Γεωργάρας, ἐπέστειλεν ἡμῖν τὰ ἐξῆς· « Πρὸς τὰ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σ. 181 σημειωθέντα περὶ τῶν δύο βιβλιογράφων Δορυανῶν ἢ Δορυανῶν ἀντιπαρατίθημι τὸ κατωτέρω σημείωμα, ὅπερ φέρεται ἐν φ. 415^b πολυμιγοῦς κώδικος περιέχοντος τὸν βίον, τὰς πράξεις καὶ ἐξήκοντα πέντε ὀμιλίας τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν τέλει δὲ διάφορα χρονικὰ σημειώματά καὶ ἀποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου Σκοπέλου. Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον, ὅτι Ἰωάννης καὶ Ἰωάσαφ Δορυανός εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς βιβλιογράφος. Ταῦτα δὲ λέγει τὸ σημείωμα· † Χάριν ἐνθυμίσσεως τοῦτο γράφω· ὅτι ἐγὼ ὁ εὐτελής ἰω^h ὁ δορυανός παρεγενόμην ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῆ τοῦ μεγάλου ἀντωνίου τῶν ἀπεζωνῶν, ἐν ἔτει ἀπὸ θεογονίας ,αφξς', ὀκτωβρίῳ α', καὶ γέγονα μοναχός, ἐπικληθεὶς τὸ ὄνομα ἰωάσαφ· ἐν δὲ τῷ ,αφξζψ, ἀπριλλίου λ', τέλειος ἱερεὺς ἀπεφάνθην παρὰ τοῦ τῆς ζακύνθου ἐπισκόπου ὀνόματι παχωμίου. Κατ' ἀκολουθίαν πάντες οἱ κώδικες, οἵτινες ἐγράφησαν διὰ χειρὸς τοῦ Δορυανοῦ, πρὸ μὲν τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1566 φέρουσι τὸ ὄνομά του τὸ κοσμικόν, Ἰωάννης, μετὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον τὸ μοναχικόν Ἰωάσαφ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κώδιξ οὗτος ἐν φ. 414^b φέρει τὸ ἐξῆς σημείωμα· † Ἡ παρούσα βίβλος γέγραπται διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἰω^h τοῦ Δορυανοῦ· καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαί μοι διὰ τὸν κν: — ,αφξς' ἰουνίῳ κν'.

† Χριστὲ δίδου πονέοντι, τὴν πολυόλβον ἀρωγὴν.

— **Βιβλιογράφοι ἐκ τοῦ οἴκου Ζυγομαλά.** Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου πρὸς τὸν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, γεγραμμένη ἐκ Τυβίγγης τῇ 1 Ἰουλίου 1600 καὶ σωζομένη ἐν τῷ κώδικι Mh 466 τῆς ἐν Τυβίγγῃ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης, ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς· Σὺ δὲ, εἰ δυνατόν, πέμψαις ἱστορικὰ μᾶλιστα, ἃ τῶν νῦν καιρῶν ἑλληνικὰς, τουρκικὰς, περσικὰς

πράξεις, ἢ γοῦν ἐπιστολάς σοφῶν τῶν παρ' ἡμῖν ἀνδρῶν, ὡς πάσαι ἐποίησας. Γραψάτω δὲ καὶ ἡ κυρία Εἰρήνη, ἡ γλυκυτάτη σου σύζυγος, καὶ ὁ υἱὸς Φώτιος, καὶ ἡ ἀγαπητὴ μελλόνυμφος Σωσάννα, τὰ φίλτατά σου τέκνα, ἵνα καὶ γυναικεῖα χειρόγραφα ἔχω καὶ τούτοις ἐναβρύνωμαι. Ἴδε *Le grand Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas* ἐν τῷ *Recueil de textes et traductions publié par les professeurs de l'École des langues orientales vivantes*. Ἐν Παρισίοις. 1889 Τόμ. Β' σ. 236.

Τὸν δὲ Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν αὐτὸν ὡς βιβλιογράφον βλέπομεν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐν Ὁξωνίῳ Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης *Miscellaneus* 53, ὅστις, περιέχων δεκαπέντε ἐπιστολάς τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ. Ἴδε *Coxe Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Bodleianae pars prima*. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1853 σ. 649.

— **Διόρθωσις εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Παναρέτου.** Ὁ κ. Ἀνδρέας Σκιας ἐπέστειλεν εἰς ἡμᾶς τῇ 10 Νοεμβρίου 1907 τάδε· «Ἀναγινώσκων τὸ τελευταῖον τεῦχος τοῦ ὑμετέρου Νέου Ἑλληνομνήμονος σ. 271, 11 παρατήρησα, ὅτι ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου: ὅτε ἐσκοτώθη ὁ αὐτοῦ ῥαΐμης, ὁ υἱὸς τοῦ Ῥουστέμη κρύπτεται τὸ τουρκικὸν ὄνομα Ἀβδουρραχίμ, ὥστε διορθωτέον εἰς Ἀφτουρραΐμης». Πρὸς ταῦτα δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ γνώμη τοῦ συναδέλφου κ. Παύλου Καρολίδου, ὅστις εἰς τὴν περὶ τούτου ἐρώτησίν μου ἀπήντησε διὰ τῶν ἐξῆς· «Ὅτι ἐν ταῖς λέξεσιν αὐτοῦ ῥαΐμης κρύπτεται τὸ Αὐτουρραΐμης εἶνε ὀρθότατον. Τὸ ὄνομα, ὅπερ εἶνε ἀραβικὸν καὶ οὐχὶ τουρκικόν, ἐν τῇ ἀραβικῇ αὐταῦ μορφῇ εἶνε Ἀβδουραχίμ, ἐκ τοῦ Ἀβδ=δοῦλος, ουλ=τοῦ, ραχίμ=ἐλεήμονος (θεοῦ). Εἶνε δ' ἐν τῶν ἑκατὸν ἐπιθέτων τοῦ θεοῦ, μεθ' ὧν ἐπιθέτων ὡς καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ Ἀλλάχ συντιθέμενον τὸ Ἀβδ=δοῦλος παράγει τὰ 101 εἰς ἀνθρώπους διδόμενα διάφορα ὀνόματα».

— **Διόρθωσις χωρίου τοῦ Χαλκοκονδύλη.** Παρὰ τῷ Λαονικῷ Χαλκοκονδύλῃ ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 349, 1 κ. ἐ. ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐπιδρομῆς τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Τούρκου Τουραχάν καὶ τάδε· τούτους μὲν δὴ καὶ γυναῖκας καὶ

παῖδας εἰς Ἀγγιον πόλιν εὐδαίμονα ἀπέστειλλε. Ἐν δὲ τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Clauser τὸ χωρίον ἀποδίδεται ὡδε· *hos quidem cum liberis et uxoribus misit Angium, urbem opulentam*. Ἀλλ' ὀλίγῳ κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ Πατρῶν· προφανὲς ἄρα, ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ γράψωμεν Αἴγγιον ἀντὶ τοῦ κακῶς φερομένου Ἀγγιον.

— **Ὁ βίος τοῦ Ἀζαρίου Ἰζιγάλα.** Ὁ ἐν Ἀνδρῶν ἡμέτερος μαθητὴς καὶ σχολάρχης κ. Ἰωάννης Βογιατζίδης ἐπέστειλεν ἡμῖν τὰ ἐξῆς· «Ἐν Τόμῳ Β' τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος σ. 373 ἀπηνθισμένα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8232 κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου, περιέχοντος ἐν φ. 132-134 «Βίον τοῦ μάκαρίτου καὶ ἀοιδίμου Ἀζαρίου, ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας τοῦ ἐκ νήσου Σανταρίνης», ἐδημοσιεύθησαν εἰδήσεις περὶ τοῦ λογίου Θεραίου Ἀζαρίου Ἰζιγάλα. Ἀλλ' ἤδη τῷ 1877 ἐκγραφεῖς ὁλος ὁ βίος οὗτος ἐκ τοῦ αὐτοῦ πιθανώτατα κώδικος, διότι δὲν μνημονεύεται ἀριθμὸς αὐτοῦ, εἶχε δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Π. Ζερλέντη ἐν περιοδικῷ συγγράμματι Παρνασσῶ Τόμ. Α' σ. 893. Περὶ δὲ τοῦ λείποντος ἔτους τελευταῖος τοῦ Ἀζαρίου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 8232 κώδικι ὁ κ. Π. Ζερλέντης, παραλαμβάνων ἐξ ἄλλου κώδικος τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, οὕτινος δὲν μνημονεύει πάλιν τὸν ἀριθμὸν, σημειοῦται ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ αψμ».

— **Νομοκάνων τῆς μονῆς Μπούρα.** Ἐν τῇ μικρῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Μπούρα μονῆς τῆς Θεοτόκου, κειμένης εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς καιμοπόλεως Λεοντάρη, ἦν ἐπεσκέφθην τὸν Ἰούνιον τοῦ 1907, ἀπόκειται εἰς μόνον κώδιξ. Εἶνε δὲ οὗτος Νομοκάνων εἰς ἕνα ἐκ σελίδων 430, οὐ πρῶτον μὲν κεφάλαιον «Περὶ ἀρχιερέως τοῦ εἶναι εἰς πάντα συμπαθῆς», τὸ δὲ τελευταῖον «Περὶ ὅσα ὀφείλει ὁ ἀναγνώστης ἐνεργεῖν». Ἐν σ. 194 «Τάξις προκαθηδρίας τῶν ὀσιοτάτων πατριαρχῶν» καὶ κατόπιν «Ἡ γενομένη διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ σοφοῦ». Ἐν τέλει τὸ σημείωμα τόδε· Οὗτος ἐστὶ Νόμος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ μοναστηρίου Μπούρα τιμώμενον Παναγία καὶ ὅποιος τὸν πάρει νὰ ἔχη τὸν ἀφορισμὸν τῆς· γέγονε δὲ οὗτος διὰ δαπάνης τοῦ ἀγίου καθηγουμένου κυρίου Σεραφίμ Λεονταρίτου Γεωργίου. 1818 Ἰουνίου 21.

— Προςθήκαι εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους βιβλιογράφους καὶ κτήτορας κωδίκων. Εἰς τὰ περὶ τούτων γραφέντα ἐν τῷ Δ' Τόμῳ τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος σ. 150-187, 303-357 προστεθήτωσαν καὶ τὰ ἑξῆς:

α') Μιχαὴλ Ἀργεῖος Λάκων ὑπῆρξε κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον πρὸς τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα βιβλιογράφος τοῦ ὑπ' ἀρ. 27 κώδικος τῆς ἐν Οὐψάλλῃ τῆς Σουηθίας Δημοσίας Βιβλιοθήκης, περιέχοντος τὰς τοῦ Αἰλιανοῦ Περὶ ζῶων ιδιότητος. Ἐν φ. 120^α αὐτοῦ φέρεται τὸ σημείωμα τόδε: [Θ]εοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Μιχαήλου [Ἀ]ργεῖου Λακῶνου: [ἐ]ν Βουνωνία πόλει [Ἰ]ταλίας [καὶ] ταύτην ἀμυστὶ τὴν βίβλον σὺν πολλοῖς ἄλλοις τὸν ἀριθμὸν ρν' ἐξέγραψα ὑπὲρ πατρίδος καὶ γένους: † [γ]ραφεὶς ἐλεύθερος καὶ χρημάτων ἀνώτερος. Ἴδε τὸ σημείωμα τοῦτο παρὰ *Graux-Martin Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède* (Extrait des Archives des Missions 3 serie, tom. XV. Ἐν Παρισίοις. 1889 σ. 340, χωριστοῦ τεύχους σ. 52 κ. ε.) Πρὸς. *Studi Italiani di Filologia classica* Τόμ. I' (1902) σ. 209. Ποῦ δὲ ἀλλαγῶ ἀπόκεινται τινες ἄλλοι τῶν ὑπὸ τοῦ Μιχαήλου Ἀργεῖου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἀναγραφέντων ἑκατὸν πενήτηκοντα κωδίκων μένει ἄγνωστον ἐπὶ τοῦ παρόντος.

β') Ἐν τέλει τοῦ ὑπ' ἀρ. 150 Βαροκκικοῦ κώδικος τῆς ἐν Ὁξωνίῳ Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης, περιέχοντος λόγους Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ γεγραμμένου ἐπὶ περγαμηνῆς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, φέρεται τὸ σημείωμα τόδε, γεγραμμένον μονοκονδυλικῶς ὑπόμνημα, γράφων ὁ Λακεδαιμονίας Κωνσταντῖνος διάκονος ἀνάξιος. Τίνος αἰῶνος εἶνε τὸ σημείωμα τοῦτο δὲν λέγει ὁ ἐκδοὺς αὐτό, ἴσως οὐκ ὀρθῶς ἐν πᾶσιν ἀντιγράψας, *Coae* (Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Bodleianae pars prima. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1853 σ. 323). Δηλοῦται δὲ πιθανῶς διὰ τοῦ σημειώματος τούτου κτήτωρ μᾶλλον τοῦ κώδικος ἢ βιβλιογράφος.

γ') Ἡ ἐμὴ εἰκασία, ὅτι ὁ ὑπ' ἀρ. 59 κωδιξ τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἀγγλικῆς βιβλιοθήκης ὁ γραφὴς ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου Κορυανίτου ἐγράφη τῷ 1442 (570να') καὶ οὐχὶ τῷ 570λα', καθ' ἃ ἀνέγνωσαν οἱ ἐκδοταὶ τοῦ καταλόγου ἐν τῷ σημειώματι τοῦ βιβλιογράφου (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Δ' σ. 187) ἀπεδείχθη ὀρθῶς ἐκ τοῦ ἐπὶ δια-

φανοῦς χάρτου ἀντιγράφου τῆς χρονολογίας, ὅπερ κατὰ ἱπαρέκλησιν μου ἀπέστειλέ μοι ἡ διεύθυνσις τῆς εἰρημένης βιβλιοθήκης.

δ') Ὁ ἐν Χίῳ δικηγόρος κ. Μ. Γ. Τσελεπίδης ἀπέστειλε τὴν ἐξῆς παρ' αὐτῷ σημείωσιν, δι' ἧς ὁ μακαρίτης γυμνασιάρχης Χίου Γ. Ζολώτας εἶχε συνοδεύσει τὸ εἰς αὐτὸν παρασχεθὲν περὶ Νικολάου Βουλλωτοῦ Ἀγάλλωνος σημείωμα τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 2005, ὅπερ ἐξεδώκαμεν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σ. 303. α' Ὁ Omont ἐν τῷ ἐπιτόμῳ καταλόγῳ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀναγνοῦς, φαίνεται, τὰ ἐν τῷ κώδικι μικρογραφούμενα «νικολάου βουλλωτοῦ τοῦ ἀγάλλωνος», ἐξέλαβε τὸ Βουλλωτοῦ ὡς ἐπώνυμον τοῦ ἀνδρός, καὶ τοῦτο μὲν ἐξήνεγκε λατ. Βουλλωτῆς ἢ Βουλλωτὸς δι' ἄγνοιαν τῆς ὀνομαστικῆς, παρέλιπε δὲ τὸ ἀγάλλων, ὑπολαβὼν αὐτὸ ἴσως προσηγορίαν ἧς τὴν ἐννοίαν δὲν εὑρίσκειν. Ἀλλὰ τὸ μὲν Βουλλωτῆς ἦτο ἀξίωμα, ἐνίοτε καὶ τιμῆς χάριν διδόμενον ἢ ἀπὸ ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας προτερας διατηρούμενον, τὸ δὲ Ἀγάλλων γνωρίζομεν ὅτι ἦτο ἐπώνυμον ὑπεγράφοντο δὲ οἱ τοιοῦτοι ἀξιωματικοὶ ἀνώτεροί τε καὶ κατώτεροι οὕτω μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ ἐπωνύμου συνήθως, ἐνίοτε δὲ καὶ μετὰ μόνου τοῦ ἀξιώματος. Ἔστιν ὅτε δὲ ἀντὶ τοῦ ἐπωνύμου ἔγραφον τὸ τοπικόν των ὄνομα (ἐκ τῆς πόλεως ἢ τοῦ θεματὸς των), τὸ ὁποῖον συχνάκις εἶχον καὶ ὡς ἐπώνυμον (δεῖνα Ἑλλαδικός, Καλαβρός, Ἀρμενιάκος, Θρακῆσιος, Κύπριος, Ἀτταλαιάτης, Ἐφέσιος, Σμυρναῖος, Κορίνθιος, Ἀπρηνός).

ε') Ὁ ἐμὸς μαθητῆς κ. Ἰωάννης Βογιατζίδης, σχολάρχης ἐν Ἄνδρῳ, ἀπέστειλέ μοι τὰ ἑξῆς: «Εἰς τοὺς ἐξ κώδικας τοὺς ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σελ. 167-170 ἀναγεγραμμένους ὡς ἔργα τοῦ Λακεδαιμονίου βιβλιογράφου Μανουὴλ Τζουκανδήλη προσθετέον ἔβδον τὸν ἐν Μετεώροις νῦν ἀποκείμενον, ἐν τῇ μονῇ Ῥουσάνου, ὑπ' ἀριθ. 23 (ἐμῆς ἀριθμήσεως) χαρτῶν κώδικα ὃν εἶδον τῷ 1901. Εἶνε 0,10 × 0,14, ἐκ φύλλων 168 παλαιᾶς ἀριθμήσεως, ἀκέφαλος. Οὗτος ἀτελείστερόν πως ὑπ' ἐμοῦ τότε περιεγράφη, εἰς ἄλλα ἀποβλέποντος καὶ οὐχὶ εἰς σύνταξιν καταλόγου κωδίκων. Ἐν τούτοις ἡ ἐνταῦθα ἐκ τῶν σημειώσεών μου μεταφερομένη περικοπὴ παρέχει ἐννοίαν τινα τοῦ περιεχομένου του.— Ἀρχ. (ἀκέφ.) φ. 1^α ... γιεῖται σοφία καὶ ταύτη διὰ τοῦτο προσέστηκεν οὐδὲν τι πλεον εἰς ὠφέλειαν ἕξει διαφέρει γὰρ κατ' οὐδὲν ὡς εἰρήκαμεν

ὄψεων ζώντων. Ἐν φ. 11^α ἀπόκρισις Ἰουστίνου ἄρχ. Ὁ θεὸς ὡσπερ ὄλου ἐστὶ πανταχοῦ καὶ ὄλωσ ἐν ἐκάστῳ. Ἔπονται ἀποσπάσματα λόγων «ἐκ τοῦ» Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, μεγάλου Ἀθανασίου, Ἀνδρέου Κρήτης, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, μεγάλου Βασιλείου. Ἐν φ. 111^α διήγησις περὶ τοῦ ἐκ Λατίνων πατριάρχου Παύλου ἄρχ. Ἔτους ἐμβεβηκότες ἐβδόμου καὶ ἐβδομηκοστοῦ ἐπὶ τοῖς ὀκτακοσίοις καὶ ἐξακισχιλίοις ἦκεν ἐξ Ἰταλίας εἰς Βυζάντιον ἀνὴρ λόγιος Παῦλος ὄνομα... Ἐν φ. 112^α ἐπιστολὴ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Παῦλον ἔπονται ἀποσπάσματα λόγων «ἐκ τοῦ». Ἐν δὲ φ. 168^α τὸ ἐξῆς σημείωμα· Ἡ παροῦσα βίβλος, ἐγράφη ἐν τῷ Μύζιθρᾷ, διὰ χειρὸς Μανουήλ τοῦ Ἰζύκανδύλη κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τῆς ὀγδόης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἐξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐβδομηκοστοῦ ὀγδοῦ ἔτους. Κατὰ ταῦτα ὁ κώδιξ οὗτος ἐγράφη τῷ 1370· ἐν τινι δὲ τῶν τελευταίων ἀγράφων μείναντι, ἰσχυμένῳ φύλλῳ ἄλλῃ χειρὶ ἐγράφη Καντακουζηνὸς ὁ Παλαιολόγος. Ἀδηλον εἶνε ἂν αἱ λέξεις αὗται ἐγράφησαν ἐν ὧρα σχολῆς ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, διατριβόντος τότε ἐν Μυστρᾷ, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς κτήτορος τοῦ κώδικος ἢ ἀπλῶς ἀναγνώστου».

— **Προςθῆκαι εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους.** Εἰς τὰ ἤδη ὑπ' ἐμοῦ κατὰ διαφόρους περιστάσεις γραφέντα περὶ Ἀθηναίων βιβλιογράφων καὶ κτητόρων κωδίκων (Πρὸβλ. τελευταῖον Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Δ' σ. 123, 486) προστεθήτωσαν τὰ ἐξῆς· α^{*)} Ἀρμόνιος ὁ Ἀθηναῖος πλὴν τῶν ἄλλων κωδίκων ἐγράψε καὶ τὸν ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολάνου κωδ. G 61 sup. (*Martini-Bassi Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae*. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1906 Τόμ. Α' σ. 403), περιέχοντα συγγραφᾶς ἀριστοτελικᾶς.

Ἐν αὐτῷ εὐρίσκεται τὸ σημείωμα τόδε· Αὕτη ἡ βίβλος ἐστὶν Ἀρμονίου τοῦ Ἀθηναίου, εἴτα δὲ κατωτέρῳ ἄλλῃ χειρὶ τοῦ νῦν λεγομένου Μουράδ Ῥίμ. Εὐρίσκομεν κατὰ ταῦτα ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ τὴν αὐτὴν ἐκείνην προσθήκην τοῦ νῦν λεγομένου Μουράδ Ῥίμ, περὶ ἧς ὡς πολλὰς παρεχούσης δυσχερείας πρὸς ἐρμηνείαν ἐγράψαμεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς Ἀθηναίοις βιβλιογράφοις,

(Ἐπετηρίδος Παρνασσῶ Τόμ. Σ', 1902 σ. 187, χωριστοῦ τεύχους σ. 31).

β) Νικόλαος Καρύκης ὁ Ἀθηναῖος μελωδὸς ἐγράψε τὸν ὑπ' ἀρ. 287 κώδικα τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, περιέχοντα σὺν τοῖς ἄλλοις α' Ἐγκώμιον πεζὸν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ποιηθὲν τὸ μὲν μέλος παρ' εὐτελοῦς τινος Νικολάου τοῦ Καρύκειος, τὰ δὲ γράμματα παρ' εὐγενοῦς γυναικοῦ τὰ πρῶτα φερούσης Ἀθήναζε, ἧς ἡ κλῆσις Ῥεσοῦλα». Ἦς ὁ χρόνος καθ' ὃν ἐγράφη ὁ κώδιξ καὶ τίνα τᾶλλα αὐτοῦ περιεχόμενα δὲν λέγεται ὑπὸ τοῦ τάνωτέρῳ σημειώσαντος Ν. Βέν (Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ἀραονείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσῶ Ἐτ. Θ' (1906) σ. 76 σημ. 2, χωριστοῦ τεύχους σ. 36).

— **Παραοράματα.** Ἐν τοῖς διακοινωθεῖσιν ὑπὸ τοῦ κ. Νικ. Γ. Γεωργάρα ἐν Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Β' σ. 509 στ. 18 μετὰ τὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ προσθετὸν Δημήτριον, ἐν δὲ σ. 510 στ. 5 ἀντὶ ἰδέται γράφει ἰδέτε. Ἐν δὲ τῷ Δ' Τόμῳ διορθωθήτωσαν τὰ ἐξῆς· Ἐν σ. 24 στ. 7 ἀντὶ 1413 γράφει 1415, στ. 12 ἀντὶ 1423 γράφει 1422 — ἐν σ. 65 στ. 20 ἀντὶ συστάση γράφει συστάσης — ἐν σ. 75 στ. 15 ἀντὶ Ἀνατολικοῦ γράφει Ἀνατωλικοῦ — ἐν σ. 84 σημ. 4 πρόσθεσις καὶ Σάθα Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης Τόμ. Γ', σ. 560 — ἐν σ. 91 στ. 1 ἀντὶ αὐτὸν γράφει αὐτὴν — ἐν σ. 160 στ. 10 πρόσθεσις, ὅτι τὸ σημείωμα τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 708 εὐρηται ἐν φ. 223^{α-β} — ἐν σ. 175 στ. 7 μετὰ τὰς λέξεις ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ πρόσθεσις μᾶλλον δὲ ἦτο πατὴρ αὐτοῦ — ἐν σ. 209 στ. 14 ἀντὶ 1863 γράφει 1683 — ἐν σ. 297 στ. 12 ἀντὶ Φλωρεντίνου γράφει Φλωρεντίνου — ἐν σ. 316 στ. 10 ἀντὶ CCCCXLXI γράφει CCCCXLIX — ἐν σ. 332 στ. 22 ἀντὶ 487^β 487^α κ. ε. — ἐν σ. 381 σ. 7 ἀντὶ 112 γράφει 113 — ἐν 388 στ. 11 ἀντὶ Ἀνδρονίκου γράφει Θωμᾶ — ἐν σ. 408 στ. 7 διάγραψε τὰς λέξεις Παρενθέτου Πίνακος Θ' ἀρ. 4 — ἐν σ. 427 στ. 1 ἀντὶ ἔνδεκα γράφει δώδεκα καὶ ἐν σημειώσεων στ. 2 ἀντὶ *Bandiniil* γράφει *Bandini*.

— Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἐπεκτείνουσα τὰς πρὸς ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων ἐργασίας, πρόβη τὸ παρελθὸν θέρος καὶ εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου διὰ τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον τοῦ Μυστρά κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου. Ὁ μεσημβρινὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ ἔχει παρεκκλίνει τῆς καθέτου ἐκ συνεχῶν σεισμικῶν δονήσεων, παρείχε δὲ πάντοτε κίνδυνον καταπτώσεως. Ὁ ἀπέναντι Β. τοῖχος, εἶχαν ὑποστηρικτῆ ἄλλοτε δι' ἀντηρίδων ὀγκωδῶν καὶ ἀκόμφων ἐκ τοιχοποιίας. Αἱ ἀντηρίδες αὐταὶ καὶ ἠλλοίωσαν τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ μνημείου καὶ τὸν κίνδυνον ἐπηύξησαν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ἐτοιμόρροπον Ν. τοῖχον ἀποκρούσεως εἰς ἐνδεχομένης σεισμικῆς δονήσεως.

Ἐπενοήθη τρόπος ὑποστηρίξεως, ὃ ὁποῖος προεφύλαξε τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦ διπλοῦ τούτου ἀτόπου. Ὑψηλὸν ἀβαθὲς ἀψιδωτὸν πρόθυρον εἶνε προτετειχισμένον πρὸ τῆς σημερινῆς εἰσόδου τοῦ μεσημβρινοῦ τοῖχου. Ἐκατέρωθεν τῶν παραστάδων, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουσι τὸ πρόθυρον, συνεχράτησαν τὸν κεκλιμένον τοῖχον ὑψηλοὶ σιδηροὶ ὀρθοστάται χιαστοῦ ἀμερικανικοῦ συστήματος. Οἱ ὀρθοστάται οὗτοι, ἀποτελοῦντες δύο ζεύγη, ἐπακτιώθησαν στερεῶς εἰς τὸ ἔδαφος, συνεδέθησαν δὲ, εἰς διάφορα σημεῖα καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος, διὰ σιδηρῶν συσφιγτῆρων, πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ βάρη, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζεται ὁ τροῦλλος, κάθετα καὶ ἀκλόνητα παραμείναντα. Ὑπὸ τὸ ἔδαφος ἀφανῶς σιδηραὶ ἀντηρίδες προσωθοῦσι τοὺς ὀρθοστάτας πρὸς τὸν τοῖχον, συνδεομένους εἰς τὴν κορυφὴν διὰ σιδηρῶν βάρδων πρὸς τὴν σιδηρᾶν στεφάνην τὴν περιθέουσαν τὸν ἀκόμφω, ἀλλὰ στερεῶς πρὸ ἐταῖν ἀνακτιοθέντα τροῦλλον. Οὕτως ἡ στερεωτάτη σύνδεσις τοῦ Ν. τοῖχου πρὸς τὸ κεντρικὸν σταθερὸν τετράγωνον τοῦ ναοῦ συνεκρατήθη καὶ αὕτη πρὸς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, μετὰ τοῦ ὁποῖου ὁ κεκλιμένος τοῖχος ἀπετέλεσεν ἐν ὅλον συναπάρτημα. Σύνάμα δὲ οὐδεμίαν ἠλλοίωσιν ὑπέστη ἡ ἀρχαῖκή ὄψις τοῦ μνημείου.

Καὶ ἄλλαι προχειρότεραι ἐργασίαι στερεώσεως ἐγένοντο εἰς τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς. Ὑπεστηρίχθησαν πυργίσκοι τοῦ Β. παλαιστάτου περιβόλου τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ παρεκκλήσιον τοῦ νεκροταφείου τῶν μοναχῶν καὶ ἄλλοι καταρρέοντες τοῖχοι. Πρὸ δὲ τοῦ Α. περιβόλου ἐσκάφη χάνδαξ μακρὸς πρὸς προφύλαξιν τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῶν κατακλυζόντων αὐτὰ ὀμβρίων ὑδάτων. Οὕτως ἐξησφαλίσθη ἀπὸ παντὸς κινδύνου ὁ ναὸς καὶ τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, ὅπου εἰς τὸ μέλλον, μετὰ τὴν ἐπείγουσαν ὑποστήριξιν ἄλλων μνημείων, θὰ ἐκτελεσθῶσιν εὐρύταται ἐργασίαι.

Ἐν δὲ τῷ Μυστρᾷ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἀνεστυλώθη μέχρι τοῦ τροῦλλου. Κατὰ τὴν εἰς τὸ Δαφνὶ ἀπουσίαν τοῦ κ. Ἀδαμαντίου ἐξετελέσθησαν ἐκεῖ συμφῶνως πρὸς τὰς ὁδηγίας του ἀπλοῦστεραι ἐργασίαι στερεώσεως μνημείων ὀλιγώτερον σημαντικῶν. Οὕτως ὑπεστηρίχθησαν τοῖχοι ἐτοιμόρροποι τοῦ ἐξωτερικοῦ περιτειχίσματος τῆς βυζαντινῆς πόλεως, τὸ ἐστιατόριον καὶ ἄλλα παραρτήματα τῆς μονῆς τοῦ Ἀφεντικοῦ καὶ τινες σαθροὶ τοῖχοι τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Ἐὐαγγελιστρίας. Τοιχογραφίαι ἀποτριβόμεναι ἐστερεώθησαν, περιστεφανωθείσαι διὰ τοιμέντου. Εὐρύτατος δὲ ναὸς ἄξιος λόγου τῶν πρώτων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ὃ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐξεχωματώθη καὶ ἐπεφάνη ἐν τῷ παλαιῷ αὐτοῦ ρυθμῷ.

— Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν τοῦ Δαφνίου ἀπέστειλεν ἡ Γενικὴ Ἐφορεὶα τὸν κ. Ἀδαμαντίου εἰς Πάρον καὶ Σίκινον πρὸς ἐξέτασιν ἐτοιμορρόπων βυζαντινῶν μνημείων. Ἐν Πάρῳ, ἐν τῷ παλαιότατῳ ναῷ τῆς Ἐκατονταφυλιανῆς σώζεται μοναδικὸν μνημεῖον τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, τὸ θαυμασιὸν ἐκ μαρμάρου κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς ἐν δὲ Σικίνῳ ἄλλο ἀξιοσπουδάστον μνημεῖον, παλαιὸς δωρικὸς ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, μεταβεβλημένος εἰς βυζαντινὸν, ἐστεγασμένος καὶ διὰ τροῦλλου.

(Τὸ ΒΒ σημαίνει κώδικα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς).

Ἄδερουλίνοσ. Ἴδε Φιλαρέτης.

Ἄδριδοσ κάστρον ἐν Πελοποννήσῳ σ. 140, 146.

Ἄγα Ἰωάννου ἐπιστολὴ σ. 218. σφραγίς σ. 223.

Ἄγαθοπόλεωσ Φιλόθεοσ σ. 200.

Ἄγάλλων ἄρχων Πελοποννήσιοσ σ. 307. βαπτιστικὸν ὄνομα Πελοποννησίων σ. 307. οἰκογενειακὸν ὄνομα σ. 305. —

Ἄγάλλωνι ἐπιστολὴ σ. 232.

Ἄγάλλωνασ Νικόλαοσ Βουλλωτῆσ Λακεδαιμόνιοσ βιβλιογράφοσ σ. 303 κ. ἐ.

Ἄγγελοκάστριτῆσ Ἱερομόναχοσ Δαμασκηνόσ σ. 64.

Ἄγγελόκάστρον ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.

Ἄγγελοσ Κομνηνόσ σ. 34.

Ἄγία Δύναμισ ἐν Ἀθήναισ σ. 87.

Ἄγίασ μονῆ ἐν Ἀνδρῳ σ. 350 κ. ἐ.

Ἄγιοβλαδίτῆσ Μαρτίνῆσ βιβλιογράφοσ σ. 362.

Ἄγιον Ὄροσ. Ἴδε Ἄθω, Διονυσίου μονῆσ.

Ἄγιοπετριτῆσ Θεόδωροσ βιβλιογράφοσ σ. 160⁶. Σέργιοσ ἢ Γεώργιοσ βιβλιογράφοσ σ. 379.

Ἄγραφα ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 31, 35, 37, 62, 63, 66, 67, 71, 79. Ἀγράφων χωρίον Βελισδόνιον σ. 58. — καὶ Λητζᾶσ ἐπίσκοποσ σ. 54. Ἴδε Ἀθανασίου, Βραβιανὰ, Καστανία.

Ἀδαμαντίου Ἀδαμαντίου ἐργασίαι ἐν Μυστρᾷ, Δαφνίῳ κτλ. σ. 254, 496 βράβειοσ ἐν Παρισίοισ σ. 156.

Ἀδριανουπόλεωσ Νεόφυτοσ σ. 61, 200, 209. σχολὴ σ. 61.

Ἀετίου περὶ κωνόπων ἐν ΒΒ σ. 230.

Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἀγράφων ἐπιστολαὶ σ. 116.

Ἀθανάτων τάγματοσ ὄρκοι ἐν ΒΒ σ. 236.

Ἀθῆναι ἐξ αἰῶνοσ σ. 43. — Ἀθηνῶν ἄλωσισ ὑπὸ Μοροζίνῃ σ. 85. λεηλασία 1668-1690 σ. 85 κ. ἐ. μοναὶ σ. 83 κ. ἐ. Ἴδε Ἄγία Δύναμισ, Ἀλγερινῶν, Ἀμπελοκήπων, Ἀττικῆ, Καισαριανῆσ, Πατερράκη.

Ἀθηναῖοι Παντελεήμων οἰκονόμοσ Κυδωνίασ σ. 219. βιβλιογράφοι Θεόδωροσ σ. 306 σημ. 2. Νικηφόροσ σ. 91.

Ἀθίγγανοι σ. 17. βαρωνεῖα ἐν Κερκύρᾳ σ. 172.

Ἄθω μοναὶ σ. 36, 67, 74. σχολὴ σ. 219. Αἰγίνα ὑποτάσσεται εἰς Βενετοὺσ σ. 78. — Αἰγίνῆσ ἐπίσκοποσ σ. 206. μονῆσ σιγγλίον σ. 84.

Αἰγινήτου Διονυσίου ἱατρικὰ μαθήματα ἐν ΒΒ σ. 371, 373.

Αἶνου Τιμόθεοσ σ. 100. Ἴδε Γεωργίου ρήτοροσ.

Ἄϊσ Γιώργιοσ κάστρον ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 115.

Αἰσώπου νίκη χωρίον Αἰτωλίασ σ. 36.

Ἄκροκόνδειλοσ = Κροκόνδειλοσ, οἰκογενειακὸν ὄνομα σ. 176.

Ἄλγερινῶν ἐπιδρομαὶ εἰς Ἀττικὴν σ. 86 σημ. 1.

- Ἀλεξανδρείας Γερασίμου ἐπιστολαὶ σ. 210, 211. Μητροφάνης σ. 49. Παισίου ἐπιστολὴ σ. 208. Παρθενίου ἐπιστολὴ σ. 210. Σαμουὴλ ἐπιστολὴ σ. 217. Σιλδέστρου σιγίλλιον σ. 361. Ἴδε καὶ Λούκαρις, Μελετίου μεγάλου.
- Ἀλέξανδρος μέγας βήτωρ μεγάλης ἐκκλησίας σ. 92.
- Ἀλέξανδρος τύραννος Φερῶν σ. 9. Ἴδε καὶ Θήβη.
- Ἀλιτρός ἀνύπαρκτος βιβλιογράφος σ. 379.
- Ἀλλάτιος Λέων διαφεύδει ὅτι Κωνστ. Παλαιολόγος ἔγγαμος ἐν ἀλώσει σ. 447. ἔξεδωκε πρῶτος ἐπιτάφιον Βησσαρίωνος εἰς Θεοδώραν σύζυγον Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 424. πρωτόγραφον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως ἐπιταφίου Θεοδώρας Παλαιολογίνης σ. 424 σημ. 2.
- Ἀλμυροῦ Μιχαὴλ Πανάρετος σ. 265.
- Ἀλφόνδος Α' Ἀραγωνικὸς βασιλεὺς Νιαπόλεως καὶ Κωνστ. Παλαιολόγος σ. 433 κ. ἐ.
- Ἀλφόνδος Β' βασιλεὺς Πορτογαλλίας σ. 434.
- Ἀμαλρίχου Α' βασιλέως Ἱεροσολύμων στρατεῖαι εἰς Αἴγυπτον σ. 123 κ. ἐ.
- Ἀμαντιανοῦ Κωνσταντίνου ἀρχιετροῦ ἐπιγράμματα σ. 168.
- Ἀμοιρος Δημήτριος. Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 217.
- Ἀμπελοκήπων Ἅγιοι Πάντες σ. 87.
- Ἀναδρυτὴ ἐν Πελοποννήσῳ σ. 353.
- Ἀναργύρων ἁγίων (Πετράκη) μονῆς σιγίλλιον σ. 83 κ. ἐ.
- Ἀναστασίου Ἀντιοχείας Ἐκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως ἐν ΒΒ σ. 106.
- Ἀνατωλικὸν ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34, 42, 53, 54, 56, 57, 65, 66, 67, 75, 76. βιβλιογράφος Σωτήριος ἐν ΒΒ σ. 109. σχολή σ. 65.
- Ἀνδρέας μοναχὸς βιβλιογράφος σ. 360. ἄλλος ἐξ Ὠλένης βιβλιογράφος σ. 88 κ. ἐ.
- Ἀνδρου θανατικὸν τῷ 1614 σ. 120. νέος κῶδιξ σ. 149.
- Ἀνίλιος ἢ Γούδα σ. 62.
- Ἀνθιμος βιβλιογράφος σ. 479.
- Ἀνθίμου μοναχοῦ μετάφρασις Βίου Ἰωάννου ἐλεήμονος ἐν ΒΒ σ. 364.
- Ἀνθωνία βιβλιογράφος σ. 378.
- Ἀντιοχείας Μακαρίου ἐπιστολὴ σ. 208.
- Ἀντίοχος βοεβόδας. Ἴδε Μολδαβίας.
- Ἀντωνίου Βυζαντίου Χρηστοθήεια ἐν ΒΒ σ. 111, 370.
- Ἀνύπαρκτα ὀνόματα σ. 378, 484.
- Ἀξία ἢ Νάξος σ. 473, 475, 476.
- Ἀποκουρῆται ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
- Ἀπόκουρον ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
- Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκη παρὰ Ἰωάννη Μόσχῳ σ. 347.
- Ἀποστόλη Μιχαὴλ ἐπιστολὴ Ἰωάννη Μόσχῳ σ. 348.
- Ἀποστόλου Σπυρίδωνος Γραμματικὴ ἐν ΒΒ σ. 108.
- Ἀπρίλλιος συνήθης γραφὴ παρὰ Βυζαντινοῖς σ. 261.
- Ἀραβικῶν ἀριθμῶν ἀρχαιοτάτη χρῆσις σ. 184, 474.
- Ἀρβανιτάκης Ἰωσήφ σ. 58.
- Ἀργίτης Μαρῆς καστελλᾶνος Νάξου σ. 467 κ. ἐ., 471 κ. ἐ. 473, 474.
- Ἀργους καὶ Ναυπλίου Διονύσιος σ. 198.
- Ἀργυροῦ ἀγίου μαρτύριον ἐν ΒΒ σ. 107.
- Ἀργυροπόλεως Διονύσιος σ. 198.
- Ἀργυροπούλου χωρίου διόρθωσις σ. 243.
- Ἀριστοφάντου Ἀκραγαντίνου γυνὴ σ. 2, 4.
- Ἄρκα σύζυγος Διός σ. 138 κ. ἐ.
- Ἄρκαδία θυγάτηρ Διός καὶ Ἄρκας σ. 140.
- Ἄρκαδία ἢ Κυπαρισσία σ. 354.
- Ἄρκαδᾶ χωρίου Μυστρᾶ σ. 351.
- Ἄρτης βιβλιοθήκη Δημ. Τριβολίου σ.

318. Νεοφύτου ἐπισκόπου σ. 320. Οἰκονόμου Παναγιώτου ἐπιστολὴ σ. 207. σχολαὶ σ. 52, 65, 66, 75. — Ἄρτης καὶ Ναυπλίου Βαρδολομαῖος σ. 65, 66, 75, 127, 211. Μάξιμος σ. 116. Νεόφυτος σ. 320. Παρθένιος σ. 198. Ἴδε καὶ Γεργανοῦ, Πέτα.
- Ἀρχέτιμος Ἰερουθαῖος σ. 8. ἀπόσπασμα περὶ αὐτοῦ. σ. 244.
- Ἀσάνης Ἰωάννης ἔρχων Πελοποννήσου σ. 307.
- Ἀσανίνα Αἰκατερίνη σύζυγος Θωμᾶ Παλαιολόγου σ. 427.
- Ἄσσιου Κεφαλληνίας κάστρον σ. 115.
- Ἄστρους ἔρχων Λαμπούδιος σ. 179.
- Ἄτζικαντῆλης Ἀλέξιος σ. 175.
- Ἄττικὴ ὑποτάσσεται Βενετοῖς σ. 78. — Ἄττικῆς μονῶν σιγίλλια σ. 83.
- Αὐρήλιος συγγενὴς Πέλοπος σ. 140, 141, 142.
- Ἄψαρᾶ Σταύρου Πίστις εἰς τὸ χρυσόβουλλον ἐν ΒΒ σ. 142.
- Βαζούκας ποίημα ἐν ΒΒ σ. 274.
- Βάλκα=βάρκα σ. 143.
- Βάλτος σ. 57.
- Βαυδύκινα σ. 232.
- Βαρλαάμ μονῆς Μετεώρων περιγραφή καὶ ἅγια λείψανα σ. 202 κ. ἐ.
- Βάρνης Φιλόθεος σ. 104.
- Βαρσανουφίου ἀδδᾶ Λύγος ἐν ΒΒ σ. 106.
- Βασιλάκης νομικὸς βιβλιογράφος σ. 160 κ. ἐ.
- Βασιλείου Μακεδόνης Κεφάλαια ἐν ΒΒ σ. 370.
- Βασίλισσαι αἱ σύζυγοι δεσποτῶν σ. 426.
- Βασσαράδα Κωνσταντίνου αὐθέντου Οὐγγροβλαχίας ἐπιστολαὶ σ. 210, 214, 216. σφραγίς σ. 223.
- Βελισδόνιον χωρίον Ἀγράφων σ. 58.
- Βενιζέλος. Ἴδε Μπενιζέλος.
- Βέλκια κάστρον Πελοποννήσου σ. 140, 146.
- Βερροῖας Ἰωακείμ σ. 30.
- Βησσαρίωνος εἰκὼν σ. 390. ἐπιγράμμα

- εἰς Θεοδώραν σύζυγον Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 424, 466 κ. ἐ. μονωδία εἰς Κλεόπαν Παλαιολογίαν σ. 421 Ἐπιγράμματα εἰς αὐτὸν σ. 311, 337.
- Βιδιακίου Γασπάρεως ἐπισκόπου Σιτειᾶς Συναθροισίς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐν ΒΒ σ. 106.
- Βιδλιογράφοι. Ἴδε Ἀγάλλωνας, Ἀλιτρός, Ἀνδρέας, Ἀνθωνία, Βασιλάκης, Βουλλωτῆς Μανουὴλ, καὶ Γεώργιος, Γεώργιος Ἁγιοπετρίτης, Δοκειανὸς Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης, Δορνανὸς Ἰωάσαφ καὶ Ἰωάννης, Ἐλιάδουρκος, Ἐλληνίδες, Ἐρμώνυμος Γεώργιος καὶ Χαριτώνυμος, Ζαχαρίας, Ζυγομαλῆς, Θεόδωρος Ἁγιοπετρίτης καὶ Ἀθηναῖος καὶ ἱερεὺς, Τερεμίας, Ἱεροθεὸς Ἱερομόναχος, Ἰωακείμ, Ἰωάννου Ὑδρουντίνου, Ἰωνᾶς, Καλλιγράφος, Καρναβάκας Κλόντζας, Κουρκουμέλιος, Κυκανδήλης, Λακεδαιμόνιοι, Λαμπούδης Ματθαῖος, Λεμενίτης, Λεοντάρης, Μαλάκης, Μαλωταρᾶς Νικόλαος, Μαρτίνης, Μαυροειδῆς, Μαυροζώμης, Μελλαχρονὸς Νικόλαος, Μελιγαλᾶς Μανουὴλ, Μιχαῆλος, Μόσχος Γεώργιος, Νικηφόρος, Νικηφόρος μοναχὸς, Νικόλαος βεστιαρίτης, Πανάρετος Ἰωάννης καὶ Κοσμᾶς, Πέργιος, Πέτρος Κρής, Πιναρὸς, Πριγγελεὺς, Ρακενδύτης, Ραοῦλ Καβάκης καὶ Λέων, Σγουρομάλλης Ματθαῖος, Σέργιος, Σιλδέστρος, Σιμωνίδης, Στρατηγόπουλος, Στρατηγὸς Ἰωάννης καὶ Καῖσαρ, Σωτήριος, Ταρσίτης, Τζακαρισιάνος, Ῥζυκανδύλης Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ Τλιπαθῆς, Τριδῶλης Δημήτριος, Χανδακηνὸς, Χρυσοδέργης.
- Βιζύνης ἐπίσκοπος Ζηχαρίας τ. 64.
- Βιργιλίου περὶ μεσαιωνικῶν παραδύ-

- σεις σ. 141 κ. έ. 144 κ. έ.
 Βλαστός Γεώργιος. Ἐπιστολή αὐτῷ
 ΒΒ σ. 374.
 Βλαστός Δημητράκης σ. 220.
 Βλαστός Μιχαλάκης σ. 220.
 Βλαστοῦ Μελετίου Ἱερομονάχου ἐπι-
 στολή ἐν ΒΒ σ. 374.
 Βλαστοῦ Μιχαὴλ ἐπιστολή ἐν ΒΒ σ.
 374.
 Βλαχέρνας Παναγίας μονή ἐν Κε-
 φαλληνίᾳ σ. 115.
 Βλάχοι ποιμένες ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 57.
 Βλάχος Γερασίμος σ. 208. Λογική αὐ-
 τοῦ ἐν ΒΒ σ. 110.
 Βλεμμύδου Νικηφόρου Ἐκλογή σ.
 364.
 Βλοχοῦ μονή ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
 Βοδέτος. Ἴδε Βουδαῖος.
 Βονδίτζης Χαρίτων σ. 362.
 Βοργιανὸν μουσεῖον (Προπαγάνδας)
 ἐν Ῥώμῃ σ. 399, 410.
 Βουδαῖος (Βοδέτος) Γουλιέλμος
 μαθητὴς Γεωργ. Ἐρμωνύμου σ. 329.
 πρῶτος ἐδίδαξεν ἑλληνικὴν ἐν Παρισίαις
 σ. 326.
 Βουκουρεστίου μονή Ῥάδουλ Βοεβό-
 δα σ. 212, 223. σχολή 216.
 Βουλκᾶνον. Ἴδε Βουρκᾶνον.
 Βοῦλλα (signum) νοταρίων σ. 475.
 Βουλλωτῆς Δημήτριος σ. 305.
 Βουλλωτῆς Μανουὴλ βιβλιογράφος
 σ. 305, 306. πρέσβυς Ἰωάννου Πα-
 λαιολόγου σ. 307.
 Βουλλωτῆς Νικόλαος Ἀγάλλωνας
 σ. 303 κ. έ.
 Βουρκᾶνον ἢ Ἰωάμη σ. 140, 143, 146.
 Βράγκοβιτς Γεωργίου δεσπότης Σερ-
 βίας θυγάτηρ Μαρία σύζυγος Μουράτ
 σ. 441.
 Βρανιανὰ ἐν Ἀγγράφοις σ. 62, 64, 71,
 80, 109.
 Βραχώρη ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
 Βραῶνα μονή Ἁγίου Γεωργίου σ. 87.
 Βροντοχίου Ἁγίων Θεοδώρων μονή
 ἐν Μυστρᾷ σ. 154, 160. καθηγούμε-
- νος Παχώμιος σ. 160 κ. έ., 165.
 Βρουένγιος Ἰωσήφ σ. 16 κ. έ.
 Βρουένγιος Μανουὴλ ἄρχων Πελο-
 ποννήσιος σ. 307.
 Βυζαντίου Ἀντωνίου Χρηστοθήεια
 ἐν ΒΒ σ. 111, 370.
 Γαβριὴλ Δ' Κωνσταντινουπόλεως
 σιγίλλιον περὶ Τετάρτης σ. 115.
 Γαβριὴλ Ἱερομονάχου ἐπιστολή σ.
 338.
 Γαζῆς Θεόδωρος. Ἐπίγραμμα εἰς αὐ-
 τὸν σ. 337.
 Γαζῆς Παῖσιος. Ἴδε Λιγαρείδου.
 Γαλνῆς Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σάρ-
 δεων σ. 229. Ἐπίγραμμα ἐπιτάφιον εἰς
 αὐτὸν σ. 374.
 Γαλννοῦ ἀποσπάσματα ἐν ΒΒ σ. 231.
 Γάνου καὶ Χώρας Κωνσταντίνος σ. 97.
 Γατελοῦζος Φραγκίσκος σ. 428
 σημ. 1.
 Γατελοῦζου Δορίνου θυγάτηρ Αἰκα-
 τερίνη σύζυγος Κωνστ. Παλαιολόγου
 σ. 427 κ. έ.
 Γατελοῦζων κηδεστία μετὰ Παλαιολό-
 γων σ. 428 σημ. 1.
 Γελλίας (Γέλλης, Τελλίας) Ἀκρα-
 γαντίνος σ. 2, 4 κ. έ.
 Γεμιστός Γεώργιος (Πλάθων) σ. 339,
 340. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 338. μαθητὴς
 Χαριτωνύμου Ἐρμωνύμου σ. 309. λό-
 γος συμβουλευτικὸς πρὸς Μανουὴλ Πα-
 λαιολόγον σ. 317. μονωδία εἰς Κλειό-
 παν Παλαιολογίαν σ. 420. συγγραφή
 περὶ ἀρετῶν σ. 338. Ἐπίγραμμα εἰς
 αὐτὸν σ. 337. Μονωδία εἰς αὐτὸν Χα-
 ριτωνύμου Ἐρμωνύμου σ. 310. ση-
 μείωμα Καβάκη περὶ αὐτοῦ σ. 336.
 Γεννάδιος. Ἴδε Σχολαρίου.
 Γερακάρης Ἴδε Λιβέριος.
 Γεράκης Γεώργιος σ. 217.
 Γερασίμου Γ' Κωνσταντινουπό-
 λεως σιγίλλιον περὶ μονῆς Ἁγίων
 Ἀναργύρων σ. 84.
 Γερασίμου Κυπρίου ἐπιστολή σ.

207. σφραγίς σ. 223.
 Γερασίμου. Ἴδε Ῥάσκας.
 Γεργανοῦ Ζαχαρίου Ἄρτης Ἐξήγη-
 σις εἰς Ἀποκάλυψιν σ. 486 κ. έ.
 Γεροντικοῦ διηγήσεις ἐν ΒΒ σ. 107,
 108.
 Γεώργιος Ἁγιοπετρίτης βιβλιογρά-
 φος σ. 379.
 Γεωργίου ἁγίου τροπάριον ἐν ΒΒ σ.
 107.
 Γεωργίου ποστελνίκου ἐπιστολή σ.
 219.
 Γεωργίου ῥήτορος Αἴνου ἀποφθέ-
 γματα ἐν ΒΒ σ. 106.
 Γεωργιτζίου ἐν Λακιδάιμονι ἱερέως
 Ἱερεμίας σ. 354.
 Γιάσιον Μολδοβλαχίας σ. 213, 216.
 Γιεζουδίται οἱ Ἰησοῦται σ. 46.
 Γότζολη (Gozzoli) Βενοτίου ζωγρα-
 φία Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου καὶ πα-
 τριάρχου Ἰωσήφ σ. 397 κ. έ., 405 κ. έ.
 Γλαβᾶς ἄρχων Πελοποννήσιος σ. 307.
 Γλαρέντζα διαμονὴ Κωνστ. Παλαιολό-
 γου σ. 423. προικῆα κτήσις αὐτοῦ σ.
 422. ταφή ἐν αὐτῇ Θεοδώρας συζύγου
 αὐτοῦ σ. 423 σημ. 3. ὑπὸ Τόκκουσ σ.
 422.
 Γλυζουνίου Μανουὴλ ἐπιστολή ἐν
 ΒΒ σ. 374.
 Γόρδιος Ἀναστάσιος σ. 30, 32.
 ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος σ. 73. Βίος
 Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ σ.
 27 κ. έ., 35 κ. έ. ἐν ΒΒ σ. 109. Ὀνει-
 ροχρητικὸν σ. 80 κ. έ. Ῥητορική σ.
 109. Ἐπιστολή αὐτῷ σ. 116.
 Γούβα Βρανιανῶν ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 28, 31,
 62, 70, 72, 75, 109.
 Γουλιανοῦ Κωνσταντίνου ἐπιστολή
 σ. 208.
 Γουναράδων ἔγκριτοι σ. 219.
 Γρηγοῦρ Μητροφάνους ἐπιστολαὶ σ.
 217, 220.
 Γρηγοῦρ Νικηφόρου περὶ τοῦ Πάσχα
 ἐν ΒΒ σ. 362.
 Γρηγορίου Γ' Κωνσταντινουπό-
- λεως ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα σ. 114.
 Γρηγορίου Ε' Κωνσταντινουπό-
 λεως σιγίλλιον Σαλαμίνος σ. 93.
 Γρηγορόπουλος Μιχαὴλ δεσπότης ἐν
 Θεσσαλίᾳ σ. 45.
 Γριπετόπουλος Νικόλαος Νάξιος
 σ. 468, 473.
 Δακορόνιας Γιαννούλης αὐθέντης
 Φιλωτιτῶν σ. 469, 470.
 Δαμασκηνὸς Ἀγγελοκαστρίτης
 σχολάρχης ἐν Καρπενήσιω σ. 64.
 Δαμασκηνοῦ Πέτρου Παραίνεσις ἀ-
 σκητική ἐν ΒΒ σ. 106.
 Δαμωδοῦ Βικεντίου Ῥητορική ἐν
 ΒΒ σ. 363.
 Δαργέντη (Dell' Argenta) οἶκος ἐν
 Θήρᾳ σ. 471.
 Δεκάρχου Ἐμμανουὴλ ἱερέως ἐπι-
 γραμμα σ. 207.
 Δεκάρχου Ἐφραίμ ἐπιστολή σ. 212.
 Δελαγραμμάτικας Ἄνδριος σ. 351.
 Δεόρτζη Ἀλεξάνδρου Λογική σ.
 360, 361.
 Δέρκων Ἀντώνιος σ. 219. Παχώμιος
 σ. 97.
 Δημητράκος μέγας ποστέλνικος σ.
 218.
 Δημήτριος Αἰτωλικὸς σ. 34.
 Δημητρίου ἁγίου τροπάριον ἐν ΒΒ σ.
 107.
 Δημητρίου Βοεβόδα σφραγίς σ. 223.
 Δημοσθένους λόγοι ἐν ΒΒ σ. 480.
 Διαθηκῶν σχέδια ἐν ΒΒ σ. 111.
 Διασκοῦφος Νικόλαος νοτάριος Νά-
 ξου σ. 468, 469, 471 κ. έ., 474.
 Διαυλείας καὶ Ταλαντίου Σωφρόνιας
 σ. 198.
 Διδυμοτείχου Ἰάκωβος σ. 200. Ματ-
 θαῖος σ. 198.
 Διέδος Ἀλοῖσιος σ. 431.
 Διογένους Λαερτίου διορθώσεις σ.
 121.
 Διονύσιος ὁ νέος ὁ ἐν Ὀλύμπῳ
 ἀσκήσας σ. 29. Ἀκολουθία αὐτοῦ ὑπὸ

Ἰωαννουλλίου σ. 74.
 Διονυσίου ἀγίου περὶ ἐν ΒΒ σ. 108.
 Διονυσίου Δ' Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαὶ σ. 209, 212. σιγῶν Ἑλληνικῶν Ἀττικῆς σ. 83. σφραγίς σ. 223.
 Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 74.
 Διονυσίου ἱερομονάχου Βίου Μαξίμου Κουσοκαλυδίτου μετάφρασις ὑπὸ Θεοφάνους Περιθεωρίου ἐν ΒΒ σ. 105.
 Διονυσίου ἱερομονάχου ἐπιστολὴ ἐν ΒΒ σ. 374.
 Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ῥήτορος μετάφρασις Λόγου Ἰσαάκ Σύρου ἐν ΒΒ σ. 106.
 Διονυσίου Ἰθακησίου ἐπιστολὴ σ. 249.
 Διονυσίου μονῆς Ἁγίου Ὁρους καθηγούμενος Λεόντιος σ. 209. σφραγίς σ. 224.
 Διοσκορίδου βιβλίον ἰατρικὸν ἐν ΒΒ σ. 230.
 Διεύπατος Γεώργιος Παλαιολόγος. Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 328.
 Διεύπατος Μανουὴλ πρέσβυς Κωνσταντινουπόλεως σ. 433, 434.
 Δόχεια πόλις ἐν Πόντῳ σ. 179 κ. ἑ.
 Δοκλειανὸς Δημήτριος μελωδὸς σ. 181.
 Δοκλειανὸς Θεόδωρος βιβλιογράφος σ. 179, 180.
 Δοκλειανὸς Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 179 κ. ἑ.
 Δοκλειανὸς Μιχαὴλ κατεπάνω Ἰταλίας σ. 180.
 Δοκλειανὸς (Δουκλειανὸς) Νικηφόρος κατεπάνω Ἰταλίας σ. 180.
 Δορυανὸς Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 181 σημ. 4, 489.
 Δορυανὸς Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 181 σημ. 4, 489.
 Δοσιθέου Ἱεροσολύμων ἀρχιδιάκωνος Χρυσάνθος σ. 225. σφραγίς σ. 223.
 Δούκας Βοεδόδας. Ἴδε Οὐγγροβλαχίας.
 Δραγαμέστον χωρίον Ἀκαρνανίας σ. 40, 57, 64, 71.

Δραγάσης ἐπώνυμον Κωνσταντίνου Παλαιολόγου σ. 449.
 Δραγίτζης. Ἴδε Καντακουζηνοῦ Δραγίτζη.
 Δραγοτᾶς σ. 380.
 Δρύστρα. Ἴδε Κομνηνοῦ Ἰωάννου (Ἱεροθέου).
 Δύναμις Ἁγία ἐκκλησία καὶ μονὴ ἐν Ἀθήναις σ. 87.
 Δυρραχίου Παρθένιος σ. 198.
 Δωροθέου πρωτοσυγκέλλου ἐπιστολὴ σ. 218.
 Εἰκόνας Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων σ. 386, Ἰωάννου Παλαιολόγου σ. 386 κ. ἑ.
 Ἰωσήφ Β' πατριάρχου σ. 397, 398, 405 κ. ἑ.
 Εἰκοσιφοινίδσης μονὴ σ. 315.
 Ἐλδγιγᾶ Τζελεπιῆ παράδοσις περὶ Κωνσταντινουπόλεως σ. 452 κ. ἑ.
 Ἐλεαθούλων οἶκος σ. 349 κ. ἑ.
 Ἐλεάζαροι κτήτορες Ἁγίου Σπυρίδωνος Ζακύνθου σ. 42.
 Ἐλεούσης Θεομήτορος μονὴ Λευκωσιᾶδος σ. 201.
 Ἐλευθερουπόλεως Σωφρόνιος σ. 198.
 Ἐλιάδουρκος (Ἐλεάδουρκος) Νικόλαος βιβλιογράφος Λακεδαιμόνιος σ. 349.
 Ἐλληνίδες βιβλιογράφοι καὶ κύριαι κωδίκων σ. 377, 460.
 Ἐνετίσι=ἐν ἔτει σ. 121.
 Ἐξω χώρα ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
 Ἐπιγράμματα ἀδήλου ἐν ΒΒ σ. 235 κ. ἑ. μάχης Μαραθῶνος σ. 12 κ. ἑ.
 Ἐπιφανίου Κύπρου Λόγοι ἐν ΚΚ σ. 478.
 Ἐρδελίας μητροπολίτης σ. 209.
 Ἐρμώνυμος Γεώργιος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 325 κ. ἑ.
 Ἐρμώνυμος Χαριτώνυμος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 309 κ. ἑ.
 Ἔργα αὐτοῦ σ. 310.
 Ἐρυθρὰ αἰ ἄλλως Ἐρυθραὶ σ. 8
 Ἐσχηλίου (Hösel) Δαβὶδ ἐπιστο-

λὴ ἐν ΒΒ σ. 374.
 Εὐαγγελιζομένων ἀδελφότητος ὀργανισμὸς ἐν ΒΒ σ. 236.
 Εὐδοία ὑποδέχεται βενετικὸν ἀτόλον σ. 79.
 Εὐδούλου Ἀκραγαντίνου γυνὴ σ. 2, 4.
 Εὐγενικοῦ Ἰωάννου αἰνίγματα σ. 404.
 Εὐγένιος Αἰτωλός. Ἴδε Ἰωαννουλλίου.
 Εὐγένιος Δ' πάπας παραγγέλλει εἰς Φιλαρέτην παραστάσεις Ἰωάννου Παλαιολόγου σ. 389, 405, 412.
 Εὐπρωγιώτης Δημήτριος. Ἐπιστολὴ αὐτοῦ σ. 220. αὐτῶ σ. 220.
 Εὐπρωγιώτης Στέφανος σ. 220.
 Εὐρύτιου μητροπολίτης Πρύχορος σ. 219.
 Εὐρυσιθένης ἐπίσκοπος Παρθένιος βιβλιογράφος σ. 352.
 Ἐφέσου Ἀθανάσιος σ. 105. Θεοφάνης σ. 97.
 Ζακύνθου Ἁγίου Σπυρίδων κτητόρων Ἐλεάζαρων σ. 42. φροντιστήριον σ. 41.
 Ζαπάντη ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 34.
 Ζαχαρίας βιβλιογράφος σ. 480.
 Ζαχαρίας Κεντυρίων ἀρχηγὸς Ναβαρραίων Πελοποννήσου σ. 422.
 Ζαχαρίου ἐπιστολαὶ σ. 208. σφραγίς σ. 223.
 Ζαχνῶν Γρηγόριος σ. 198.
 Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος περὶ Κωνσταντινουπόλεως Παλαιολόγου σ. 448, 449. στέλλει Ἱστορίαν πολιτικὴν εἰς Κρούσιον σ. 459.
 Ζυγομαλᾶ οἴκου βιβλιογράφοι σ. 489.
 Ἰλίου Κυπρίου ἐπιστολαὶ σ. 249.
 Ἡμέρας βραχυγραφικὸν σημεῖον σ. 262.
 Ἡμῶν δηλοῦται διὰ σημείου σ. 262.
 Ἡρακλείας Γεράσιμος. Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 218. Μεθόδιος σ. 104. Νεόφυτος σ. 97.
 Ἡρωδιανοῦ ἐξήγησις ἐν ΒΒ σ. 372.

Θεοδόσιος γραμματικὸς σ. 217.
 Θεοδοσίου μικροῦ περὶ διήγησις σ. 141 κ. ἑ.
 Θεοδούλης ἁγίας μαρτύριον ἐν ΒΒ σ. 479.
 Θεόδωρος Ἀγιοπετρίτης βιβλιογράφος σ. 160⁶ κ. ἑ.
 Θεόδωρος Ἀθηναῖος βιβλιογράφος σ. 306 σημ. 2.
 Θεόδωρος ἱερεὺς Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 356.
 Θεοδώρου Στουδίτου Λόγοι ἐν ΒΒ σ. 106, 479.
 Θεοτόκη Νικηφόρου Γεωμετρία ἐν ΒΒ σ. 110.
 Θεοφάνους Περιθεωρίου βίος Μαξίμου Κουσοκαλυδίτου ἐν ΒΒ σ. 105.
 Θεοφράστου περὶ λίθων ἐν ΒΒ σ. 225.
 Θεραπείας ναὸς μεγαλομάρτυρος Γεωργίου σ. 220.
 Θεραπιδῶν μονὴ Ἁγίων τεσσαράκοντα σ. 154, 352-5.
 Θεσσαλία. Ἴδε Ἀλέξανδρος, Βαρλαάμ, Γρηγορόπουλος, Θήδη, Μεράδια, Μετέωρα, Τοῦρναβον, Τρίκκη, Φανάριον.
 Θεσσαλονίκης Ἀναστάσιος σ. 61. νεομάρτυρος Ἰωάννου βίος ἐν ΒΒ σ. 107.
 Θήδη γυνὴ Ἀλεξάνδρου Φεραίου σ. 9.
 Θήρας οἶκος Δαργέντη σ. 471.
 Θησεὺς ἱστορικοῦ ἀποσπάσματα σ. 9 κ. ἑ.
 Θησεὺς Λεύκιος Γέλλιος σ. 11.
 Θωμᾶ Ἀκυνάτου κεφάλαια ἐν ΒΒ σ. 226.
 Ἰάκωβος Ἀργεῖος Μάνος σ. 122.
 Ἰακώβου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαὶ σ. 209.
 Ἰδορίας βασιλεὺς Γεώργιος σ. 150 κ. ἑ., 443, 444 κ. ἑ.
 Ἰγνάτιος Σηλυβρίας Χορτασμένος σ. 484 κ. ἑ.
 Ἰέρακος ἁγίου διήγησις ἐν ΒΒ σ. 107.

Ἰέρακος μεγάλου λογοθέτου χωρίον περὶ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου σ. 449.
 Ἰερεμίας βιβλιογράφος σ. 364.
 Ἰερεμίας διδάσκαλος ἐκ Γεωργιτζίου, Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 354.
 Ἰερεμίου Α' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον ὑπὲρ Μετεώρου σ. 197.
 Ἰερεμίου Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον σ. 361.
 Ἰερεμίου Γ' Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολή σ. 374. σιγγίλιον ὑπὲρ μονῶν Ἀθηνῶν καὶ Λεβαδείας σ. 83 κ. ἐ.
 Ἰερόθεος διδάσκαλος Σμύρνης σ. 269.
 Ἰερόθεος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Σμύρνης, βιβλιογράφος σ. 110.
 Ἰεροθέου ἱερομονάχου σφραγίς σ. 236.
 Ἰεροσόλυμων Δοσίθεος σ. 208, 211, 225. Ἐπιστολή αὐτοῦ σ. 210. Νεκτάριος σ. 65, 80, 211. ἀρχιδιάκονος Χρύσανθος σ. 225.
 Ἰθακησίου Διονυσίου ἐπιστολή σ. 219.
 Ἰμβρου Ἰωακείμ σ. 198.
 Ἰνδικτιῶνος σημεῖον σ. 261.
 Ἰννοκέντιος πάπας σ. 332, 333, 334.
 Ἰουβενάλιος πάπας σ. 136.
 Ἰπποκράτους ἀφορισμοὶ ἐν ΒΒ σ. 229, 231.
 Ἰσαὰκ ἱερομόναχος βιβλιογράφος Ἄνδρου σ. 120.
 Ἰσαὰκ Σύρου Λόγος ἐν ΒΒ σ. 106.
 Ἰσθμοῦ Κορίνθου τεῖχος σ. 20 κ. ἐ., 240 κ. ἐ.
 Ἰσιδώρου καρδιναλίου Θρήνος ἐπὶ Κωνσταντινουπόλει σ. 448. μαρτυρία περὶ Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 450.
 Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου ἐπιστολαὶ ἐν ΒΒ σ. 232.
 Ἰσοκράτους λόγοι ἐν ΒΒ σ. 480.
 Ἰωακείμ ἱερομόναχος βιβλιογράφος σ. 355.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ σ. 30.
 Ἰωαννίκιος ἠγούμενος μονῆς Ἁγίου Μελετίου ἐν Ἀττικῇ σ. 91.
 Ἰωαννικίου Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον μονῆς Ἁγίων Ἀναργύρων σ. 83. Σωτήρος Χριστοῦ Μετεώρων σ. 195 κ. ἐ., 198 κ. ἐ.
 Ἰωαννίνων Κλήμεντος ἐπιστολή σ. 209. πρωτοσύγκελλος Σίλδιστρας σ. 212, 220.
 Ἰωάννου ἐρημίτου Κρήτης βίος ἐν ΒΒ σ. 107.
 Ἰωάννου Καλυβίτου βίος ἐν ΒΒ σ. 107.
 Ἰωάννου νεομάρτυρος Θεσσαλονίκης βίος ἐν ΒΒ σ. 107.
 Ἰωάννου Ὑδρουντίνου θυγάτηρ βιβλιογράφος σ. 377.
 Ἰωαννουλίου Εὐγενίου (Αἰτωλοῦ) βίος ὑπὸ Γορδίου σ. 27 κ. ἐ. ἐν ΒΒ σ. 109. ἐπιστολαὶ σ. 30, 207. συγγραφαὶ σ. 29, 74 κ. ἐ.
 Ἰωάσαφ Α' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον μονῆς Ἁγίου Μελετίου ἐν Ἀττικῇ σ. 91.
 Ἰωάσαφ Σιναΐτης σ. 31.
 Ἰωνᾶς ἐκ Μυζηθρᾶ βιβλιογράφος σ. 157 κ. ἐ.
 Ἰωσήφ Β' Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες σ. 397, 398, 405 κ. ἐ.
 Ἰωσήφ Τραπεζοῦντος Λόγος περὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ σ. 244.

Καδάκη Μανουήλ καὶ συγγενῶν πρατηριῶδες γράμμα σ. 341.
 Καδάκης Ῥαοῦλ Δημήτριος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 185, 331 κ. ἐ. γενεαλογία αὐτοῦ σ. 338. ἐπιστολή πρὸς υἱὸν Μανίλιον σ. 340. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 338.
 Καδάκης Ῥαοῦλ Ἐμμανουήλ (Μανίλιος) υἱὸς τοῦ ἀνωτέρω σ. 340, 342.
 Καδάσιλα Βαπτιστοῦ ἐπιστολαὶ ἐν ΒΒ σ. 374.

Καδιώτης Ἀλέξιος σ. 306.
 Κατάφα ἐν Πελοποννήσῳ σ. 140.
 Καισαριανῆς σιγγίλιον σ. 83, 84.
 Καισαρείας Νεόφυτος. Ἐπιστολή αὐτῷ σ. 218.
 Καλημέρης Παρθένιος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας σ. 355.
 Καλησιῶν μονὴ Ἁγίου Νικολάου σ. 83, 86.
 Καλλιακρηνὸς Κωνσταντῖνος σ. 380.
 Καλλιέργου Ζαχαρίου ἔκδοσις Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ σ. 460.
 Καλλιγράφος καὶ καλογράφος = βιβλιογράφος σ. 161, 332.
 Καλλινίκου Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον σ. 64, 84 κ. ἐ., 94 κ. ἐ.
 Καλλίστου Ἀνδρονίκου ἐπιστολὴ Γεωργίου Παλαιολόγου Δικυπάτου σ. 329.
 Καλοδίκης Πελοποννήσιος σ. 178.
 Καλοῖωάννης αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦντος σ. 440. ἀνεψιὰ αὐτοῦ Μαρία σύζυγος Μουράτ σ. 441. θυγάτηρ Λικατερίνη σύζυγος Οὐζούν Χασάν σ. 444.
 Καμαριώτου Ματθαίου ἐπιστολή σ. 338.
 Κάμνος χωρίον Βάλτου σ. 57.
 Κανάδης Νικηφόρος σ. 168, 169. Ἴδε καὶ Κασανδρηνός.
 Κανάκης Ῥώσης ἐκ Ναυπλίου σ. 48.
 Κανανοῦ Ἰωάννου χωρία ἐκανορθώμενα σ. 112, 381.
 Καντακουζηνῆς Εὐδοκίας εὐκτήριος οἶκος ἐν Βενετίᾳ σ. 461.
 Καντακουζηνὸς Ἰωάννης σ. 442.
 Καντακουζηνὸς Ἰωάννης αὐτοκράτωρ σ. 356.—ἐν Πελοποννήσῳ σ. 168.
 Καντακουζηνὸς πρωτοστράτηρ καὶ σύζυγος αὐτοῦ σ. 442, 443.
 Καντακουζηνοῦ Δραγιτζῆ ἐπιστολή σ. 215.
 Καντακουζηνοῦ Κωνσταντίνου με-

γάλου στολνίκου ἐπιστολὴ σ. 211. σφραγίς σ. 223.
 Καντακουζηνοῦ Σερβάνου ἐπιστολαὶ σ. 210, 215. σφραγίς σ. 223.
 Καντακουζηνοῦ Στεφάνου ἐπιστολὴ σ. 214. σφραγίς 223.
 Καριανίτης Ἰωάννης Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 186 κ. ἐ.
 Καρλόττα (Τζαρλόττα). Ἴδε Λουδινιανή.
 Καρναδάκας Πέτρος βιβλιογράφος σ. 378.
 Καρπενήσιον σ. 31, 54, 56, 62, 64, 67, 69, 70, 72, 79. ναὸς Ἁγίας Τριάδος ἐν αὐτῷ σ. 69, 70, 76.
 Καρτᾶνος Ἰωαννίκιος σ. 26.
 Καρυοφύλλης Ἰωάννης, σκευοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, μέγας χαρτοφύλαξ, μέγας λογοθέτης σ. 31, 61, 65, 206, 210. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 211 κ. ἐ., 215. ἐγκώμιον σ. 208. σφραγίς σ. 223. Ἐπιστολαὶ αὐτῷ σ. 119, 207, 212 κ. ἐ. 219, 220.
 Καρυοφύλλης Ἰωάννης, ἕγγονος τοῦ ἀνωτέρω. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 217, 218.
 Καρυοφύλλης Μανουήλ (Μανολάκης) μέγας βήτωρ σ. 206. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 211 κ. ἐ., 220.
 Καρυοφύλλης Μιχαήλ. Ἐπιστολὴ αὐτοῦ σ. 217.
 Καρυοφύλλης Ῥάλλης (Ῥαλάκης) μέγας χαρτοφύλαξ, δικαιοφύλαξ σ. 206. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 214, 213, 216. Πινακολόγος σ. 221. Ἐπιστολαὶ αὐτῷ σ. 212 κ. ἐ.
 Κασανδρείας Θεοφάνης σ. 200.
 Κασανδρηνὸς Δημήτριος Θεσσαλονικεὺς σ. 168. θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρία Καναδίνα σ. 168.
 Καστανία χωρίον Ἀγράφων σ. 64.
 Κάστρα, Καστράκι ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 115.
 Κατοχὴ ἐν Αἰτωλίᾳ σ. 71.

Καυσοκαλυβίτου Μαξίμου βίος ἐν ΒΒ σ. 105.
 Καφᾶ καὶ Φούλλων Κύριλλος σ. 204.
 Κεκλοπίδης σύζυγος Ἀρκαδίας σ. 140.
 Κερκύρας ἀρχία σ. 323. "Ἴδε Ἀθίγ-
 γανοί.
 Κερνίτης ἐπίσκοπος Μαλωταρᾶς σ. 166.
 Κεφαλληνία. "Ἴδε Ἄϊς Γιώργις, Ἄσσοι, Βλαχέρναι, Κάστρα, Μεταξᾶς Νικόδημος, Μηδενικῶν, Μπάγκοι, Πολλάνη, Πυλαρηνοῦ, Τσιτσέλλη.
 Κιγάλας Ἰλαρίων σ. 208.
 Κλαδᾶς Θεόδωρος σ. 127.
 Κλεόπα Μαλατέστα σύζυγος Θεοδώρου Α΄ Παλαιολόγου σ. 419. Μονφιδάι εἰς αὐτὴν σ. 420 κ. ἑ.
 Κλόντζας Γεώργιος βιβλιογράφος Κρής σ. 20, 404. εἰκῶν Κωνστ. Παλαιολόγου ὑπ' αὐτοῦ σ. 238.
 Κόκκου Φραγκίσκου ἐπιστολὴ σ. 374.
 Κόλλαι βαμβυκίνων σ. 232.
 Κομνηνὴ Μαρία σύζυγος Μουράτ σ. 441, 456.
 Κομνηνὸς Ἰωάννης (Καλοῖωάννης) αὐτοκράτωρ Τραπεζούντος σ. 440 κ. ἑ. Ἀνεψιὰ αὐτοῦ Μαρία σύζυγος Μουράτ σ. 441.
 Κομνηνὸς Μανουὴλ πρωτοσπαθᾶριος σ. 181.
 Κομνηνοῦ Ἰωάννου (Ἱεροθέου Δρύστρας) ἐπιστολαὶ σ. 213, 216 σφραγίς σ. 223.
 Κομνηνοῦ Ἰωάννου Μολύβδου ἐπιστολαὶ σ. 212. σφραγίς σ. 223.
 Κοντογόνου Κωνσταντίνου ἑρμηνεία εἰς Καινὴν Διαθήκην ἐν ΒΒ σ. 373.
 Κοντοσκαλίου ἐκκλησία καὶ οἰκισίς πατριαρχικὴ σ. 44.
 Κυρεσίτου Γεωργίου Χίου Ζητήματα ἐν ΒΒ σ. 320.

Κορίνθου ἰσθμοῦ τεῖχη σ. 20 κ. ἑ.
 Κορνάρου Αἰκατερίνη βασίλισσα Κύπρου σ. 439.
 Κορυθαλλεὺς Θεόφιλος σ. 40 κ. ἑ. 45, 49, 52. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ αὐτῶν σ. 75, 207. Γνώμη Ἰωαννουλλοῦ περὶ αὐτοῦ σ. 77.
 Κοσκολᾶς Ἰωσήφ Νεοχωρίου καὶ Φαναρίου σ. 78.
 Κοσμᾶς Αἰτωλὸς ἱερομάρτυς σ. 28.
 Κοσμᾶ Σιναΐτου ἐπιστολαὶ σ. 213. σφραγίς 223.
 Κότζινον (Κόκκινον) φρούριον Λήμνου σ. 429.
 Κουκουζέλης Ἰωάννης μελωδὸς σ. 181.
 Κούλουρις ἡ Σαλαμίς σ. 101 κ. ἑ.
 Κουρκουμέλιος Καλλιόπιος βιβλιογράφος σ. 359, 360, 363.
 Κραμερ ἐπιστολὴ σ. 334 κ. ἑ.
 Κρήτης ἀσκητῶν βίος ἐν ΒΒ σ. 107. "Ἴδε καὶ Ἰωάννου Ἐρημίτου, Κυδωνίας, Πέτρος Κρής, Ποσειδώνειος, Σιτείας, Χαρωνιάδου.
 Κρίσπης Ἰάκωβος Β΄ δούξ Αἰγαίου πελάγους σ. 469 κ. ἑ.
 Κριτίου Νικολάου ἐπιστολαὶ σ. 218, 220 κ. ἑ. συλλογὴ ἐπιστολῶν ιζ' καὶ ιη' αἰῶνος σ. 206 κ. ἑ.
 Κροκόδειλος ὄνομα οἰκογενειακόν σ. 176.
 Κρουσίου Μαρτίνου ἐπιτάφια εἰς Κωνστ. Παλαιολόγον καὶ ἀνύπαρκτον σύζυγον σ. 450 κ. ἑ. "Ἴδε καὶ Ζυγομαλᾶς.
 Κρυπτογραφικὸν λεξικόν σ. 236.
 Κυδίας Ἐρυθραῖος σ. 8.
 Κυδῶνη Δημητρίου ἐπιστολὴ πρὸς Τζυκανδῆλην σ. 171.
 Κυδωνίας Γενναδίου ἐπιστολὴ σ. 209. οἰκονόμος Παντελεήμων Ἀθηναῖος σ. 219.
 Κυζίκου Ἀγάπιος σ. 104. Ἄνθιμος σ. 200. Ἀνανίου ἐπιστολὴ σ. 219. Γεράν-

σιμος σ. 100. Κύριλλος σ. 215 κ. ἑ.
 Κυθηριώτης Ἰωάννης Στρατηγὸς σ. 347.
 Κικανδῆλης (Τζυκανδῆλης) Δημήτριος βιβλιογράφος σ. 171.
 Κυμινήτου Σεβαστοῦ ἐπιστολαὶ σ. 122, 208, 225. μετάφρασις χρυσοβούλλου σ. 244. ποιήματα σ. 243. Ἐπιστολὴ αὐτῷ Μαυροκορδάτου σ. 122.
 Κυπριανὸς Κωνσταντινουπόλεως σ. 228.
 Κύπρος. "Ἴδε Ἡλιοῦ, Γερασίμου, Κορνάρου, Λευκωσία, Λουδιανῆ, Μάρκου, Παλαιολογίνα Ἐλένη, Ροδινοῦ, Συγκλητικὸς.
 Κυράγγελος Γεράσιμος ἱεροδιάκονος σ. 64.
 Κυριακὸς Ἀγκωνίτης φίλος Δημητρίου Ῥαοῦλ Καβάκη σ. 340. Ὑδατογραφία ἐλέφαντος ὑπ' αὐτοῦ σ. 340α.
 Κύριλλος. "Ἴδε Λούκαρις.
 Κύριλλος Κωνσταντινουπόλεως Δ΄. Ἐπιστολαὶ αὐτῷ σ. 216, 217.
 Κύριλλος ὁ ἐκ Βερροίας σ. 46 κ. ἑ. 77.
 Κυρίλλου Ἐκθεσίς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν ΒΒ σ. 106.
 Κωνσταντίνου Πορφύρογεννήτου ἱατρικὴ συνταγὴ ἐν ΒΒ σ. 231.
 Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσις σ. 365. ἐκκλησίαι σ. 122. πατριάρχαι. "Ἴδε Ῥαδριήλ Δ΄, Γερασίμου Γ΄, Γρηγορίου Γ΄ Ε΄, Διονυσίου Δ΄, Ἰακώβου, Ἱερεμίου Α΄ Β΄ Γ΄, Ἰωαννικίου Β΄, Ἰωάσαφ Α΄, Ἰωσήφ Β΄, Καλλινίκου Β΄, Κύριλλος Δ΄, Λούκαρις, Μεθοδίου Γ΄, Μητροφάνους Β΄ Γ΄, Νείλου, Νεοφύτου Β΄ Ζ΄, Παΐσιου Β΄, Παρθενίου Α΄ Δ΄, Προκοπίου, Σεραφείμ Β΄, Τιμοθέου Α΄.

Λαβοῦλκοι (Λαβοῦλκοι) = Ἐλιόβουρκοι σ. 350.
 Λαερτίου Διογένους διορθώσεις σ. 121.

Λακασᾶς Θεόδωρος Πελοποννήσιος σ. 178.
 Λακεδαιμονίας μητροπολίτης Παρθένιος Καλημέρης σ. 355.
 Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι σ. 150 κ. ἑ.
 Λαμπούδης Μανουὴλ ταβουλλάριος σ. 178.
 Λαμπούδης Ματθαῖος Πελοποννήσιος βιβλιογράφος σ. 177.
 Λαμπούδιος ἄρχων Ἄστρους σ. 179. ἐν ἱππιατρικῇ συλλογῇ σ. 178. ἐν νομοκάνοσι σ. 179.
 Λαρίσης Διονύσιος σ. 74. Παρθενίου ἐπιστολὴ σ. 216.
 Λασκαράκης μέγας σπαθᾶριος σ. 211.
 Λάσκαρης Ἀθανάσιος πρέσβυς Δημητρίου Παλαιολόγου σ. 393.
 Λάσκαρης Μανουὴλ εἰκῶν αὐτοῦ ἐν Παντανάσση Μυστρᾶ σ. 391.
 Λάσκαρις Κωνσταντίνος σ. 175.
 Λαχοδάρης Νεόφυτος μητροπολίτης Παροναξίας σ. 28.
 Λεβαδειας μοναὶ σ. 84.
 Λεμενίτης Νικόλαος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 185 κ. ἑ.
 Λεοντάρης Δημήτριος βιβλιογράφος σ. 312 κ. ἑ.
 Λεοντίου ἱερομονάχου ἐπιστολαὶ σ. 374.
 Λέσδος διαμονὴ Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 428.
 Λευκᾶς ὑποτάσσεται εἰς Βενετούς σ. 78.
 Λευκουσιάδος μονῆ Θεομήτορος Ἐλευσίσης σ. 201.
 Λευκωσία Κύπρου σ. 245.
 Λέων μοναχὸς βιβλιογράφος σ. 309.
 Λήμνου πολιορκία ὑπὸ Τούρκων σ. 429. φρούριον Κότζινον σ. 429.
 Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων Ἰάκωβος σ. 54.
 Λιδέριος (Γερακάρης) σ. 79, 86.
 Λιγαρείδου Παΐσιου Γάζης ἐπιστολαὶ σ. 207, 223.
 Λίτζιος ὁ ἐλεύθερος ὑπήκοος σ. 470 κ. ἑ.
 Λικίνιος ἐν Μονεμβασίᾳ σ. 151. Ἰωάννης ἱερεὺς Μονεμβασίας σ. 131.

- Δικινίου Ἀνδρέου ἱατροῦ ἐπιστολαὶ σ. 213, 216. σφραγὶς σ. 223.
- Λιμπεράκης. Ἴδε Λιδέριος.
- Λούκαρης Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σ. 38. Κωνσταντινουπόλεως σ. 43 κ. ἐ.
- Ἀκολουθία αὐτοῦ ὑπὸ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου σ. 29, 49, 50, 74.
- Λουδινιανὴ Καρλόττι (Τζαρλόττα) σ. 445. ἐγγόνη Θεοδώρου Β' Παλαιολόγου σ. 436 κ. ἐ. σύζυγος Ἰωάννου Πορτογαλλικοῦ σ. 438. σύζυγος Λουδοβίκου Σαβαυδικοῦ σ. 438. ἀγινύζεται πρὸς ἀνάκτησιν Κύπρου σ. 439.
- Λυκόφρονος καὶ Τιμαίου σχέσις σ. 3.
- Μαζαράκη Νικοδήμου ἐπιστολαὶ σ. 212.
- Μάζαρις ἐπώνυμον διαφόρων ἀνδρῶν σ. 162 κ. ἐ.
- Μακαρίου Αἰγυπτίου Λόγος ἐν ΒΒ σ. 107.
- Μακαρίου Μάγνητος ἀποκρίσεις πρὸς Ἑλληνας ἐν ΒΒ σ. 230.
- Μακκά Γεωργίου ἱατρικὰ μαθήματα ἐν ΒΒ σ. 372, 373.
- Μαλάκης Δούκας Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 182.
- Μαλάκης Νικηφόρος Δούκας Παλαιολόγος ἱατρός κτήτωρ κώδικος σ. 181 κ. ἐ., 183.
- Μαλατέστα Κλεόπης μονωδία σ. 419 κ. ἐ.
- Μαλωταρᾶς ἐπίσκοπος Κερνίτζης σ. 166.
- Μαλωταρᾶς Νικόλαος ἱερεὺς, Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 164, 357.
- Μαλωταρᾶς Πανάρετος Δημήτριος ἔκδικος καὶ πρωτοπαπᾶς Λακεδαιμονίας σ. 166.
- Μαμωνᾶς Γεώργιος σ. 220.
- Μάνεις Γρηγόριος μαθητὴς Ἰωαννουλίου σ. 53, 57, 66.
- Μανουήλ Κορινθίου ἁσματικὴ συλλογὴ ἐν ΒΒ σ. 116.
- Μανουήλος ὁ ἀπὸ Κορινθίας σχολάρχης ἐν Κωνσταντινουπόλει σ. 65.
- Μᾶνος Ἰάκωβος (Ἀργεῖος) σ. 122.
- Μαξίμου Καστοκαλιβίτου βίος ἐν ΒΒ σ. 105.
- Μαξίμου Πελοποννήσιου Ὀμιλία σ. 363.
- Μαραθῶνος μάχης ἐπίγραμμα σ. 12 κ. ἐ.
- Μαργουνίου Μαξίμου (Μανουήλ) ἐπιστολαὶ σ. 112, 116, 373. Ἐπιστολαὶ αὐτῶ σ. 374.
- Μαρίας Μαγδαληνῆς τροπᾶριον ἐν ΒΒ σ. 107.
- Μαρκιανοῦ αὐτοκράτορος θαυμασία ἀνάβλεψις σ. 132 κ. ἐ., 136 κ. ἐ.
- Μάρκου Κυπρίου διδασκάλου ἐν Βουκουρεστίῳ ἐπιστολαὶ σ. 216.
- Μαρτίνης Ἀγιοβλασῖτης βιβλιογράφος σ. 362.
- Μαυροειδῆς Πέτρος μοναχὸς βιβλιογράφος σ. 362.
- Μαυροζούμαινας γέφυρα σ. 160.
- Μαυροζώ(ού)μης Κωνσταντῖνος καὶ ἄλλοι σ. 158 κ. ἐ.
- Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος μέγας διερμηνεύς σ. 65. Γραμματικὴ σ. 363. ἐπιστολαὶ σ. 211, 213, 217. σφραγὶς σ. 223. Ἐπιστολαὶ αὐτῶ σ. 122.
- Μαυροκορδάτος Κωνσταντῖνος αὐθέντης Οὐγγροβλαχίας. Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 218.
- Μαυρομμάτης Ζωσιμᾶς σ. 367.
- Μαυρομμάτης Χαράλαμπος σ. 367.
- Μέγα δένδρον χωρίον Αἰτωλίας σ. 34, 71. ναὸς Θεομητορος ἐν αὐτῶ σ. 75 κ. ἐ.
- Μεγάλου Σπηλαίου καθηγούμενος Σωφρόνιος σ. 209. μονῆς σφραγὶς σ. 224.
- Μέδικος Κοσμᾶς Α' σ. 396.
- Μεδίκων εὐκτήριος οἶκος ἐν Φλωρεντίᾳ σ. 396, 405 κ. ἐ.
- Μεθόδιος Ἡρακλείας σ. 200.

- Μεθοδίου Γ' Κωνσταντινουπόλεως θάνατος ἐν Βενετίᾳ σ. 208.
- Μελάγχθιον δὲν ὑπῆρξε μαθητὴς Γεωργίου Ἐρμωνύμου σ. 326.
- Μέλανος παρασκευὴ καὶ ἔλινα ἄγγη σ. 172 κ. ἐ.
- Μελλαχρονὸς Μελέτιος σ. 309.
- Μελλαχρονὸς Νικόλαος βεστιάριτης, Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 308.
- Μελέτιος ὄσιος σ. 88 κ. ἐ.
- Μελετίου ἁγίου μονὴ ἐν Ἀττικῇ σ. 87 κ. ἐ. ἠγούμενος αὐτῆς Ἰωαννίκιος σ. 91. σιγγίλιον ὑπὲρ αὐτῆς σ. 87 κ. ἐ., 97 κ. ἐ.
- Μελετίου Ἀθηνῶν Γεωγραφία σ. 25 κ. ἐ. Ῥητορικὴ σ. 105.
- Μελετίου μεγάλου πρωτοσυγκέλλου Ἀλεξανδρείας περὶ τοῦ Πάσχα σ. 361.
- Μελιγαλᾶ κώμη δήμου Οἰχαλίας σ. 167.
- Μελιγαλᾶς Γεώργιος σ. 167.
- Μελιγαλᾶς Μανουήλ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 166.
- Μελίκης Μανουήλ Ῥαοῦλ Παλαιολόγος σ. 342.
- Μελιτνιώτης σ. 174.
- Μενοικέως μονὴ παρὰ Σέρρας σ. 15.
- Μεράδια τοποθεσία Μετεώρων σ. 196.
- Μεσαρίτου διάλεξις ἐν ΒΒ σ. 229.
- Μεσολόγγιον σ. 34, 52, 53, 55.
- Μεταξᾶς Νικόδημος ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας σ. 43, 52.
- Μεταξᾶς Παῖσιος σ. 40 κ. ἐ.
- Μετεώρων ἐπιγραφαὶ σ. 204. λιθογραφία σ. 204. μονῆς Βαρλαάμ ἄγια λειψανα σ. 202 κ. ἐ. Σωτήρος Χριστοῦ σιγγίλιον σ. 195. Ἴδε καὶ Μεράδια, Παρθένιος μοναχός.
- Μέτζοβον σ. 226.
- Μετοχιταῖοι Παλαιολόγοι σ. 379 κ. ἐ.
- Μετοχίτης Θεόδωρος καὶ γένος αὐτοῦ σ. 339.
- Μηδενικῶν παύγιον ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 115.
- Μηνιάτου Ἡλία Πέτρα σκανδάλου ἐν ΒΒ σ. 363.
- Μήρινθοι πατριαρχικῶν σφραγίδων ἐν σιγγίλοις σ. 201.
- Μητροφάνους Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον μονῆς Ἀγίου Μελετίου ἐν Ἀττικῇ σ. 91.
- Μητροφάνους Γ' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον μονῆς Σωτήρος Χριστοῦ Μετεώρων σ. 195 κ. ἐ.
- Μίθα περὶ παράδοσις σ. 143.
- Μιχαὴλ μεγάλου λογοθέτου καὶ ἱατροῦ ἐπιστολὴ σ. 218.
- Μιχαήλος Σπαρτιάτης βιβλιογράφος σ. 342 κ. ἐ.
- Μολδαβίας (Μολδοβλαχίας) ἡγεμόνες σ. 74. αὐθέντου Κωνσταντῖνου Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 210. Ἀντιόχου Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 214, 215. Δημητρίου Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 214, 215. Δόμνης Ἀννης ἐπιστολαὶ σ. 215. Δούκα Βοεβόδα ἐπιστολὴ σ. 212. Μιχαὴλ Ῥακοβίτζα Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 215. Ἴδε καὶ Βασσαράδα, Γιάσιον, Οὐγγροβλαχίας.
- Μόδιος μέτρ. ἐπιφανείας σ. 467, 468, 473.
- Μολύβδου Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἐπιστολαὶ σ. 212 σφραγὶς σ. 223.
- Μοναί. Ἴδε Ἀγίας, Ἄθω, Ἀναργύρων, Βλαχέρνας, Βλοχοῦ, Βραῶνα, Βροντοχίου, Διονυσίου, Δύναμις, Εἰκοσιφοινίσσης, Θεραπνῶν, Καισαριανῆς, Καλησιῶν, Λεβαθείας, Λευκουσιᾶδος, Μεγάλου Σπηλαίου, Μελετίου ἁγίου, Μενοικέως, Μετεώρων, Μπούρα, Μυστρά, Νεοφανείδα, Ξηροποτάμου, Ὀδηγῶν, Πεντέλης, Πέτρας, Προδρόμου, Ράδουλ, Σίναιον, Σουμελᾶ, Στροφαδίων, Ταῶς, Τετάρνα, Φανερωμένης.
- Μονεμβασίας χρονικόν σ. 151 Ἴδε καὶ Δικίνιος, Σεβῆρος.

- Μορέου (Μωραίου, Μοραίου) γραμματικός Νικόλαος βεστιαρίτης σ. 308, 309. καθολικός κριτής Νικόλαος Βουλιαωτής Ἀγάλλων σ. 305.
- Μορέλλης Ἰάκωβος Φλωρεντίνος σ. 188 κ. ἐ., 487 κ. ἐ.
- Μόσχος Ἀγάλλων σ. 307.
- Μόσχος Γεώργιος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 348.
- Μόσχος Ἰωάννης (Ἰάνος) Λακεδαιμόνιος λόγιος σ. 347.
- Μουχοπούλος Μανουήλ σ. 349.
- Μουράτ Β' σουλτάνου θάνατος σ. 441. χήρα Μαρία σ. 441.
- Μουσταφᾶ σουλτάνου ἐπιστολή πρὸς Λικατερίνην Ῥωσίας ἐν ΒΒ σ. 141.
- Μπάγκοι παίγνιον ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 115.
- Μπαγούζης Δημήτριος ἱερεὺς Νάξιος σ. 467.
- Μπάλτζας Ἀνδρέας Μοράκτης (= Μοραήτης, Μωραίτης) σ. 305 σημ. 1.
- Μπενιζέλος Ἀγγελος σ. 40, 60.
- Μπούρα μονῆς Νομοκάνων σ. 491.
- Μυζνηθῶς σ. 157, 168, 169, 170, 305. Ἴδε καὶ Ἰωνᾶ, Μυστράς.
- Μυόπολις (Μυσούπολις) ὄχι πόλις ἐν Ἡλείᾳ, ἀλλ' ὄρος ἐν Ἀττικῇ σ. 88 κ. ἐ.
- Μυστρά ἐργασίαι ἀναστυλώσεως σ. 254, 494. κώδικες σ. 171. μητρόπολις Ἅγιος Δημήτριος σ. 153. Ἅγιος Θεόδωρος σ. 496. μονὴ Βροντοχίου σ. 154. μονὴ Ζωοδότου Χριστοῦ σ. 155, 169. Παντάνασσα σ. 391. χωρίον Ἄρκασά σ. 351. Ἴδε καὶ Βροντοχίου, Μυζνηθῶς, Παχώμιος.
- Μυτιλήνης Γρηγόριος σ. 198.
- Μωρέας. Ἴδε Μορέου.
- Ναθαναήλ ἱερομονάχου Λόγοι ἐν ΒΒ σ. 478.
- Νάξου ἔγγραφοι, νοτάριοι, χωρία σ. 467 κ. ἐ. σχολή σ. 28. Ἴδε Ντελέντας.
- Ναύπακτος σ. 71, τὸν ἰξ' αἰῶνα σ.
33. καλλιέργειας ἀμπέλων ἐν αὐτῇ παράδοσις σ. 117. καθυποτάσσεται εἰς Βενετούς σ. 78. Ἴδε καὶ Ἄρτης.
- Ναυπλίου καὶ Ἄργους Διονύσιος σ. 198.
- Νείλου ἁγίου ἀπόσπασμα ἐν ΒΒ σ. 106.
- Νείλου Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον μονῆς Λευκουσιάδος σ. 201.
- Νεκτᾶριος Ἱεροσολύμων σ. 53.
- Νεκτᾶριος Σιναίτης σ. 31.
- Νεοκίσαρειτου πρωτασκηρῆτις ἐπιτάφιος εἰς Θεοδώραν Παλαιολογίαν σ. 426 σημ. 3.
- Νεοφανείσα ἢ Φανερωμένη Σαλαμίνας σ. 92.
- Νεόφυτος ἐξ Ἰουδαίων διδάσκαλος Ἄγιου Ὀρους σ. 219.
- Νεοφύτου Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγίλιον σ. 83.
- Νεοχωρίου καὶ Φαναρίου Ἀνανίας σ. 68, 69. Ἰωσήφ Κοσκολῆς σ. 78.
- Νεράντζι ὡς σύμβολον ὑποτελείας σ. 468, 472, 474.
- Νικαίας Πορφύριος σ. 200.
- Νικηφόρος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 155.
- Νικηφόρος μοναχὸς βιβλιογράφος σ. 91.
- Νικηφόρου Σάρδεων ἐπίγραμμα εἰς Θεόδωρον Γαληνὸν σ. 374.
- Νικόλαος βεστιαρίτης Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 186.
- Νικολάου τοῦ ἐκ Μετζόδων πρὸς Δωρόθεον σ. 226.
- Νικομηδείας Σεραφεῖμ σ. 217.
- Νικόπολις (Πρέβεζα) ὑποτάσσεται εἰς Βενετούς σ. 78.
- Νικουσίος Παναγιώτης σ. 30, 45 κ. ἐ., 67.
- Νίκων Ῥωσίας ἀνταποκριτῆς Ἰαννουλοῦ σ. 74.
- Νομοκάνονες σ. 227, 359, 360, 362, 365, 367, 491.
- Νοταρᾶ Ἄννα θυγάτηρ Λουκᾶ σ.

454. δὲν ὑπῆρξε μνηστὴ Κωνστ. Παλασιολόγου σ. 455 κ. ἐ. ἐν Βενετίᾳ σ. 461. ἐν Ῥώμῃ σ. 459, 461. διαπραγματεύεται ἐγκατάστασιν ἐν Μονταούτῃ σ. 454 κ. ἐ. λαγία σ. 459 κ. ἐ. Σφραγίς αὐτῆς σ. 464 κ. ἐ.
- Νοταρᾶς Ἰάκωβος υἱὸς Λουκᾶ σ. 462.
- Νοταρᾶς Λουκᾶς σ. 428, 448. Στάσις αὐτοῦ ἐν ζητήματι γάμου Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 442. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 463. υἱοὶ καὶ θυγατέρες σ. 457 κ. ἐ. σημεῖον τοῦ οἴκου αὐτοῦ σ. 465.
- Νοτᾶριοι ἐν Νάξῳ σ. 470 κ. ἐ.
- Ντελέντας Φραγκίσκος μπαλῆς Νάξου σ. 468, 472, 474.
- Ντελλαγραμματικῆς (Δελαγραμμάτικας) Δομένιγος Ἄνδριος σ. 351.
- Ντεμορέλης. Ἴδε Τεμορέλης.
- Νυκτὸς πρώτης δικαίωμα παρὰ Βυζαντινοῖς σ. 15 κ. ἐ.
- Νύσσης Γερμανὸς σ. 53. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 208, 209, 212. θάνατος σ. 209.
- Νύσσης Γρηγόριος σ. 30.
- Ξανθοπούλος. Ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἐν ΒΒ σ. 232.
- Ξανθοπούλου Νικηφόρου κατάλογος ἐν ΒΒ σ. 141.
- Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα ἐν ΒΒ σ. 480.
- Ξηρόμερον σ. 28. βιβλιογράφος ἐξ αὐτοῦ Σωτήριος σ. 110.
- Ξηροποτάμου μονὴ σ. 36.
- Ὀδηγητρίας εἰκὼν καὶ θαύματα σ. 131 κ. ἐ., 135 κ. ἐ.
- Ὀδηγῶν μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει σ. 131 κ. ἐ., 135 κ. ἐ.
- Οἰκεῖοι τῶν αὐτοκρατόρων (τῆς βασιλείας μου) σ. 194, 305.
- Ὀλόδωλος Μανουήλ σ. 182, 183.
- Ὀμήρου περὶ μεσαιωνικῶν παραδόσεων σ. 140.
- Ὀνόματα ἀνύπαρκτα σ. 378.
- Ὀνου ἑορτὴ σ. 17, 18 σημ.
- Ὀπαὶ ἐν περγαμηνῇ σ. 237.
- Ὀρσίνη Ἰσαβέλλας ἐπιδιωκομένη μνηστεία μετὰ Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 431.
- Ὀτράντου ἄλωσις ὑπὸ Τούρκων σ. 332 κ. ἐ.
- Ὀγγροβλαχίας ἡγεμόνες σ. 74. αὐθέντου Δούκα Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 210, 215. Κωνσταντίνου Βασσαράδα ἐπιστολαὶ σ. 210, 214, 216. σφραγίς σ. 223. Νικολάου Βοεβόδα ἐπιστολαὶ σ. 216. Σερβάνου Καντακουζηνοῦ ἐπιστολαὶ σ. 210, 215. σφραγίς 223. Ἴδε Μαυροκορδάτος Κωνσταντίνος, Μολδαβίας.
- Παῖσιος. Ἴδε Λιγαρείδου.
- Παῖσιου Β' Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτόμιον σ. 220.
- Παλαιόκαστρον σ. 146.
- Παλαιολογίνα Λικατερίνη (Γατελούζου) σύζυγος Κωνσταντίνου σ. 427. θάνατος αὐτῆς σ. 429.
- Παλαιολογίνα Δωρῖνα (Γατελούζου) σύζυγος Κωνσταντίνου σ. 430.
- Παλαιολογίνα Ἐλένη θυγάτηρ Θεοδώρου Β', σύζυγος Ἰωάννου Β' Λουσινιανοῦ, βασιλέως Κύπρου σ. 436.
- Παλαιολογίνα Θεοδώρα σύζυγος Μιχαήλ. Ἐπιτόμιον αὐτῆς ὑπὸ Νεοκίσαρειτου σ. 427 σημ.
- Παλαιολογίνα Θεοδώρα (Γουκκου) σύζυγος Κωνσταντίνου σ. 418 κ. ἐ. θάνατος αὐτῆς σ. 423. ἐπίγραμμα Βησσαρίωνος ἐπ' αὐτῇ σ. 424 κ. ἐ., 466.
- Παλαιολογίνα Καρουλίνα (Τόκκου) σύζυγος Κωνσταντίνου σ. 430.
- Παλαιολογίνα Κλεόπα σύζυγος Θεοδώρου Β'. Μονωδίαι ἐπ' αὐτῇ σ. 420 κ. ἐ.
- Παλαιολόγοι Μετοχιταῖοι σ. 379 κ. ἐ.
- Παλαιολόγος Ἄνδρέας υἱὸς Θωμᾶ σ. 427. ἐκχωρεῖ δικαιώματα βυζαντινοῦ θρόνου εἰς Κάρολον Η' Γαλλίας σ. 446.

Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος υἱὸς αὐτοκράτορος Μανουήλ, ἄρχων Θεσσαλονίκης. Εἰκὼν αὐτοῦ σ. 386.

Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος Α' αὐτοκράτωρ σ. 357.

Παλαιολόγος Γεώργιος Διζύπατος. Ἐπιστολὴ αὐτῶ σ. 357.

Παλαιολόγος Δημήτριος υἱὸς αὐτοκράτορος Μανουήλ, σύμμαχος Τούρκων κατὰ Ἰωάννου Η' καὶ Κωνσταντίνου σ. 428. πρέσβυς αὐτοῦ ὡς δεσπότης Πελοποννήσου Ἀθανάσιος Λάσκαρις σ. 391. πρέσβυς Φραγκούλιος Σερβόπουλος σ. 454.

Παλαιολόγος Θεόδωρος Α' δεσπότης Πελοποννήσου σ. 164, 322. Ἴδε Παλαιολογίνα Κλεόπια.

Παλαιολόγος Θεόδωρος Β' δεσπότης Πελοποννήσου σ. 22, 164, 187, 322, 431 σημ. 1. Εἰκὼν αὐτοῦ σ. 386.

Παλαιολόγος Θωμᾶς δεσπότης Πελοποννήσου σ. 187. Σύζυγος αὐτοῦ καὶ τέκνα σ. 427.

Παλαιολόγος Ἰωάννης Ζ' σ. 357. Εἰκὼν αὐτοῦ σ. 388.

Παλαιολόγος Ἰωάννης Η'. Εἰκόνες αὐτοῦ σ. 386 κ. ἑ. θάνατος σ. 432. Προστάγματα ὑπὲρ Φλωρεντίνων σ. 188 κ. ἑ., 296 κ. ἑ., 487 κ. ἑ. προτομή σ. 399, 409 κ. ἑ., σύζυγοι σ. 419, 430.

Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος σ. 24, 187. Γέννησις αὐτοῦ σ. 417. εἰκόνες σ. 238 κ. ἑ., 386, 404 σημ. 2. Μνηστεύεται ἐπιθωχθεῖσαι σ. 431 κ. ἑ. σύζυγοι. Ἴδε Παλαιολογίνα Αἰκατερίνη, Δωρῖνα, Θεοδώρα, Καρουλίνα. σύζυγος ἀνύπαρκτος καὶ τέκνα ἀνύπαρκτα σ. 446 κ. ἑ. σχέσεις μετ' Ἀλφόνσου Α' Νεαπόλεως σ. 433 κ. ἑ. Νεοελληνικαὶ παραδόσεις περὶ αὐτοῦ σ. 451 κ. ἑ.

Παλαιολόγος Μανουήλ ἀνεψιὸς πρωτοστρατορίας σ. 443.

Παλαιολόγος Μανουήλ αὐτοκράτωρ σ. 164, 419. Εἰκόνες αὐτοῦ σ. 386,

388, 418 σημ. ἐπιστολὴ αὐτοῦ Τριβόλη σ. 321.

Παλαιολόγος Μανουήλ Ῥαοῦλ Μελίκης σ. 342.

Παλαιολόγος Ματθαῖος Σγουρομάλλης σ. 183.

Παλαιολόγος Μιχαὴλ αὐτοκράτωρ. Συζύγου αὐτοῦ Θεοδώρας ἐπιτύμβιον ὑπὸ Νεοκαισαρείτου σ. 427 σημ.

Παλαιολόγος Νικηφόρος Δούκας Μαλάκης ἱατρός σ. 181 κ. ἑ., 183.

Παλαιολόγων Β' ἐν οἰκοσήμε σ. 463. πολλοὶ κλάδοι σ. 464. σημεῖον σ. 465.

Πανάρετος Θεόδωρος οἰκονόμος ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος σ. 265.

Πανάρετος Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 284.

Πανάρετος Κοσμᾶς βιβλιογράφος σ. 264.

Πανάρετος Ματθαῖος Ἀγγελος συγγραφεὺς σ. 265.

Πανάρετος Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Ἀλμυροῦ σ. 265.

Πανάρετος Μιχαὴλ συγγραφεὺς χρονικοῦ Τραπεζοῦντος σ. 257 κ. ἑ. Υἱοὶ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανὸς σ. 264, 287. Χρονικὸν αὐτοῦ σ. 266 κ. ἑ., 400.

Παντοδύναμος Ἀναστάσιος μαθητῆς Ἰωαννουλίου σ. 57, 58, 60.

Παραδοξογραφικαὶ διηγήσεις ἐν Βυζαντίῳ σ. 129. περὶ Πελοποννήσου, Πουλχερίας καὶ Θεοδώρου μικροῦ σ. 130 κ. ἑ.

Παράφυλλα παλαιογραφικὸς ὄρος σ. 376.

Παρθένιος Εὐρυσθένης ἐπίσκοπος βιβλιογράφος σ. 352.

Παρθένιος μοναχὸς ἐξ Ἑλασσῶνος χαρακτῆς εἰκόνων Μετεώρων σ. 205.

Παρθένιος Α' Κωνσταντινουπόλεως λύσις σ. 51.

Παρθένιου Δ' Κωνσταντινουπόλεως σιγίλλιον σ. 210.

Παρθένιου Λαρίσης ἐπιστολὴ σ. 216.

Παρθενοφορία παρὰ Βυζαντινοὺς σ. 15 κ. ἑ.

Πάροικοι ἐν Πάτρῳ σ. 14.

Παροιμίαι ἀρχαῖαι ἐν ΒΒ σ. 111.

Παρναξίας Νεόφυτος Λαχοδάρης σ. 28.

Παροράματα σ. 121, 302, 381.

Πασμῆ Βασιλείου ἐπιστολὴ σ. 208.

Πατερὰκη Ἀντωνίου Ἀθηναίου κατάλογος ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως σ. 122.

Πάτριαι διδάσκαλος Βασίλειος σ. 219. πάροιχοι σ. 14.

Πάτριαι ἐκπολιορκοῦνται ὑπὸ Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου σ. 423, 426. ἱερατικὴ πολιτεία σ. 422.

Πατριαρχικῶν σφραγίδων ἐκκρέμασις ἐν σιγίλλοις σ. 201.

Πατριάρχαι. Ἴδε Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Κωνσταντινουπόλεως.

Παύλου Αἰγινήτου ἀποσπάσματα ἐν ΒΒ σ. 231.

Παχώμιος. Ἴδε Βρόντοχίου, Ῥουθᾶνος.

Πελοποννησίων νεομαρτύρων βίος ἐν ΒΒ σ. 107.

Πελοποννήσου καθυπόταξις εἰς Βενετούς σ. 78. παραδοξογραφικαὶ διηγήσεις σ. 139 κ. ἑ.

Πεντέλης μονῆς σιγίλλια σ. 83, 84 κ. ἑ., 85, 94 κ. ἑ.

Περγαμηνῶν ὄπαι σ. 237.

Πέργιος ἀνύπαρκτος βιβλιογράφος σ. 370.

Περδικάρη ποιήμα Βαζούκας ἐν ΒΒ σ. 374.

Περθεωρίου Θεοφάνους βίος Μαξιμου Κουσοκαλυβίτου ἐν ΒΒ σ. 105.

Περθεθῆνης Ἀκραγαντῖνος σ. 2.

Πέτα χωρίον Ἀρτης σ. 68.

Πετράκη μονή. Ἴδε Ἀναργύρων Ἀγίων.

Πέτρας μονὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει σ. 315.

Πετρίνα κόμη Λακεδαιμόνος σ. 161.

Πέτρος ἀντιβασιλεὺς Πορτογαλλίας σ. 435 κ. ἑ.

Πέτρος Κρήτης (Candido) βιβλιογράφος σ. 348.

Πήλλικα Ποινικὴ δίκονομία ἐν ΒΒ σ. 372.

Πῖλος ὄξυς Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου καὶ Λασκάρεων σ. 390 κ. ἑ., 395, 402.

Πιναρὸς Ἰωσήφ ἀνύπαρκτος βιβλιογράφος σ. 379.

Πισάνου (Πισανέλλου) Βικτωρὸς μετάλλιον Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου σ. 392 κ. ἑ.

Πλανούδη Μαξίμου μετάφρασις γνωμῶν Κάτωνος ἐν ΒΒ σ. 368.

Πλήθων. Ἴδε Γεμιστοῦ.

Πλουσιαδηνὸς Ἰωάννης πρέσβυς Ἄννης Νοταρᾶ σ. 457.

Πλουτάρχου Ἠθικὰ ἐν ΒΒ σ. 480.

Πολεμιανίτης Ἰωάννης δαπανήσας εἰς κώδικα σ. 165, 356.

Πολίχνιον ἐν Λέρῳ σ. 467, 473.

Πολλάνη Νικολάου ἱερέως Κεφαλληνὸς κώδικες σ. 359 κ. ἑ.

Πολυδίτου κώδιξ ἐν βιβλιοθήκῃ Ἰωάννου Μόσχου σ. 347.

Ποντικὸκαστρον ὄχι Μυσοπόλις σ. 89.

Πουλχερίας γάμος μετὰ Μαρκιανοῦ σ. 133 κ. ἑ. παραδοξογραφικὴ διήγησις περὶ αὐτῆς σ. 131 κ. ἑ.

Πορτογαλλίας βασιλεὺς καὶ βασιλόπαιδες σ. 433 κ. ἑ.

Ποσειδώνιος ἄρχων Κρήτης σ. 140, 142.

Πρέβεζα (Νικόπολις) ὑποτάσσεται εἰς Βενετούς σ. 78.

Πρεσθλάδας Παρθένιος σ. 219.

Πριγγελεὺς Νικηφόρος σ. 31. Ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς Καρυοφύλλην σ. 118 κ. ἑ.

Προδρόμου Θεοδώρου στίχοι ἐπὶ ἀποδήμῳ φίλῳ ἐν ΒΒ σ. 371.

Προδρόμου προφήτου μονὴ παρὰ Σέρρας σ. 15.

Προικοσυμφώνων σχέδια ἐν ΒΒ σ. 111.
 Προκοπίου Κωνσταντινουπόλεως σιγγλλιον Φανερωμένης Σαλαμίνας σ. 93.
 Προλήψεις δημῶδεις σ. 17.
 Προύσης Καλλίνικος σ. 64.
 Πρόχορος μητροπολίτης Εύρπικου σ. 219.
 Πυθαγόρου ἀπόφθιγμα ἐν ΒΒ σ. 226.
 Πυλαρινού Ἰακώδου Κεφαλληνος ἱετροῦ ἐπιστολαὶ σ. 209, 212.
 Ῥαδοβισδίου Θεοφάνης σ. 116.
 Ῥάδουλ Βοεδόδα μονὴ ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ σ. 212, ἡγουμένου αὐτῆς Παρθενίου σφραγίς σ. 223.
 Ῥακενδύτης ἀνύπαρκτος βιβλιογράφος σ. 379.
 Ῥακοδίτσα Βοεδόδα σφραγίς σ. 223. Ἴδε καὶ Μολδοβλαχίας.
 Ῥάλλη Ἰωάννου κώδιξ συλλογῆς ἐπιστολῶν ὑπὸ Νικολάου Κριτίου σ. 31 κ. ἑ., 306 κ. ἑ.
 Ῥαμαδάνη Ἰωάννου ἐπιστολὴ σ. 210.
 Ῥαούλ διάφοροι σ. 155 σημ. 2.
 Ῥαούλ Καδάκης Δημήτριος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 185, 331 κ. ἑ. Γενεαλογία αὐτοῦ σ. 339. ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς υἱὸν Μανίλιον σ. 340. Ἐπιστολαὶ αὐτῶ σ. 338.
 Ῥαούλ Λέων Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 155.
 Ῥαούλ Μανουῆλ ἐπιστολὴ σ. 339.
 Ῥάσκας ἀρχιεπίσκοπος Γεράσιμος Τράμπας σ. 202.
 Ῥαφαήλ μοναχοῦ Μεγαλυνάριον ἐν ΒΒ σ. 105.
Reuchlin μαθητῆς Γεωργίου Ἑρμωνύμου σ. 329.
 Ῥίον ὑποτάσσεται εἰς Βενετούς σ. 78.
 Ῥοδινοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Κυπρίου Σιναΐτου Πανοπλία δογματικὴ σ. 364.
 Ῥόδου εἰκὼν Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 97.

Ῥουσσάνος Παχώμιος σ. 18, 87 κ. ἑ.
 Ῥωσικοὶ θρυλοὶ περὶ Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 447.
 Ῥωσσαίτη Σμαράγδα σ. 215.
 Ῥωσσαίτης Κωνσταντίνος Κουπάρις. Ἐπιστολαὶ αὐτῶ σ. 215.
 Ῥωσσαίτου Μιχαὴλ ἐπιστολὴ σ. 210. σφραγίς σ. 223.
 Ῥωσσαίτης Σκαρλάτος σ. 210. Ἐπιστολαὶ αὐτῶ σ. 215.

Σάββας ὁ ἡγιασμένος ἐκ Γούδας σ. 70.

Σακαρεσσιᾶνοι οἱ κάτοικοι Σακαρεσίου σ. 54.

Σακαρέσιον χωρίον Αἰτωλίας σ. 54.
 Σαλαμῖνος Φανερωμένης σιγγλλιον σ. 92.
 Σαμουῆλ Κωνσταντινουπόλεως σιγγλλιον σ. 87 κ. ἑ., 97 κ. ἑ.

Σανουῦδος Σταματικὸς Νάξιος σ. 470.

Σαντορινιὸς Νικόλαος Νάξιος σ. 468.

Σανταμέρη Ἀχαΐας σ. 423.

Σαράφη Κωνστ. Πιτζιπιουῦ Αὐτοκρατορικὸς στόλος σ. 246 κ. ἑ.

Σάρδεων Ἐφραίμ ἐπιστολὴ σ. 210.
 Θεόδωρος Γαληνός σ. 229, 375. Νικηφόρου ἐπίγραμμα εἰς Θεόδωρον Γαληνόν σ. 229, 375.

Σγουρομάλλης Γεώργιος σ. 184.

Σγουρομάλλης Θεόδωρος σ. 183 κ. ἑ.

Σγουρομάλλης Ματθαῖος Παλαιολόγος βιβλιογράφος σ. 183.

Σγουρομάλλης Παῦλος σ. 184.

Σεβαστὸς δηλοῖ ἀξίωμα σ. 178.

Σεβαστὸς διδάσκαλος σ. 216.

Σεβαστὸς μαθητῆς Ἰωάννου Καρυοφύλλου σ. 65.

Σεδῆρος Γαβριήλ Μονεμβασίας. Ἐπιστολὴ αὐτῶ ἐν ΒΒ σ. 374.

Σείδου Νικήτα περὶ τοῦ Πάσχα ἐν ΒΒ σ. 361.

Σεραφεῖμ Β' Κωνσταντινουπόλεως σιγγλλιον Φανερωμένης Σαλαμίνας σ. 93.

Σερβάνος. Ἴδε Καντακουζηνουῦ Σερβάνου.

Σερβία καὶ Κωνστ. Παλαιολόγος σ. 441, 443. Ἴδε Στέφανος.

Σερβόπουλος Φραγκούλιος πρέσβυς Ἄννης Νοταρᾶ καὶ Δημητρίου Παλαιολόγου σ. 454, 457.

Σέρβος Ἀντώνιος δὲν ἦτο νοτάριος Νάξου σ. 471.

Σέργιος Ἀγιοπετρίτης βιβλιογράφος σ. 379.

Σέρραι σ. 15. Ἴδε καὶ Μενουκίως.

Σηθ Συμεῶν περὶ τροφῶν ἐν ΒΒ σ. 231.

Σηλυβρίας Ἰγνάτιος Κορτασμένος σ. 313, 384 κ. ἑ.

Σημεῖον ὁ θυρεὸς σ. 191, 465.

Σιένης ἀρχεῖα καὶ Ἄννα Νοταρᾶ σ. 454 κ. ἑ.

Signum νοταρίων σ. 475.

Σιλβεστρος μοναχὸς βιβλιογράφος σ. 364.

Σιμοκάττου Θεοφυλάκτου ἐπιστολὴ σ. 338.

Σιμωνίδης Κωνσταντίνος ὁ Συμαίος πλαστογράφος σ. 249 κ. ἑ.

Σίμωνος ἀγίου μεγαλυνάριον ἐν ΒΒ σ. 107.

Σίμωνος Πέτρου βίος ἐν ΒΒ σ. 107.

Σίναιον σ. 38. μοναὶ σ. 67.

Σιναΐται. Ἴδε Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Ἰωάσαφ, Κοσμᾶ, Νεκτάριος, Ῥοδινοῦ, Σχολαρίου.

Σιτείας Κρήτης ἐπίσκοπος Γάσπαρις Βιδιάκιος σ. 106.

Σκαλιόρα Ἰγνατίου Γραμματικὴ ἐν ΒΒ σ. 112.

Σκαρλάτου Ἰωάννου καμαράση ἐπιστολὴ σ. 218. Ἴδε καὶ Ῥωσσαίτης.

Σκροῦμος ὁ μαθητῆς Ἰωαννουλίου Ἀρθαντάκης διὰ τὸ τῆς γνώμης δυσάριστον σ. 58.

Σμύρνης βιβλιογράφος Ἱερόθεος ἱεροδιάκονος σ. 110. διδάσκαλος Ἱερόθεος σ. 219.

Σουγδουρῆ Γεωργίου Λογική ἐν ΒΒ σ. 369.

Σουμελᾶ μονῆς χρυσόβουλλον σ. 243.

Σούτζος Ἀλέξανδρος μαθητῆς Δωροθέου πρωτοσυγκέλλου σ. 218.

Σούτζου Ἀλεξάνδρου Ὀρέστης ἐν ΒΒ σ. 226.

Σοφία Ἁγία. Κοινωνία Κωνστ. Παλαιολόγου ἐν αὐτῆ σ. 448.

Σπανδουνίδης Μανουῆλ κτήτωρ κώδικος καὶ ἐπιγραμματοποιός σ. 168.

Σπαντωνάκης διδάσκαλος σ. 216.

Σπαντωνῆς μαθητῆς Ἰωάννου Καρυοφύλλου σ. 65.

Σπαρτιάτης Μιχαῆλος βιβλιογράφος σ. 342 κ. ἑ.

Σταγοὶ ἢ Καλαμπάκα σ. 196. — Σταγῶν ἱπαρχία σ. 204, 205. ἐπίσκοπος σ. 197, 199. κληρικοὶ σ. 199.

Σταματέλος Ἰωάννης σχολάρχης Λευκάδος σ. 226.

Σταφιδάκη στίχοι σ. 319.

Στεφανάκης Ἰεζεκιήλ ἡγούμενος μονῆς ἀθηναϊκῆς σ. 59.

Στεφανίτης Μανουῆλ Πελοποννήσιος σ. 178.

Στέφανος κράτης Σερβίας σ. 15.

Στίχοι λανθάνοντες ἐν πεζῶ λόγῳ σ. 147 κ. ἑ.

Στρατηγόπουλος Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 350.

Στρατηγὸς Ἰωάννης Κυθηριώτης βιβλιογράφος σ. 346.

Στρατηγὸς Κάϊσαρ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 343 κ. ἑ.

Στροφαδίων μονῆς Ζακύνθου ἡγουμένου Θεοφάνους ἐπιστολὴ σ. 213.

Συγκλητικὸς Ἰωάννης Κύπριος σ. 244 κ. ἑ.

Συγκλητικὸς Πέτρος Κύπριος σ. 245.

Συμεῶν Ἀκαρνάνος ἐπιστολαὶ ἐν ΒΒ σ. 374.

Συμεῶν Σηθ περὶ τροφῶν ἐν ΒΒ σ. 231.

Συναδινός Τορνίκης Ἰωάννης σ. 186.
 Συρίγος Μελέτιος σ. 44 κ. έ.
 Σφραγίδες σ. 222 κ. έ. Ἴδε καὶ Ἱεροθέου ἱερομονάχου, Νοταρᾶ Ἀννα, Πατριαρχικῶν.
 Σχολαρίου Γεωργίου (Γενναδίου) ἐπιστολαὶ σ. 338, 463. ἐπιτάφιος Θεοδώρου Β' σ. 22. ποίημα σ. 304. πρὸς Μάξιμον καὶ Συναίτας σ. 364. χωρίον περὶ ἰσθμοῦ σ. 22 κ. έ.
 Σωτήριος ἐκ Ξηρομέρου βιβλιογράφος σ. 28. ἐν ΒΒ σ. 109, 110.
 Ταβίας περὶ χωρία σ. 376 κ. έ.
 Τάκης Νικόλαος Νάξιος σ. 467, 473.
 Ταλαντίου καὶ Διαυλείας Σωφρόνιος σ. 198.
 Ταρσίτης Ἰωάννης ἱερεὺς βιβλιογράφος σ. 459.
 Ταρχανειώτης Μανουὴλ Βουλαιώτης σ. 307.
 Τατάρνα. Ἴδε Τετάρνα.
 Ταῶς ἐν Ἀττικῇ μονῇ Παντοκράτορος σ. 83, 86, 87.
 Τεμορέλης (Ντεμορέλης)=De Morellis Φλωρεντίνος σ. 188. σημεῖον αὐτοῦ σ. 191.
 Τέρμενον σ. 136.
 Τετάρνα (Τετάρνα, Τετάρνα) μονὴ σ. 36, 58, 68, 71, 76, 115.
 Τζακαριδιάνος Νικόλαος ἱεροδιάκονος βιβλιογράφος σ. 366.
 Τζαμπλάκων ἄρχων Πελοποννήσιος σ. 307.
 Τζάμπρα=chambre σ. 136.
 Τζανῆ Ἰωάννου μεγάλου πριμικηρίου ἐπιστολαὶ σ. 217. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ σ. 218.
 Τζιγάλας Ἀζαρίας. Βίος αὐτοῦ σ. 491. Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ καὶ αὐτοῦ σ. 217.
 Τζίντζινα χωρίον δήμου Θεραπυῶν σ. 354.
 Τζυκανδήλης Δημήτριος σ. 175.
 Τζυκανδήλης Ἰωάννης βιβλιογράφος σ. 175.

Τζυκανδήλης Μανουὴλ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος. Ἴδε καὶ Ἀτζικαντήλης, Κυκανδήλης.
 Τιμαίου Ταυρομενίου ἀποσπάσματα σ. 1 κ. έ.
 Τιμοθέου Α' Κωνσταντινουπόλεως σιγίλλια ὑπὲρ ἀττικῶν μονῶν σ. 83, 84.
 Τισσάρδος Φραγκῖσκος σ. 341.
 Τλιπαθῆς ἀνύπαρκτος βιβλιογράφος σ. 379.
 Τόκκος Κάρολος κύριος πόλεων Ἀχαΐας σ. 422.
 Τόκκος Λεονάρδος κύριος πόλεων Ἀχαΐας σ. 422. θυγάτηρ αὐτοῦ Μαγδαληνὴ (Θεοδώρα) σύζυγος Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 418 κ. έ.
 Τόκκου Θεοδώρα σύζυγος Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 423. Ἐπιτάφιον Βησσαρίωνος εἰς αὐτὴν σ. 424 κ. έ., 466.
 Τόκκου Κρέουσα σύζυγος Κεντυρίωνος Ζαχαρία σ. 422.
 Τορνίκης Συναδινός Ἰωάννης σ. 186.
 Τυρνόβου Ἰεζεκιὴλ σ. 211. Ἰωσήφ ἐπιστολὴ σ. 219.
 Τούρναβον Θεσσαλίας σ. 75. Σχολὴ ἐν αὐτῷ σ. 60.
 Τράμπιας οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον Γερασίμου Ῥάσκας σ. 282.
 Τραπεζοῦντος αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καμνηνοῦ (Καλοῦ Ἰωάννου) θυγάτηρ ἀποτυχοῦσα μνηστείας μετὰ Κωνστ. Παλαιολόγου Αἰκατερίνη σύζυγος Οὐζούν-Χασάν σ. 440 κ. έ., 444. μητροπολίτου Ἰωάννου ἐπιστολὴ σ. 219. Ἰωσήφ σ. 244. Ἴδε καὶ Πανάρετος Θεόδωρος, Πανάρετος Μιχαὴλ.
 Τρίβατον χωρίον Αἰτωλίας σ. 36, 62, 64, 75.
 Τριδῶλαι διάφοροι ἐν Κερκύρᾳ σ. 324 κ. έ.
 Τριδῶλης λόγιος Πελοποννήσιος, πατὴρ Δημητρίου σ. 322.
 Τριδῶλης Δημήτριος, Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος σ. 316 κ. έ. πρόγονος Ἰακώβου ποιητοῦ σ. 323.

Τριδῶλης Ἰακώβος ποιητὴς σ. 323.
 Τριδῶλητης ἀνύπαρκτος σ. 317 σημ. 1.
 Τρίκκη Θεσσαλίας σ. 75.
 Τρίτη ἡμέρα ἀποφράς καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως σ. 17.
 Τριτσέλη Ἠλία Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα σ. 125 κ. έ.
 Τυπάλλου Μελετίου Φιλαδελφείας ἐπιστολὴ σ. 209. σφραγίς σ. 224.
 Ὑδροῦντος (Ὀτράντου) ἄλωσις ὑπὸ Τούρκων σ. 332 κ. έ.
 Ὑπέροπυρα βραχυγραφικῶς σ. 380.
 Φάλαρις τύραννος Ἀκράγαντος σ. 5, 8.
 Φανάριον ἐν Θεσσαλίᾳ σ. 14. ἐπίσκοπος αὐτοῦ Ἀνανίας σ. 68, 69. Ἰωσήφ Κοσκολᾶς σ. 78.
 Φανερωμένης Σαλαμίνας σιγίλλιον σ. 92.
 Φεδίνης Παγκράτιος Μιχαὴλ Φλωρεντίνος σ. 296 κ. έ.
 Φερρόρας σύνοδος σ. 389.
 Φιλαδελφείας Μελετίου Τυπάλλου σ. 209, 224. Μελέτιος Χορτάκιος σ. 207.
 Φιλαρέτης Ἀντώνιος (Ἀδερουαῖνος) Ἰταλὸς γλύπτης σ. 402 κ. έ. ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ σ. 409. Ἔργα αὐτοῦ σ. 409 κ. έ. προτομὴ Ἰωάννου Παλαιολόγου σ. 399, 409 ἔργα αὐτοῦ σ. 409 κ. έ. χαλκοτυπία πύλης Ἀγίου Πέτρου σ. 389, 391, 392, 395, 411.
 Φιλῆ Μανουὴλ ἐπιγράμματα ἐν ΒΒ. σ. 236.
 Φιλιππουπόλεως Γαβριὴλ σ. 200. Θεόληπτος σ. 198.
 Φιλίππων Ἀδέρκιος σ. 198.
 Φιλοστράτου ἀπανθίσματα σ. 1.
 Φιλωτιτῶν αὐθέντης Δακορώνιας σ. 469, 470.
 Φλωρεντίας ἄρχοντες λαμβάνουσι προνόμια παρὰ Ἰωάννου Παλαιολόγου σ. 188 κ. έ., 296 κ. έ., 487 κ. έ., σύνοδος σ. 389 κ. έ., 399, 405. τάφος πατριάρχου Ἰωσήφ σ. 406 κ. έ.

Φλωρεντινὸν ἐπιστολάριον σ. 171.
 Φοντάνα πηγὴ παρὰ τὴν Γουδαν Αἰτωλίας σ. 72.
 Φόσκαρις Φραγκῖσκος ἐπιδιώκει μνηστείαν τῆς θυγατρὸς μετὰ Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 431 κ. έ.
 Φούλων καὶ Καφᾶ Κύριλλος σ. 200. Φραγκούλιος. Ἴδε Σερδόπουλος.
 Φραντζῆς Γεώργιος πρέσβυς Κωνστ. Παλαιολόγου σ. 440 κ. έ. Χρονολογικὰ ἀνακρίβειαι τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ σ. 417 σημ. 1, 440 σημ. 2.
 Φωκᾶ Νικηφόρου εἰκὼν σ. 404 σημ. 2. Φωτεινοῦ Θεοδώρου Χίου ἐπιτάφιον ἐν ΒΒ σ. 368.
 Χαλίκι ἐπαρχίας Σταγῶν σ. 205.
 Χαλκηδόνος Ἀνανίας σ. 100.
 Χαλκοκονδύλη Λαονίκου διορθώσεις σ. 379 κ. έ., 453, 490.
 Χανδακινός Ἰωάννης βιβλιογράφος Λακεδαιμόνος σ. 185.
 Χαρκόπετρες (Χαρκιόπετρες) ἐν Νάξῳ σ. 468, 473.
 Χαρωνιάδου Ἀλεξάνδρου Κρητὸς ἐπίγραμμα ἐν ΒΒ σ. 374.
 Χειλᾶς Νικηφόρος πρίγκηψ Πελοποννήσιος σ. 339. Μονωδία αὐτοῦ εἰς Κλεόπαν Παλαιολογίαν σ. 420.
 Χίος ὑποτάσσεται εἰς Βενετοὺς σ. 78. Διδάσκαλος Ἰωάννης ἐν αὐτῇ σ. 117. Κῶδιξ γραφεὶς ἐν αὐτῇ ΒΒ σ. 110. Ἴδε καὶ Κορεσσίου Φωτεινοῦ.
 Χλεμούτζιον Ἠλείας σ. 423.
 Χορτάκιος Μελέτιος Φιλαδελφείας σ. 207.
 Χορτάκιος Νικόλαος μαθητὴς ἐν Σμύρνῃ σ. 110. Λογικὴ αὐτοῦ ἐν ΒΒ σ. 372.
 Χορτάσιμος Ἰγνάτιος Σηλυβρίας σ. 313, 484 κ. έ.
 Χορτάσιμος ἀνύπαρκτος σ. 484.
 Χουρμούζη λογοθέτου ἐπιστολαὶ σ. 212. σφραγίς σ. 223.
 Χριστοδοῦλου ἁγίου βίος ἐν ΒΒ σ. 107.

- Χρυσάνθος Ἀποκουρήτης Λίτω-
λός σ. 28.
Χρυσάφης χωρίου Λακεδαίμονος ἱερεὺς
Δημήτριος σ. 353.
Χρυσοβέργης βιβλιογράφος σ. 370.
Χρυσόβουλλα κατὰ Ἱεραίας σ. 445.
Χρυσοστόμου λόγαι ἐν ΒΒ σ. 478.
Χρυσουπόλεως μητροπολίτου ἐπιστο-
λή σ. 216.

- Χώρας καὶ Γάνου Κωνσταντίνος σ.
97.
Ψελλοῦ Μιχαήλ, Κεφάλαια περὶ οὐ-
ρανίων σωμάτων ἐν ΒΒ σ. 361. Πρὸς
Μονομάχον ἐν ΒΒ σ. 231.
Ἰλλένη τοῦ Μοραίου σ. 89.
Ὀροπόδιον ἐν ΒΒ σ. 230.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑ

ΟΝ ΚΩΔΙΚΕΣ, ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΛΟΓΟΥ

ΕΝ Τῷ Δ' ΤΟΜῳ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΟΝΟΣ

- Ἁγιον Ὄρος, Μονῆς Διονυσίου κώδ. 230 σ. 29. — κώδ. 270 σ. 167.
— Μονῆς Ἐσφιγμένου κώδ. 160 σ. 355. — κώδ. 315 σ. 30.
— Μονῆς Ἰεήρων κώδ. 203 σ. 29. — κώδ. 619 σ. 30.
— Μονῆς Κουτλουμουσίου κώδ. 220 σ. 130 κ. ε.
— Μονῆς Παντελεήμονος κώδ. 250 σ. 30. — κώδ. 270 σ. 221. — κώδ. 557 σ. 28. — κώδ. 693 σ. 30, 116. — κώδ. 781 σ. 30.
Ἀθηνῶν Βιβλιοθήκης Βουλῆς κώδ. 69-79 σ. 105 κ. ε. — κώδ. 80-85 σ. 225 κ. ε. — κώδ. 86-102 σ. 368 κ. ε. — κώδ. 103-111 σ. 483 κ. ε. — κώδ. 74 σ. 27 κ. ε. — κώδ. 117 σ. 28.
— Βιβλιοθήκης Ἐθνικῆς κώδ. 1075 σ. 315 σημ. 4.
— Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐπι-
ρείας σ. 80.
— Ῥάλλη Ἰωάννου, κώδιξ συλλογῆς ἐπιστολῶν ὑπὸ Κριτίου σ. 118, 206 κ. ε.
Aix ἐν Γαλλίᾳ Ἀστικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 71 σ. 330.
Ἄνδρου Μονῆς Ἀγίας κώδ. 53 σ. 350 κ. ε.
— Μονῆς Ἀγίου Νικολάου ἀρ. 46 σ. 120.
Asburnham place κώδ. Barrois 293 σ. 331.
Βασιλείας ἐν Ἑλβετίᾳ Πανεπιστη-
μιακῆς Βιβλιοθήκης κώδ. IX, 24 σ. 330. — κώδ. F VIII 3 σ. 380.
Βενετίας Ἀρχείου Φράρων *Comptoriat* XIV, 168 σ. 463. — *Misti* XVIII φ. 113⁶ σ. 461. XXφ. 27^a σ. 461 σημ. 2. XXIII φ. 109^a σ. 461 σημ. 2. VIII φ. 50⁶ σ. 241.
— Μαρκεσιανῆς βιβλιοθήκης κώδ. 206 σ. 311. — κώδ. 533 σ. 424. — κώδ. 608 σ. 257 κ. ε. — κώδ. 621 σ. 317. — Cl. I κώδ. 63 σ. 156. — Cl. II κώδ. 59 (Nan. 80) σ. 187 σημ. 4. — Cl. II κώδ. 109 (Nan. 721) σ. 181 σημ. 4. — Cl. VII κώδ. 7 σ. 344. — Cl. VII κώδ. 8 σ. 343

- 344 σημ. — Cl. VII κώδ. 22 σ. 20, 238, 404.
Βέρνης Ἀστικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 287 σ. 330. — κώδ. 629, 642, 703 σ. 328, 330.
Βιέννης Αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης κώδ. Philos. XXXVII (Lambecius) σ. 175. — Phil. CCX σ. 237. — κώδ. Theol. 80 (Nessel) σ. 155.
Βουωνίας Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης κώδ. 1808 σ. 181.
Γενεύης Ἀστικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 28 σ. 122. — κώδ. 41 σ. 331. — κώδ. 43 σ. 344.
Cheltenham κώδ. Philipps 1556 σ. 331.
Δρέσδης Βασιλικῆς βιβλιοθήκης κώδ. Theol. A 303 σ. 153.
Εἰκοσιφοινίσσης μονῆς κώδ. 192 σ. 315 σημ. 4.
Ἐσκουριάλου κώδ. Ψ - I - I σ. 316. — κώδ. Ψ - IV - I σ. 145. — κώδ. Ψ - I - 6 σ. 378. — κώδ. Ω - II - 5 σ. 164, 357.
Ζυρίχης Ἀστικῆς βιβλιοθήκης κώδ. C 27 σ. 170.
Θεραπνῶν μονῆς Ἀγίων Τεσσαράκοντα κώδ. 3 (1) σ. 354. — κώδ. 4 (2) 353. — κώδ. 8 (78) σ. 356. — κώδ. 9 (12) σ. 355. — κώδ. 24 (55) σ. 354 — κώδ. 27 (24) σ. 352. — κώδ. 31 (11) σ. 352. — κώδ. 43 (10) σ. 356. — κώδ. 57 (32) σ. 352. — κώδ. 62 (53) σ. 354. — κώδ. 68 (23) σ. 353.
Ἱεροσολύμων Πατριαρχικῆς βιβλιοθή-
κης Λαύρας Σάδα ἡγιασμένου κώδ. 61 σ. 157. — κώδ. 654 σ. 351.
Καίρου Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 375 σ. 122.
Καντάβριγίας Πανεπιστημιακῆς βι-
βλιοθήκης κώδ. Kk V 35, Kk VI 23 σ. 331. — Κώδ. II II 13 σ. 326 σημ. 1, 327, 331.
Κρακοβίας Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθή-
κης κώδ. 543 σ. 316.
Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας Ἀγίου Γεωργίου ἐν Ἐδερνέ-καπού Εὐαγγέλιον σ. 122.
— Μετοχίου Παναγίου Τάφου βιβλιο-
θήκης κώδ. 184 σ. 28. — 462 σ. 130. — κώδ. 553 σ. 30.
— Ἴδε Χάλκης.
Λονδίνου Βρετανικοῦ μουσείου κώδ. Ἀρλεῖανοί (λατινικοί) 3346, 3348 σ. 331. — κώδ. Βουρνεϊανός 75 σ. 171. — κώδ. Βουρνεϊανός 76 σ. 331. — Add. 8232 σ. 491. — Add. 19389 σ. 265. — Add. 28816 σ. 88.
Λουγδούνου (Leyden) Δημοσίας βι-
βλιοθήκης κώδ. 51 σ. 330. — Σκα-
λιγέρου 71 σ. 330. — Vossius gr. κώδ. εἰς φύλλον 2, 24, 39, 53, 61, 65, 68, 71 καὶ εἰς τέταρτον 74 σ. 330. — Vulcanius 2 σ. 330.
Μαδρίτης Βασιλικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 115 (4636) σ. 174 κ. ε., 484. — κώδ. CXXV Τόμ. XXIX σ. 421 σημ. 2.
Μεγάλου Σπηλαιίου κώδ. 287 σ. 495.
Μεδιολάνων Ἀμβροσιακῆς βιβλιοθήκης κώδ. D 56 sup σ. 305. — κώδ. 961 sup. σ. 494. — κώδ. M 41 sup. σ. 484. — κώδ. Q 89 sup. σ. 378. — κώδ. C 80 inf. σ. 184. — & 538 inf. σ. 168.
— Βιβλιοθήκης Bréga Ad. XV 9²⁵ σ. 317.
Μετέωρα, Μονῆς Βαρλαάμ κώδ. 16 σ. 202.
— Μονῆς Ρουσάνου κώδ. 23 σ. 493.
Μοδένης Ἀτεστίας βιβλιοθήκης (Bi-

- biblioteca Estense) κώδ. α. S. 5. 5 σ. 403, 429. — κώδ. α. T. 8. 12 σ. 185, 336. — κώδ. α. V, 2, 11 σ. 176. — Συλλογῆς Campori κώδ. 1075 σ. 297.
- Μονάχου Βασιλικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 198 σ. 171. — κώδ. 216 σ. 182. — κώδ. 222 σ. 321. — κώδ. 236 σ. 332, 336. — κώδ. 330 σ. 176. — κώδ. 449 σ. 316. — κώδ. 456 σ. 170.
- Montpellier βιβλιοθήκης Ἱατρικῆς σχολῆς κώδ. 415 σ. 330.
- Μόσχας Συνοδικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 225 σ. 154. — κώδ. 262 σ. 237. — κώδ. 1358 σ. 167.
- Μπούρα μονῆς Νομοκάνων σ. 491.
- Νεαπόλεως Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης κώδ. II - C - 36 σ. 467. — κώδ. III - B - 1 σ. 185, 241.
- Ἱερωνυμιτῶν βιβλιοθήκης (Gerolimini) κώδ. XXII - 1 σ. 22.
- Ὁξωνίου Βοδλητιανῆς βιβλιοθήκης κώδ. Βαροκκικός 125 σ. 315 σημ. 2. — κώδ. Βαροκκικός 190 σ. 192. — κώδ. Canonicianus gr. 33 σ. 331. — κώδ. Laud. 77 σ. 486. — Misc. 53 σ. 490. — Misc. 154 σ. 331. — κώδ. Roe 22 σ. 158.
- Christ collegio βιβλιοθήκης κώδ. 26 σ. 115 κ. ε.
- Ούτινου (Udine) Ἀρχιεπισκοπικῆς βιβλιοθήκης κώδ. 4 σ. 176 κ. ε.
- Ούψαλης ἐν Σουηδία Δημοσιας βιβλιοθήκης κώδ. 27 σ. 492.
- Παρισίων βιβλιοθήκης Ὀπλοθήκης (Arsenal) κώδ. 814 (1139) καὶ 8414 σ. 330.
- βιβλιοθήκης Ἑθνικῆς κώδιξ 45 σ. 330. — κώδ. 47 σ. 169. — κώδ. 55 σ. 330. — κώδ. 59 σ. 330. — κώδ. 81 σ. 91. — κώδ. 98-100 σ. 330. — κώδ. 108-111 σ. 330. — κώδ. 135 σ. 169. — κώδ. 312 σ. 264. — κώδ. 327 σ. 330. — κώδ. 403 σ. 330. — κώδ. 456 σ. 424. — κώδ. 466 σ. 345, 346. — κώδ. 684 σ. 308. — κώδ. 708 σ. 160. — κώδ. 817 σ. 485. — κώδ. 932 σ. 330. — κώδ. 941 σ. 424. — κώδ. 972 σ. 330. — κώδ. 1103 σ. 330. — κώδ. 1188 σ. 389. — κώδ. 1191 σ. 486. — κώδ. 1191 σ. 315 σημ. 2, σ. 485 — κώδ. 1270 σ. 484. — κώδ. 1298 σ. 330 — κώδ. 1638 — κώδ. 1369 σ. 170, 312. σ. 330. — κώδ. 1637 σ. 330. — κώδ. 1645-7 σ. 330. — κώδ. 1693 σ. 345, 346. — κώδ. 1699 σ. 308. — κώδ. 1783 σ. 388 κ. ε., 404, 407. — κώδ. 1882 σ. 345, 346. — κώδ. 1896 σ. 345. — κώδ. 2005 σ. 303, 493. — κώδ. 2071 σ. 330. — κώδ. 2141 σ. 345. — κώδ. 2159 σ. 344. — κώδ. 2182 σ. 317. — κώδ. 2244 σ. 178. — κώδ. 2330 σ. 330. — κώδ. 2540 σ. 420 σημ. 3, 4 σ. 421 σ. 1. — κώδ. 2564 σ. 330. — κώδ. 2577A σ. 349. — κώδ. 2586-7 σ. 330. — κώδ. 2609 σ. 330. — κώδ. 2623 σ. 345. — κώδ. 2628 σ. 330. — κώδ. 2689 σ. 345. — κώδ. 2732 σ. 330. — κώδ. 2813 σ. 330. — κώδ. 2835 σ. 177. — κώδ. 2850 σ. 313. — κώδ. 2908 σ. 330. — κώδ. 2924 σ. 345. — κώδ. 2953 σ. 346. — κώδ. 2958 σ. 162. — κώδ. 2959 σ. 345. — κώδ. 2966 σ. 330. — κώδ. 2991A σ. 183. — κώδ. 2992 σ. 345. — κώδ. 3051 σ. 330. — Suppl. grec κώδ. 134 σ. 1 κ. ε. — Suppl. κώδ. 165, 167, 239, 542, 558 σ. 330. — Suppl. κώδ. 704 ἀρ. 18, 706 ἀρ. 48, 707 ἀρ. 73 σ. 84. — Suppl. κώδ. 821 σ. 188. — Suppl. κώδ. 841 σ. 345, 346. — Suppl. κώδ. 924 σ. 346. — Suppl. 1188 σ.

404. — Suppl. 1231 σ. σ. 195. — Coislin κώδ. 332 σ. 345. — Coislin κώδ. 13 σ. 160. — Coislin κώδ. 340 σ. 345, 346. — Coislin κώδ. 353 σ. 330. — Coislin κώδ. 1111 σ. 237. — Λατινικοὶ κώδ. 1707 καὶ 7432 σ. 330.
- βιβλιοθήκης Ἰνστιτούτου κώδ. 3. σ. 330.
- βιβλιοθήκης καρδινάλιου Μαζαρίνου κώδ. 208 καὶ 727 σ. 330. — κώδ. 1228 σ. 310.
- Μουσείου Λούβρου κώδ. Invoires A 53 σ. 387.
- Πάρμας Παλατινῆς βιβλιοθήκης κώδ. 3062 (II 111. 125 Ms) σ. 334.
- Ῥώμης βιβλιοθήκης Ἀγγελικῆς (Angelica) κώδ. 59 σ. 186, 492.
- βιβλιοθήκης Βαρβερινῆς I 116 (166) σ. 327. — I 166 σ. 331.
- βιβλιοθήκης Βατικανοῦ κώδ. Vaticanus gr. 173 σ. 333. — κώδ. 305 σ. 167. — κώδ. 914 σ. 485. — κώδ. 988 σ. 332. — κώδ. 1089A σ. 485. — κώδ. 1111 σ. 315 σημ. 2. — κώδ. 1190 σ. 163. — κώδ. 1231 σ. 459. — κώδ. 1293 σ. 331. — κώδ. 1343 σ. 336. — κώδ. 1359 σ. 332. — κώδ. 1369 σ. 342. — κώδ. 1379 σ. 348. — κώδ. 1412 σ. 318. — Παλατίνος κώδ. 246 σ. 177. — κώδ. 256 σ. 308. — Πάπα ΙΙου 19 σ. 485. — Reg. Svec. κώδ. 6 σ. 313.
- βιβλιοθήκης Vallisellana F 24 σ. 346. — F 57 σ. 342. — F 83 σ. 346. — Allat. 191 (CX) σ. 424 σημ. 2.
- Σαλαμάγκας Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης κώδ. I - 2 - 9 σ. 177.
- Σερρών μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου κώδ. 6 σ. 161. — κώδ. 74 σ. 165.
- Σιένης Δημοσίου ἀρχαίου ἔγγραφα σ. 455 κ. ε. 465.
- Σκοπέλου Ἑλληνικοῦ σχολείου κώδιξ σ. 489.
- St. Gallen ἐν Ἑλβετία βιβλιοθήκης Vadiana κώδ. 340 σ. 328, 331.
- Τολέδου ἐν Ἰσπανίᾳ βιβλιοθήκης du Chapitre κώδ. 45 - 30 σ. 342.
- Τυδίνης Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης κώδ. Mh 466 σ. 489.
- Φλωρεντίας Ἀρχαίου δημοσίου ἔγγραφον Ἄννης Νταραῶ σ. 456.
- Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης Plut. XXXII cod. 19 σ. 175. — Plut. XXXII cod. 34 σ. 304 κ. ε. — Plut. LV cod. 4 σ. 315. — Plut. LVI cod. 3 σ. 427 σημ. — Plut. LXXIV cod. 10 σ. 174. — Plut. LXXVI cod. 8 σ. 346. — Plut. LXXXI cod. 1 σ. 204. — S. Marco cod. 356 σ. 171. — Cony. soppressi κώδ. 9 σ. 305. — κώδ. 98 σ. 117. — κώδ. 114 σ. 180.
- Ῥικκαρδιανῆς βιβλιοθήκης κώδ. 58 σ. 484. — κώδ. 100 σ. 424.
- Χάλκης Ἱερατικῆς σχολῆς βιβλιοθήκης κώδ. 122 σ. 20.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΗΔΗ ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΧΩΡΙΑ ΔΙΟΡΘΟΥΜΕΝΑ ΑΝΤΙΒΑΛΛΟΜΕΝΑ Η ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

Διογένους Λαερτίου 1, 6. 92. — III 39. — IV, 2, 6. — IV, 7, 46 καὶ 49. — VI, 2, 29. — VII, 1, 159 ἐν σ. 121.	ληνομνήμονι Δ' σ. 271, 11 ἐν σ. 490. Φραντζῆ έκδ. Βόννης σ. 193, 1 ἐν σ. 427, σ. 324, 11 ἐν σ. 432 σημ. 2.
Κανανοῦ Ἰωάννου έκδ. Βόννης σ. 470, 20 καὶ 471, 13 ἐν σ. 121, 381.	Χαλκοκονδύλη έκδ. Βόννης σ. 319, 1 σ. Σύμ. 396, 20 ἐν σ. 389. σ. 403, 9 ἐν σ. 453.
Παναρέτου Μιχαήλ έκδ. ἐν Νέω Ἑλ-	

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ

Βάση Σπυρ. Διορθώσεις εἰς Διογένην Λαέρτιον σ. 121.	— Περὶ Μανουῆλ Κορινθίου σ. 166 κ. ἐ.
Βογιατζίδου Ἰω. Σημειώματα περὶ Μετεώρων σ. 201 κ. ἐ. Περὶ τοῦ Βίου Ἀζαρίου Τζιγάλα σ. 491.	— Περὶ χρυσοβούλλου μονῆς Σου-μελά σ. 243
Βροκίνη Λαυρ. Περὶ Τριβωλῶν ἐν Κερκύρα σ. 323 κ. ἐ.	<i>Laqueur</i> Σημειώματα βιβλιογράφου Καίσαρος Στρατηγοῦ σ. 341 σημ., 344.
Γεωργάρα Ν. Γ. Περὶ Δορυανοῦ σ. 489.	Λιδαδά Νικ. Περὶ παιγνίου μηδενικῶν ἐν Κεφαλληνία σ. 115.
Coggiola G. Περὶ τῶν Μαρκιανῶν κω-δίκων VII 7 καὶ 8 σ. 344 σημ. 2. — Σημειώματα Δορυανῶν βιβλιογρά-φων σ. 181 σ. 4.	Ξανθουδίδου Στεφ. Διορθώσεις εἰς Διογένην Λαέρτιον σ. 121.
Δαμβέργη Ἰω. Διόρθωσις εἰς Κανανὸν σ. 381.	Πολίτου Ν. Γ. Περὶ τοῦ ἀποσπάσμα-τος περὶ Ἀρχετίμου σ. 244.
Καρολίδου Π. Περὶ τοῦ ὀνόματος Ἀ-βδουραχμάν σ. 490.	Σαρκάκι Χρ. Διορθώσεις εἰς χρησμοὺς περὶ ἰσμοῦ σ. 241. — Διορθώσεις εἰς χωρίον Ἀργυρο-πούλου σ. 243.
Κεραμέως Παπαδοπούλου Ἀθαν. Περὶ ἐπιστολῆς Σεβαστοῦ Κυμινῆ-του σ. 122. — Περὶ Εὐαγγελίου Ἐδρινῆ-κάπου σ. 122. — Περὶ καταλόγου ἐκκλησιῶν Κων-σταντινουπόλεως ἐκ κώδικος Καί-ρου σ. 122.	Σκιᾶ Ἀνδρ. Διόρθωσις εἰς τὸ Χρονικὸν Παναρέτου σ. 490.
	Τσελεπίδη Μ. Γ. Περὶ τῶν προστα-γμάτων Ἰωάννου Παλαιολόγου σ. 487. — Ἀνακοίνωσις σημειώματος Γ. Ζο-λώτα περὶ Βουλλωτοῦ σ. 492.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Τιμαίου τοῦ Γαυρομενίτου, τοῦ ἱστορικοῦ Θησεῖος καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγρα-φῶν ἀνέκδοτα ἀποσπάσματα	Σελ. 1
Τὸ δικαίωμα τῆς πρώτης νυκτός παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς	14
Προσθήκη εἰς τὰ περὶ τειχῶν τοῦ ἰσμοῦ τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας Βίος Εὐγένιου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ ὑπὸ Ἀναστασίου Γορδίου	20
Τρία πατριαρχικά σιγίλλια μονῶν τῆς Ἀττικῆς	27
Τρεῖς παραδοξογραφικαὶ διηγήσεις περὶ Πελοποννήσου, Πουλχερίας καὶ Θεοδο-αίου τοῦ μικροῦ	83
Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας	129
Προστάγματα Ἰωάννου Παλαιολόγου ὑπὲρ τῶν Φλωρεντίνων Ἰακώβου de Mo-gellis καὶ Παγκρατίου Μιχαήλ Φεδίνη	150, 303
Δύο ἀνέκδοτα πατριαρχικά σιγίλλια περὶ τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ καὶ συμπληρώματα εἰς τὰ περὶ Μετεώρων	188, 296
Νικολάου Κριτίου τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος	195
Τὸ τραπεζουντιακὸν χρονικὸν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ καὶ πρωτονοταρίου Μιχαήλ Παναρέτου	206
Οἱ κώδικες τοῦ Νικολάου Πολλάνη	257
Εἰκόνας Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατριαρχοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ	358
Ἡ προτομὴ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Μυΐου	385
Ὁ Κωνστανταντῖνος Παλαιολόγος ὡς σύζυγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῖς θρόνοις	406
Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἑθνικῆς. Α' Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (ἀρ. 69-111)	417
	105, 225, 368, 476

Σύμμικτα.

Δύο χωρία τοῦ Ἰωάννου Κανανοῦ	413
Ἐπιτάφιον ἐπιγράμμα Γρηγορίου Γ' Κωνσταντινουπόλεως	414
Τὸ παίγνιον τῶν μηδενικῶν ἐν Κεφαλληνία	415
Τετάρνα, Τετάρνα, Τατάρνα	"
Μανουῆλ ὁ Κορίνθιος	416
Παράδοσις περὶ τῆς καλλιτεργείας τῶν ἀμπέλων ἐν Ναυπάκτῳ	417
Ἐπιστολὴ Νικηφόρου τοῦ Πριγγελέως	418
Νέος κώδιξ ἐν Ἀνδρῳ	419
Διορθώσεις εἰς Διογένην τὸν Λαέρτιον	421

Ἐνετίησι = ἐν ἔτει	121
Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἐδινέ-κακού	122
Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως	»
Παροράματα	»
Παλαιογραφικὸν ἀνέκδοτον	122, 381, 495
Νεῖαι εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου	238
Νεῖα προσθήκη εἰς τὰ περὶ τειχίσεως τοῦ Ἰσθμοῦ	240
Διορθώσεις εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀργυροπούλου	243
Τὸ περὶ Ἀρχετίμου ἀπόσπασμα	244
Ἰωάννης Συγκλητικός	»
Ἐπίγραμμα Νικηφόρου Σάρδεων εἰς Θεόδωρον Γαληνόν	375
Παράφυλλα	376
Νεώτερα χωρία περὶ Ταβίας	»
Ἑλληνίδες βιβλιογράφοι καὶ κύριαι κωδίκων	377
Ἀνύπαρκτα ὀνόματα	379
Διόρθωσις εἰς Λαόνικον Χαλκοκονδύλην	»
Ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ 1412	381
Διόρθωσις εἰς τὸν Κανανόν	»
Ἰγνάτιος Σηλυβρίας ὁ Χαρτασμένος	484
Ἡ Εξήγησις εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ζαχαρίου Γεργανοῦ	486
Σημειώσεις περὶ τῶν δύο Προσταγμάτων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου	487
Ἰωάννης καὶ Ἰωάσαφ Δορυανός	489
Βιβλιογράφοι ἐκ τοῦ οἴκου Ζυγομαλά	»
Διόρθωσις εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Παναρέτου	490
Ὁ Βίος τοῦ Ἀζαρίου Τζιγάλα	491
Νομοκάνων τῆς μονῆς Μπούρα	»
Προσθήκαι εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους βιβλιογράφους καὶ κτήτορας κωδίκων	492
Προσθήκαι εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους	494

Βιβλιοκρισίαι.

Schlumberger Les campagnes du roi Amaury I	123
Τσιτσέλη Ἠλ. Κεφαλληνιακά	125
Κωνστ. Α. Σαρράφη Πιτζιπιτοῦ Ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος	246

Εἰδήσεις.

Ἄδ. Ἀδαμαντίου ἔργασίαι ἐν Μυστρᾷ σ. 254. — Ἄδ. Ἀδαμαντίου βράβευσις ἐν Παρισίοις σ. 254. — Προβιδασιμὸς τῆς βυζαντιακῆς ἑδρας τῆς Σορβόνης σ. 254. — Ἄδ. Ἀδαμαντίου ἔργασίαι ἐν Δαφνίῳ, Μυστρᾷ καὶ ἀλλαχοῦ	496
---	-----

Βιβλία σταλέντα εἰς τὴν Διεύθυνσιν

τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονος

255, 382

Εἰκόνες ἐν τῷ κειμένῳ.

Πανομοιότυπον τῆς γραφῆς τοῦ Βασιλάκη	160 ^a
Θυρεδὸς τοῦ Ἰακώβου de Morellis	191
Τὸ ἔμπροσθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου	393
Τὸ ὄπισθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου	»
Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ κατὰ τὸν Παρισιακὸν κώδικα 1783	407

Πίνακες παρένθετοι.

Α' Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος κατὰ τὸν κώδικα τοῦ Κλόντζα ἐν Βενετίᾳ	238
Β' Πανομοιότυπον τοῦ φ. 296 ^a τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος τοῦ Παναρέτου	260 ^a
Γ' Πανομοιότυπον τῆς γραφῆς Νικολάου Βουλλωτοῦ ἐκ τοῦ κώδικος 2005 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων φ. 328 ^a	304
Δ' Μανουὴλ Παλαιολόγος καὶ Ἑλένη μετὰ τῶν τέκνων Ἰωάννου, Θεοδώρου καὶ Ἀνδρονίκου. Εἰκὼν τοῦ ἐν τῇ Μουσειῷ τοῦ Λούδρου κώδικος τῶν ἔργων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου	387
Ε' Ἄρ. 1. Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐκ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος Cl. VII cod. 22. ἄρ. 2. Χαλκῆ προτομὴ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἀντιποῦ ἐν τῇ Βοργιανῷ μουσειῷ τῆς Ῥώμης	526
Ζ' Ἀνάγλυφα τῆς μεσαιᾶς χαλκῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ	»
Ζ' ἄρ. 1. Ἰωάννης Α' Παλαιολόγος, Μανουὴλ Παλαιολόγος, Ἰωάννης Β' Παλαιολόγος. — ἄρ. 2. Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. — ἄρ. 3. Ἰωάννης Παλαιολόγος. — ἄρ. 4. Ἰωάννης Παλαιολόγος. — ἄρ. 5. Σφραγὶς Ἄννης Νοταρᾶ	»
Η' Ἰωάννης Παλαιολόγος. Τοιχογραφία Βενετοῦ Gozzoli ἐν τῇ Μεδικείῳ μεγάρῳ τῆς Φλωρεντίας	»
Θ' Χαλκῆ προτομὴ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου κατὰ κρῖταφον ἐν τῇ Βοργιανῷ Μουσειῷ τῆς Ῥώμης	»
Ι' Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. Τοιχογραφία τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν τῇ Νέᾳ Παναγίᾳ τῆς Φλωρεντίας	»

Πίναξ ἀλφαβητικὸς κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	497
Βιβλιοθήκαι καὶ ἀρχεῖα, ὧν κώδικες, ἔντυπα καὶ ἔγγραφα γίνονται ἀντικείμενα λόγου ἐν τῷ Δ' τόμῳ	518
Συγγραφέων ἤδη ἐκδεδομένων χωρία διορθούμενα, ἀντιβαλλόμενα ἢ ἐρμηνευόμενα	522
Ἀνακοινώσεις ἄλλων	»

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ὀρθογράφου Τιμοκράτους	256
Ἐπιστολὴ ἀντὶ Λονδίνου	»
Παροράματα ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νίκωνος	»
Ἡ πρόρρησις τοῦ Ἀνδριτζοπούλου	474
Ἰωάννης Σερβόπουλος, "Ἑλλην στηλοκόπας	476
Στίχοι εἰς Μαρίαν τὴν Αἴγυπτίαν	477
Ἐπιστολαὶ Ἰλλια Δόξα, Ἰωάννου καὶ Νικολάου Χαλκοκονδύλη καὶ Ἀλῆ πασσᾶ	479
Ἐπίγραμμα Μαξίμου τοῦ μοναχοῦ εἰς τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουήλ	480
Τὸ Χριστὸς ἀνέστη ἀλβανιστί	481
Τὸ εὐαγγέλιον τῆς μεγάλης Παρασκευῆς ἀλβανιστί	482
Ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἐν τῇ νήσῳ Κῶ	»
Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως	485
Τὸ χρυσοῦσουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ'	486
Ἡ ἐπιγραφικὴ συλλογὴ τοῦ Ζαχαρίου Σκορδυλίου	487
Καθαρισμὸς τοιχογραφῶν ἀπαλειφθεισῶν δι' ἀσβεστοκονιάματος	»

Βιβλιοκρισίαι.

<i>Martini</i> καὶ <i>Bassi</i> Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Amhrosianae	Σελ. 490
--	-------------

Εἰδήσεις.

Γεωργίου Ζολιώτα νεκρολογία σ. 498. — Ἔργασίαι εἰς Μυστρᾶ καὶ Γεράκι σ. 499. — Ἔργασίαι Σπυρ. Π. Λάμπρου ἐν βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις τῆς Ἑσπερίας σ. 500. — Ἡ ἐν Καλάμαις ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ὁ κ. Ἀδαμαντίου σ. 501. — Διαγώνισμα Σουλῆνη περὶ ἱστορίας Θεσσαλίας σ. 501. — Διαγώνισμα ἀδελφῶν Φιλίππου περὶ ἱστορίας καὶ γεωγραφίας Ἠπείρου σ. 502. — Διαγώνισμα περὶ Καποδιστρίου σ. 503. — Ὑποβολὴ νομοσχεδίου περὶ ἐφόρου μεσαιωνικῶν ἀρχαιοτήτων σ. 504.	Σελ.
--	------

Εἰκόνες ἐν τῷ κειμένῳ.

Πανομοιάτυπα ἐπιγραφῶν ἐκδοθεισῶν ὑπὸ Μελετίου Ἀθηνῶν	Σελ. 82,83
Χρυσῶν ἀγγεῖον ποιηθὲν ὑπὸ Σπυριδωνος Παπαμόσχου	441

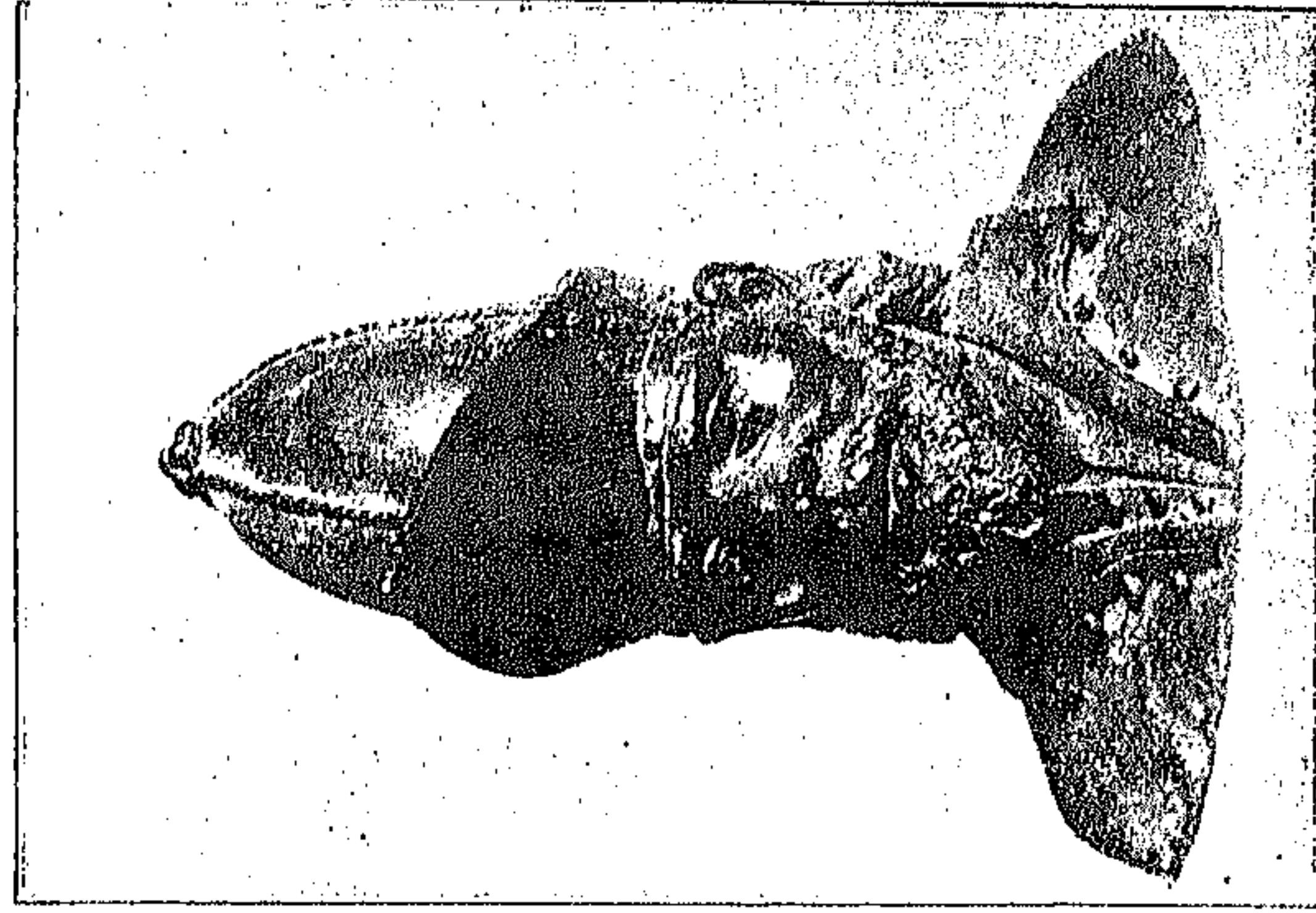
Πίνακες παρένθετοι.

Α' Λαρνακίδιον ἐν Κατρω. Εἰκὼν 1. Τέσσαρες ἄγγελοι. — Εἰκὼν 2. Ἐμμ. Τομπάκης. Ἰάκ. Τομπάκης. Κ. Κανάρης.	109
Β' Λαρνακίδιον ἐν Κατρω. Εἰκὼν 3. Ῥήγας Βελεστινλῆς. — Εἰκὼν 4. Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. — Εἰκὼν 5. Ἐμμανουήλ Τομπάκης. — Εἰκὼν 6. Ἰάκωβος Τομπάκης	»

Γ' Ξυλόγλυπτον κάλυμμα τοῦ ὑπ' ἀρ. 33 κώδικος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονῆς Διονυσίου	109
Δ' Εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου (ἀρ. 1-4)	243
Ε' Εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου	»
ΣΤ' Πανομοιάτυπον τοῦ Διονυσιακοῦ κώδικος 90 (φ. 197 ^b) τῶν ἀπανθισμάτων Διογένους Λαερτίου	264
Ζ' Πανομοιάτυπον τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος Suppl. grec 134 (φ. 233 ^b) τῶν ἀπανθισμάτων Διογένους Λαερτίου	»
Η' Πανομοιάτυπον τοῦ φ. 2 ^a τοῦ Λειψιακοῦ κώδικος 35	403
Πίναξ ἀλφαριθμητικῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	505
Βιβλιοθήκαι καὶ ἀρχεῖα ἢν κώδικες, ἔγγραφα καὶ ἔγγραφα γίνονται ἀντικείμενον λόγου ἐν τῷ τρίτῳ τμήμῳ	523
Συγγραφέων ἤδη ἐκδοθεισῶν χωρία διορθούμενα, ἀντιβαλλόμενα ἢ ἐρμηνευόμενα	524
Ἀνακρινώσεις ἄλλων	»

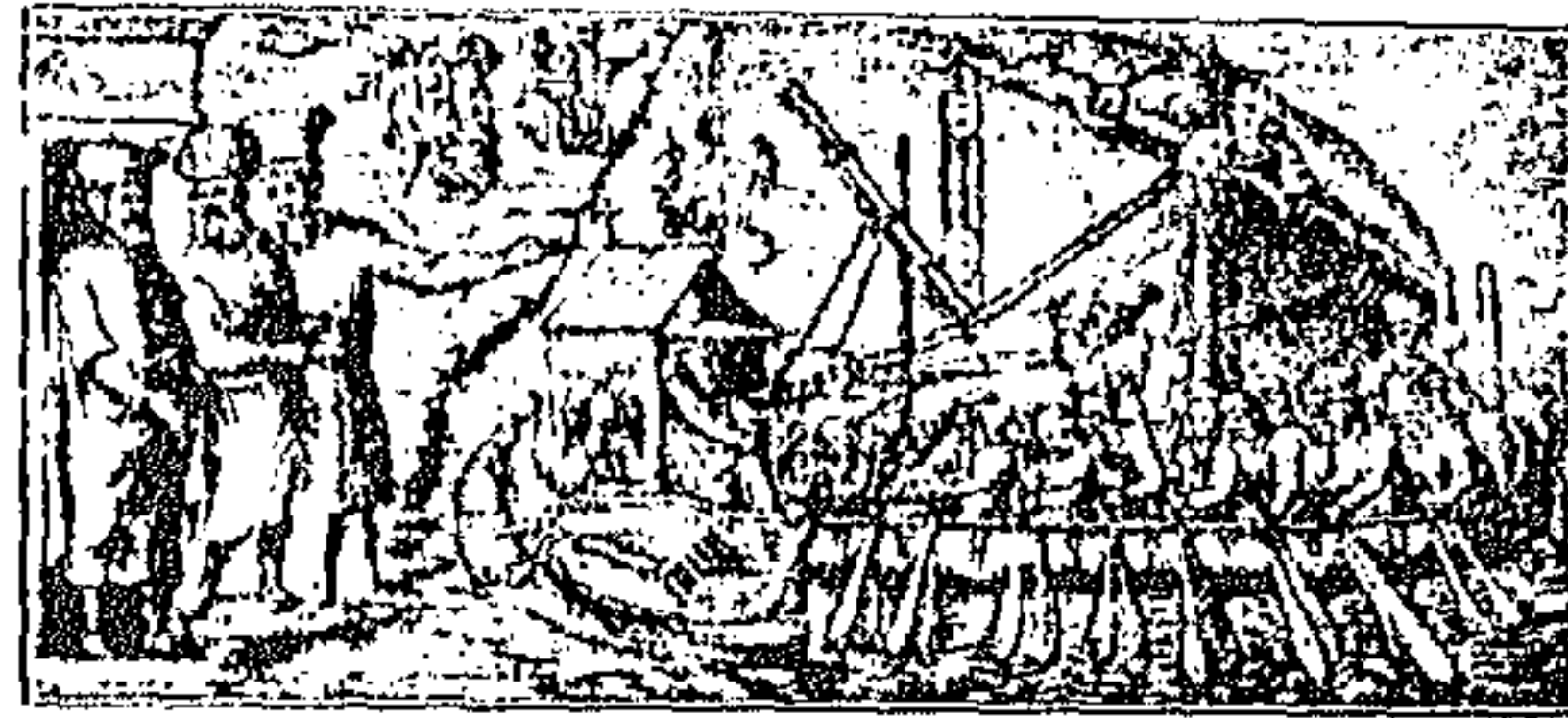

Ἄρ. 1.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ
ἐκ τοῦ Μαρκανοῦ κώδικος.
Cl. VII cod. 23.

Ἄρ. 2.
ΧΑΛΚΗ ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ΑΝΤΩΠΟΥ
ἐν τῷ Βεργιανῷ μουσειῷ τῆς Ῥώμης. Ἴδε καὶ Πίν. Θ'.

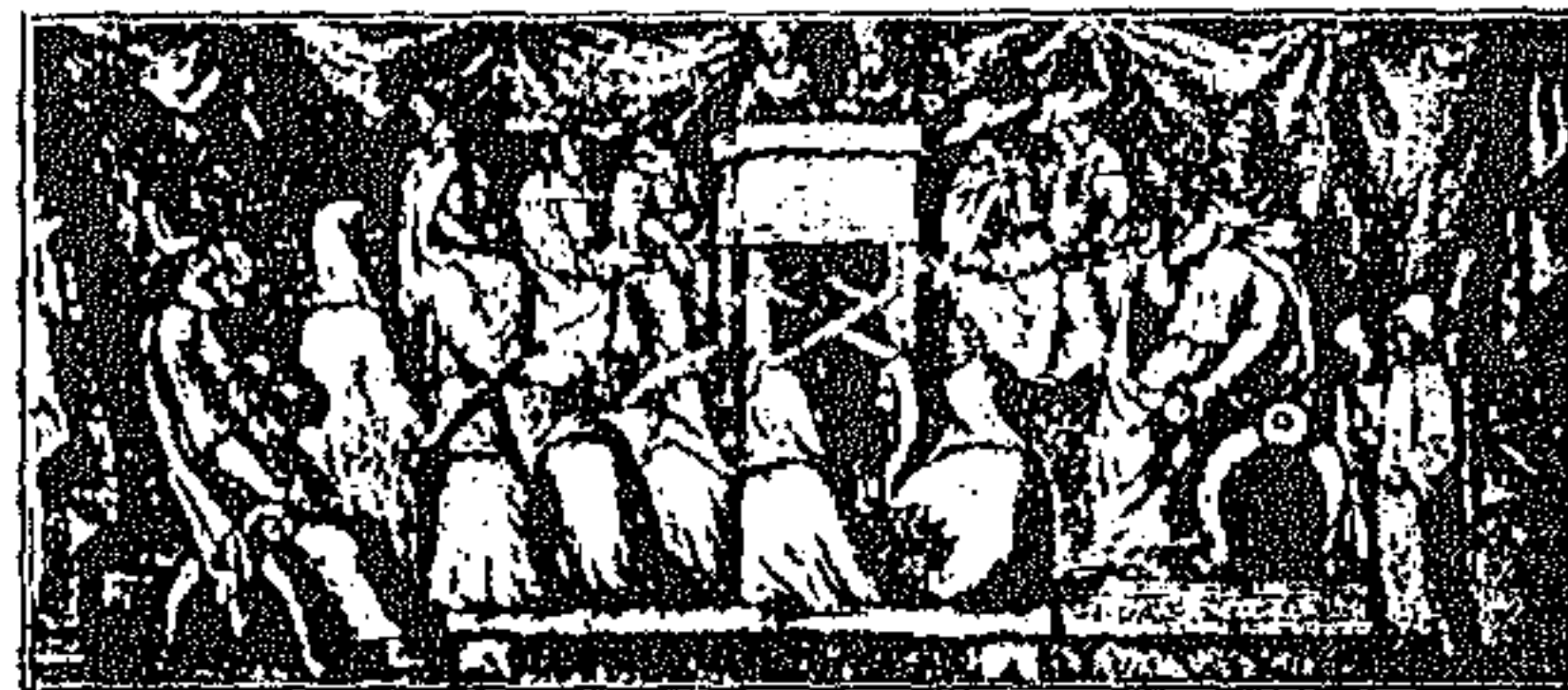

άρ. 1.
'Ο απόπλους του
'Ιωάννου Παλαιολόγου εκ Κωνσταντινουπόλεως εις 'Ιταλίαν.

άρ. 2.
α') 'Ιωάννου Παλαιολόγου αφιξίς εις Φερράραν.
β') 'Ιωάννου Παλαιολόγου παρουσίασις πρό του πάπα Εύγγανίου Δ' εν Φερράρα.

άρ. 3.
'Η ανάγνωσις του βρου της συνόδου εν Φλωρεντία.

άρ. 4.
α') 'Η εκ Φλωρεντίας εις Βενετιαν αναχώρησις του 'Ιωάννου Παλαιολόγου.
β') 'Ο εκ Βενετίας εις Κωνσταντινούπολιν απόπλους αυτού.

άρ. 1.
ΙΩΑΝΝΗΣ Α' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ   ΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ   ΙΩΑΝΝΗΣ Β' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ
Έκ τοῦ Παρισιαίου κώδικος 1783.

άρ. 2.
'Ο πατριάρχης 'Ιωσήφ.
Ζωγραφία τοῦ Βενετοῦ
Gozzoli.

άρ. 3.
'Ιωάννης Παλαιολόγος
ἐκ τοῦ κώδικος Μοδένης π. 8. 5. h.

άρ. 4.
'Ιωάννης Παλαιολόγος
ἐκ τοῦ Παρισιαίου κώδικος 1188.

άρ. 5.
Σφραγίς "Αννης Νοταρά.

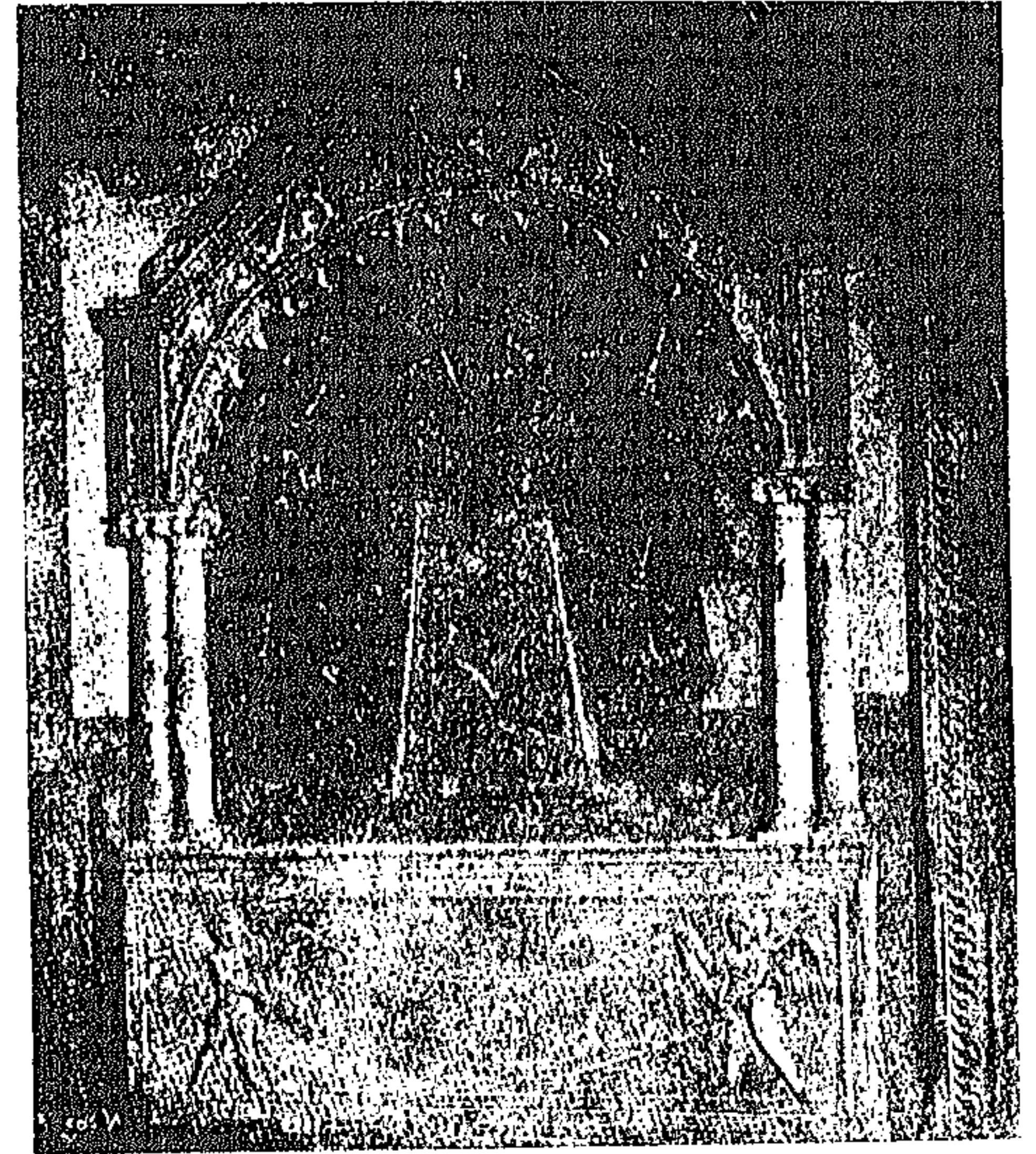

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ
Τοιχογραφία Βεγοτίου, Γοζζολί ἐν τῷ Μεδικεῖῳ μεγάρῳ τῆς Φλωρεντίας.

ΧΑΛΚΗ ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ΚΑΤΑ ΚΡΟΤΑΦΟΝ
ΕΝ ΤΩ ΒΟΥΡΓΙΑΝΩ ΜΟΥΣΕΙΩ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΙΩΣΗΦ
Τοιχογραφία τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν τῇ Νέῃ Παναγίᾳ τῆς Φλωρεντίας.